నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మపిటకే

ధమ్మసఙ్గణీ-మూలటీకా

వీసతిగాథావణ్ణనా

౧. ధమ్మసంవణ్ణనాయం సత్థరి పణామకరణం ధమ్మస్స స్వాక్ఖాతభావేన సత్థరి పసాదజననత్థం, సత్థు చ అవితథదేసనభావప్పకాసనేన ధమ్మే పసాదజననత్థం. తదుభయప్పసాదా హి ధమ్మసమ్పటిపత్తి మహతో చ అత్థస్స సిద్ధి హోతీతి. అథ వా రతనత్తయపణామవచనం అత్తనో రతనత్తయపసాదస్స విఞ్ఞాపనత్థం, తం పన విఞ్ఞాపనం చిత్తారాధనత్థం, తం అట్ఠకథాయ గాహణత్థం, తం సబ్బసమ్పత్తినిప్ఫాదనత్థన్తి. ఇదం పన ఆచరియేన అధిప్పేతప్పయోజనం అన్తరాయవినోసనం. వక్ఖతి హి "నిపచ్చకారస్సేతస్స...పే.... అసేసతో"తి. రతనత్తయపణామకరణఞ్హి అన్తరాయకరాపుఞ్ఞవిఘాతకరపుఞ్ఞవిసేసభావతో మఙ్గలభావతో భయాదిఉపద్దవనివారణతో చ అన్తరాయవినోసనే సమత్థం హోతి. కథం పనేతస్సాపుఞ్ఞవిఘాతకరాదిభావో విజానితబ్బోతి? "యస్మిం మహానామ సమయే అరియసావకో తథాగతం అనుస్సరతి, నేవస్స తస్మిం సమయే రాగపరియుట్ఠితం చిత్తం హోతీ"తిఆదివచనతో (అ॰ ని॰ ౬.౧౦; ౧౧.౧౧), "పూజా చ పూజనేయ్యానం, ఏతం మఙ్గలముత్తమ"న్తి (ఖు॰ పా॰ ౫.౩; సు॰ ని॰ ౨౬౨) చ, "ఏవం బుద్ధం సరన్తానం, ధమ్మం సఙ్ఘఞ్చ భిక్ఖవో. భయం వా ఛమ్భితత్తం వా, లోమహంసో న హేస్సతీ"తి (సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯) చ వచనతోతి.

తత్థ యస్స సత్థునో పణామం కత్తుకామో, తస్స గుణవిసేసదస్సనత్థం ''**కరుణా వియా**''తిఆదిమాహ. గుణవిసేసవా హి పణామారహో హోతి, పణామారహే చ కతో పణామో వుత్తప్పయోజనసిద్ధికరోవ హోతీతి. భగవతో చ దేసనా వినయపిటకే కరుణాప్పధానా, సుత్తన్తపిటకే పఞ్ఞాకరుణాప్పధానా. తేనేవ చ కారణేన వినయపిటకస్స సంవణ్ణనం కరోన్తేన కరుణాప్పధానా భగవతో థోమనా కతా, ఆగమసంవణ్ణనఞ్చ కరోన్తేన ఉభయప్పధానా, అభిధమ్మదేసనా పన పఞ్ఞాప్పధానాతి కత్వా పఞ్ఞాప్పధానమేవ థోమనం కరోన్తో ''**కరుణా వియ సత్తేసూ**''తి కరుణం ఉపమాభావేన గహేత్వా పఞ్ఞాయ థోమేతి.

తత్థ **కరుణా వియా**తి నిదస్సనవచనమేతం, యస్స యథా కరుణా సబ్బేసు సత్తేసు పవత్తిత్థ, ఏవం సబ్బేసు ఞేయ్యధమ్మేసు పఞ్ఞాపి పవత్తిత్థాతి అత్థో. **సత్తేసూ**తి విసయనిదస్సనమేతం. **పఞ్ఞా**తి నిదస్సేతబ్బధమ్మనిదస్సనం. **యస్సా**తి తదధిట్ఠానపుగ్గలనిదస్సనం. **మహేసినో**తి తబ్బిసేసనం. **ఞేయ్యధమ్మేసూ**తి పఞ్ఞావిసయనిదస్సనం. **సబ్బేసూ**తి తబ్బిసేసనం. **పవత్తిత్థా**తి కిరియానిదస్సనం. **యథారుచీ**తి వసీభావనిదస్సనం.

తత్థ కిరతీతి **కరుణా**, పరదుక్ఖం విక్ఖిపతి అపనేతీతి అత్థో. రూపాదీసు సత్తా విసత్తాతి **సత్తా**. తస్సా పన పఞ్ఞత్తియా ఖన్ధసన్తానే నిరుళ్హభావతో నిచ్ఛన్దరాగాపి "సత్తా"తి వుచ్చన్తి. పజానాతీతి **పఞ్ఞా**, యథాసభావం పకారేహి పటివిజ్ఝతీతి అత్థో. **యస్సా**తి అనియమనం. "తస్స పాదే నమస్సిత్వా"తి ఏతేన నియమనం వేదితబ్బం. **మహేసీ**తి మహన్తే సీలక్ఖన్ధాదయో

ఏసి గవేసీతి మహేసి. ఞాతబ్బాతి ఞేయ్యా, సభావధారణాదినా అత్థేన ధమ్మా. తత్థ "ఞేయ్యా"తి వచనేన ధమ్మానం అఞేయ్యత్తం పటిక్ఖిపతి. "ధమ్మా"తి వచనేన ఞేయ్యానం సత్తజీవాదిభావం పటిక్ఖిపతి. ఞేయ్యా చ తే ధమ్మా చాతి **ఞేయ్యధమ్మా**. **సబ్బేసూతి** అనవసేసపరియాదానం. తేన అఞ్ఞాతాభావం దస్సేతి. **పవత్తిత్థాతి** ఉప్పజ్జిత్థ. **యథారుచీతి** యా యా రుచి యథారుచి, రుచీతి చ ఇచ్ఛా, కత్తుకామతా సా. యా యా పవత్తా తప్పభేదా, యథా వా రుచి తథా, రుచిఅనురూపం పవత్తా "యథారుచి పవత్తిత్థా"తి వుచ్చతి. యథా యథా వా రుచి పవత్తా, తథా తథా పవత్తా పఞ్ఞా "యథారుచి పవత్తిత్థా"తి వుచ్చతి.

తత్థ భగవతి పవత్తావ కరుణా భగవతో పఞ్ఞాయ నిదస్సనన్తి గహేతబ్బా. సా హి అసాధారణా మహాకరుణా, న అఞ్ఞా. **యస్సాతి** చ కరుణాపఞ్ఞానం ఉభిన్నమ్పి ఆధారపుగ్గలనిదస్సనం. న హి నిరాధారా కరుణా అత్థీతి "కరుణా"తి వుత్తే తదాధారభూతో పుగ్గలో నిదస్సేతబ్బో హోతి, సో చ ఇధ అఞ్ఞో వుత్తో నత్థి, న చ ఆసన్నం వజ్జేత్వా దూరస్స గహణే పయోజనం అత్థీతి "యస్సా"తి నిదస్సితపుగ్గలోవ కరుణాయ ఆధారో. తేన ఇదం వుత్తం హోతి "యస్స అత్తనో కరుణా వియ పఞ్ఞాపి పవత్తిత్థా"తి. కథం పన కరుణా సత్తేసు పవత్తిత్థ యథా పఞ్ఞాపి ధమ్మేసు పవత్తిత్థాతి? నిరవసేసతో యథారుచి చ. భగవతో హి కరుణా కఞ్చి సత్తం అవజ్జేత్వా సబ్బేసు సత్తేసు నిరవసేసేసు పవత్తతి, పవత్తమానా చ రుచివసేన ఏకస్మిం అనేకేసు చ అఞ్ఞేహి అసాధారణా పవత్తతి. న హి అఞ్ఞేసం "మహోఘపక్ఖన్దానం సత్తానం నత్థఞ్ఞో కోచి ఓఘా ఉద్ధతా అఞ్ఞత్ర మయా"తి పస్సన్తానం కరుణోక్కమనం హోతి యథా భగవతోతి. పఞ్ఞాపి భగవతో సబ్బేసు ధమ్మేసు నిరవసేసేసు పవత్తతి, పవత్తమానా చ ఏకస్మిం అనేకేసు చ ధమ్మేసు సభావకిచ్చాదిజాననేన అనావరణా అసాధారణా పవత్తతి యథారుచి, యథా చ పస్సన్తస్స భగవతో కరుణా యథారుచి పవత్తతి. తం సబ్బం **పటిసమ్భిదామగ్గే** మహాకరుణాఞాణవిభఙ్గవసేన జానితబ్బం, పఞ్ఞాయ చ యథారుచి పవత్తి సేసాసాధారణఞాణవిభఙ్గాదివసేన. పఞ్ఞాగహణేన చ తీసు కాలేసు అప్పటిహతఞాణం చతుసచ్చఞాణం చతుపటిసమ్భిదాఞాణం, కరుణాగహణేన మహాకరుణాసమాపత్తిఞాణస్స గహితత్తా తం వజ్జేత్వా అఞ్ఞాని అసాధారణఞాణాని చతువేసారజ్జఞాణం దసబలాని ఛ అభిఞ్ఞా చతుచత్తాలీస ఞాణవత్థూని సత్తసత్తతి ఞాణవత్థూనీతి ఏవమాదయో అనేకే పఞ్ఞాప్పభేదా సఙ్గయ్హన్తి, తస్మా తస్సా తస్సా పఞ్ఞాయ పవత్తివసేన యథారుచి పవత్తి వేదితబ్బా. తేనాహ "కరుణా వియ...పే॰... యథారుచీ"తి.

తత్థ **కరుణా**గహణేన మహాబోధియా మూలం దస్సేతి. మహాదుక్ఖసమ్బాధప్పటిపన్నఞ్హి సత్తనికాయం దిస్వా "తస్స నత్థఞ్ఞో కోచి సరణం, అహమేతం ముత్తో మోచేస్సామీ"తి కరుణాయ సఞ్చోదితమానసో అభినీహారం దీపఙ్కరస్స భగవతో పాదమూలే కత్వా బోధిసమ్భారే సమోధానేత్వా అనుపుబ్బేన సమ్బోధిం పత్తోతి కరుణా మహాబోధియా మూలన్తి. **సత్తేసూతి** ఏతేన మహాబోధియా పయోజనం దస్సేతి. సత్తా హి మహాబోధిం పయోజేన్తి. సత్తసన్తారణత్థఞ్హి సబ్బఞ్ఞుతా అభిపత్థితా. యథాహ –

> "కిం మే ఏకేన తిణ్ణేన, పురిసేన థామదస్సినా;
> సబ్బఞ్ఞుతం పాపుణిత్వా, సన్తారేస్సం సదేవక"న్తి. (బు॰ వం॰ ౨. ౫౬);

పఞ్ఞాగహణేన మహాబోధిం దస్సేతి. సబ్బఞ్ఞుతాయ హి పదట్ఠానభూతం మగ్గఞాణం, మగ్గఞాణపదట్ఠానఞ్చ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం "మహాబోధీ"తి వుచ్చతీతి. **ఞేయ్యధమ్మేసు సబ్బేసూతి** ఏతేన సన్తారేతబ్బానం సత్తానం అభిఞ్ఞేయ్యపరిఞ్ఞేయ్యపహాతబ్బభావేతబ్బసచ్ఛికాతబ్బే ఖన్ధాయతనధాతుసచ్చిన్ద్రియపటిచ్చసముప్పాదసతిపట్ఠానాదిభేదే

కుసలాదిభేదే చ సబ్బధమ్మే దస్సేతి. **పవత్తిత్థ యథారుచీ**తి ఏతేన పటివేధపచ్చవేక్ఖణపుబ్బఙ్గమదేసనాఞాణప్పవత్తిదీపనేన పయోజనసమ్పత్తిం దస్సేతి. సబ్బధమ్మానఞ్హి పటివేధఞాణం బోధిపల్లఙ్కే అహోసి. మగ్గఞాణమేవ హి తన్తి. పచ్చవేక్ఖణఞాణఞ్చ విసేసేన రతనఘరసత్తాహే అహోసి. ఏవం పటివిద్ధపచ్చవేక్ఖితానం ధమ్మానం ధమ్మచక్కప్పవత్తనాదీసు దేసనాఞాణం అహోసి, విసేసేన చ పణ్డుకమ్బలసిలాయం సత్తప్పకరణదేసనాయన్తి. దేసనాఞాణేన చ దేసేన్తో భగవా సత్తేసు హితపటిపత్తిం పటిపజ్జతీతి. ఏతేన సబ్బేన అత్తహితపటిపత్తిం పరహితపటిపత్తిఞ్చ దస్సేతి. మహాబోధిదస్సనేన హి అత్తహితపటిపత్తి, ఇతరేహిపి పరహితపటిపత్తి దస్సితాతి. తేన అత్తహితపటిపన్నాదీసు చతూసు పుగ్గలేసు భగవతో చతుత్థపుగ్గలభావం దస్సేతి, తేన చ అనుత్తరదక్ఖిణేయ్యభావం నిరతిసయపణామారహభావఞ్చ అత్తనో చ కిరియాయ ఖేత్తఙ్గతభావం దస్సేతి.

ఏత్థ చ **కరుణా**గహణేన లోకియేసు మహగ్గతభావప్పత్తాసాధారణగుణదీపనతో సబ్బలోకియగుణసమ్పత్తి భగవతో దస్సితా హోతి, **పఞ్ఞా**గహణేనపి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణపదట్ఠానమగ్గఞాణదీపనతో సబ్బలోకుత్తరగుణసమ్పత్తి. కరుణావచనేన చ ఉపగమనం నిరుపక్కిలేసం, పఞ్ఞావచనేన అపగమనం దస్సేతి. ఉపగమనం దస్సేన్తో చ లోకే సఞ్జాతసంవడ్ఢభావం దస్సేతి, అపగమనం దస్సేన్తో లోకేన అనుపలిత్తతం. "కరుణా వియ సత్తేసూ"తి చ లోకసమఞ్ఞానురూపం భగవతో పవత్తిం దస్సేతి, "ఞేయ్యధమ్మేసు సబ్బేసు యథారుచి పఞ్ఞా పవత్తిత్థా"తి ఏతేన సమఞ్ఞాయ అనతిధావనం. సబ్బధమ్మసభావానవబోధే హి సతి సమఞ్ఞం అతిధావిత్వా "సత్తో జీవో అత్థీ"తి పరామసనం హోతీతి. సబ్బేసఞ్చ బుద్ధగుణానం కరుణా ఆది తన్నిదానభావతో, పఞ్ఞా పరియోసానం తతో ఉత్తరికరణీయాభావతో. ఆదిపరియోసానదస్సనేన చ సబ్బే బుద్ధగుణా దస్సితావ హోన్తి. కరుణాగహణేన చ సీలక్ఖన్ధపుబ్బఙ్గమో సమాధిక్ఖన్ధో దస్సితో హోతి. కరుణానిదానఞ్హి సీలం తతో పాణాతిపాతాదివిరతిప్పవత్తితో తస్సా చ ఝానత్తయసమ్పయోగతో. పఞ్ఞావచనేన పఞ్ఞాక్ఖన్ధో. సీలఞ్చ సబ్బబుద్ధగుణానం ఆది, సమాధి మజ్ఝం, పఞ్ఞా పరియోసానన్తి ఏవమ్పి ఆదిమజ్ఝపరియోసానకల్యాణా సబ్బే బుద్ధగుణా దస్సితా హోన్తి.

౨. ఏవం సఙ్ఖేపేన సబ్బబుద్ధగుణేహి భగవన్తం థోమేత్వా యస్సా సంవణ్ణనం కత్తుకామో, తాయ అభిధమ్మదేసనాయ అఞ్ఞేహి అసాధారణాయ థోమేతుం **''దయాయ తాయా''**తిఆదిమాహ. తస్సా పన దేసనాయ నిదానఞ్చ సముట్ఠానఞ్చ దస్సేతుం **''దయాయ తాయా''**తిఆది వుత్తం. నిదానఞ్చ దువిధం అబ్భన్తరం బాహిరఞ్చాతి. అబ్భన్తరం కరుణా, బాహిరం దేసకాలాది. సముట్ఠానం దేసనాపఞ్ఞా. తత్థ అబ్భన్తరనిదానం దస్సేన్తో **''దయాయ తాయ సత్తేసు, సముస్సాహితమానసో''**తి ఆహ. తత్థ **దయా**తి కరుణా అధిప్పేతా. తాయ హి సముస్సాహితో అభిధమ్మకథామగ్గం సమ్పవత్తయీతి. **తాయా**తి అయం **త**-సద్దో పుబ్బే వుత్తస్స పటినిద్దేసో హోతి.

పురిమగాథాయ చ పధానభావేన పఞ్ఞా నిద్దిట్ఠా, తబ్బిసేసనభావేన కరుణా. సా హి తస్సా నిదస్సనభూతా అప్పధానా తం విసేసేత్వా వినివత్తా, తస్మా "తాయా"తి పటినిద్దేసం నారహతి. యా చ పధానభూతా పఞ్ఞా, సా దేసనాయ సముట్ఠానం, న సముస్సాహినీతి తస్సా చ పటినిద్దేసో న యుత్తోతి? పఞ్ఞాయ తావ పటినిద్దేసో న యుత్తోతి సువుత్తమేతం, కరుణాయ పన పటినిద్దేసో నో న యుత్తో "దయాయ తాయా"తి ద్విన్నం పదానం సమానాధికరణభావతో. సమానాధికరణానఞ్హి ద్విన్నం పదానం రూపక్ఖన్ధాదీనం వియ విసేసనవిసేసితబ్బభావో హోతి. రూప-సద్దో హి అఞ్ఞక్ఖన్ధనివత్తనత్థం వుచ్చమానో విసేసనం హోతి, ఖన్ధ-సద్దో చ నివత్తేతబ్బగహేతబ్బసాధారణవచనభావతో విసేసితబ్బో, ఏవమిధాపి "దయాయ తాయా"తి ద్విన్నం పదానం ఏకవిభత్తియుత్తానం సమానాధికరణభావతో విసేసనవిసేసితబ్బభావో హోతి. తత్థ దయా సముస్సాహినీతి

పధానా, నివత్తేతబ్బగహేతబ్బసాధారణవచనఞ్చిదం. తస్మా “దయాయా”తి విసేసితబ్బవచనమేతం, తస్స చ యథా విసేసనం హోతి “తాయా”తి ఇదం వచనం, తథా తస్స పటినిద్దేసభావో యోజేతబ్బో. న హి పఞ్ఞాపటినిద్దేసభావే దయావిసేసనం త-సద్దో హోతి, కరుణాపటినిద్దేసభావే చ హోతీతి. పధానఞ్చ పఞ్ఞం వజ్జేత్వా “దయాయా”తి ఏతేన సమ్బజ్ఝమానో “తాయా”తి అయం త-సద్దో అప్పధానాయ కరుణాయ పటినిద్దేసో భవితుమరహతి. అయమేత్థ అత్థో – యాయ దయాయ సముస్సాహితో, న సా యా కాచి, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స పన నిదస్సనభూతా మహాకరుణా, తాయ సముస్సాహితోతి.

కథం పన కరుణా “దయా”తి ఞాతబ్బా, నను వుత్తం “దయాపన్నో”తి ఏతస్స **అట్ఠకథాయం** (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౮) “మేత్తచిత్తతం ఆపన్నో”తి, తస్మా దయా మేత్తాతి యుజ్జేయ్య, న కరుణాతి? యది ఏవం “అదయాపన్నో”తి ఏతస్స అట్ఠకథాయం “నిక్కరుణతం ఆపన్నో”తి వుత్తన్తి దయా మేత్తాతి చ న యుజ్జేయ్య, తస్మా దయా-సద్దో యత్థ యత్థ పవత్తతి, తత్థ తత్థ అధిప్పాయవసేన యోజేతబ్బో. దయా-సద్దో హి అనురక్ఖణత్థం అన్తోనీతం కత్వా పవత్తమానో మేత్తాయ చ కరుణాయ చ పవత్తతీతి నో న యుజ్జతి. ఏవఞ్హి అట్ఠకథానం అవిరోధో హోతీతి. కరుణా చ దేసనాయ నిదానభావేన వుత్తా, న మేత్తా “అచ్చన్తమేవ హి తం సమయం భగవా కరుణావిహారేన విహాసీ”తి (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧; మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧ మూలపరియాయసుత్తవణ్ణనా; సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧) ఏవమాదీసు, తస్మా ఇధ కరుణావ దయావచనేన గహితాతి వేదితబ్బా. సా హి సముస్సాహినీ, న మేత్తా, మేత్తా పన పఞ్ఞాగతికపవత్తినీ హోతీతి.

“సత్తేసూ”తి కస్మా ఏవం వుత్తం, నను “తాయా”తి ఏతేన వచనేన సత్తవిసయా కరుణా గహితాతి? నో న గహితా, పురిమగాథాయ పన “సత్తేసు కరుణా యథారుచి పవత్తిత్థా”తి సప్పదేససత్తవిసయా నిప్పదేససత్తవిసయా చ సబ్బా వుత్తా, ఇధ పన నిప్పదేససత్తవిసయతం గహేతుం “సత్తేసూ”తి నిప్పదేససత్తవిసయభూతా దస్సితా. తేన సబ్బసత్తవిసయాయ కరుణాయ సముస్సాహితో అభిధమ్మకథామగ్గం దేవానం సమ్పవత్తయి, న దేవవిసయాయ ఏవ, తస్మా సబ్బసత్తహితత్థం అభిధమ్మకథామగ్గం దేవానం సమ్పవత్తయి, న దేవానంయేవ అత్థాయాతి అయమత్థో దస్సితోవ హోతి. అథ వా “సత్తేసూ”తి ఇదం న దయాయ ఆలమ్బననిదస్సనం, సముస్సాహనవిసయో పన ఏతేన దస్సితో. అభిధమ్మకథామగ్గప్పవత్తనత్థఞ్హి భగవా కరుణాయ న దేవేసుయేవ సముస్సాహితో , సబ్బబోధనేయ్యేసు పన సత్తేసు సముస్సాహితో సబ్బేసం అత్థాయ పవత్తత్తా, తస్మా **సత్తేసు సముస్సాహితమానసో**తి సత్తేసు విసయభూతేసు నిమిత్తభూతేసు వా సముస్సాహితమానసో ఉయ్యోజితచిత్తోతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

ఏవం అబ్భన్తరనిదానం దస్సేత్వా బాహిరనిదానం దస్సేన్తో **‘‘పాటిహీరావసానమ్హి’’**తిఆదిమాహ. తత్థ యస్మిం కాలే భగవతా అభిధమ్మకథామగ్గో పవత్తితో, తం దస్సేతుం **‘‘పాటిహీరావసానమ్హి వసన్తో’’**తి వుత్తం. “అవసానమ్హి వసన్తో తిదసాలయే”తి వచనతో యస్సావసానమ్హి తిదసాలయే వసి, తం కణ్డమ్బమూలే కతం యమకపాటిహారియం ఇధ **‘‘పాటిహీర’’**న్తి వుత్తం, న బోధిమూలాదీసు కతం పాటిహారియం, నాపి ఆదేసనానుసాసనియోతి విఞ్ఞాయతి, పాకటత్తా చ ఆసన్నత్తా చ తదేవ గహితన్తి దట్ఠబ్బం. పాటిహారియపదస్స వచనత్థం (ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౧; ఇతివు॰ అట్ఠ॰ నిదానవణ్ణనా) “పటిపక్ఖహరణతో రాగాదికిలేసాపనయనతో పాటిహారియ”న్తి వదన్తి, భగవతో పన పటిపక్ఖా రాగాదయో న సన్తి యే హరితబ్బా. పుథుజ్జనానమ్పి హి విగతుపక్కిలేసే అట్ఠఙ్గగుణసమన్నాగతే చిత్తే హతపటిపక్ఖే ఇద్ధివిధం పవత్తతి, తస్మా తత్థ పవత్తవోహారేన చ న సక్కా ఇధ “పాటిహారియ”న్తి వత్తుం. సచే పన మహాకారుణికస్స భగవతో వేనేయ్యగతా చ కిలేసా

పటిపక్ఖా, తేసం హరణతో ‘‘**పాటిహారియ**’’న్తి వుత్తం, ఏవం సతి యుత్తమేతం. అథ వా భగవతో చ సాసనస్స చ పటిపక్ఖా తిత్థియా, తేసం హరణతో పాటిహారియం. తే హి దిట్ఠిహరణవసేన దిట్ఠిప్పకాసనే అసమత్థభావేన చ ఇద్ధిఆదేసనానుసాసనీహి హరితా అపనీతా హోన్తీతి. అథ వా **పటీ**తి అయం సద్దో ‘‘పచ్ఛా’’తి ఏతస్స అత్థం బోధేతి ‘‘తస్మిం పటిపవిట్ఠమ్హి, అఞ్ఞో ఆగఞ్ఛి బ్రాహ్మణో’’తిఆదీసు (సు॰ ని॰ ౯౮౭; చూళని॰ పారాయనవగ్గ, వత్థుగాథా ౪) వియ, తస్మా సమాహితే చిత్తే విగతుపక్కిలేసే చ కతకిచ్చేన పచ్ఛా హరితబ్బం పవత్తేతబ్బన్తి పటిహారియం, అత్తనో వా ఉపక్కిలేసేసు చతుత్థజ్ఝానమగ్గేహి హరితేసు పచ్ఛా హరణం పటిహారియం, ఇద్ధిఆదేసనానుసాసనియో చ విగతుపక్కిలేసేన కతకిచ్చేన చ సత్తహితత్థం పున పవత్తేతబ్బా, హరితేసు చ అత్తనో ఉపక్కిలేసేసు పరసత్తానం ఉపక్కిలేసహరణాని హోన్తీతి పటిహారియాని భవన్తి, పటిహారియమేవ **పాటిహారియం**. పటిహారియే వా ఇద్ధిఆదేసనానుసాసనిసముదాయే భవం ఏకేకం **పాటిహారియ**న్తి వుచ్చతి. పటిహారియం వా చతుత్థజ్ఝానం మగ్గో చ పటిపక్ఖహరణతో, తత్థ జాతం, తస్మిం వా నిమిత్తభూతే, తతో వా ఆగతన్తి **పాటిహారియం**. పాటిహారియమేవ ఇధ ‘‘పాటిహీర’’న్తి వుత్తం. **అవసానమ్హి వసన్తో**తి ఏతేహి కాలం నిదస్సేతి. పాటిహీరకరణావసానేన హి తిదసాలయవాసేన చ పరిచ్ఛిన్నో అభిధమ్మకథామగ్గప్పవత్తనస్స కాలోతి . **తిదసాలయే**తి దేసం నిదస్సేతి. సో హి అభిధమ్మకథామగ్గప్పవత్తనస్స దేసో తత్థ వసన్తేన పవత్తితత్తాతి.

౩. తత్థాపి దేసవిసేసదస్సనత్థం ‘‘**పారిచ్ఛత్తకమూలమ్హీ**’’తిఆది వుత్తం. **యుగన్ధరే**తి సీతపబ్బతేస్వేకో ద్వేచత్తాలీసయోజనసహస్సుబ్బేధో, ఆదిచ్చో చ తదుబ్బేధమగ్గచారీ, సో సతి సమ్భవే యథా యుగన్ధరే సోభేయ్య, ఏవం సోభమానో నిసిన్నోతి అత్థో.

౪-౫. ఇదాని పుగ్గలే ధమ్మపటిగ్గాహకే అపదిసన్తో ‘‘**చక్కవాళసహస్సేహీ**’’తిఆదిమాహ. **సబ్బసో**తి సమన్తతో ఆగమ్మ సబ్బేహి దిసాభాగేహి, సన్నివేసవసేన వా సమన్తతో సన్నివిట్ఠేహి దసహి చక్కవాళసహస్సేహీతి అధిప్పాయో, న సబ్బసో చక్కవాళసహస్సేహి దసహి దసహీతి. ఏవం సతి చత్తాలీసచక్కవాళసహస్సేహి అధికేహి వా ఆగమనం వుత్తం సియా, న చేతం అధిప్పేతన్తి. సమన్తతో సన్నిసిన్నేనాతి వా యోజేతబ్బం. సమం, సమ్మా వా నిసిన్నేన **సన్నిసిన్నేన**, అఞ్ఞమఞ్ఞం అబ్యాబాధేత్వా భగవతి గారవం కత్వా సోతం ఓదహిత్వా నిసజ్జదోసే వజ్జితబ్బే వజ్జేత్వా నిసిన్నేనాతి అత్థో. మాతరం పముఖం కత్వా సన్నిసిన్నేన దేవానం గణేన పరివారితోతి వా, మాతరం పముఖం కత్వా అభిధమ్మకథామగ్గం సమ్పవత్తయీతి వా యోజనా కాతబ్బా.

ఇదాని దేసనాయ సముట్ఠానం దస్సేన్తో ‘‘**తస్సా పఞ్ఞాయ తేజసా**’’తి ఆహ. యా సా ఆదిమ్హి కరుణాయ ఉపమితా సబ్బఞేయ్యధమ్మానం యథాసభావజాననసమత్థా, తేసం దేసేతబ్బప్పకారజాననసమత్థా, బోధేతబ్బపుగ్గలానం ఆసయాధిముత్తియాదివిభావనసమత్థా చ పఞ్ఞా, తస్సా చ యథావుత్తబలయోగతోతి అత్థో. తేన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణమేవ అభిధమ్మకథాయ సముట్ఠానభావే సమత్థం, నాఞ్ఞన్తి ఇమమత్థం దీపేన్తో అభిధమ్మకథాయ అసాధారణభావం దస్సేతి. **మగ్గో**తి ఉపాయో. ఖన్ధాయతనాదీనం కుసలాదీనఞ్చ ధమ్మానం అవబోధస్స, సచ్చప్పటివేధస్సేవ వా ఉపాయభావతో ‘‘**అభిధమ్మకథామగ్గో**’’తి వుత్తో. పబన్ధో వా ‘‘మగ్గో’’తి వుచ్చతి. సో హి దీఘత్తా మగ్గో వియాతి **మగ్గో**, తస్మా అభిధమ్మకథాపబన్ధో ‘‘**అభిధమ్మకథామగ్గో**’’తి వుత్తో. **దేవానం గణేన పరివారితో**తి వత్వా పున **దేవాన**న్తి వచనం తేసం గహణసమత్థతం దీపేతి. న హి అసమత్థానం భగవా దేసేతీతి.

౬. ఏవం కరుణాపఞ్ఞాముఖేహి గుణేహి భగవతో అభిధమ్మకథామగ్గప్పవత్తనేన చ హితప్పటిపత్తియా పరమపణామారహతం దస్సేత్వా ఇదాని అధిప్పేతం పణామం కరోన్తో ఆహ "**తస్స పాదే నమస్సిత్వా**"తి. భగవతో థోమనేనేవ చ ధమ్మస్స స్వాక్ఖాతతా సఙ్ఘస్స చ సుప్పటిపన్నతా దస్సితా హోతి తప్పభవస్స అనఞ్ఞథాభావతో, తస్మా పణామారహం తఞ్చ రతనద్వయం పణమన్తో "**సద్ధమ్మఞ్చస్స...పే.... చఞ్జలి**"న్తి ఆహ. తత్థ యస్మా బుద్ధో "సదేవకే లోకే తథాగతో వన్దనీయో"తి, సఙ్ఘో చ "సుప్పటిపన్నో...పే.... అఞ్జలికరణీయో"తి (అం. ని. ౬.౧౦) వుత్తో, తస్మా "**తస్స పాదే నమస్సిత్వా, కత్వా సఙ్ఘస్స చఞ్జలి**"న్తి వుత్తం. ధమ్మో పన స్వాక్ఖాతతాదిగుణయుత్తో తథానుస్సరణేన పూజేతబ్బో హోతి "తమేవ ధమ్మం సక్కత్వా గరుంకత్వా ఉపనిస్సాయ విహరేయ్య"న్తి (సం. ని. ౧.౧౭౩; అం. ని. ౪.౨౧) వచనతో, కాయవాచాచిత్తేహి సబ్బథా పూజేతబ్బో, తస్మా "**సద్ధమ్మఞ్చస్స పూజేత్వా**"తి వుత్తం. **సిరీమతో**తి ఏత్థ **సిరీ**తి పఞ్ఞాపుఞ్ఞానం అధివచనన్తి వదన్తి. అథ వా పుఞ్ఞనిబ్బత్తా సరీరసోభగ్గాదిసమ్పత్తి కతపుఞ్ఞే నిస్సయతి, కతపుఞ్ఞేహి వా నిస్సీయతీతి "సిరీ"తి వుచ్చతి, సా చ అతిసయవతీ భగవతో అత్థీతి సిరీమా, భగవా, తస్స **సిరీమతో**.

౭. **నిపచ్చకారస్సా**తి పణామకిరియాయ. **ఆనుభావేనా**తి బలేన. **సోసేత్వా**తి సుక్ఖాపేత్వా అన్తరధాపేత్వా అత్థం పకాసయిస్సామీతి సమ్బన్ధో. **అన్తరాయే**తి అత్థప్పకాసనస్స ఉపఘాతకే. **అసేసతో**తి నిస్సేసే సకలే.

౮. ఇదాని అభిధమ్మస్స గమ్భీరత్థత్తా అత్థప్పకాసనస్స దుక్కరభావం దీపేతుం "**విసుద్ధాచారసీలేనా**"తిఆదినా అభియాచనం దస్సేతి. థుల్లచ్చయాదివిసుద్ధియా **విసుద్ధాచారో**, పారాజికసఙ్ఘాదిసేసవిసుద్ధియా **విసుద్ధసీలో**. చారిత్తవారిత్తవిసుద్ధియా వా **విసుద్ధాచారసీలో**, తేన. **సక్కచ్చ**న్తి చిత్తిం కత్వా. **అభియాచితో**తి అభిముఖం యాచితో. తేన అనాదరియం అత్థప్పకాసనే కాతుం అసక్కుణేయ్యం దస్సేతి.

౯. ఇదాని యస్స అత్థం పకాసేతుకామో, తం దస్సేతుం "**యం దేవదేవో**"తిఆదిమాహ. తత్థ **య**న్తి అభిధమ్మం. **దేవదేవో**తి విసుద్ధిసమ్ముతిఉపపత్తిదేవానం దేవో. లోకే హి యే "సరణం పరాయణ"న్తి గన్తబ్బా గతిభూతా, తే "దేవా"తి వుచ్చన్తి, భగవా చ సబ్బదేవానం గతిభూతోతి . **నయతో**తి సఙ్ఖేపతో. **సమాచిక్ఖీ**తి సమ్మా ఆచిక్ఖి యథా థేరో బుజ్ఝతి. వేనేయ్యసత్తే వినేతీతి **వినాయకో**, నాయకవిరహితో వా, సయమ్భూతి అత్థో.

౧౦-౧౨. **యఞ్చా**తి యఞ్చ అభిధమ్మం భిక్ఖూనం పయిరుదాహాసీతి సమ్బన్ధో. **పయిరుదాహాసీ**తి కథేసి. **ఇతీ**తి ఇమినా అనుక్కమేన. "యో ధారితో"తి **య**న్తి ఉపయోగవసేన వుత్తో యం-సద్దో **ధారితో**తి పచ్చత్తేన సమ్బజ్ఝమానో పచ్చత్తవసేన పరిణమతి, తస్మా యో ధారితో, యో చ సఙ్గీతో, తస్స అత్థం పకాసయిస్సామీతి యోజనా కాతబ్బా. వేదేన పఞ్ఞాయ ఈహతి పవత్తతీతి **వేదేహో**, తేన మునినా. **అభిణ్హసో**తి బహుసో. **అభిధమ్మస్సా**తి ఏతం "అత్థం పకాసయిస్సామీ"తి ఏతేన యోజేతబ్బం. ఇదాని యో అత్థప్పకాసనస్స నిస్సయో, తం దస్సేతుం "**ఆదితో**"తిఆదిమాహ. తత్థ **ఆదితో**తి ఆదిమ్హి పఠమసఙ్గీతియం.

౧౩. యా అట్ఠకథా సఙ్గీతా, కస్స పన సా అట్ఠకథాతి? అఞ్ఞస్స వుత్తస్స అభావా "యస్స అత్థం పకాసయిస్సామీ"తి వుత్తం, అధికారవసేన "తస్స అభిధమ్మస్సా"తి విఞ్ఞాయతి. **సఙ్గీతా**తి అత్థం పకాసేతుం యుత్తట్ఠానే "అయం ఏతస్స అత్థో, అయం ఏతస్స అత్థో"తి సఙ్గహేత్వా వుత్తా, పచ్ఛాపి చ దుతియతతియసఙ్గీతీసు **అనుసఙ్గీతా**.

౧౪-౧౬. **అభిసఙ్ఖతా**తి రచితా. **తతో**తి అట్ఠకథాతో. **తన్తినయానుగ**న్తి తన్తిగతిం అనుగతం. **భాస**న్తి మాగధభాసం. **నికాయన్తరలద్ధీహీ**తి అన్తరన్తరా అనుప్పవేసితాహి. **అసమ్మిస్స**న్తి అవోకిణ్ణం. **అనాకుల**న్తి సనికాయేపి అనావిలం పరిచ్ఛిన్నం. అసమ్మిస్సో అనాకులో చ యో మహావిహారవాసీనం అత్థవినిచ్ఛయో, తం దీపయన్తో అత్థం పకాసయిస్సామీతి . ఏతేన **తిపిటకచూళనాగత్థేరా**దీహి వుత్తో థేరవాదోపి సఙ్గహితో హోతి. అథ వా తమ్బపణ్ణిభాసం అపనేత్వా మాగధభాసఞ్చ ఆరోపేత్వా పకాసియమానో యో అభిధమ్మస్స అత్థో అసమ్మిస్సో అనాకులోయేవ చ హోతి మహావిహారవాసీనఞ్చ వినిచ్ఛయభూతో, తం అత్థం "ఏసో మహావిహారవాసీనం వినిచ్ఛయో"తి దీపయన్తో పకాసయిస్సామి. తప్పకాసనేనేవ హి సో తథా దీపితో హోతీతి.

౧౭. **తోసయన్తో విచక్ఖణే**తి విచక్ఖణే తోసయన్తో గహేతబ్బం గహేత్వానాతి ఏవం యోజేత్వా "గహేతబ్బట్ఠానేయేవ గహితం సుట్ఠు కత"న్తి ఏవం తోసయన్తోతి అత్థం వదన్తి. ఏవం సతి గహేతబ్బగ్గహణేనేవ తోసనం కతం, న అఞ్ఞేన అత్థప్పకాసనేనాతి ఏతం ఆపజ్జేయ్య. తోసయన్తో అత్థం పకాసయిస్సామీతి ఏవం పన యోజనాయ సతి గహేతబ్బగ్గహణం అఞ్ఞఞ్చ సబ్బం అత్థప్పకాసనం హోతీతి సబ్బేన తేన తోసనం కతం హోతి, తస్మా తోసయన్తో అత్థం పకాసయిస్సామీతి యుత్తరూపా.

౧౮-౨౦. ఇదాని యం అత్థప్పకాసనం కత్తుకామో, తస్స మహత్తం పరిహరితుం **''కమ్మట్ఠానానీ''**తిఆదిమాహ. **అత్థవణ్ణన**న్తి ఏత్థ వణ్ణనా నామ వివరిత్వా విత్థారేత్వా వచనం. **ఇతీ**తి "అపనేత్వా తతో భాస"న్తి ఏవమాదినా యథాదస్సితప్పకారేన. ఇతి సోతూనం ఉస్సాహుప్పాదనస్స హేతుం దస్సేతి. **అభిధమ్మకథ**న్తి అభిధమ్మట్ఠకథం. **నిసామేథా**తి సుణాథ. ఇదాని అవస్సం అయం సోతబ్బాయేవాతి దళ్హం ఉస్సాహేన్తో ఆహ **''దుల్లభా హి అయం కథా''**తి.

వీసతిగాథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిదానకథావణ్ణనా

అట్ఠసాలినిం తావ వణ్ణేన్తేహి ఆచరియేహి తస్సా సన్నివేసో విభావేతబ్బో. తస్మా ఇదం వుచ్చతి –

"వచనత్థో పరిచ్ఛేదో, సన్నివేసో చ పాళియా;
సాగరేహి తథా చిన్తా, దేసనాహి గమ్భీరతా.

"దేసనాయ సరీరస్స, పవత్తిగ్గహణం తథా;
థేరస్స వాచనామగ్గ-తప్పభావితతాపి చ.

"పటివేధా తథా బుద్ధ-వచనాదీహి ఆదితో;
ఆభిధమ్మికభావస్స, సాధనం సబ్బదస్సినో.

"వినయేనాథ గోసిఙ్గ-సుత్తేన చ మహేసినా;
భాసితత్తస్స సంసిద్ధి, నిదానేన చ దీపితా.

"పకాసేత్వా ఇమం సబ్బం, పటిఞ్ఞాతకథా కతా;

అట్ఠసాలినియా ఏతం, సన్నివేసం విభావయే"తి.

వచనత్థవిజాననేన విదితాభిధమ్మసామఞ్ఞత్థస్స అభిధమ్మకథా వుచ్చమానా సోభేయ్యాతి అభిధమ్మపరిజాననమేవ ఆదిమ్హి యుత్తరూపన్తి తదత్థం పుచ్ఛతి **''తత్థ కేనట్ఠేన అభిధమ్మో''**తి. తత్థ **తత్థాతి** "అభిధమ్మస్స అత్థం పకాసయిస్సామీ"తి యదిదం వుత్తం, తస్మిం. "యస్స అత్థం పకాసయిస్సామీ"తి పటిఞ్ఞాతం, సో అభిధమ్మో కేనట్ఠేన అభిధమ్మోతి అత్థో. **తత్థాతి** వా "అభిధమ్మకథ"న్తి ఏతస్మిం వచనే యో అభిధమ్మో వుత్తో, సో కేనట్ఠేన అభిధమ్మోతి అత్థో. **ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేనాతి** ఏత్థ ధమ్మో అతిరేకో ధమ్మాతిరేకో, సుత్తన్తాధికా పాళీతి అత్థో. ధమ్మో విసేసో ధమ్మవిసేసో ధమ్మాతిసయో, విచిత్తా పాళీతి అత్థో, ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసా ఏవ అత్థో **ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠో**. ద్విన్నమ్పి అత్థానం అభిధమ్మసద్దస్స అత్థభావేన సామఞ్ఞతో ఏకవచననిద్దేసో కతో. **తస్మాతి** యస్మా "అభిక్కమన్తి, అభిక్కన్తవణ్ణా"తిఆదీసు వియ అతిరేకవిసేసట్ఠదీపకో అభిసద్దో, తస్మా అయమ్పి ధమ్మో ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేన "అభిధమ్మో"తి వుచ్చతీతి సమ్బన్ధో.

తత్థ సియా – "అభిక్కమన్తి, అభిక్కన్తవణ్ణా"తి ఏత్థ ధాతుసద్దస్స పురతో పయుజ్జమానో అభిసద్దో కిరియాయ అతిరేకవిసేసభావదీపకో హోతీతి యుత్తం ఉపసగ్గభావతో, ధమ్మసద్దో పన న ధాతుసద్దోతి ఏతస్మా పురతో అభిసద్దో పయోగమేవ నారహతి. అథాపి పయుజ్జేయ్య, కిరియావిసేసకా ఉపసగ్గా, న చ ధమ్మో కిరియాతి ధమ్మస్స అతిరేకవిసేసభావదీపనం న యుత్తన్తి? నో న యుత్తం. అఞ్ఞస్సపి హి ఉపసగ్గస్స అధాతుసద్దా పురతో పయుజ్జమానస్స అకిరియాయపి అతిరేకవిసేసభావదీపకస్స దస్సనతోతి ఏతమత్థం విభావేతుం అతిఛత్తాదిఉదాహరణం దస్సేన్తో ఆహ **''యథా''**తిఆది. **ఏవమేవాతి** యథా ఛత్తాతిరేకఛత్తవిసేసాదిఅత్థేన అతిఛత్తాదయో హోన్తి అతిసద్దస్స ఉపసగ్గస్స అధాతుసద్దస్సపి పురతో పయుజ్జమానస్స అకిరియాయ చ తబ్భావదీపకత్తా, ఏవమయమ్పి ధమ్మో ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేన **''అభిధమ్మో''**తి వుచ్చతి అభి-సద్దస్స ఉపసగ్గస్స అధాతుసద్దస్సపి పురతో పయుజ్జమానస్స అకిరియాయ చ తబ్భావదీపకత్తాతి అధిప్పాయో.

ఏకదేసేనేవ విభత్తాతి "కతమే చ, భిక్ఖవే, పఞ్చక్ఖన్ధా? రూపక్ఖన్ధో…పే॰… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. కతమో చ, భిక్ఖవే, రూపక్ఖన్ధో? యం కిఞ్చి రూపం అతీతా…పే॰… సన్తికే వా, అయం వుచ్చతి రూపక్ఖన్ధో"తిఏవమాదినా (సం॰ ని॰ ౩.౪౮; విభ॰ ౨) ఉద్దేసనిద్దేసమత్తేనేవ విభత్తా, "తత్థ కతమం రూపం అతీత"న్తిఏవమాదినా (విభ॰ ౩) పటినిద్దేసస్స అభిధమ్మభాజనీయస్స పఞ్హపుచ్ఛకస్స చ అభావా న నిప్పదేసేన. అభిధమ్మం పత్వా పన…పే॰… నిప్పదేసతోవ విభత్తా, తస్మా అయమ్పి ధమ్మో ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేన **''అభిధమ్మో''**తి వుచ్చతి నిప్పదేసానం తిణ్ణమ్పి నయానం అతిరేకపాళిభావతో విసేసపాళిభావతో చాతి అధిప్పాయో. సుత్తన్తే బావీసతియా ఇన్ద్రియానం ఏకతో అనాగతత్తా ఇన్ద్రియవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయం నత్థి. "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా సమ్భవన్తీ"తిఆదినా పటిచ్చసముప్పాదే తస్స తస్స పచ్చయధమ్మస్స పచ్చయుప్పన్నధమ్మానం పచ్చయభావో ఉద్దిట్ఠో, ఉద్దిట్ఠధమ్మానఞ్చ కుసలాదిభావో పుచ్ఛిత్వా విస్సజ్జేతబ్బో, న చేత్థ "అవిజ్జాసఙ్ఖారా"తి ఏవం వుత్తో ఉద్దేసో అత్థీతి పఞ్హపుచ్ఛకం నత్థి. సుత్తన్తే పఞ్చ సిక్ఖాపదాని ఉద్దిట్ఠాని పాణాతిపాతా వేరమణీతిఆదీని. సా పన వేరమణీ యది సభావకిచ్చాదివసేన విభజీయేయ్య, "ఆరతి విరతీ"తిఆదినా అభిధమ్మభాజనీయమేవ హోతి. అథాపి చిత్తుప్పాదవసేన విభజీయేయ్య, తథాపి అభిధమ్మభాజనీయమేవ హోతి. అఞ్ఞో

పన వేరమణీనం విభజితబ్బప్పకారో నత్థి, యేన పకారేన సుత్తన్తభాజనీయం వత్తబ్బం సియా. తస్మా సిక్ఖాపదవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయం నత్థి.

వచనత్థతో అభిధమ్మం ఞాతే పరిచ్ఛేదతో ఞాపేతుం ఆహ "**పకరణపరిచ్ఛేదతో**"తిఆది. **కతిపయావ పఞ్హవారా అవసేసాతి** ధమ్మహదయవిభఙ్గే అనాగతా హుత్వా మహాధమ్మహదయే ఆగతా ధమ్మహదయవిభఙ్గవచనవసేన అవసేసా కతిపయావ పఞ్హవారాతి అత్థో. ఏత్థేవ సఙ్గహితాతి "**అపుబ్బం నత్థీ**"తి వుత్తం. **అప్పమత్తికావ తన్తి అవసేసాతి** ధమ్మహదయవిభఙ్గే అనాగన్త్వా మహాధమ్మహదయే ఆగతతన్తితో యది పథవీఆదీనం విత్థారకథా మహాధాతుకథా రూపకణ్డధాతువిభఙ్గాదీసు, అథ ధాతుకథాయ విత్థారకథా ధాతుకథాయ అనాగన్త్వా మహాధాతుకథాయ ఆగతతన్తి అప్పమత్తికావాతి అధిప్పాయో.

యం పన వుత్తం "సావకభాసితత్తా ఛడ్డేథ న"న్తి, తం బుద్ధభాసితభావదస్సనేన పటిసేధేతుం "**సమ్మాసమ్బుద్ధో హి**"తిఆదిమాహ. **చతూసు పఞ్హేసూతి** "ఉపలబ్భతి నుపలబ్భతీ"తి పటిఞ్ఞాయ గహితాయ పటిక్ఖేపగహణత్థం "యో సచ్చికట్ఠో"తి వుత్తం సచ్చికట్ఠం నిస్సయం కత్వా ఉపాదాయ పవత్తా ద్వేపి పఞ్చకా ఏకో పఞ్హో, "సబ్బత్థా"తి సరీరం సబ్బం వా దేసం ఉపాదాయ పవత్తా ఏకో, "సబ్బదా"తి కాలముపాదాయ ఏకో, "సబ్బేసూ"తి యది ఖన్ధాయతనాదయో గహితా, తే ఉపాదాయ పవత్తా, అథ పన "యో సచ్చికట్ఠో సబ్బత్థ సబ్బదా"తి ఏతేహి న కోచి సచ్చికట్ఠో దేసో కాలో వా అగ్గహితో అత్థి, తే పన సామఞ్ఞవసేన గహేత్వా అనుయోగో కతో, న భేదవసేనాతి భేదవసేన గహేత్వా అనుయుఞ్జితుం "సబ్బేసూ"తి వుత్తా సచ్చికట్ఠదేసకాలప్పదేసే ఉపాదాయ చ పవత్తా ఏకోతి ఏతేసు చతూసు. **ద్విన్నం పఞ్చకానన్తి** ఏత్థ "పుగ్గలో ఉపలబ్భతి... పే॰... మిచ్ఛా"తి ఏకం, "పుగ్గలో నుపలబ్భతి...పే॰... మిచ్ఛా"తి (కథా॰ ౧౮) ఏకం, "త్వం చే పన మఞ్ఞసి...పే॰... ఇదం తే మిచ్ఛా"తి (కథా॰ ౩) ఏకం, "ఏసే చే దున్నిగ్గహితే...పే॰... ఇదం తే మిచ్ఛా"తి ఏకం, "న హేవం నిగ్గహేతబ్బే, తేన హి యం నిగ్గణ్హాసి...పే॰... సుకతా పటిపాదనా"తి (కథా॰ ౧౦) ఏకన్తి ఏవం నిగ్గహకరణం, పటికమ్మకరణం, నిగ్గహస్స సునిగ్గహభావం ఇచ్ఛతో పటిఞ్ఞారపనేన పటికమ్మవేఠనం, పటికమ్మస్స దుప్పటికమ్మభావం ఇచ్ఛతో తంనిదస్సనేన నిగ్గహస్స దున్నిగ్గహభావదస్సనేన నిగ్గహనిబ్బేఠనం, అనిగ్గహభావారోపనాదినా ఛేదోతి అయం ఏకో పఞ్చకో, యో అట్ఠకథాయం అనులోమపఞ్చకపటికమ్మచతుక్కనిగ్గహచతుక్కఉపనయనచతుక్కనిగమనచతుక్క నామేహి సకవాదిపుబ్బపక్ఖే అనులోమపచ్చనీకపఞ్చకోతి వుత్తో, పరవాదిపుబ్బపక్ఖే చ ఏవమేవ పచ్చనీయానులోమపఞ్చకోతి వుత్తో. ఏవం ద్వే పఞ్చకా వేదితబ్బా. ఏవం సేసపఞ్హేసుపీతి అట్ఠ పఞ్చకా **అట్ఠముఖా వాదయుత్తీతి** వుత్తా. **యుత్తీతి** ఉపాయో, వాదస్స యుత్తి **వాదయుత్తి,** వాదప్పవత్తనస్స ఉపాయోతి అత్థో.

అనులోమపచ్చనీకపఞ్చకే ఆదినిగ్గహం దస్సేత్వా పచ్చనీయానులోమపఞ్చకే చ ఆదినిగ్గహమేవ దస్సేత్వా మాతికం దీపేతుం "**సా పనేసా**"తిఆదిమాహ. **పుగ్గలోతి** అత్తా సత్తో జీవో. **ఉపలబ్భతీతి** పఞ్ఞాయ ఉపగన్త్వా లబ్భతి. **సచ్చికట్ఠపరమట్ఠేనాతి** మాయామరీచిఆదయో వియ నాభూతాకారేన, అనుస్సవాదీహి గహేతబ్బా వియ న అనుత్తమత్థభావేన, అథ ఖో భూతేన ఉత్తమత్థభావేన ఉపలబ్భతీతి పుచ్ఛతి. ఇతరో తాదిసం ఇచ్ఛన్తో పటిజానాతి. పున యో సచ్చికట్ఠపరమట్ఠేన ఉపలబ్భతి, సో సచ్చికట్ఠపరమట్ఠతో అఞ్ఞో తదాధారో, అఞ్ఞత్ర వా తేహి, తేసం వా ఆధారభూతో, అనఞ్ఞో వా తతో రుప్పనాదిసభావతో సప్పచ్చయాదిసభావతో వా ఉపలబ్భమానో ఆపజ్జతీతి అనుయుఞ్జతి "**యో సచ్చికట్ఠో...పే॰... పరమట్ఠేనా**"తి. ఇతరో పుగ్గలస్స రూపాదీహి అఞ్ఞత్తం అనఞ్ఞత్తఞ్చ అనిచ్ఛన్తో "**న హేవ**"న్తి పటిక్ఖిపతి.

పున సకవాదీ పటిఞ్ఞాయ ఏకత్తాపన్నం అప్పటిక్ఖిపితబ్బం పటిక్ఖిపతీతి కత్వా నిగ్గహం ఆరోపేన్తో ఆహ "**ఆజానాహి నిగ్గహ**"న్తి. "**పుగ్గలో నుపలబ్భతీ**"తి పుట్ఠో సకవాదీ పుగ్గలదిట్ఠిం పటిసేధేన్తో "**ఆమన్తా**"తి పటిజానాతి. పున ఇతరో యో సచ్చికట్ఠేన నుపలబ్భతి పుగ్గలో, సో సచ్చికట్ఠపరమట్ఠతో అఞ్ఞో వా అనఞ్ఞో వా నుపలబ్భతీతి ఆపజ్జతి అఞ్ఞస్స పకారస్స అభావాతి అనుయుఞ్జతి "**యో సచ్చికట్ఠో...పే.... పరమట్ఠేనా**"తి. యస్మా పన పుగ్గలో సబ్బేన సబ్బం నుపలబ్భతి, తస్మా తస్స అఞ్ఞత్తానఞ్ఞత్తానుయోగో అననుయోగో పుగ్గలలద్ధిం పటిసేధేన్తస్స అనాపజ్జనతోతి "**న హేవ**"న్తి పటిక్ఖిపతి. ఇతరో పటిఞ్ఞాయ ఆపజ్జనలేసమేవ పస్సన్తో అవిపరీతం అత్థం అసమ్బుజ్ఝన్తోయేవ నిగ్గహం ఆరోపేతి "**ఆజానాహి నిగ్గహ**"న్తి.

ఇతీతి యం దిస్వా మాతికా ఠపితా, ఏవం దేసితత్తాతి అధిప్పాయో. **యథా కిన్తి** యేన పకారేన బుద్ధభాసితం నామ జాతం, తం నిదస్సనం కిన్తి అత్థో. **యతోనిదాన**న్తి యంకారణా ఛళజ్ఝత్తికబాహిరాయతనాదినిదానన్తి అత్థో. **పపఞ్చసఞ్ఞాసఙ్ఖా**తి తణ్హామానదిట్ఠిపపఞ్చసమ్పయుత్తా సఞ్ఞాకోట్ఠాసా. **సముదాచరన్తీ**తి అజ్ఝాచరన్తి. **ఏత్థ చేతి** ఏతేసు ఆయతనాదీసు తణ్హామానదిట్ఠీహి అభినన్దితబ్బం అభివదితబ్బం అజ్ఝోసితబ్బఞ్చ నత్థి చే . నను నత్థియేవ, కస్మా "నత్థి చే"తి వుత్తన్తి? సచ్చం నత్థి, అప్పహీనాభినన్దనాభివదనజ్ఝోసానానం పన పుథుజ్జనానం అభినన్దితబ్బాదిప్పకారాని ఆయతనాదీని హోన్తీతి తేసం న సక్కా "నత్థీ"తి వత్తుం, పహీనాభినన్దనాదీనం పన సబ్బథా నత్థీతి "నత్థి చే"తి వుత్తం. **ఏసేవన్తో**తి అభినన్దనాదీనం నత్థిభావకరో మగ్గో తప్పటిప్పస్సద్ధిభూతం ఫలం వా రాగానుసయాదీనం అన్తో అవసానం, అప్పవత్తీతి అత్థో.

జానం జానాతీతి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన జానితబ్బం జానాతి. న హి పదేసఞాణవా జానితబ్బం సబ్బం జానాతీతి. **పస్సం పస్సతీ**తి దిబ్బచక్ఖుపఞ్ఞాచక్ఖుధమ్మచక్ఖుబుద్ధచక్ఖుసమన్తచక్ఖుసఙ్ఖాతేహి పఞ్చహి చక్ఖూహి పస్సితబ్బం పస్సతి. అథ వా **జానం జానాతీ**తి యథా అఞ్ఞే సవిపల్లాసా కామరూపపరిఞ్ఞావాదినో జానన్తాపి విపల్లాసవసేన జానన్తి, న ఏవం భగవా , భగవా పన పహీనవిపల్లాసత్తా జానన్తో జానాతియేవ, దిట్ఠిదస్సనస్స చ అభావా పస్సన్తో పస్సతియేవాతి అత్థో. **చక్ఖుభూతో**తి పఞ్ఞాచక్ఖుమయత్తా సత్తేసు చ తదుప్పాదనతో లోకస్స చక్ఖుభూతో. **ఞాణభూతో**తి ఏతస్స చ ఏవమేవ అత్థో దట్ఠబ్బో. **ధమ్మా** బోధిపక్ఖియా. **బ్రహ్మా** మగ్గో, తేహి ఉప్పన్నత్తా లోకస్స చ తదుప్పాదనతో తబ్భూతో. **వత్తా**తి చతుసచ్చధమ్మే వదతీతి వత్తా. **పవత్తా**తి చిరం సచ్చప్పటివేధం పవత్తేన్తో వదతీతి పవత్తా. **అత్థస్స నిన్నేతా**తి అత్థం ఉద్ధరిత్వా దస్సేతా, పరమత్థం వా నిబ్బానం పాపయితా. **అమతస్స దాతా**తి అమతసచ్ఛికిరియం సత్తేసు ఉప్పాదేన్తో అమతం దదాతీతి అమతస్స దాతా. బోధిపక్ఖియధమ్మానం తదాయత్తభావతో **ధమ్మస్సామీ. సువణ్ణాలిఙ్గన్తి** సువణ్ణమయం ఆలిఙ్గం ఖుద్దకముదిఙ్గం. సుపుప్ఫితసతపత్తపదుమమివ సస్సిరికం ససోభం **సుపుప్ఫితసతపత్తసస్సిరికం.**

అనుమోదితకాలతో పట్ఠాయ...పే.... బుద్ధభాసితం నామ జాతన్తి ఏతేన అనుమోదనా బుద్ధభాసితభావస్స కారణన్తి అయమత్థో వుత్తో వియ దిస్సతి, ఏవఞ్చ సతి కథావత్థుస్స బుద్ధభాసితభావో న సియా అననుమోదితత్తా, తస్మా ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో – "మహాకచ్చాయనో ఏవం విభజిస్సతీ"తి దిస్వా భగవా మాతికం నిక్ఖిపిత్వా విహారం పవిట్ఠో, తథేవ చ థేరో భగవతా దిన్ననయేన ఠపితమాతికాయ విభజీతి బుద్ధభాసితం నామ జాతం, తం పన అనుమోదనాయ పాకటం జాతన్తి ఏతమత్థం సన్ధాయ "ఏవం సత్థారా...పే.... నామ జాత"న్తి వుత్తన్తి.

ఇదాని పాళియా సన్నివేసం దస్సేతుం ''**తత్థ ధమ్మసఙ్గణీపకరణే**''తిఆదిమాహ. **కామావచరకుసలతో అట్ఠాతి** కామావచరకుసలే చత్తారో ఖన్ధే గహేత్వా తతో అట్ఠ చిత్తాని ఉద్ధరతి. పరమా విభత్తీతిపి వదన్తి. **ఏకూననవుతి చిత్తానీ**తి యత్థ ఏతాని చిత్తాని విభత్తాని, తే పాళిప్పదేసా "ఏకూననవుతి చిత్తానీ"తి వుత్తా. తేసఞ్చ సముదాయో చిత్తవిభత్తి, తస్మా ఉపపన్నమేతం ''**ఏకూననవుతి చిత్తాని చిత్తవిభత్తీ**''తి. మాతికఞ్చ ఉద్దిసిత్వా తత్థ ఏకేకం పదం ఉద్ధరిత్వా యస్మా చిత్తాని విభత్తాని, తస్మా మాతికాపి చిత్తవిభత్తిఅన్తోగధాయేవాతి చిత్తుప్పాదకణ్డం మాతికాపదభాజనీయవసేన దువిధన్తి ఇదమ్పి వచనం యుజ్జతి.

మూలతోతి "తీణి కుసలమూలానీ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౯౮౫) కుసలాదీనం మూలవసేన సఙ్ఖిపిత్వా వచనం. "వేదనాక్ఖన్ధో"తిఆదినా **ఖన్ధతో**. "కాయకమ్మ"న్తిఆదినా **ద్వారతో**. "సుఖభూమియం కామావచరే"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౯౮౮) **భూమితో. అత్థో**తి హేతుఫలం. **ధమ్మో**తి హేతు . "తీణి కుసలమూలాని తీణి అకుసలమూలానీ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౯౮౫-౯౮౬) హేతువసేన సఙ్గహో **ధమ్మతో** నిక్ఖేపో. "తంసమ్పయుత్తో, తంసముట్ఠానా తదేకట్ఠా చ కిలేసా"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౯౮౫-౯౮౬) హేతుఫలవసేన సఙ్గహో **అత్థతో** నిక్ఖేపో. అథ వా **ధమ్మో**తి భాసితో. **అత్థో**తి భాసితత్థో. "తయో కుసలహేతూ"తి (ధ॰ స॰ ౧౦౫౯) **ధమ్మో**. "తత్థ కతమే తయో కుసలహేతూ అలోభో"తిఆది (ధ॰ స॰ ౧౦౬౦) **అత్థో,** సో చ **ధమ్మో**. "తత్థ కతమో అలోభో"తిఆది (ధ॰ స॰ ౧౦౬౧) **అత్థో**తి ఏవం అత్థధమ్మవసేన నిక్ఖేపో వేదితబ్బో. **నామతో**తి "తీణి కుసలమూలానీ"తి వుత్తధమ్మానం అలోభోతిఆదినామవసేన. **లిఙ్గతో**తి ఉద్దిట్ఠస్స ఏకస్సేవ ధమ్మస్స "అలోభో అలుబ్భనా అలుబ్భితత్త"న్తి (ధ॰ స॰ ౧౦౬౧) పురిసాదిలిఙ్గవసేన నిక్ఖేపో.

గణనచారన్తి గణనప్పవత్తిం. **సమానేన్తీ**తి సమానం కరోన్తి పూరేన్తి, తథా **సమానేతబ్బ**న్తి ఏత్థాపి. "విజ్జాభాగినో అవిజ్జాభాగినో"తి (ధ॰ స॰ దుకమాతికా ౧౦౧) ఏవమాదీసు ఏత్థ విఞ్ఞాతేసు ఆభిధమ్మికత్థేరా సుత్తన్తం సుణన్తా చిన్తేన్తా చ సుత్తన్తేసు "విజ్జాభాగినో"తిఆదీసు ఆగతేసు అత్థస్స విఞ్ఞాతత్తా న కిలమన్తీతి ఏతమత్థం సన్ధాయ వుత్తం ''**ఆభిధమ్మికత్థేరానం...పే.... అకిలమత్థం ఠపితా**''తి.

అనమతగ్గోతి అఞ్ఞాతగ్గో. **ఖన్ధన్తర**న్తి ఖన్ధనానత్తం, ఖన్ధమేవ వా. గహేతుం అసక్కుణేయ్యత్తా సణ్హం, సుఖుమాయ పఞ్ఞాయ గహేతబ్బతో సుఖుమఞ్చ ధమ్మం **సణ్హసుఖుమధమ్మం**. బలవతా ఞాణవేగేన పవత్తత్తా బలవతో ఞాణవేగస్స నిమిత్తభావతో చ **బలవం**. గమ్భీరమేవ **గమ్భీరగతం,** గమ్భీరాని వా గతాని గమనాని ఏతస్స సన్తీతి **గమ్భీరగతం. యథానుపుబ్బ**న్తి యథానుపుబ్బేన. **నిఖిలేనా**తి నిరవసేసేన దేసితం, పఞ్చఖిలరహితేన వా భగవతా దేసితం. **రూపగతంవా**తి హత్థగతం రూపం వియ చక్ఖునా. "పటివేధఞాణేన సమన్తపట్ఠానం యో పస్సతి, నో అత్థేవ, నో నత్థీ"తి అత్తానం సన్ధాయ థేరో వదతీతి.

ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గే ఆగతేసు ఏకాధికేసు అట్ఠసు కిలేససతేసు అట్ఠసతతణ్హావిచరితాని అపనేత్వా సేసా ద్వాసట్ఠి దిట్ఠియో చ ఉప్పన్నానుప్పన్నభావేన దిగుణితాని దియడ్ఢకిలేససహస్సాని దసాధికాని హోన్తి, అప్పకం పన ఊనమధికం వా న గణనూపగం హోతీతి ''**దియడ్ఢకిలేససహస్స**''న్తి వుత్తం. ఇతరేసం అతీతాదిభావామసనా అగ్గహణం ఖేపనే దట్ఠబ్బం.

మేచకపటాతి నీలనిభా పటా. **చిత్తసముట్ఠానా వణ్ణధాతూ**తి చిత్తపచ్చయఉతుసముట్ఠానా వణ్ణధాతూతి అత్థో గహేతబ్బో. కస్మా? న హి చిత్తసముట్ఠానం రూపం బహి నిగచ్ఛతీతి, చిత్తసముట్ఠానరూపపరమ్పరాయ ఆగతత్తా పన ఏవం వుత్తం. అథ వా **చిత్తసముట్ఠానా వణ్ణధాతూ**తి ఏత్థ పచ్చయఉతుసద్దానం లోపం కత్వా సోయేవ పుబ్బే వుత్తో అత్థో సువణ్ణతా సుస్సరతా వియ. ఏత్థ హి "సుస్సరతా"తి ఉపాదిన్నకాధికారే ఆగతం, న చ సద్దో ఉపాదిన్నకో అత్థి, తస్మా ఉపాదిన్నకరూపఒట్ఠతాలుఆదినిస్సయత్తా ఏవం వుత్తన్తి, ఏవమేత్థాపి చిత్తపచ్చయఉతుసముట్ఠానం సన్ధాయ "చిత్తసముట్ఠానా వణ్ణధాతూ"తి వదతి.

కాయసక్ఖిన్తి పచ్చక్ఖం. **దన్తావరణ**న్తి ఓట్ఠద్వయం. **ముఖాదాన**న్తి ముఖవివరం. **సిలిట్ఠ**న్తి సంగతం సుసణ్ఠితం. **సరే నిమిత్తం గహేత్వా**తి "ధమ్మో ఏసో వుచ్చతీ"తి ధమ్మస్సరవసేన నిమిత్తం గహేత్వా, న కిలేసానుబ్యఞ్జనవసేన. **ఏకప్పహారేనా**తి ఏత్థ **పహారో**తి దివసస్స తతియో భాగో వుచ్చతి. **ఏవం సన్తే**తి పుబ్బే వుత్తమగ్గహేత్వా వాచనామగ్గస్స థేరప్పభవత్తవచనమేవ గహేత్వా తేన పురిమవచనఞ్చ పటిక్ఖిపన్తో చోదేతి.

తేనేతమేతస్సాతి వినయస్స. **అత్తత్థపరత్థాదిభేదే**తి యో తం సుత్తం సజ్ఝాయతి సుణాతి వాచేతి చిన్తేతి దేసేతి, సుత్తేన సఙ్గహితో సీలాదిఅత్థో తస్సపి హోతి, తేన పరస్స సాధేతబ్బతో పరస్సపి హోతీతి తదుభయం తం సుత్తం సూచేతి దీపేతి. తథా దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికత్థే లోకియలోకుత్తరత్థేతి ఏవమాదిభేదే అత్థే **ఆది**సద్దేన సఙ్గణ్హాతి. **అత్థ**సద్దో చాయం హితపరియాయవచనం, న భాసితత్థవచనం. యది సియా, సుత్తం అత్తనోపి భాసితత్థం సూచేతి పరసుత్తస్సపీతి అయమత్థో సియా, సుత్తేన చ యో అత్థో పకాసితో, సో తస్సేవ హోతీతి న తేన పరత్థో సూచితో హోతి, తేన చ సూచేతబ్బస్స పరత్థస్స నివత్తేతబ్బస్స అభావా అత్తగ్గహణం న కత్తబ్బం, అత్తత్థపరత్థవినిముత్తస్స భాసితత్థస్స అభావా ఆదిగ్గహణఞ్చ న కత్తబ్బం, తస్మా యథావుత్తస్స అత్థస్స సుత్తే అసమ్భవతో సుత్తాధారస్స పుగ్గలస్స వసేన అత్తత్థపరత్థా వుత్తా.

అథ వా సుత్తం అనపేక్ఖిత్వా యే అత్తత్థాదయోపి అత్థప్పభేదా వుత్తా **నిద్దేసే** (మహాని. ౬౯; చూళని. మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫) "అత్తత్థో పరత్థో ఉభయత్థో దిట్ఠధమ్మికో అత్థో సమ్పరాయికో అత్థో ఉత్తానో అత్థో గమ్భీరో అత్థో గుళ్హో అత్థో పటిచ్ఛన్నో అత్థో నేయ్యో అత్థో నీతో అత్థో అనవజ్జో అత్థో నిక్కిలేసో అత్థో వోదానో అత్థో పరమత్థో అత్థో"తి, తే సుత్తం సూచేతీతి అత్థో. అథ వా "అత్తనా చ అప్పిచ్ఛో హోతీ"తి అత్తత్థం, "అప్పిచ్ఛకథఞ్చ పరేసం కత్తా హోతీ"తి పరత్థం సూచేతీతి. ఏవం "అత్తనా చ పాణాతిపాతా పటివిరతో హోతీ"తిఆదిసుత్తాని (అ. ని. ౪.౯౯) యోజేతబ్బాని. వినయాభిధమ్మేహి చ విసేసేత్వా సుత్తసద్దస్స అత్థో వత్తబ్బో, తస్మా వేనేయ్యజ్ఝాసయవసప్పవత్తాయ దేసనాయ అత్తహితపరహితాదీని సాతిసయం పకాసితాని హోన్తి, న ఆణాధమ్మసభావవసప్పవత్తాయాతి ఇదమేవ "**అత్థానం సూచనతో సుత్త**"న్తి వుత్తం.

సుత్తే చ ఆణాధమ్మసభావా వేనేయ్యజ్ఝాసయం అనువత్తన్తి, న వినయాభిధమ్మేసు వియ వేనేయ్యజ్ఝాసయో ఆణాధమ్మసభావే అనువత్తతి, తస్మా వేనేయ్యానం ఏకన్తహితపటిలాభసంవత్తనికా సుత్తన్తదేసనా హోతీతి "**సువుత్తా చేత్థ అత్థా**"తిఆది వుత్తం. **పసవతీ**తి ఫలతి . "**సుత్తాణా**"తి ఏతస్స అత్థం పకాసేతుం "**సుట్ఠు చ నే తాయతీ**"తి వుత్తం. అత్తత్థపరత్థాదివిధానేసు చ సుత్తస్స పమాణభావో తేసఞ్చ సఙ్గాహకత్తం యోజేతబ్బం, తదత్థప్పకాసనే పధానత్తా సుత్తస్స ఇతరేహి విసేసనఞ్చ. **ఏత**న్తి "అత్థానం సూచనతో"తిఆదికం అత్థవచనం. **ఏతస్సా**తి సుత్తస్స.

అభిక్కమన్తీతి ఏత్థ **అభి**-సద్దో కమనస్స వుద్ధిభావం అతిరేకత్తం దీపేతి. **అభిక్కన్తేనా**తి చ ఏత్థ కన్తియా అధికత్తం విసేసభావన్తి యుత్తం కిరియావిసేసకత్తా ఉపసగ్గస్స. **అభిఞ్ఞాతా, అభిరాజా, అభివినయే**తి ఏత్థ లక్ఖణపూజితపరిచ్ఛిన్నేసు రత్తిఆదీసు **అభి**-సద్దో వత్తతీతి కథమేతం యుజ్జేయ్యాతి? లక్ఖణకరణఞాణపూజనపరిచ్ఛేదకిరియాదీపనతో తాహి చ కిరియాహి రత్తిరాజవినయానం యుత్తత్తా. భావనాఫరణవుద్ధీహి **వుద్ధిమన్తో. ఆరమ్మణాదీహీ**తి ఆరమ్మణసమ్పయుత్తకమ్మద్వారపటిపదాదీహి. **అవిసిట్ఠ**న్తి అఞ్ఞమఞ్ఞవిసిట్ఠేసు వినయసుత్తన్తాభిధమ్మేసు అవిసిట్ఠం సమానం పిటకసద్దన్తి అత్థో. **యథావుత్తేనేవా**తి "ఏవం దువిధత్థేనా"తిఆదినా నయేన.

కథేతబ్బానం అత్థానం దేసకాయత్తేన ఆణాదివిధినా అతిసజ్జనం పబోధనం **దేసనా**. సాసితబ్బపుగ్గలగతేన యథాపరాధాదినా సాసితబ్బభావేన అనుసాసనం వినయనం **సాసనం**. కథేతబ్బస్స సంవరాసంవరాదినో అత్థస్స కథనం వచనపటిబద్ధకరణం **కథా. భేద**-సద్దో విసుం విసుం యోజేతబ్బో "దేసనాభేదం సాసనభేదం కథాభేదఞ్చ యథారహం పరిదీపయే"తి. **భేద**న్తి నానత్తం, నానాకరణన్తి అత్థో. సిక్ఖా చ పహానాని చ గమ్భీరభావో చ **సిక్ఖాపహానగమ్భీరభావం,** తఞ్చ **పరిదీపయే. య**న్తి పరియత్తిఆదిం. **యథా**తి ఉపారమ్భాదిహేతు పరియాపుణనాదిప్పకారేహి.

తీసుపి చేతేసు ఏతే ధమ్మత్థదేసనాపటివేధాతి ఏత్థ తన్తిఅత్థో తన్తిదేసనా తన్తిఅత్థపటివేధో చ తన్తివిసయా హోన్తీతి వినయపిటకాదీనం అత్థదేసనాపటివేధాధారభావో యుత్తో, పిటకాని పన తన్తియోయేవాతి ధమ్మాధారభావో కథం యుజ్జేయ్యాతి? తన్తిసముదాయస్స అవయవతన్తియా ఆధారభావతో, ధమ్మాదీనఞ్చ దుక్ఖోగాహభావతో తేహి వినయాదయో గమ్భీరాతి వినయాదీనఞ్చ చతుబ్బిధో గమ్భీరభావో వుత్తో, తస్మా "ధమ్మాదయో ఏవ దుక్ఖోగాహత్తా గమ్భీరా, న వినయాదయో"తి న చోదేతబ్బమేతం. తత్థ పటివేధస్స దుక్కరభావతో ధమ్మత్థానం, దేసనాఞాణస్స దుక్కరభావతో దేసనాయ చ దుక్ఖోగాహభావో వేదితబ్బో. పటివేధస్స పన ఉప్పాదేతుం అసక్కుణేయ్యత్తా తబ్బిసయఞాణుప్పత్తియా చ దుక్కరభావతో దుక్ఖోగాహతా వేదితబ్బా.

హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదాతి ఏతేన వచనత్థేన ధమ్మస్స హేతుభావో కథం ఞాతబ్బోతి? "ధమ్మపటిసమ్భిదా"తి ఏతస్స సమాసపదస్స అవయవపదత్థం దస్సేన్తేన "హేతుమ్హి ఞాణ"న్తి వుత్తత్తా. "ధమ్మే పటిసమ్భిదా"తి ఏత్థ హి "ధమ్మే"తి ఏతస్స అత్థం దస్సేన్తేన "హేతుమ్హీ"తి వుత్తం, "పటిసమ్భిదా"తి ఏతస్స చ అత్థం దస్సేన్తేన "ఞాణ"న్తి, తస్మా హేతుధమ్మసద్దా ఏకత్థా ఞాణపటిసమ్భిదాసద్దా చాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తేన సాధితో ధమ్మస్స హేతుభావో. అత్థస్స హేతుఫలభావో చ ఏవమేవ దట్ఠబ్బో. **యథాధమ్మ**న్తి ఏత్థ **ధమ్మ**-సద్దో హేతుం హేతుఫలఞ్చ సబ్బం గణ్హాతి. సభావవాచకో హేస, న పరియత్తిహేతుభావవాచకో, తస్మా **యథాధమ్మ**న్తి యో యో అవిజ్జాసఙ్ఖారాదిధమ్మో, తస్మిం తస్మిన్తి అత్థో. **ధమ్మాభిలాపో**తి అత్థబ్యఞ్జనకో అవిపరీతాభిలాపో. ఏతేన "తత్ర ధమ్మనిరుత్తాభిలాపే ఞాణం నిరుత్తిపటిసమ్భిదా"తి (విభ॰ ౭౧౮-౭౨౦) ఏత్థ వుత్తధమ్మనిరుత్తిం దస్సేతి. **అనులోమాదివసేన వా కథన**న్తి ఏతేన తస్సా ధమ్మనిరుత్తియా అభిలాపం కథనం తస్స వచనస్స పవత్తనం దస్సేతి. **అధిప్పాయో**తి ఏతేన "దేసనాతి పఞ్ఞత్తీ"తి ఏతం వచనం ధమ్మనిరుత్తాభిలాపం సన్ధాయ వుత్తం, న తబ్బినిముత్తం పఞ్ఞత్తిం సన్ధాయాతి దస్సేతి.

సో చ లోకియలోకుత్తరోతి ఏవం వుత్తం అభిసమయం యేన పకారేన అభిసమేతి, యఞ్చ అభిసమేతి, యో చ తస్స సభావో, తేహి పాకటం కాతుం **"విసయతో అసమ్మోహతో చ అత్థాదిఅనురూపం ధమ్మాదీసు అవబోధో"**తి ఆహ. తత్థ హి **విసయతో** అత్థాదిఅనురూపం ధమ్మాదీసు అవబోధో అవిజ్జాదిధమ్మసఙ్ఖారాదిఅత్థతదుభయపఞ్ఞాపనారమ్మణో లోకియో

అభిసమయో. **అసమ్మోహతో** అత్థాదిఅనురూపం ధమ్మాదీసు అవబోధో నిబ్బానారమ్మణో మగ్గసమ్పయుత్తో యథావుత్తధమ్మత్థపణ్ణత్తీసు సమ్మోహవిద్ధంసనో లోకుత్తరో అభిసమయోతి. అభిసమయతో అఞ్ఞమ్పి పటివేధత్థం దస్సేతుం "**తేసం తేసం వా**"తిఆదిమాహ. "పటివేధనం పటివేధో"తి ఇమినా హి వచనత్థేన అభిసమయో, పటివిజ్ఝీయతీతి పటివేధోతి ఇమినా తంతంరూపాదిధమ్మానం అవిపరీతసభావో చ పటివేధోతి యుజ్జతి.

యథావుత్తేహి ధమ్మాదీహి పిటకానం గమ్భీరభావం దస్సేతుం "**ఇదాని యస్మా ఏతేసు పిటకేసూ**"తిఆదిమాహ. **యో చేత్థా**తి ఏతేసు తంతంపిటకగతేసు ధమ్మాదీసు యో పటివేధో ఏతేసు చ పిటకేసు తేసం తేసం ధమ్మానం యో అవిపరీతసభావోతి యోజేతబ్బో. దుక్ఖోగాహతా చ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. అయం పనేత్థ విసేసో "అవిపరీతసభావసఙ్ఖాతో పటివేధో దుబ్బిఞ్ఞేయ్యతాయ ఏవ దుక్ఖోగాహో"తి.

యన్తి పరియత్తిదుగ్గహణం సన్ధాయ వుత్తం. **అత్థన్తి** భాసితత్థం పయోజనత్థఞ్చ. **న ఉపపరిక్ఖన్తీ**తి న విచారేన్తి. **న నిజ్ఝానం ఖమన్తీ**తి నిజ్ఝానపఞ్ఞం న ఖమన్తి, నిజ్ఝాయిత్వా పఞ్ఞాయ దిస్వా రోచేత్వా న గహేతబ్బా హోన్తీతి అధిప్పాయో. **ఇతీ**తి ఏవం ఏతాయ పరియత్తియా **వాదప్పమోక్ఖానిసంసా** అత్తనో ఉపరి పరేహి ఆరోపితవాదస్స నిగ్గహస్స పమోక్ఖప్పయోజనా హుత్వా ధమ్మం పరియాపుణన్తి. **వాదప్పమోక్ఖో**తి వా నిన్దాపమోక్ఖో. **యస్స చత్థాయా**తి యస్స చ సీలాదిపరిపూరణస్స అనుపాదావిమోక్ఖస్స వా అత్థాయ. **ధమ్మం పరియాపుణన్తీ**తి ఞాయేన పరియాపుణన్తీతి అధిప్పాయో. **అస్సా**తి అస్స ధమ్మస్స. **నానుభోన్తీ**తి న విన్దన్తి. తేసం తే ధమ్మా దుగ్గహితత్తా ఉపారమ్భమానదప్పమక్ఖపలాసాదిహేతుభావేన దీఘరత్తం అహితాయ దుక్ఖాయ సంవత్తన్తి. భణ్డాగారే నియుత్తో భణ్డాగారికో, భణ్డాగారికో వియాతి భణ్డాగారికో, ధమ్మరతనానుపాలకో. అఞ్ఞం అత్థం అనపేక్ఖిత్వా భణ్డాగారికస్సేవ సతో పరియత్తి **భణ్డాగారికపరియత్తి**.

తాసంయేవాతి అవధారణం పాపుణితబ్బానం ఛళభిఞ్ఞాచతుపటిసమ్భిదానం వినయే పభేదవచనాభావం సన్ధాయ వుత్తం. వేరఞ్జకణ్డే హి తిస్సో విజ్జావ విభత్తాతి. దుతియే **తాసంయేవా**తి అవధారణం చతస్సో పటిసమ్భిదా అపేక్ఖిత్వా కతం, న తిస్సో విజ్జా. తా హి ఛసు అభిఞ్ఞాసు అన్తోగధాతి సుత్తే విభత్తాయేవాతి. ఞత్వా సఙ్గయ్హమానన్తి యోజనా. **తేసన్తి** తేసం పిటకానం. **సబ్బమ్పీ**తి సబ్బమ్పి బుద్ధవచనం.

అత్థానులోమనామతో **అనులోమికో**. అనులోమికత్తంయేవ విభావేతుం "**కస్మా పనా**"తిఆది వుత్తం. **ఏకనికాయమ్పీ**తి ఏకసమూహమ్పి. పోణికా చ చిక్ఖల్లికా చ ఖత్తియా, తేసం నివాసో **పోణికనికాయో చిక్ఖల్లికనికాయో** చ. ఏవం ధమ్మక్ఖన్ధతో చతురాసీతి ధమ్మక్ఖన్ధసహస్సానీతి బుద్ధవచనపిటకాదీని నిట్ఠపేత్వా అనేకచ్ఛరియపాతుభావపటిమణ్డితాయ సఙ్గీతియా పరమబుద్ధవచనాదికో సబ్బో వుత్తప్పభేదో అఞ్ఞోపి ఉద్దానసఙ్గహాదిభేదో సఙ్గీతియా ఞాయతీతి ఏతస్స దస్సనత్థం "**ఏవమేతం సబ్బమ్పీ**"తిఆది ఆరద్ధం. **అయం అభిధమ్మో పిటకతో అభిధమ్మపిటకన్తి**ఆదినా పిటకాదిభావదస్సనేనేవ మజ్ఝిమబుద్ధవచనభావో తథాగతస్స చ ఆదితో ఆభిధమ్మికభావో దస్సితోతి వేదితబ్బో.

ఏత్థ సియా "యది తథాగతభాసితభావో అభిధమ్మస్స సిద్ధో సియా, మజ్ఝిమబుద్ధవచనభావో చ సిద్ధో భవేయ్య, సో ఏవ చ న సిద్ధో"తి తస్స వినయాదీహి బుద్ధభాసితభావం సాధేతుం వత్థుం దస్సేన్తో "**తం ధారయన్తేసు భిక్ఖూసూ**"తిఆదిమాహ. **సబ్బసామయికపరిసాయా**తి సబ్బనికాయికపరిసాయ పఞ్చపి నికాయే పరియాపుణన్తియా. **న ఉగ్గహితన్తి** సకలస్స

వినయపిటకస్స అనుగ్గహితత్తా ఆహ. **వినయమత్తం ఉగ్గహితన్తి** విభఙ్గద్వయస్స ఉగ్గహితత్తా ఆహ. వినయం అవివణ్ణేతుకామతాయ "అభిధమ్మం పరియాపుణస్సూ"తి భణన్తస్స అనాపత్తిం, అభిధమ్మే అనోకాసకతం భిక్ఖుం పఞ్హం పుచ్ఛన్తియా పాచిత్తియఞ్చ వదన్తేన భగవతా అభిధమ్మస్స బుద్ధభాసితభావో దీపితో బుద్ధభాసితేహి సుత్తాదీహిసహ వచనతో, బాహిరకభాసితేసు చ ఈదిసస్స వచనస్స అభావా.

ఇతోపి బలవతరం ఆభిధమ్మికస్స సాధుకారదానేన విచికిచ్ఛావిచ్ఛేదస్స కతత్తా. కమ్మతో అఞ్ఞం కమ్మం **కమ్మన్తరం,** తం కామావచరాదిం రూపావచరాదిభావేన, కణ్హవిపాకాదిం సుక్కవిపాకాదిభావేన కథేన్తో ఆలోళేతి.

జినచక్కేతి జినసాసనే. **విసంవాదేతీతి** విప్పలమ్భేతి. **భేదకరవత్థూసు ఏకస్మిన్తి** "భాసితం లపితం తథాగతేన అభాసితం అలపితం తథాగతేనాతి దీపేతీ"తి ఏకస్మిం సన్దిస్సతి. **ఉత్తరిపి ఏవం వత్తబ్బో...పే.... న అఞ్ఞేసం విసయో...పే.... నిదానకిచ్చం నామ నత్థీతి** అపాకటానం కాలదేసదేసకపరిసానం పాకటభావకరణత్థం తదుపదేససహితేన నిదానేన భవితబ్బం, అఞ్ఞేసం అవిసయత్తా దేసకో పాకటో, ఓక్కన్తికాలాదీనం పాకటత్తా కాలో చ, దేవలోకే దేసితభావస్స పాకటత్తా దేసపరిసా చ పాకటాతి కిం నిదానకిచ్చం సియాతి.

యత్థ ఖన్ధాదయో నిప్పదేసేన విభత్తా, సో అభిధమ్మో నామ, తస్మా తస్స నిదానేన ఖన్ధాదీనం నిప్పదేసతోపి పటివిద్ధట్ఠానేన భవితబ్బన్తి అధిప్పాయేన థేరో **"మహాబోధినిదానో అభిధమ్మో"**తి దస్సేతి. "సో ఏవం పజానామి సమ్మాదిట్ఠిపచ్చయాపి వేదయిత"న్తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౫.౧౨) నయేన పచ్చయాదీహి వేదనం ఉపపరిక్ఖన్తో ఖన్ధాదిపదేసానం వేదనాక్ఖన్ధాదీనం వసేన విహాసి. **ధమ్మేతి** కుసలాదిఅరణన్తే.

ధమ్మం పరివత్తేన్తోతి సాట్ఠకథం పాళిం పరివత్తేన్తో ఏతం పరవాదీచోదనం పత్వా **"అయం పరవాదీ"**తిఆదిమాహ. అమ్బాదిసేసు నిదానం జానన్తేసు పటిసరణేసు విజ్జమానేసు అప్పటిసరణో అరఞ్ఞే కన్దన్తో వియ నిదానసబ్భావే సక్ఖిభూతేసుపి అమ్హేసు విజ్జమానేసు అసక్ఖికం అడ్డం కరోన్తో వియ హోతి, నిదానస్స అత్థిభావమ్పి న జానాతి, నను ఏతం నిదానన్తి కథేన్తో ఏవమాహ. **ఏకమేవాతి** దేసనానిదానమేవ అజ్ఝాసయానురూపేన దేసితత్తా. **ద్వే నిదానానీతి** అధిగన్తబ్బదేసేతబ్బధమ్మానురూపేన దేసితత్తా. అభిధమ్మాధిగమస్స మూలం అధిగమం నిదేతీతి **అధిగమనిదానం. బోధిఅభినీహారసద్ధాయాతి** యాయ సద్ధాయ దీపఙ్కరదసబలస్స సన్తికే బోధియా చిత్తం అభినీహరి పణిధానం అకాసి.

సుమేధకథావణ్ణనా

చతురో చ అసఙ్ఖియేతి (బు॰ వం॰ అట్ఠ॰ ౨.౧-౨) ఉద్ధం ఆరోహనవసేన అతిక్కమిత్వా అమరం నామ నగరం అహోసీతి వచనసేసయోజనా కాతబ్బా. **దసహీతి** హత్థిఅస్సరథభేరీసఙ్ఖముదిఙ్గవీణాగీతసమ్మతాళేహి "అస్నాథ పివథ ఖాదథా"తి దసమేన సద్దేన. తే పన ఏకదేసేన దస్సేతుం **"హత్థిసద్ద"**న్తిఆది వుత్తం. **హత్థిసద్దన్తి** కరణత్థే ఉపయోగో దట్ఠబ్బో. భేరీసఙ్ఖరథానఞ్చ సద్దేహి అవివిత్తన్తి వా ఘోసితన్తి వా యోజేతబ్బం. **హత్థిసద్దన్తి** వా హత్థిసద్దవన్తం నగరం. **ఖాదథ పివథ చేవాతి** ఇతి-సద్దో ఇత్థత్థత్తా అప్పయుత్తో దట్ఠబ్బో.

సబ్బఙ్గసమ్పన్నం ఉయ్యానపోక్ఖరణీఆదిసమ్పన్నత్తా. **లక్ఖణేతి** ఇత్థిలక్ఖణే పురిసలక్ఖణే చ. **ఇతిహాసేతి** పోరాణే. **సధమ్మేతి** అత్తనో తేవిజ్జధమ్మే చ యఞ్ఞవిధిఆదికే చ. **పారమిన్తి** పారఞాణం పారాధిగమం గతో. **చిన్తేసహన్తి** చిన్తేసిం అహం

సుమేధభూతోతి సత్థా వదతి. **అత్థి హేహితీ**తి సో విజ్జమానో భవిస్సతి. **న హేతుయే**తి అభవితుం. **ఏవమేవా**తి ఏవమేవం. **న గవేసతీ**తి న గన్తుం ఏసతి న ఇచ్ఛతి నానుగచ్ఛతి వా. **ధోవే**తి ధోవన్తే. **సేరీ**తి సాయత్తికో. **సయంవసీ**తి సవసో. **మహాచోరసమో వియా**తి కాయసారాగవసేన దుచ్చరితానేసనేహి కుసలభణ్డచ్ఛేదనా. **నాథా**తి నాథవన్తో. **పఞ్చదోసవివజ్జిత**న్తి ఏవమాదికస్స అత్థో కేసుచి అట్ఠకథాపోత్థకేసు లిఖితోతి కత్వా న వక్ఖామ.

సాసనేతి ఏత్థ తాపససాసనం ఝానాభిఞ్ఞా చ. **వసీభూతస్స** సతో. మయి ఏవంభూతే దీపఙ్కరో జినో ఉప్పజ్జి. సోధేతి జనో. **అఞ్జసం వటుమాయన**న్తి పరియాయవచనేహి మగ్గమేవ వదతి. **మా నం అక్కమిత్థా**తి ఏత్థ **న**న్తి పదపూరణమత్తే నిపాతో. **ఘాతియామహ**న్తి ఏత్థ చ **అ**-ఇతి చ **హం**-ఇతి చ నిపాతా, **అహం**-ఇతి వా ఏకో నిపాతో సానునాసికో కతో. **ఆహుతీన**న్తి దక్ఖిణాహుతీనం. **మ**న్తి మమ, మం వా అబ్రవి.

కప్పే అతిక్కమిత్వా వుత్తేపి బోధిమ్హి మాతాదిసంకిత్తనే సజ్జన్లేతుం ''**బోధి తస్స భగవతో**''తిఆదిమాహ. **సుఖేనా**తి ఉత్తమేన సుఖేన. **అసమో**తి తాపసేహి అసమో. అభిఞ్ఞాసుఖతోపి విసిట్ఠం **ఈదిసం** బుద్ధత్తబ్యాకరణజం **సుఖం అలభిం**. **యా**తి యాని నిమిత్తాని. **ఆభుజతీ**తి ఆవత్తతి. **అభిరవన్తీ**తి సద్దం కరోన్తి. **ఛుద్ధా**తి నిక్ఖన్తా. **నుద్ధంసతీ**తి న ఉద్ధం గచ్ఛతి. **ఉభయ**న్తి ఉభయవచనం. **ధువసస్సత**న్తి ఏకన్తసస్సతం, అవిపరీతమేవాతి అత్థో. **ఆపన్నసత్తాన**న్తి గబ్భినీనం. **యావతాదస** దిసా, తత్థ. **ధమ్మధాతుయా**తి ధమ్మధాతుయం, సబ్బేసు ధమ్మేసు విచినామీతి అత్థో.

యస్స సమ్పుణ్ణో, తం **వమతేవ** ఉదకం నిస్సేసం. **ఏతే**తి ఏకిస్సాపి దానపారమితాయ అనేకప్పకారతాయ బహువచననిద్దేసో కతో. **పటిలగ్గితం** రక్ఖతీతి వచనసేసో, భుమ్మత్థే వా ఉపయోగో . **చతూసు భూమీసూ**తి పాతిమోక్ఖాదీసు సంవరభూమీసు. **అద్వేజ్ఝమానసో**తి కదాచి ఖమనం కదాచి అక్ఖమనం, కస్సచి ఖమనం కస్సచి అక్ఖమనన్తి ఏవం ద్వేధాభావం అనాపన్నమానసో హుత్వా. సచ్చస్స వీథి నామ దిట్ఠాది చ అదిట్ఠాది చ యథాభూతంవ వత్థు. **అధిట్ఠాన**న్తి కుసలసమాదానాధిట్ఠానం, సమాదిన్నేసు కుసలేసు అచలతా అధిట్ఠానం నామ. **పథవియా ఉపేక్ఖనం** నామ వికారానాపత్తి. **అఞ్ఞత్రా**తి అఞ్ఞం. **సభావరసలక్ఖణే**తి ఏత్థ **భావో**తి అవిపరీతతా విజ్జమానతా, సహ భావేన సభావో, అవిపరీతో అత్తనో బోధిపరిపాచనకిచ్చసఙ్ఖాతో రసో, అనవజ్జవత్థుపరిచ్చాగాదిసఙ్ఖాతం లక్ఖణఞ్చ **సభావరసలక్ఖణం**, తతో **సమ్మసతో**. **ధమ్మతేజేనా**తి ఞాణతేజేన. **చలతా**తి చలతాయ కమ్పనతాయ. **సేసీ**తి సయి. **మా భాథా**తి మా భాయిత్థ. **సబ్బీతియో**తి సబ్బా ఈతియో ఉపద్దవా తం వివజ్జన్తు.

సుమేధకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పవచ్ఛతీతి దేతి. **యోగేనా**తి ఉపాయేన. **సమింసూ**తి సన్నిపతింసు. **అప్పత్తమానసా**తి అప్పత్తఅరహత్తా భిక్ఖూ గరహితా భవన్తి. **రిత్తా**తి సుఞ్ఞా అన్తరహితా. **సాలకల్యాణీ** నామ ఏకో రుక్ఖో. బుద్ధచక్కవత్తికాలేయేవ కిర ఏకాహేనేవ ఉప్పజ్జతి.

లిఙ్గసమ్పత్తీతి పురిసలిఙ్గతా. **హేతూ**తి తిహేతుకపటిసన్ధితా. **గుణసమ్పత్తీ**తి అభిఞ్ఞాసమాపత్తిలాభితా. **అధికారో**తి బుద్ధానం సక్కారకరణం. **ఛన్దతా**తి బుద్ధత్తప్పత్తియం ఛన్దసమాయోగో. **సబ్బఙ్గసమ్పన్నా**తి అట్ఠఙ్గాని సమోధానేత్వా కతపణిధానా. **పక్ఖికా**తి పీఠసప్పికా. **పణ్డకా**తి ఉభయలిఙ్గరహితా. బోధిసత్తా చ బ్రహ్మలోకూపపత్తిపఠమకప్పికేసు కాలేసు ఉభయలిఙ్గరహితా హోన్తి, న పన పణ్డకపరియాపన్నాతి ఏతమత్థం దస్సేతుం ''**పరియాపన్నా న భవన్తీ**''తి వుత్తం,

యథావుత్తేసు వా దోసేసు సబ్బేసు **పరియాపన్నా న భవన్తి,** బోధిసత్తేసు వా పరియాపన్నా తదన్తోగధా, పరిచ్ఛిన్నసంసారత్తా వా పరియాపన్నా బోధిసత్తా ఉభతోబ్యఞ్జనపణ్డకా న భవన్తీతి అత్థో. **సబ్బత్థ సుద్ధగోచరా** యస్మా, తస్మా **మిచ్ఛాదిట్ఠిం న సేవన్తి. మిచ్ఛాదిట్ఠి**న్తి నత్థికాహేతుకాకిరియదిట్ఠిం. **భవాభవే**తి ఖుద్దకే చేవ మహన్తే చ భవే. **భోజపుత్తే**తి లుద్దకే. **లగన**న్తి సఙ్గో. **అఞ్ఞథా**తి లీనతా. **గామణ్డలా**తి గామదారకా. **రూప**న్తి విప్పకారం. అయం తావ నిదానకథా యాయ అభిధమ్మస్స బుద్ధభాసితతాసిద్ధీతి అత్థయోజనా కాతబ్బా.

నిదానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. చిత్తుప్పాదకణ్ణం

తికమాతికాపదవణ్ణనా

ఇదాని పటిఞ్ఞాతకథం కాతుం “**ఇదాని ఇతి మే...పే.... కథనోకాసో సమ్పత్తో**”తిఆదిమాహ. **ఇతో పట్ఠాయాతి** కుసలధమ్మపదతో పట్ఠాయ.

౧. **సబ్బపదేహి లద్ధనామోతి** తీసుపి పదేసు వేదనాసద్దస్స విజ్జమానత్తా తేన లద్ధనామో సబ్బపదేహి లద్ధనామో హోతి. నను సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మాతి చత్తారి పదాని, ఏవం సేసేసుపీతి ద్వాదసేతాని పదాని, న తీణీతి వేదనాసద్దస్స పదత్తయావయవత్తం సన్ధాయ “సబ్బపదేహీ”తి వుచ్చేయ్య, న యుత్తం. “వేదనాయా”తి హి విసుం పదం న కస్సచి పదస్స అవయవో హోతి, నాపి సుఖాదిపదభావం భజతీతి తేన లద్ధనామో కథం సబ్బపదేహి లద్ధనామో సియాతి? అధిప్పేతప్పకారత్థగమకస్స పదసముదాయస్స పదత్తా. పజ్జతి అవబుజ్ఝీయతి ఏతేనాతి హి పదం, “సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా”తి ఏతేన చ పదసముదాయేన యథాధిప్పేతో అత్థో సమత్తో విఞ్ఞాయతి, తస్మా సో పదసముదాయో “పద”న్తి వుచ్చతి. ఏవం ఇతరేపి వేదితబ్బా. తస్మా తేసం తిణ్ణం సముదాయానం అవయవేన లద్ధనామో సబ్బపదేహి లద్ధనామోతి యుత్తో.

గన్థతో చ అత్థతో చాతి ఏత్థ హేతుపదసహేతుకపదాదీహి సమ్బన్ధత్తా గన్థతో చ హేతుఅత్థసహేతుకత్థాదీహి సమ్బన్ధత్తా అత్థతో చ అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధో వేదితబ్బో. సహేతుకహేతుసమ్పయుత్తదుకా హి హేతుదుకే హేతూహి సమ్బన్ధత్తా హేతుదుకసమ్బన్ధా, హేతుసహేతుకదుకో హేతుదుకసహేతుకదుకసమ్బన్ధో ఉభయేకపదవసేన. తథా హేతుహేతుసమ్పయుత్తదుకో హేతుదుకహేతుసమ్పయుత్తదుకసమ్బన్ధో , నహేతుసహేతుకదుకో ఏకద్విపదవసేన హేతుదుకసహేతుకదుకసమ్బన్ధోతి. **కణ్ణికా వియాతి** పుప్ఫమయకణ్ణికా వియ. **ఘటా వియాతి** పుప్ఫహత్థకాదీసు పుప్ఫాదీనం సమూహో వియ. కణ్ణికాఘటాదీసు హి పుప్ఫాదీని వణ్టాదీహి అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధాని హోన్తీతి తథాసమ్బన్ధతా ఏతేసం దుకానం వుత్తా. **దుకసామఞ్ఞతోతి** అఞ్ఞేహి హేతుదుకాదీహి దుకవసేన సమానభావా. **అఞ్ఞేహీతి** సారమ్మణదుకాదీహి. అసఙ్గహితో పదేసో యేసం అత్థి, తే **సప్పదేసా**. యేసం పన నత్థి, తే **నిప్పదేసా**.

“కచ్చి ను భోతో కుసల”న్తి ఏవం పుచ్ఛితమేవత్థం పాకటం కత్వా పుచ్ఛితుం “కచ్చి భోతో అనామయ”న్తి వుత్తం, తస్మా కుసలసద్దో అనామయత్థో హోతి. **బాహితికసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౨.౩౬౧) భగవతో కాయసమాచారాదయో వణ్ణేన్తేన ధమ్మభణ్డాగారికేన “యో ఖో, మహారాజ, కాయసమాచారో అనవజ్జో”తి కుసలో కాయసమాచారో వుత్తో. న హి భగవతో సుఖవిపాకం కమ్మం అత్థీతి సబ్బసావజ్జరహితా కాయసమాచారాదయో కుసలాతి వుత్తా. **కుసలేసు ధమ్మేసూతి** చ బోధిపక్ఖియధమ్మా “కుసలా”తి వుత్తా. తే చ విపస్సనామగ్గఫలసమ్పయుత్తా న ఏకన్తేన సుఖవిపాకాయేవాతి అనవజ్జత్థో కుసలసద్దో. **అఙ్గపచ్చఙ్గానన్తి** కుసలసద్దయోగేన భుమ్మత్థే సామివచనం, అఙ్గపచ్చఙ్గానం వా నామకిరియాపయోజనాదీసూతి అత్థో. **నచ్చగీతస్సాతి** చ సామివచనం భుమ్మత్థే, నచ్చగీతస్స విసేసేసూతి వా యోజేతబ్బం. కుసలానం ధమ్మానం సమాదానహేతు ఏవమిదం పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి పుఞ్ఞవిపాకనిబ్బత్తకకమ్మం “కుసల”న్తి వుత్తం. **ధమ్మా హోన్తీతి** సుఞ్ఞధమ్మత్తా సభావమత్తా హోన్తీతి అత్థో. ఏవం **ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సీతి** ఏత్థాపి సుఞ్ఞతత్థో ధమ్మసద్దో దట్ఠబ్బో.

సలయన్తి...పే... విద్ధంసేన్తీతి ఏత్థ పురిమస్స పురిమస్స పచ్ఛిమం పచ్ఛిమం అత్థవచనం. అథ వా సలనస్స అత్థదీపనాని చలనాదీని తీణి తదఙ్గప్పహానాదీహి యోజేతబ్బాని. అప్పహీనభావేన సన్తానే సయమానా అకుసలా ధమ్మా రాగాదిఅసుచిసమ్పయోగతో నానావిధదుక్ఖహేతుతో చ **కుచ్ఛితేన ఆకారేన సయన్తి**. ఞాణవిప్పయుత్తానమ్పి ఞాణం ఉపనిస్సయపచ్చయో హోతీతి సబ్బేపి కుసలా ధమ్మా **కుసేన** ఞాణేన పవత్తేతబ్బాతి **కుసలా**. ఉప్పన్నంసానుప్పన్నంసభాగేసు సఙ్గహితత్తా **ఉభయభాగగతం సంకిలేసపక్ఖం** పహానానుప్పాదనేహి **లునన్తి** సమ్మప్పధానద్వయం వియ.

సత్తాదిగాహకానం చిత్తానం గోచరా సత్తాదయో వియ పఞ్ఞాయ ఉపపరిక్ఖియమానా న నిస్సభావా, కిన్తు అత్తనో సభావం ధారేన్తీతి **ధమ్మా**. న చ ధారియమానసభావా అఞ్ఞో ధమ్మో నామ అత్థి. న హి రుప్పనాదీహి అఞ్ఞే రూపాదయో, కక్ఖళాదీహి చ అఞ్ఞే పథవీఆదయో ధమ్మా విజ్జన్తీతి. అఞ్ఞథా పన అవబోధేతుం న సక్కాతి నామవసేన విఞ్ఞాతావిఞ్ఞాతే సభావధమ్మే అఞ్ఞే వియ కత్వా "అత్తనో సభావం ధారేన్తీ"తి వుత్తం. సప్పచ్చయధమ్మేసు విసేసం దస్సేన్తో "**ధారీయన్తి వా పచ్చయేహీ**"తి ఆహ. **ధారీయన్తీ**తి ఉపధారీయన్తి, లక్ఖీయన్తీతి అత్థో.

అకుసలాతి కుసలపటిసేధనమత్తం కుసలాభావమత్తవచనం తదఞ్ఞమత్తవచనం వా ఏతం న హోతి, కిన్తు తప్పటిపక్ఖవచనన్తి దస్సేతుం "**మిత్తపటిపక్ఖా అమిత్తా వియా**"తిఆది వుత్తం. తప్పటిపక్ఖవచనతా చ అబ్యాకతతతియరాసివచనేన విఞ్ఞాయతి. యది హి కుసలాభావమత్తవచనం అకుసలసద్దో, తేన న కోచి ధమ్మో వుత్తోతి అబ్యాకతవచనేనేవ చ తతియో రాసి వుత్తో న సియా, కుసలా చేవ ధమ్మా అబ్యాకతా చాతి దుకోవాయం ఆపజ్జతి, న తికో, ఏవఞ్చ సతి అకుసలవచనేన న కోచి అత్థో. అథ సియా, "అనబ్యాకతా"తి చ వత్తబ్బం సియా కుసలానం వియ అబ్యాకతానఞ్చ అభావమత్తసమ్భవా, తస్మా అభావమత్తవచనే అబ్యాకతభావమత్తం వియ కుసలాభావమత్తం అకుసలం న కోచి రాసీతి "అబ్యాకతా"తి తతియో రాసి న సియా. తతియరాసిభావేన చ అబ్యాకతా వుత్తాతి అకుసలో చ ఏకో రాసీతి విఞ్ఞాయతి. తస్మా నాభావవచనతా, సభావధారణాదిఅత్థేన ధమ్మసద్దేన సమానాధికరణభావతో చ అకుసలసద్దస్స కుసలాభావమత్తవచనతా న హోతి, నాపి తదఞ్ఞమత్తవచనతా తతియరాసివచనతో ఏవ. యది హి కుసలేహి అఞ్ఞే అకుసలా చేతసికేహి అఞ్ఞే అచేతసికా వియ, కుసలాకుసలవచనేహి సబ్బేసం ధమ్మానం సఙ్గహితత్తా అసఙ్గహితస్స తతియరాసిస్స అభావా చేతసికదుకో వియ అయఞ్చ దుకో వత్తబ్బో సియా "కుసలా ధమ్మా అకుసలా ధమ్మా"తి, న "అబ్యాకతా"తి తతియో రాసి వత్తబ్బో, వుత్తో చ సో, తస్మా న తదఞ్ఞమత్తవచనం అకుసలసద్దో, పారిసేసేన తప్పటిపక్ఖేసు అ-కారస్స పయోగదస్సనతో లోకే "అమిత్తా"తి సాసనే "అలోభో"తి ఇధాపి తప్పటిపక్ఖవచనతా అకుసలసద్దస్స సిద్ధా, తత్థ నిరుళ్హత్తా చ న ఇతరవచనతా, తప్పటిపక్ఖభావో చ విరుద్ధసభావత్తా తప్పహేయ్యభావతో చ వేదితబ్బో, న కుసలవినాసనతో. న హి కుసలా అకుసలేహి పహాతబ్బా, మహాబలవతాయ పన కుసలాయేవ పయోగనిప్ఫాదితా సదానుసయితే అకుసలే తదఙ్గవిక్ఖమ్భనసముచ్ఛేదవసేన పజహన్తీతి.

న బ్యాకతాతి అకథితా. కథం పనేతే అకథితా హోన్తి, నను "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా"తిఆదీహి తికదుకపదేహి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదివచనేహి ఫస్సాదివచనేహి చ కథితాతి? నో న కథితా, తాని పన వచనాని ఇధ అనధిప్పేతాని అవుత్తత్తా అననువత్తనతో. న హి "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా"తిఆదిం వత్వా "అబ్యాకతా"తి వుత్తం, తస్మా న తాని ఇధ అనువత్తన్తీతి తబ్బచనీయభావేన అకథితతా న హోతి, కుసలాకుసలవచనాని పన ఇధ వుత్తత్తా అనువత్తన్తీతి

తబ్బచనీయభావేన అకథితతా ఞాయతీతి ‘‘**కుసలాకుసలభావేన అకథితాతి అత్థో**’’తి ఆహ. **న బ్యాకతాతి** వా అవిపాకా, అబ్యాకతవచనేనేవ చ అవిపాకత్థా ఞాయన్తి. న హి భగవతో వచనం ఞాపకసాధనీయం, ఆసయానుసయచరియాదికుసలేన భగవతా యేసం అవబోధనత్థం ధమ్మా వుత్తా తేసం వచనానన్తరం తదత్థపటివేధతో, పచ్ఛిమేహి పన యథా తేసం అవబోధనత్థం భగవతా తం తం వచనం వుత్తం, యథా చ తేహి తదత్థో పటివిద్ధో, తం సబ్బం ఆచరియే పయిరుపాసిత్వా సుత్వా వేదితబ్బం హోతి, తస్మా కారణం అవత్వా ‘‘**కుసలాకుసలభావేన అకథితాతి అత్థో**’’తి ఆహ. యో చ వదేయ్య "అకుసలవిపాకభావేన అకథితత్తా, కుసలా అబ్యాకతాతి ఆపజ్జన్తి, కుసలవిపాకభావేన అకథితత్తా అకుసలాపీ"తి, సోపి "అఞ్ఞాపకసాధనీయవచనో భగవా"తి నివారేతబ్బో అనువత్తమానవచనవచనీయభావేన అకథితస్స చ అబ్యాకతభావతో. న హి అవిపాకవచనం వుత్తం కుసలవచనఞ్చ అవుత్తం, యతో అవిపాకవచనస్స అధికతభావో కుసలస్స చ తబ్బచనీయభావేన అకథితభావో సియా, తస్మా న కుసలానం అబ్యాకతతా, ఏవం అకుసలానఞ్చ అనబ్యాకతభావే యోజనా కాతబ్బా.

అథ వా **వి**-సద్దో విరోధవచనో, **ఆ**-సద్దో అభిముఖభావప్పకాసనో, తస్మా అత్తనో పచ్చయేహి అఞ్ఞమఞ్ఞవిరోధాభిముఖా కతా, లక్ఖణవిరోధతో వినాసకవినాసితబ్బతో చాతి బ్యాకతా, కుసలాకుసలా. న బ్యాకతాతి **అబ్యాకతా**. తే హి లక్ఖణతో కుసలాకుసలా వియ విరుద్ధా న హోన్తి. న హి అవిపాకతా దుక్ఖవిపాకతా వియ సుఖవిపాకతాయ సుఖవిపాకతా వియ చ దుక్ఖవిపాకతాయ సుఖదుక్ఖవిపాకతాహి విరుజ్ఝతీతి నాపి తే కిఞ్చి పజహన్తి, న చ తే కేనచి పహాతబ్బాతి అయమేత్థ అత్తనోమతి.

అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణాతి ఏత్థ నత్థి ఏతేసం అవజ్జన్తి అనవజ్జా, గరహితబ్బభావరహితా నిద్దోసాతి అత్థో. తేన నేసం అగరహితబ్బభావం దస్సేతి, న గారయ్హవిరహమత్తం . అఞ్ఞోపి అత్థి నిద్దోసా అబ్యాకతాతి అనవజ్జవచనమత్తేన తేసమ్పి కుసలతాపత్తిదోసం దిస్వా తం పరిహరితుం సుఖవిపాకవచనం ఆహ. అవజ్జపటిపక్ఖా వా ఇధ అనవజ్జాతి వుత్తా, న **బాహితికసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౨.౩౬౧) వియ పటిప్పస్సద్ధావజ్జా విరహితావజ్జమత్తా వా, తస్మా అనవజ్జవచనేన అవజ్జవినాసనభావో దస్సితో. అబ్యాకతేహి పన విసిట్ఠం కుసలాకుసలానం సాధారణం సవిపాకతాలక్ఖణన్తి తస్మిం లక్ఖణే విసేసదస్సనత్థం సుఖవిపాకవచనం అవోచ. సిద్ధో హి పురిమేనేవ అకుసలాబ్యాకతేహి కుసలానం విసేసోతి. సుఖో విపాకో ఏతేసన్తి సుఖవిపాకా. తేన కుసలాకుసలానం సామఞ్ఞే విపాకధమ్మభావే సుఖవిపాకవిపచ్చనసభావం దస్సేతి, న తేసం సుఖవిపాకసబ్భావమేవ. అనవజ్జా చ తే సుఖవిపాకా చాతి అనవజ్జసుఖవిపాకా. కుసలా లక్ఖీయన్తి ఏతేనాతి లక్ఖణం, అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణం ఏతేసన్తి **అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణా**. నను తే ఏవ కుసలా అనవజ్జసుఖవిపాకా, కథం తే సయమేవ అత్తనో లక్ఖణం హోన్తీతి? విఞ్ఞాతావిఞ్ఞాతసద్దత్థభావేన లక్ఖణలక్ఖితబ్బభావయుత్తితో. కుసలసద్దత్థవసేన హి అవిఞ్ఞాతా కుసలా లక్ఖితబ్బా హోన్తి, అనవజ్జసుఖవిపాకసద్దత్థభావేన విఞ్ఞాతా లక్ఖణన్తి యుత్తమేతం. అథ వా లక్ఖీయతీతి లక్ఖణం, సభావో. అనవజ్జసుఖవిపాకా చ తే లక్ఖణఞ్చాతి **అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణా,** అనవజ్జసుఖవిపాకా హుత్వా లక్ఖియమానా సభావా కుసలా నామాతి అత్థో.

అథ వా అనవజ్జవచనేన అనవజ్జత్తం ఆహ, సుఖవిపాకవచనేన సుఖవిపాకత్తం, తస్మా అనవజ్జఞ్చ సుఖవిపాకో చ అనవజ్జసుఖవిపాకం, తం లక్ఖణం ఏతేసం కరణత్థే చ కమ్మత్థే చ లక్ఖణసద్దే సభావభూతన్తి **అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణా,** అనవజ్జసుఖవిపాకసభావేన లక్ఖియమానా తంసభావవన్తో చ కుసలాతి వుత్తం హోతి. తత్థ అనవజ్జవచనేన పవత్తిసుఖతం

కుసలానం దస్సేతి, సుఖవిపాకవచనేన విపాకసుఖతం. పురిమఞ్హి అత్తనో పవత్తిసభావవసేన లక్ఖణతావచనం, పచ్ఛిమం కాలన్తరే విపాకుప్పాదనసమత్థతాయాతి. తథా పురిమేన కుసలానం అత్తసుద్ధిం దస్సేతి , పచ్ఛిమేన విసుద్ధవిపాకతం. పురిమేన చ కుసలం అకుసలసభావతో నివత్తేతి, పచ్ఛిమేన అబ్యాకతసభావతో సవిపాకత్తదీపకత్తా పచ్ఛిమస్స. పురిమేన వా వజ్జపటిపక్ఖభావదస్సనతో కిచ్చట్ఠేన రసేన అకుసలవిద్ధంసనరసతం దీపేతి, పచ్ఛిమేన సమ్పత్తిఅత్థేన ఇట్ఠవిపాకరసతం. పురిమేన చ ఉపట్ఠానాకారట్ఠేన పచ్చుపట్ఠానేన వోదానపచ్చుపట్ఠానతం దస్సేతి, పచ్ఛిమేన ఫలత్థేన సుఖవిపాకపచ్చుపట్ఠానతం. పురిమేన చ యోనిసోమనసికారం కుసలానం పదట్ఠానం విభావేతి. తతో హి తే అనవజ్జా జాతాతి. పచ్ఛిమేన కుసలానం అఞ్ఞేసం పదట్ఠానభావం దస్సేతి. తే హి సుఖవిపాకస్స కారణం హోన్తీతి. ఏత్థ చ సుఖవిపాకసద్దే సుఖసద్దో ఇట్ఠపరియాయవచనన్తి దట్ఠబ్బో. ఇట్ఠచతుక్ఖన్ధవిపాకా హి కుసలా, న సుఖవేదనావిపాకావ. సఙ్ఖారదుక్ఖూపసమసుఖవిపాకతాయ చ సమ్భవో ఏవ నత్థి. న హి తంవిపాకోతి. యది పన విపాకసద్దో ఫలపరియాయవచనం, నిస్సన్దవిపాకేన ఇట్ఠరూపేనాపి సుఖవిపాకతా యోజేతబ్బా.

సావజ్జదుక్ఖవిపాకలక్ఖణాతి ఏత్థ చ వుత్తవిధిఅనుసారేన అత్థో చ యోజనా చ యథాసమ్భవం వేదితబ్బా. విపాకారహతా కుసలాకుసలానం లక్ఖణభావేన వుత్తా, తబ్భావేన అకథితా అబ్యాకతా అవిపాకారహసభావా హోన్తీతి ఆహ ''**అవిపాకలక్ఖణా అబ్యాకతా**''తి. యథేవ హి సుఖదుక్ఖవిపాకారహా సుఖదుక్ఖవిపాకాతి ఏవంలక్ఖణతా కుసలాకుసలానం వుత్తా, ఏవమిధాపి అవిపాకారహా అవిపాకాతి ఏవంలక్ఖణతా అబ్యాకతానం వుత్తా. తస్మా ''అహోసి కమ్మం నాహోసి కమ్మవిపాకో న భవిస్సతి కమ్మవిపాకో నత్థి కమ్మవిపాకో, అత్థి కమ్మం నత్థి కమ్మవిపాకో న భవిస్సతి కమ్మవిపాకో, భవిస్సతి కమ్మం న భవిస్సతి కమ్మవిపాకో''తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౩౪) ఏవంపకారానం కుసలాకుసలానం కుసలాకుసలభావానాపత్తి అబ్యాకతభావాపత్తి వా న హోతి. న హి తే సుఖదుక్ఖవిపాకారహా న హోన్తి విపాకధమ్మత్తా, అవిపాకారహా వా న హోన్తి అవిపాకధమ్మత్తాభావాతి.

కుసలాతి వా ధమ్మాతి వాతిఆదీనీతి కుసలధమ్మపదాని ద్వే, అకుసలధమ్మపదాని ద్వే, అబ్యాకతధమ్మపదాని ద్వేతి. **ఏకత్థనానత్థానీ**తి విసుం విసుం ద్విన్నం ద్విన్నం అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖం ఏకత్థనానత్థతం చోదేతి, న ఛన్నం. దోసమేత్థ వత్తుకామో చోదకో పుచ్ఛతీతి ఞత్వా ఆచరియో ఆహ ''**కిఞ్చేత్థ**''తి. ఏత్థ ఏకత్థనానత్థతాయం కిఞ్చి వత్తబ్బం అసమత్తా తే చోదనా, అవసిట్ఠం తావ బ్రూహీతి వుత్తం హోతి. యది ఏకత్థాని ఇన్దసక్కసద్దానం వియ సద్దమత్తే ఏవ భేదో, ఏవం కుసలధమ్మసద్దానం, న అత్థేతి. యథా ''ఇన్దో సక్కో''తి వుత్తే ''ఇన్దో ఇన్దో''తి వుత్తసదిసం హోతి, ఏవం ''కుసలా ధమ్మా''తి ఇదం వచనం ''కుసలా కుసలా''తి వుత్తసదిసం హోతి. ఏవం ఇతరేసుపి ''అకుసలా అకుసలా''తి వుత్తసదిసతా ''అబ్యాకతా అబ్యాకతా''తి వుత్తసదిసతా చ యోజేతబ్బా. అథ నానత్థాని, ఇన్దకువేరసద్దానం వియ సద్దతో అత్థతో చ కుసలధమ్మసద్దానం భేదో, తథా అకుసలధమ్మసద్దాదీనన్తి ఛహి పదేహి చతూహి పదేహి చ ఛ చత్తారో చ అత్థా భిన్నా వుత్తాతి కుసలత్తికాదీనం కుసలఛక్కాదిభావో, హేతుదుకాదీనఞ్చ హేతుచతుక్కాదిభావో ఆపజ్జతీతి.

నను తిణ్ణం ధమ్మసద్దానం తిణ్ణం ఇన్దసద్దానం వియ రూపాభేదా అత్థాభేదోతి ఛక్కభావో న భవిస్సతి, తస్మా ఏవమిదం వత్తబ్బం సియా ''తికదుకానం చతుక్కతికభావో ఆపజ్జతీ''తి, న వత్తబ్బం, తిణ్ణం ధమ్మసద్దానం ఏకత్థానం తిణ్ణం ఇన్దసద్దానం వియ వచనే పయోజనాభావా వుత్తానం తేసం మాససద్దానం వియ అభిన్నరూపానఞ్చ అత్థభేదో ఉపపజ్జతీతి, ఏవమపి యథా ఏకో మాససద్దో అభిన్నరూపో కాలం అపరణ్ణవిసేసం సువణ్ణమాసఞ్చ వదతి, ఏవం ధమ్మసద్దోపి ఏకో భిన్నే అత్థే

వత్తుమరహతీతి కాలాదీనం మాసపదత్థతాయ వియ తబ్బచనీయభిన్నత్థానం ధమ్మపదత్థతాయ అభేదోతి చతుక్కతికభావో ఏవ ఆపజ్జతీతి, నాపజ్జతి ఏకస్స సద్దస్స జాతిగుణకిరియాభిన్నానం అనభిధానతో. న హి మాస-సద్దో ఏకో జాతిభిన్నానం కాలాదీనం అన్తరేన సరూపేకసేసం వాచకో హోతి. ఇధ చ యది సరూపేకసేసో కతో సియా, దుతియో తతియో చ ధమ్మ-సద్దో న వత్తబ్బో సియా, వుత్తో చ సో, తస్మా కుసలాది-సద్దా వియ అభిన్నకుసలాదిజాతీసు రూపసామఞ్ఞేపి మాస-సద్దా వియ తయో వినివత్తఅఞ్ఞజాతీసు వత్తమానా తయో ద్వే చ ధమ్మ-సద్దా ఆపన్నాతి తికదుకానం ఛక్కచతుక్కభావో ఏవ ఆపజ్జతీతి.

పదానఞ్చ అసమ్బన్ధోతి కుసలధమ్మపదానం అఞ్ఞమఞ్ఞం తథా అకుసలధమ్మపదానం అబ్యాకతధమ్మపదానఞ్చ అసమ్బన్ధో ఆపజ్జతీతి అత్థో. ద్విన్నం ద్విన్నఞ్హి ఇచ్ఛితో సమ్బన్ధో, న సబ్బేసం ఛన్నం చతున్నం వా అఞ్ఞమఞ్ఞన్తి. ఇదం పన కస్మా చోదేతి, ననునానత్థత్తే సతి అత్థన్తరదస్సనత్థం వుచ్చమానేసు ధమ్మ-సద్దేసు కుసలాకుసలాబ్యాకత-సద్దానం వియ అసమ్బన్ధో వుత్తో యుత్తో ఏవాతి? సచ్చమేతం, అసమ్బన్ధం పన సిద్ధం కత్వా పురిమచోదనా కతా "తికదుకానం ఛక్కచతుక్కభావో ఆపజ్జతీ"తి, ఇధ పన తం అసమ్బన్ధం సాధేతుం ఇదం చోదితన్తి వేదితబ్బం. అథ వా ఏవమేత్థ యోజనా కాతబ్బా – యది పన ఛక్కచతుక్కభావం న ఇచ్ఛసి, పదానం సమ్బన్ధేన భవితబ్బం యథావుత్తనయేన, సో చ సమానవిభత్తీనం ద్విన్నం ద్విన్నం సమ్బన్ధో ఏకత్థత్తే సతి యుజ్జేయ్య, త్వం పన నానత్థతం వదసీతి పదానఞ్చ తే అసమ్బన్ధో ఆపజ్జతి, నేవ నాపజ్జతీతి. నియమనత్థో **చ**-సద్దో. **పుబ్బాపర...పే.... నిప్పయోజనాని నామ హోన్తీ**తి ఛక్కచతుక్కభావం అనిచ్ఛన్తస్స, నానత్థతం పన ఇచ్ఛన్తస్సాతి అధిప్పాయో. అవస్సఞ్చ సమ్బన్ధో ఇచ్ఛితబ్బో పుబ్బాపరవిరోధాపత్తితోతి దస్సేతుం "**యాపి చేసా**"తిఆదిమాహ. పుచ్ఛా హి పదవిపల్లాసకరణేన ధమ్మా ఏవ కుసలాతి కుసలధమ్మ-సద్దానం ఇధ ఉద్దిట్ఠానం ఏకత్థతం దీపేతి, తవ చ నానత్థతం వదన్తస్స నేవ హి ధమ్మా కుసలాతి కత్వా తాయపి పుచ్ఛాయ విరోధో ఆపజ్జతి, వుచ్చతి చ తథా సా పుచ్ఛాతి న నానత్థతా యుజ్జతి.

అపరో నయోతి "కుసలా ధమ్మా"తిఆదీనం ద్విన్నం ద్విన్నం ఏకత్థత్తమేవ తిణ్ణం ధమ్మసద్దానం ఏకత్థనానత్థత్తేహి చోదేతి. **తిణ్ణం ధమ్మానం ఏకత్తా**తిఆదిమ్హి యథా తీహి ఇన్ద-సద్దేహి వుచ్చమానానం ఇన్దత్థానం ఇన్దభావేన ఏకత్తా తతో అనఞ్ఞేసం సక్కపురిన్దదసహస్సక్ఖసద్దత్థానం ఏకత్తం, ఏవం తిణ్ణం ధమ్మ-సద్దత్థానం ధమ్మభావేన ఏకత్తా తతో అనఞ్ఞేసం కుసలాకుసలాబ్యాకత-సద్దత్థానం ఏకత్తం ఆపజ్జతీతి అత్థో. **ధమ్మో నామ భావో**తి సభావధారణాదినా అత్థేన ధమ్మోతి వుత్తో, సో చ సభావస్సేవ హోతి, నాసభావస్సాతి ఇమినా అధిప్పాయేన వదతి. హోతు భావో, తతో కిన్తి? యది తిణ్ణం ధమ్మసద్దానం నానత్థతా, తీసు ధమ్మేసు యో కోచి ఏకో ధమ్మో భావో, తతో అనఞ్ఞం కుసలం అకుసలం అబ్యాకతం వా ఏకేకమేవ భావో. భావభూతా పన ధమ్మా అఞ్ఞే ద్వే అభావా హోన్తీతి తేహి అనఞ్ఞే కుసలాదీసు ద్వే యే కేచి అభావా. యోపి చ సో ఏకో ధమ్మో భావోతి గహితో, సోపి సమానరూపేసు తీసు ధమ్మసద్దేసు అయమేవ భావత్థో హోతీతి నియమస్స అభావా అఞ్ఞస్స భావత్థత్తే సతి అభావో హోతీతి తతో అనఞ్ఞస్సపి అభావత్తం ఆపన్నన్తి కుసలాదీనం సబ్బేసమ్పి అభావత్తాపత్తి హోతి. న హి ఇన్దస్స అమనుస్సత్తే తతో అనఞ్ఞేసం సక్కాదీనం మనుస్సత్తం అత్థీతి.

ననుఏవమపి ఏకస్స భావత్తం వినా అఞ్ఞేసం అభావత్తం న సక్కా వత్తుం, తత్థ చ ఏకేనేవ భావేన భవితబ్బన్తి నియమాభావతో తిణ్ణమ్పి భావత్తే సిద్ధే తేహి అనఞ్ఞేసం కుసలాదీనమ్పి భావత్తం సిద్ధం హోతీతి? న హోతి తిణ్ణం ధమ్మ-సద్దానం నానత్థభావస్స అనుఞ్ఞాతత్తా. న హి తిణ్ణం భావత్తే నానత్థతా అత్థి, అనుఞ్ఞాతా చ సా తయాతి. నను తిణ్ణం

ధమ్మానం అభావత్తేపి నానత్థతా న సియాతి? మా హోతు నానత్థతా, తవ పన నానత్థతం పటిజానన్తస్స "ఏసో దోసో"తి వదామి, న పన మయా నానత్థతా ఏకత్థతా వా అనుఞ్ఞాతాతి కుతో మే విరోధో సియాతి. అథ వా **అభావత్తం ఆపన్నేహి ధమ్మేహి అనఞ్ఞో కుసలాదయోపి అభావా ఏవ సియు**న్తి ఇదం వచనం అనియమేన యే కేచి ద్వే ధమ్మా అభావత్తం ఆపన్నా, తేహి అనఞ్ఞేసం కుసలాదీసు యేసం కేసఞ్చి ద్విన్నం కుసలాదీనం అభావత్తాపత్తిం సన్ధాయ వుత్తం ఏకస్స భావత్తా. యమ్పి వుత్తం "**తేహి చ అఞ్ఞో కుసలపరోపి అభావో సియా**"తి, తం అనియమదస్సనత్థం వుత్తం, న సబ్బేసం అభావసాధనత్థం. అయఞ్హి తత్థ అత్థో అకుసలపరస్స వా అబ్యాకతపరస్స వా ధమ్మస్స భావత్తే సతి తేహి అఞ్ఞో కుసలపరోపి అభావో సియాతి.

సబ్బమేతం అకారణన్తి ఏత్థ కారణం నామ యుత్తి. కుసలకుసలసద్దానం వియ ఏకన్తఏకత్థతం, కుసలరూపచక్ఖుమ-సద్దానం వియ ఏకన్తనానత్థతఞ్చ వికప్పేత్వా యాయం పునరుత్తి ఛక్కచతుక్కాపత్తి అసమ్బన్ధవిరోధాభావాపత్తి దోసారోపనయుత్తి వుత్తా, సబ్బా సా అయుత్తి, తథా ఏకత్థనానత్థతాభావతోతి వుత్తం హోతి. యా యా అనుమతి **యథానుమతి** అనుమతియా అనుమతియా వోహారసిద్ధితో. అనుమతియా అనురూపం వా **యథానుమతి,** యథా అనుమతి పవత్తా, తథా తదనురూపం వోహారసిద్ధితోతి అత్థో. అనుమతి హి విసేసనవిసేసితబ్బాభావతో అచ్చన్తమభిన్నేసు కత్థచి కిరియాగుణాదిపరిగ్గహవిసేసేన అవివటసద్దత్థవివరణత్థం పవత్తా యథా "సక్కో ఇన్దో పురిన్దదో"తి. కత్థచి అచ్చన్తం భిన్నేసు యథా "ధవో ఖదిరో పలాసో చ ఆనీయన్తూ"తి. కత్థచి విసేసనవిసేసితబ్బభావతో భేదాభేదవన్తేసు సేయ్యథాపి "నీలుప్పలం పణ్డితపురిసో"తి, తాయ తాయ అనుమతియా తదనురూపఞ్చ తే తే వోహారా సిద్ధా. తస్మా ఇధాపి కుసలధమ్మ-సద్దానం విసేసనవిసేసితబ్బభావతో విసేసత్థసామఞ్ఞత్థపరిగ్గహేన సమానే అత్థే భేదాభేదయుత్తే పవత్తి అనుమతాతి తాయ తాయ అనుమతియా తదనురూపఞ్చ సిద్ధో ఏసో వోహారో. తస్మా వుత్తం "సబ్బమేతం అకారణ"న్తి.

అత్తనో అత్తనో అత్థవిసేసం తస్స దీపేన్తీతి అత్తనా పరిగ్గహితం అత్తనా వుచ్చమానం అనవజ్జసుఖవిపాకాదికుసలాదిభావం ధమ్మ-సద్దస్స దీపేన్తి తదత్థస్స తబ్భావదీపనవసేనాతి అధిప్పాయో. న హి ధమ్మ-సద్దో కుసలాదిభావో హోతీతి. **ఇమినావా**తి "ధమ్మ-సద్దో పరియత్తిఆదీసు దిస్సతీ"తిఆదినా "అత్తనో సభావం ధారేన్తీ"తిఆదినా చ నయేన. సో హి సబ్బత్థ సమానో, న కుసల-సద్దో ఆరోగ్యాదీసు దిస్సతీతి "కుచ్ఛితే సలయన్తీ"తిఆదికో, సో చ విసేసనయో "ఇతో పరం విసేసమత్తమేవ వక్ఖామా"తి ఏతేన అపనీతోతి దట్ఠబ్బో. న హి కుసలాదివిసేసం గహేత్వా పవత్తా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తాతిఆదయో విసేసాతి.

౨. సుఖస్స చ పహానాతి ఏత్థ సుఖిన్ద్రియం "సుఖ"న్తి వుత్తం, తఞ్చ సుఖవేదనావ హోతీతి "**సుఖవేదనాయం దిస్సతీ**"తి వుత్తం, న పన "తిస్సో ఇమా, భిక్ఖవే, వేదనా సుఖా వేదనా"తిఏవమాదీసు (సం॰ ని॰ ౪.౨౪౯ ఆదయో) సుఖ-సద్దో వియ సుఖవేదనాసద్దేన సమానత్థతా. అయఞ్హి సుఖిన్ద్రియత్థో సుఖ-సద్దో కాయసుఖనం కాయానుగ్గహం సాతవిసేసం గహేత్వా పవత్తో, న పన సుఖా వేదనా "యం కిఞ్చి వేదనం వేదేతి సుఖం వా (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౯), యో సుఖం దుక్ఖతో"తిఏవమాదీసు (సం॰ ని॰ ౪.౨౫౩) సుఖ-సద్దో వియ సాతసామఞ్ఞం గహేత్వా పవత్తోతి. యస్మిం సతి సుఖహేతూనం పవత్తి, తం సుఖమూలం. బుద్ధుప్పాదే చ కామసమతిక్కమాదికే విరాగే చ సతి సుఖహేతూనం పుఞ్ఞపస్సద్ధిఆదీనం పవత్తి హోతీతి తం "**సుఖమూలం సుఖ**"న్తి వుత్తం. సుఖస్స చ ఆరమ్మణత్తా "**రూపం సుఖ**"న్తి వుత్తం. **పుఞ్ఞానీ**తి యదిదం వచనం, తం **సుఖస్స చ అధివచనం** ఇట్ఠవిపాకస్స అధివచనం తదత్థస్స ఇట్ఠవిపాకవిపచ్చనతోతి అత్థో. **సుఖపచ్చయానం**

రూపాదీనం ఇట్ఠానం **ఠానం** ఓకాసో సగ్గా నన్దనఞ్చాతి ''**సుఖా సగ్గా సుఖం నన్దన**''న్తి వుత్తం. **దిట్ఠధమ్మే**తి ఇమస్మిం అత్తభావే. **సుఖవిహారా**తి పఠమజ్ఝానవిహారాదీ. నీవరణాదిబ్యాబాధరహితత్తా ''**అబ్యాబజ్ఝా**''తి వుత్తా. సబ్బసఙ్ఖారదుక్ఖనిబ్బాపనతో తంనిరోధత్తా వా ''**నిబ్బానం సుఖ**''న్తి వుత్తం. **ఆది**-సద్దేన "అదుక్ఖమసుఖం సన్తం, సుఖమిచ్చేవ భాసిత"న్తి అదుక్ఖమసుఖే. "ద్వేపి మయా, ఆనన్ద, వేదనా వుత్తా పరియాయేన సుఖా వేదనా దుక్ఖా వేదనా"తి (సం॰ ని॰ ౪.౨౬౭) సుఖోపేక్ఖాసు చ ఇట్ఠాసూతి ఏవమాదీసు పవత్తి సఙ్గహితా.

దుక్ఖవత్థూతి దుక్ఖస్స ఓకాసో. అత్తనో పచ్చయేహి ఉప్పజ్జమానమ్పి హి తం దుక్ఖం జాతిఆదీసు విజ్జమానేసు తబ్బత్థుకం హుత్వా ఉప్పజ్జతి. **దుక్ఖపచ్చయే**తి దుక్ఖహేతుమ్హి, దుక్ఖస్స జనకేతి అత్థో. **దుక్ఖపచ్చయట్ఠానే**తి దుక్ఖజనకకమ్మస్స సహాయభూతానం అనిట్ఠరూపాదిపచ్చయానం ఠానే. పచ్చయసద్దో హి జనకే జనకసహాయే చ పవత్తతీతి. **ఆది**-సద్దేన "యదనిచ్చం తం దుక్ఖ"న్తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౩.౧౫, ౪౫-౪౬, ౭౬) సఙ్ఖారదుక్ఖాదీసు పవత్తి దట్ఠబ్బా. సమ్పయుత్తే వత్థుఞ్చ కరజకాయం సుఖయతి లద్ధస్సాదే అనుగ్గహితే కరోతీతి **సుఖా**. సుఖాతి వేదనాసద్దమపేక్ఖిత్వా సుఖభావమత్తస్స అప్పకాసనేన నపుంసకలిఙ్గతా న కతా. సభావతో సఙ్కప్పతో చ యం ఇట్ఠం, తదనుభవనం ఇట్ఠాకారానుభవనం వా **ఇట్ఠానుభవనం**.

సమన్తి అవిసమం. సమా ఏకీభావూపగతా వియ యుత్తా, సమం వా సహ యుత్తాతి యోజేతబ్బం. **ఏకుప్పాదా**తి ఏకో సమానో ఉప్పాదో ఏతేసన్తి **ఏకుప్పాదా,** సమానపచ్చయేహి సహుప్పత్తికాతి అత్థో. సహుప్పత్తికానం రూపారూపానఞ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్పయుత్తతా ఆపజ్జేయ్యాతి ''**ఏకనిరోధా**''తి వుత్తం, యే సమానుప్పాదా సమాననిరోధా చ, తే సమ్పయుత్తాతి రూపారూపానం అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్పయోగో నివారితో హోతి. ఏవమపి అవినిబ్భోగరూపానం అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్పయుత్తతా ఆపజ్జేయ్యాతి ''**ఏకవత్థుకా**''తి వుత్తం, యే ఏకుప్పాదా ఏకనిరోధా ఏకవత్థుకా చ, తే సమ్పయుత్తాతి. ఏవమపి అవినిబ్భోగరూపేసు ఏకం మహాభూతం సేసమహాభూతోపాదారూపానం నిస్సయపచ్చయో హోతీతి తేన తాని ఏకవత్థుకానీతి, చక్ఖాదినిస్సయభూతాని వా భూతాని ఏకం వత్థు ఏతేసు సన్నిస్సితన్తి ఏకవత్థుకానీతి కప్పేన్తస్స తేసం సమ్పయుత్తతాపత్తి సియాతి తన్నివారణత్థం ''**ఏకారమ్మణా**''తి వుత్తం, యే ఏకుప్పాదా…పే॰… ఏకారమ్మణా చ హోన్తి, తే సమ్పయుత్తాతి. పటిలోమతో వా **ఏకారమ్మణా**తి వుత్తే ఏకవీథియఞ్చ పఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనానం నానావీథియం పరసన్తానే చ ఏకస్మిం ఆరమ్మణే ఉప్పజ్జమానానం భిన్నవత్థుకానం సమ్పయుత్తతా ఆపజ్జేయ్యాతి ''**ఏకవత్థుకా**''తి వుత్తం, యే ఏకవత్థుకా హుత్వా ఏకారమ్మణా, తే సమ్పయుత్తాతి. ఏవమపి సమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణాదీనం సమ్పయుత్తతా ఆపజ్జేయ్యాతి ''**ఏకనిరోధా**''తి వుత్తం, యే ఏకనిరోధా హుత్వా ఏకవత్థుకా ఏకారమ్మణా, తే సమ్పయుత్తాతి. కిం పన నానుప్పాదాపి ఏవం తివిధలక్ఖణా హోన్తి, అథ ఏకుప్పాదా ఏవాతి విచారణాయ ఏకుప్పాదా ఏవ ఏవం తివిధలక్ఖణా హోన్తీతి దస్సనత్థం ''**ఏకుప్పాదా**''తి వుత్తం.

౩. విపక్కభావమాపన్నానం అరూపధమ్మానన్తి యథా సాలిబీజాదీనం ఫలాని తంసదిసాని నిబ్బత్తాని విపక్కాని నామ హోన్తి, విపాకనిరుత్తిఞ్చ లభన్తి, న మూలఙ్కురపత్తఖన్ధనాళాని, ఏవం కుసలాకుసలానం ఫలాని అరూపధమ్మభావేన సారమ్మణభావేన సుక్కకణ్హాదిభావేన చ తంసదిసాని విపక్కభావమాపన్నానీతి విపాకనిరుత్తిం లభన్తి, న రూపధమ్మా కమ్మనిబ్బత్తాపి కమ్మాసదిసాతి దస్సేతుం వుత్తం. **జాతిజరాసభావా**తి జాయనజీరణసభావా. **విపాకపకతికా**తి విపచ్చనపకతికా. విపచ్చనసభావతా చ అనుపచ్ఛిన్నావిజ్జాతణ్హామానసన్తానే సబ్యాపారతా, తేన అభిఞ్ఞాదికుసలానం

భావనాయపహాతబ్బాదిఅకుసలానఞ్చ విపాకానుప్పాదనేపి విపాకధమ్మతా సిద్ధా హోతి. **విపక్కభావన్తి** చేత్థ **భావ**-సద్దేన సభావో ఏవ వుత్తో. తం యథావుత్తం విపక్కసభావం దుతియస్స వుత్తం విపచ్చనసభావఞ్చ గహేత్వా ''**ఉభయసభావపటిక్ఖేపవసేనా**''తి ఆహ.

౪. **ఉపేతేన ఆదిన్నా ఉపాదిన్నా**. కిం పన తం ఉపేతం, కేన చ ఉపేతం, కథఞ్చ ఉపేతం, కే చ తేన ఆదిన్నాతి? సతి చ లోకుత్తరానం కేసఞ్చి ఆరమ్మణభావే తన్నివత్తనత్థం ఉపేతసద్దసమ్బన్ధినా ఉపయ-సద్దేన వుచ్చమానాహి చతుబ్బిధుపాదానభూతాహి తణ్హాదిట్ఠీహి ఉపేతం, తేహి చ ఆరమ్మణకరణవసేన ఉపేతం, న సమన్నాగమవసేన. సతి చ సబ్బతేభూమకధమ్మానం ఉపాదానారమ్మణత్తే యేహి విపాకకటత్తారూపాని అమ్హేహి నిబ్బత్తత్తా అమ్హాకం ఏతాని ఫలానీతి గణ్హన్తేహి వియ ఆదిన్నాని, తాని తేభూమకకమ్మాని కమ్మభావేన ఏకత్తం ఉపనేత్వా ఉపేతన్తి ఇధ గహితాని. తేహి చ నిబ్బత్తాని విపాకకటత్తారూపాని ఉపాదిన్నా ధమ్మాతి సబ్బమేతం దస్సేతుం ''**ఆరమ్మణకరణవసేనా**''తిఆది వుత్తం. అయఞ్చ అత్థనయో యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో, న వచనానుపుబ్బేనాతి. ఏత్థాహ – యది ఆరమ్మణకరణవసేన తణ్హాదిట్ఠీహి ఉపేతేన ఆదిన్నా ఉపాదిన్నా, సబ్బతేభూమకధమ్మా చ తణ్హాదీనం ఆరమ్మణా హోన్తి, న చ ఉపేతసద్దో కమ్మే ఏవ నిరుళ్హో, తేన కమ్మస్సేవ గహణే కారణం నత్థి, తస్మా సబ్బతేభూమకధమ్మపచ్చయుప్పన్నానం అవిజ్జాదిహేతూహి నిబ్బత్తానం సఙ్ఖారాదిఫలానం ఉపాదిన్నత్తం ఆపజ్జతి తేసమ్పి తేహిఫలభావేన గహితత్తా. **ఉప**-సద్దేన చ ఉపేతతామత్తం జోతితం, న ఆరమ్మణకరణం సమన్నాగమనివత్తకం, **ఆదిన్న**-సద్దేన చ గహితతామత్తం వుత్తం, న కమ్మసముట్ఠానతావిసేసో. తస్మా సబ్బపచ్చయుప్పన్నానం ఉపాదిన్నత్తం ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి బోధనేయ్యజ్ఝాసయవసేన దేసనాపవత్తితో. యేసఞ్హి బోధనత్థం "ఉపాదిన్నా"తి ఏతం వుత్తం, తే తేనేవ వచనేన యథావుత్తప్పకారే ధమ్మే బుజ్ఝింసు, ఏతరహి పన తావతా బుజ్ఝితుం అసక్కోన్తేన సుత్వా తదత్థో వేదితబ్బోతి ఏసా అత్థవిభావనా కతా ''**కమ్మునా**''తి.

అయం పన అపరో అత్థో దట్ఠబ్బో – ఉప-సద్దో ఉపేతం దీపేతి. అయఞ్హి ఉప-సద్దో సమాసే పయుజ్జమానో "అతిమాలా"తిఆదీసు అతి-సద్దో వియ అతిక్కమనం ససాధనం ఉపగమనం ససాధనం వదతి, ఉపగమనఞ్చ ఉపాదానఉపయో, తేన ఉపగతం ఉపేతం. కిం పన తన్తి? యం అసతి ఉపాదానే న హోతి, తం "ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి ఏవం వుత్తం తేభూమకకమ్మం పచ్చయభావేన పురిమజాతుప్పన్నేన ఉపాదానేన ఉపగతత్తా "ఉపేత"న్తి వుచ్చతి. న హి కోచి అనుపగ్గమ్మ అనిచ్ఛన్తో కమ్మం కరోతీతి. తేన **ఉపేతేన కమ్మునా** పునబ్భవస్స ఆదానం హోతి. కమ్మునా హి సాసవేన సత్తా ఆదియన్తి పునబ్భవం, తస్మా ఆదాతబ్బభావేన పాకటో పునబ్భవో. సో చ ఉపపత్తిభవో తేభూమకవిపాకకటత్తారూపసఙ్గహో "భవపచ్చయా జాతీ"తి ఏత్థ జాతివచనే సమవరుద్ధోతి ఉపాదిన్నవచనేన ఉపపత్తిభవో వుచ్చతి, ఉపపత్తిభవో చ తేభూమకవిపాకకటత్తారూపానీతి ధాతుకథాయం పకాసితమేతం. తస్మా **ఉపేతేన ఆదిన్నా**తి తే ఏవ ధమ్మా వుచ్చన్తీతి సిద్ధో అయమత్థోతి. ఉపాదిన్న-సద్దస్స అత్థం వత్వా తం విస్సజ్జేత్వా ఉపాదానియ-సద్దస్స విసుం ఉపాదిన్నసద్దానపేక్ఖం అత్థం వత్తుం ''**ఆరమ్మణభావం ఉపగన్త్వా**''తిఆదిమాహ. తస్మా ఏవ అవిసేసేత్వా ''**ఉపాదానస్స ఆరమ్మణపచ్చయభూతానమేతం అధివచన**''న్తి వుత్తం. తం పన ఉపాదానియం ఉపాదిన్నం అనుపాదిన్నన్తి దువిధం. తస్మా తం విసేసనేన దస్సేన్తో ''**ఉపాదిన్నా చ తే ఉపాదానియా చా**''తిఆదిమాహ.

౫. **సంకిలేసోతి** దస కిలేసవత్థూని వుచ్చన్తి. **సంకిలిట్ఠాతి** తేహి విబాధితా ఉపతాపితా చ. తే పన యస్మా సంకిలేససమ్పయుత్తా ఏకుప్పాదాదీహి నిన్నానత్తా ఏకీభావమివ గతా విసాదీహి వియ సప్పిఆదయో విదూసితా మలీనా

విబాధితా ఉపతాపితా చ నామ హోన్తి, తస్మా ఆహ ‘‘**సంకిలేసేన సమన్నాగతా సంకిలిట్ఠా**’’తి. **సంకిలేసం అరహన్తీ**తి సంకిలేసస్స ఆరమ్మణభావేన తం లద్ధుం అరహన్తీతి అత్థో. **ఆరమ్మణభావానతిక్కమనతో**తి ఏతేన సంకిలేసానతిక్కమనమేవ దస్సేతి, వత్థయుగికసుజ్కసాలికసద్దానం వియ సంకిలేసిక-సద్దస్స పవత్తి వేదితబ్బా.

౬. సహ వితక్కేన హోన్తీతి వచనసేసో యోజేతబ్బో అవుచ్చమానస్సపి భవతి-అత్థస్స విఞ్ఞాయమానత్తా. **మత్తా**తి పమాణవాచకం ఏకం పదన్తి గహేత్వా ‘‘**విచారోవ మత్తా ఏతేస**’’న్తి అత్థో వుత్తో. అఞ్ఞత్థ అవిప్పయోగీసు వితక్కవిచారేసు విచారోవ ఏతేసం మత్తా, తతో ఉద్ధం వితక్కేన సమ్పయోగం న గచ్ఛన్తీతి అత్థో. అయమపరో అత్థో – మత్త-సద్దో విసేసనివత్తిఅత్థో. సవితక్కసవిచారా ధమ్మా హి వితక్కవిసిట్ఠేన విచారేన సవిచారా, ఏతే పన విచారమత్తేన వితక్కసఙ్ఖాతవిసేసరహితేన, తస్మా ‘‘**విచారమత్తా**’’తి వుచ్చన్తి, విచారమత్తవన్తోతి అత్థో. విచారమత్తవచనేన అవితక్కత్తే సిద్ధే అవితక్కానం అఞ్ఞేసమ్పి అత్థిభావజోతనత్థం అవితక్కవచనం. అవితక్కా హి విచారమత్తా చ సన్తి అవిచారా చాతి నివత్తేతబ్బా గహేతబ్బా చ హోన్తి, తేసు అవుచ్చమానేసు నివత్తేతబ్బగహేతబ్బస్స అదస్సితత్తా విచారమత్తావఅవితక్కాతి ఆపజ్జేయ్యాతి. విసేసనవిసేసితబ్బభావో పన యథాకామం హోతీతి సామఞ్ఞేన అవితక్కభావేన సహ విచారమత్తతాయ ధమ్మవిసేసనభావం దస్సేతుం ‘‘**అవితక్కవిచారమత్తా**’’తి పదానుక్కమో కతో.

అథ వా సవిచారా దువిధా సవితక్కా అవితక్కా చ, తేసు అవితక్కే నివత్తేతుం ఆదిపదం వుత్తం. అవిచారా చ దువిధా సవితక్కా అవితక్కా చ, తేసు సవితక్కే నివత్తేతుం తతియపదం వుత్తం. యే పన ద్వీహిపి నివత్తితా అవితక్కా సవితక్కా చ సవిచారా అవిచారా చ, తేసు అఞ్ఞతరదస్సనం వా కత్తబ్బం సియా ఉభయదస్సనం వా. ఉభయదస్సనే కరియమానే యది “సవితక్కసవిచారా”తి వుచ్చేయ్య, ఆదిపదత్థతావ ఆపజ్జతి. అథ “అవితక్కఅవిచారా”తి వుచ్చేయ్య, అన్తపదత్థతా. అథ పన “అవితక్కసవిచారా సవితక్కఅవిచారా”తి వుచ్చేయ్య, అజ్ఝత్తబహిద్ధానం వియ అత్థన్తరాభావో వా సఙ్కరదోసో వా ఏకస్సేవ సవితక్కావితక్కతాసవిచారావిచారతావిరోధో వా ఆపజ్జేయ్య, తస్మా అఞ్ఞతరదస్సనేన ఇతరమ్పి పకాసేతుం అవితక్కవచనేన ద్విప్పకారేసు వత్తబ్బేసు సవితక్కఅవిచారే నివత్తేత్వా అవితక్కసవిచారే దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**అవితక్కవిచారమత్తా**’’తి. అథ వా వితక్కాభావేన ఏతే విచారమత్తా, న విచారతో అఞ్ఞస్స కస్సచి ధమ్మస్స అభావాతి దస్సేతుం అవితక్కవచనేన విచారమత్తా విసేసితా.

౭. **ఉపేక్ఖతీ**తి వేదయమానాపి మజ్ఝత్తవేదనా సుఖాకారే దుక్ఖాకారే చ ఉదాసినా హోతీతి అత్థో. అథ వా ఉపేతా యుత్తా సుఖదుక్ఖానం అవిరుద్ధా ఇక్ఖా అనుభవనం **ఉపేక్ఖా. విసేసదస్సనవసేనా**తి నానత్తదస్సనవసేన. యది హి పీతిసహగతా ఏవ సుఖసహగతా సియుం, “పీతిసహగతా”తి ఏతేనేవ సిద్ధత్తా “సుఖసహగతా”తి ఇదం న వత్తబ్బం సియా, “సుఖసహగతా”తి వా వుచ్చమానే “పీతిసహగతా”తి న వత్తబ్బం, తతో తికం పూరేన్తేన దుక్ఖసహగతపదం వత్తబ్బం సియా, ఏవఞ్చ సతి “వేదనాత్తికో ఏవాయ”న్తి వుత్తవచనం ఆపజ్జతి, తస్మా “పీతిసహగతా”తి వత్వా “సుఖసహగతా”తి వదన్తో పీతివిప్పయుత్తమ్పి సుఖం అత్థీతి తతియజ్ఝానకాయవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తం సుఖం సప్పీతికసుఖతో భిన్నం కత్వా దస్సేతీతి అధిప్పాయో. అథ వా పీతిసుఖానం దువిఞ్ఞేయ్యనానత్తానం నానత్తదస్సనత్థం అయం తికో వుత్తో. “పీతిసహగతా”తి ఏత్థ హి సుఖేకదేసో సఙ్గహితో, న పీతి. “సుఖసహగతా”తి ఏత్థ పీతి సఙ్గహితా, న సుఖం. పీతివిప్పయుత్తసుఖసహగతా చ పురిమేన అసఙ్గహితా పచ్ఛిమేన సఙ్గహితాతి సిద్ధో పీతిసుఖానం విసేసోతి.

౮. **నిబ్బానం దస్సనతో**తి నిబ్బానారమ్మణతం సన్ధాయాహ. అథ వా ధమ్మచక్ఖు పునప్పునం నిబ్బత్తనేన భావనాభావం అప్పత్తం దస్సనం నామ, ధమ్మచక్ఖు చ పరిఞ్ఞాదికిచ్చకరణేన చతుసచ్చధమ్మదస్సనం తదతిసయో, తస్మా నత్థేత్థ గోత్రభుస్స దస్సనభావాపత్తీతి. **ఉభయపటిక్ఖేపవసేనా**తి ద్వీహి పదేహి వుత్తధమ్మపటిక్ఖేపవసేన, న పహాయకపటిక్ఖేపవసేన. తథా హి సతి దస్సనభావనాహి అఞ్ఞో సముచ్ఛేదవసేన పహాయకో అత్థి, తేన పహాతబ్బా నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బాతి అయమత్థో ఆపజ్జతి, న చ అఞ్ఞో పహాయకో అత్థి అఞ్ఞేహి విక్ఖమ్భితానఞ్చ పునప్పవత్తిసబ్భావా, నాపి పహాతబ్బా తతియపదేన సఙ్గయ్హన్తి, కిన్తు అప్పహాతబ్బా ఏవాతి. తస్మా పహాతబ్బపదం పచ్చేకం యోజేత్వా నేవ దస్సనేన పహాతబ్బా న భావనాయ పహాతబ్బాతి దస్సనేన భావనాయ పహాతబ్బేహి అఞ్ఞే గహితాతి వేదితబ్బా.

౯. **ఏవమత్థం అగ్గహేత్వా**తి అత్థాయుత్తితో చ సద్దాయుత్తితో చ అగ్గహేతబ్బతం దస్సేతి. దస్సనభావనాహి అప్పహాతబ్బహేతుమత్తేసు హి గయ్హమానేసు అహేతుకా అసఙ్గహితాతి యథాధిప్పేతస్స అత్థస్స అపరిపుణ్ణత్తా అత్థాయుత్తి, పహాతబ్బసద్దస్స నిచ్చసాపేక్ఖత్తే చ సతి న సమ్బన్ధిసద్దతో పహాయకతో అఞ్ఞం పటిసేధం అపేక్ఖమానస్స హేతుసద్దేన సమాసో ఉపపజ్జతీతి సద్దాయుత్తి చ వేదితబ్బా. **ఏవమత్థో గహేతబ్బో**తి పహాతబ్బ-సద్దం పటిసేధేన అయోజేత్వా యేసం అఞ్ఞపదత్థే సమాసో, తబ్బిసేసనం అత్థీతి ఇదం పటిసేధేన యోజేత్వా దస్సనభావనాహి పహాతబ్బో హేతు ఏతేసం నేవత్థీతి అత్థో గహేతబ్బోతి వుత్తం హోతి. ఏవఞ్చ సతి యథాధిప్పేతత్థో సబ్బో సఙ్గహితోతి. అత్థాయుత్తి మా హోతు, సద్దో పన ఇధాపి న యుత్తో. ఏకన్తయోగీనం అత్థి-సద్దమేవ హి అపేక్ఖమానానం ఉభిన్నం పహాతబ్బహేతు-సద్దానం సమాసో యుత్తో, న పటిసేధం అపేక్ఖమానానన్తి, తస్మా గహేతబ్బత్థదస్సనమత్తం ఏతం కతం, సద్దో పన యథా యుజ్జతి, తథా యోజేతబ్బో. ఏవం పన యుజ్జతి – పహాతబ్బో హేతు ఏతేసం అత్థీతి పహాతబ్బహేతుకా. కేన పహాతబ్బోతి? దస్సనేన భావనాయ చ. తయిదం పహాతబ్బహేతుకపదం దస్సనభావనాపదేహి విసుం విసుం యోజేత్వా తేహి యుత్తేన యే దస్సనేన పహాతబ్బహేతుకా నేవ హోన్తి, భావనాయ పహాతబ్బహేతుకా చ న హోన్తీతి పటిసేధఞ్చ విసుం విసుం యోజేత్వా తే నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బహేతుకాతి వుచ్చన్తి. నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మవచనం వియ హి పురిమపదద్వయసఙ్గహితధమ్మపటిసేధనేన తదఞ్ఞధమ్మనిదస్సనమేతం హోతి, న అహేతుకపదం వియ హేతువిరహప్పకాసనేనాతి. ఏవఞ్చ కత్వా ద్వే పటిసేధా యుత్తా హోన్తి.

హేతుయేవ హి తేసం నత్థి, యో దస్సనభావనాహి పహాతబ్బో సియాతి పురిమస్మిఞ్హి అత్థే హేతూనం దస్సనభావనాహి పహాతబ్బతా పటిక్ఖిత్తా, పటిక్ఖేపో చ పహాతబ్బాసఙ్కాసబ్భావే హోతి, పహాతబ్బాసఙ్కా చ హేతుమ్హి సతి సియా, తేసం పన అహేతుకానం హేతుయేవ నత్థి, యో దస్సనభావనాహి పహాతబ్బో సియా, తదభావా పహాతబ్బాసఙ్కా నత్థీతి తంనివారణత్థో పటిక్ఖేపో న సమ్భవతి, తస్మా "నేవదస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బో హేతు ఏతేస"న్తి ఏవం అహేతుకానం గహణం న భవేయ్యాతి అత్థో. అథ వా **ఇతరథా హి అహేతుకానం అగ్గహణం భవేయ్యా**తి అత్థస్స పాకటత్తా న కారణసాధనీయో ఏసోతి గహేతబ్బత్థస్సేవ కారణం వదన్తో "**హేతుయేవ హి తేసం నత్థీ**"తిఆదిమాహ. తేసఞ్హి నేవదస్సనేన న భావనాయపహాతబ్బహేతుకపదవచనీయానం యో దస్సనభావనాహి పహాతబ్బో సియా, సో ఏవంపకారో హేతు నత్థి. తే హి అనేకప్పకారా సహేతుకా అహేతుకా చాతి, తస్మా నేవదస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బో హేతు ఏతేసం అత్థీతి అయమత్థో గహేతబ్బోతి అత్థో.

౧౦. **తం ఆరమ్మణం కత్వా**తి ఇదం చతుకిచ్చసాధనవసేన ఆరమ్మణకరణం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. అఞ్ఞథా గోత్రభుఫలపచ్చవేక్ఖణాదీనమ్పి అపచయగామితా ఆపజ్జేయ్యాతి. అథ వా హేతుభావేన అపచయం నిబ్బానం గచ్ఛన్తీతి **అపచయగామినో**. నిబ్బానస్స హి అనిబ్బత్తనియత్తేపి సముదయప్పహానసముదయనిరోధానం అధిగమఅధిగన్తబ్బభావతో హేతుహేతుఫలభావో మగ్గనిబ్బానానం యుజ్జతి. యథాహ "దుక్ఖనిరోధే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా, దుక్ఖనిరోధగామినియా పటిపదాయ ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా"తి (విభ. ౭౧౮). **అత్థో**తి హి హేతుఫలం. **ధమ్మో**తి హేతూతి. పురిమపచ్ఛిమానం పురిమే ససమ్పయుత్తా వుత్తా, పచ్ఛిమే కేవలా. పురిమే వియ పన పచ్ఛిమే అత్థేపి అరియమగ్గసీసేన సబ్బలోకుత్తరకుసలచిత్తుప్పాదా గహేతబ్బా. దుతియే అత్థవికప్పే "ఆచయం గామినో"తి వత్తబ్బే అనునాసికలోపో కతోతి దట్ఠబ్బో. ఆచినన్తీతి వా ఆచయా, ఆచయా హుత్వా గచ్ఛన్తి పవత్తన్తీతిపి అత్థో దట్ఠబ్బో.

౧౧. సత్త పన సేక్ఖా సిక్ఖనసీలాతి సేక్ఖా, తేసం ఇమేతి **సేక్ఖా**, అఞ్ఞాసాధారణా మగ్గఫలత్తయధమ్మా. **సయమేవ సిక్ఖన్తీ**తి సిక్ఖనసీలానమేతం నిదస్సనం. యే హి ధమ్మా సిక్ఖన్తి, తే సిక్ఖనసీలా హోన్తీతి. అక్ఖరత్థో పన సిక్ఖా ఏతేసం సీలన్తి సేక్ఖాతి. **న సేక్ఖా**తి యత్థ సేక్ఖభావాసఙ్కా అత్థి, తత్థాయం పటిసేధోతి లోకియనిబ్బానేసు అసేక్ఖభావానాపత్తి దట్ఠబ్బా. సీలసమాధిపఞ్ఞాసఙ్ఖాతా హి సిక్ఖా అత్తనో పటిపక్ఖకిలేసేహి విప్పముత్తా పరిసుద్ధా ఉపక్కిలేసానం ఆరమ్మణభావమ్పి అనుపగమనతో ఏతా సిక్ఖాతి వత్తుం యుత్తా అట్ఠసు మగ్గఫలేసు విజ్జన్తి, తస్మా చతుమగ్గహేట్ఠిమఫలత్తయధమ్మా వియ అరహత్తఫలధమ్మాపి తాసు సిక్ఖాసు జాతాతి చ, తంసిక్ఖాసమఙ్గినో అరహతో ఇతరేసం వియ సేక్ఖత్తే సతి సేక్ఖస్స ఏతేతి చ, సిక్ఖా సీలం ఏతేసన్తి చ సేక్ఖాతి ఆసఙ్కితబ్బా సియున్తి తదాసఙ్కానివత్తనత్థం "అసేక్ఖా"తి యథావుత్తసేక్ఖభావపటిసేధో కతో. అరహత్తఫలే హి పవత్తమానా సిక్ఖా పరినిట్ఠితసిక్ఖాకిచ్చత్తా న సిక్ఖాకిచ్చం కరోన్తి, కేవలం సిక్ఖాఫలభావేనేవ పవత్తన్తి, తస్మా తా న సిక్ఖావచనం అరహన్తి, నాపి తంసమఙ్గినో సేక్ఖవచనం, న చ తంసమ్పయుత్తా సిక్ఖనసీలాతి సిక్ఖాసు జాతాతిఆదిఅత్థేహి అగ్గఫలధమ్మా సేక్ఖా న హోన్తి, హేట్ఠిమఫలేసు పన సిక్ఖా సకదాగామిమగ్గవిపస్సనాదీనం ఉపనిస్సయభావతో సిక్ఖాకిచ్చం కరోన్తీతి సిక్ఖావచనం అరహన్తి, తంసమఙ్గినో చ సేక్ఖవచనం, తంసమ్పయుత్తా చ సిక్ఖనసీలవుత్తీతి తత్థ ధమ్మా యథావుత్తేహి అత్థేహి సేక్ఖా హోన్తి ఏవ.

సేక్ఖాతి వా అపరియోసితసిక్ఖా దస్సితా. అనన్తరమేవ "అసేక్ఖా"తి వచనం పరియోసితసిక్ఖానం దస్సనన్తి న లోకియనిబ్బానానం అసేక్ఖతాపత్తి. **వుద్ధిప్పత్తా వా సేక్ఖా**తి ఏతస్మిం అత్థే సేక్ఖధమ్మేసు ఏవ కేసఞ్చి వుద్ధిప్పత్తానం అసేక్ఖతా ఆపజ్జతి, తేన అరహత్తమగ్గధమ్మా వుద్ధిప్పత్తా చ యథావుత్తేహి చ అత్థేహి సేక్ఖాతి కత్వా అసేక్ఖా ఆపన్నాతి? న, తంసదిసేసు తబ్బోహారా. అరహత్తమగ్గతో హి నిన్నానాకరణం అరహత్తఫలం ఠపేత్వా పరిఞ్ఞాదికిచ్చకరణం విపాకభావఞ్చ, తస్మా తే ఏవ సేక్ఖా ధమ్మా అరహత్తఫలభావం ఆపన్నాతి సక్కా వత్తుం, కుసలసుఖతో చ విపాకసుఖం సన్తతరతాయ పణీతతరన్తి వుద్ధిప్పత్తా చ తే ధమ్మా హోన్తీతి **అసేక్ఖా**తి వుచ్చన్తీతి.

౧౨. కిలేసవిక్ఖమ్భనాసమత్థతాదీహి **పరిత్తా**. "కిలేస...పే.... తాయా"తి అత్థత్తయమ్పి కుసలేసు యుజ్జతి, విపాకకిరియేసు దీఘసన్తానతావ. పమాణకరేహి వా ఓళారికేహి కామతణ్హాదీహి పరిచ్ఛిన్నా **పరిత్తా**. తేహి అపరిచ్ఛిన్నత్తా సుఖుమేహి రూపతణ్హాదీహి పరిచ్ఛిన్నా పమాణమహత్తం గతాతి **మహగ్గతా**. అపరిచ్ఛిన్నా **అప్పమాణా**.

౧౪. **అతప్పకట్ఠేనా**తి దివసమ్పి పచ్చవేక్ఖియమానా లోకుత్తరధమ్మా తిత్తిం న జనేన్తి సమాపజ్జియమానాపి ఫలధమ్మాతి.

౧౩. మాతుఘాతాదీసు పవత్తమానాపి హితసుఖం ఇచ్ఛన్తావ పవత్తన్తీతి తే ధమ్మా హితసుఖావహా మే భవిస్సన్తీతి ఆసీసితా హోన్తి, తథా అసుభాసుఖానిచ్చానత్తేసు సుభాదివిపరియాసదళ్హతాయ ఆనన్తరియకమ్మనియతమిచ్ఛాదిట్ఠీసు పవత్తి హోతీతి తే ధమ్మా అసుభాదీసు సుభాదివిపరీతప్పవత్తికా హోన్తి. **మిచ్ఛాసభావాతి** ముసాసభావా. అనేకేసు ఆనన్తరియేసు కతేసు యం తత్థ బలవం, తం విపచ్చతి, న ఇతరానీతి ఏకన్తవిపాకజనకతాయ నియతతా న సక్కా వత్తున్తి **''విపాకదానే సతీ''**తిఆదిమాహ. తత్థ **ఖన్ధభేదానన్తరన్తి** చుతిఅనన్తరం. చుతి హి **మరణనిద్దేసే** (విభ. ౧౯౩) "ఖన్ధానం భేదో"తి వుత్తాతి. ఏతేన వచనేన సతి ఫలదానే చుతిఅనన్తరో ఏవ, న అఞ్ఞో ఏతేసం ఫలకాలోతి ఫలకాలనియమేనేవ నియతతా వుత్తా హోతి, న ఫలదాననియమేనాతి నియతఫలకాలానం అఞ్ఞేసమ్పి ఉపపజ్జవేదనీయానం దిట్ఠధమ్మవేదనీయానమ్పి నియతతా ఆపజ్జతి, తస్మా విపాకధమ్మధమ్మానం పచ్చయన్తరవికలతాదీహి అవిపచ్చమానానమ్పి అత్తనో సభావేన విపాకధమ్మతా వియ బలవతా ఆనన్తరియేన విపాకే దిన్నే అవిపచ్చమానానమ్పి ఆనన్తరియానం ఫలదానే నియతసభావా ఆనన్తరియసభావా చ పవత్తీతి అత్తనో సభావేన ఫలదాననియమేనేవ నియతతా ఆనన్తరియతా చ వేదితబ్బా. అవస్సఞ్చ నియతసభావా ఆనన్తరియసభావా చ తేసం పవత్తీతి సమ్పటిచ్ఛితబ్బమేతం అఞ్ఞస్స బలవతో ఆనన్తరియస్స అభావే చుతిఅనన్తరం ఏకన్తేన ఫలదానతో.

నను ఏవం అఞ్ఞేసమ్పి ఉపపజ్జవేదనీయానం అఞ్ఞస్మిం విపాకదాయకే అసతి చుతిఅనన్తరమేవ ఏకన్తేన ఫలదానతో ఆనన్తరియసభావా నియతసభావా చ పవత్తి ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి అసమానజాతికేన చేతోపణిధివసేన ఉపఘాతకేన చ నివత్తేతబ్బవిపాకత్తా అనన్తరేకన్తఫలదాయకత్తాభావా, న పన ఆనన్తరియకానం పఠమజ్ఝానాదీనం దుతియజ్ఝానాదీని వియ అసమానజాతికం ఫలనివత్తకం అత్థి సబ్బానన్తరియకానం అవీచిఫలత్తా, న చ హేట్ఠుపపత్తిం ఇచ్ఛతో సీలవతో చేతోపణిధి వియ ఉపరూపపత్తిజనకకమ్మఫలం ఆనన్తరియకఫలం నివత్తేతుం సమత్థో చేతోపణిధి అత్థి అనిచ్ఛన్తస్సేవ అవీచిపాతనతో, న చ ఆనన్తరియకోపఘాతకం కిఞ్చి కమ్మం అత్థి, తస్మా తేసంయేవ అనన్తరేకన్తవిపాకజనకసభావా పవత్తీతి.

అనేకాని చ ఆనన్తరియకాని కతాని ఏకన్తే విపాకే సన్నియతత్తా ఉపరతావిపచ్చనసభావాసజ్కత్తా నిచ్ఛితాని సభావతో నియతానేవ. చుతిఅనన్తరం పన ఫలం అనన్తరం నామ తస్మిం అనన్తరే నియుత్తాని తన్నిబ్బత్తనేన అనన్తరకరణసీలాని అనన్తరప్పయోజనాని చాతి సభావతో ఆనన్తరియకానేవ చ హోన్తి. తేసు పన సమానసభావేసు ఏకేన విపాకే దిన్నే ఇతరాని అత్తనా కత్తబ్బస్స కిచ్చస్స తేనేవ కతత్తా న దుతియం తతియమ్పి చ పటిసన్ధిం కరోన్తి, న సమత్థతావిఘాతత్తాతి నత్థి తేసం నియతానన్తరియతానివత్తీతి. న హి సమానసభావం సమానసభావస్స సమత్థతం విహనతీతి. ఏకస్స పన అఞ్ఞానిపి ఉపత్థమ్భకాని హోన్తీతి దట్ఠబ్బానీతి. **సమ్మా సభావాతి** సచ్చసభావా.

౧౬. పరిపుణ్ణమగ్గకిచ్చత్తా చత్తారో అరియమగ్గావ ఇధ "మగ్గా"తి వుత్తా. **పచ్చయట్ఠేనాతి** మగ్గపచ్చయట్ఠేన. నిక్ఖేపకణ్డేపి హి యే మగ్గపచ్చయం లభన్తి, న పన సయం మగ్గపచ్చయభావం గచ్ఛన్తి, తే మగ్గహేతుకాతి దస్సేతుం "అరియమగ్గసమఙ్గిస్స మగ్గఙ్గాని ఠపేత్వా"తిఆది (ధ. స. ౧౦౩౫) వుత్తం. యో పన తత్థేవ "అరియమగ్గసమఙ్గిస్స అలోభో అదోసో అమోహో, ఇమే ధమ్మా మగ్గహేతూ"తి ఆదినయో వుత్తో, తం దస్సేతుం **''మగ్గసమ్పయుత్తా వా''**తిఆది వుత్తం. "అరియమగ్గసమఙ్గిస్స సమ్మాదిట్ఠి మగ్గో చేవ హేతు చా"తిఆదినా పన వుత్తనయం దస్సేతుం **''సమ్మాదిట్ఠి సయ''**న్తిఆదిమాహ. తత్థ పన అసఙ్గహితసఙ్గణ్హనవసేన పటిపాటియా తయో నయా వుత్తా, హేతుబహుతావసేన తతియో నయో ఇధ దుతియో వుత్తో.

అభిభవిత్వా పవత్తనట్ఠేనాతి సహజాతాధిపతిపి పుబ్బాభిసఙ్ఖారవసేన జేట్ఠకభావే పవత్తమానో సహజాతే అత్తనో వసే అనువత్తయమానో తే అభిభవిత్వా పవత్తతి, ఆరమ్మణాధిపతిపి తదారమ్మణే ధమ్మే తథేవ అత్తానం అనువత్తయమానో తే ధమ్మే అభిభవిత్వా ఆరమ్మణభావేన పవత్తతి, న పచ్చుప్పన్నభావేన, తస్మా అధిపతిద్వయమ్పి సఙ్గహితన్తి వేదితబ్బం. "మగ్గో అధిపతి ఏతేస"న్తి అయఞ్చ అత్థో నిక్ఖేపకణ్డే ఉదాహరణవసేన ఆగతం అత్థనయం గహేత్వా వుత్తో. యస్మా పన **పట్ఠానే** (పట్ఠా॰ ౨.౧౬.౧౧) "మగ్గాధిపతిం ధమ్మం పటిచ్చ మగ్గాధిపతి ధమ్మో ఉప్పజ్జతి నాధిపతిపచ్చయా, మగ్గాధిపతీ ఖన్ధే పటిచ్చ మగ్గాధిపతి అధిపతీ"తి వుత్తం, తస్మా మగ్గో అధిపతి మగ్గాధిపతీతి అయమ్పి అత్థో పాళియం సరూపేకసేసవసేన సమానసద్దత్థవసేన వా సఙ్గహితోతి వేదితబ్బో.

౧౭. **అనుప్పన్నా**తి ఏతేన సబ్బో ఉప్పన్నభావో పటిసిద్ధో, న ఉప్పన్నధమ్మభావో ఏవాతి తేన ఉప్పన్నా విగతా అతీతాపి న సఙ్గహితాతి దట్ఠబ్బా. యది హి సఙ్గహితా సియుం, "అనుప్పన్నో ధమ్మో ఉప్పన్నస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తిఏవమాది వుచ్చేయ్య, న తు వుత్తన్తి. అనాగతాని విపాకకటత్తారూపాని అతీతే అనాగతే వా కమ్మే పురిమనిప్పన్నే ఏవ ఉప్పజ్జిస్సన్తి , నానిప్పన్నేతి పరినిట్ఠితకారణేకదేసానేవ హోన్తి, తస్మా తాని ''**అవస్సం ఉప్పజ్జిస్సన్తీతి ఉప్పాదినో ధమ్మా**''తి వుచ్చన్తి.

౧౮. **అత్తనో సభావ**న్తి కక్ఖళఫుసనాదిసభావం.

౨౦. **ఏవం పవత్తమానా**తి ఏవం చక్ఖాదిభావేన ఫుసనాదిభావేన చ ఏకసన్తతిపరియాపన్నతావసేన పవత్తమానా. అత్తానం అధి **అజ్ఝత్తా**తి **అధి**-సద్దో సమాసవిసయే అధికారత్థం పవత్తిఅత్థఞ్చ గహేత్వా పవత్తతీతి అత్తానం అధికిచ్చ ఉద్దిస్స పవత్తా **అజ్ఝత్తా. తేనా**తి యస్స ఝానా వుట్ఠహిత్వా అజ్ఝత్తం బహిద్ధా అజ్ఝత్తబహిద్ధా చ సుఞ్ఞతం ఆనేఞ్జఞ్చ మనసికరోతో అజ్ఝత్తసుఞ్ఞతాదీసు చిత్తం న పక్ఖన్దతి న పసీదతి న సన్తిట్ఠతి నాధిముచ్చతి, యో చ ఇతిహ తత్థ సమ్పజానో, **తేన భిక్ఖునా. తస్మింయేవ పురిమస్మిం సమాధినిమిత్తే**తి పఠమజ్ఝానాదిసమాధినిమిత్తే. **అజ్ఝత్తమేవా**తి ఝానగోచరే కసిణాదిమ్హి. **చిత్తం సణ్ఠపేతబ్బ**న్తి పఠమజ్ఝానాదిచిత్తం సణ్ఠపేతబ్బం. **అజ్ఝత్తరతో**తి గోచరజ్ఝత్తే నిబ్బానే రతో, సమాధిగోచరే కమ్మట్ఠానే వా రతో. "సమాహితో ఏకో సన్తుసితో తమాహు భిక్ఖు"న్తి (ధ॰ ప॰ ౩౬౨) గాథాసేసో.

అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనన్తి ఏత్థ ఝానం సకసన్తతిపరియాపన్నత్తా "అజ్ఝత్త"న్తి వుత్తన్తి నియకజ్ఝత్తత్థో అజ్ఝత్త-సద్దో హోతి. **అజ్ఝత్త**న్తి సకసన్తతినియకం. అజ్ఝత్తే భవా **అజ్ఝత్తికా**తి నియకజ్ఝత్తేసుపి అబ్భన్తరా చక్ఖాదయో వుచ్చన్తి. ఏత్థ పన అజ్ఝత్తిక-సద్దో చక్ఖాదీసు పవత్తమానో దస్సితో , న అజ్ఝత్తసద్దో, అత్థి చ అజ్ఝత్తఅజ్ఝత్తికసద్దానం బహిద్ధాబాహిర-సద్దానం వియ విసేసో. అజ్ఝత్తికసద్దో హి సపరసన్తానికేసు సబ్బేసు చక్ఖాదీసు రూపాదీసు బాహిర-సద్దో వియ పవత్తతి, అజ్ఝత్త-సద్దో పన సకసన్తానికేస్వేవ చక్ఖురూపాదీసు తతో అఞ్ఞేస్వేవ బహిద్ధా-సద్దో వియ పవత్తతీతి తస్మా సద్దతో అత్థతో చ అసమానత్తా న ఇదమేత్థ ఉదాహరణం యుత్తన్తి. అయం పనేత్థ అధిప్పాయో దట్ఠబ్బో – అజ్ఝత్తే భవా అజ్ఝత్తికాతి అయఞ్హి వచనత్థో. యఞ్చ అజ్ఝత్తే భవం, తేన అజ్ఝత్తేనేవ భవితబ్బం, తేన తంవాచకస్స అజ్ఝత్త-సద్దస్స అజ్ఝత్తిక-సద్దస్స చ సమానత్థతా. ఉభిన్నమ్పి సద్దానం సమానత్థభావతో అజ్ఝత్తజ్ఝత్తే పవత్తమానే అజ్ఝత్తిక-సద్దే అజ్ఝత్త-సద్దో తత్థ పవత్తోతి సక్కా వత్తున్తి.

అయం ఖో పనానన్ద, విహారోతి **విహారసుఞ్ఞతాసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౩.౧౮౭) సఙ్గణికారామతాయ రూపాదిరతియా చ ఆదీనవం వత్వా తప్పటిపక్ఖవిహారదస్సనత్థం వుత్తం. **అజ్ఝత్తం సుఞ్ఞత**న్తి విసయభూతం ఇస్సరియట్ఠానభూతం సుఞ్ఞతం,

సుఞ్ఞతాఫలసమాపత్తిన్తి అత్థో. చిత్తిస్సరా హి బుద్ధా భగవన్తో ధమ్మం దేసేన్తాపి యం ముహుత్తం తుణ్హీ భవితబ్బం హోతి, తం ముహుత్తం ఫలసమాపత్తిం సమాపజ్జన్తి, పగేవ అఞ్ఞస్మిం కాలే, తస్మా సబ్బత్థాపి ఇస్సరియానం బహులం ఫలసమాపత్తియం ఇస్సరియస్స పవత్తనతో ఫలసమాపత్తి "ఇస్సరియట్ఠాన"న్తి వుత్తా. అరహత్తఫలాధిగమేన వా తథాగతానం ఇస్సరియం నిబ్బత్తం తంజనకేనేవ మగ్గేనాతి తం తేసం ఇస్సరియట్ఠానం. విసయో చ అనఞ్ఞత్థభావోవ యథా "ఆకాసే సకుణా ఉదకే మచ్ఛా"తి, బుద్ధా చ అఞ్ఞత్థ దిస్సమానాపి వివేకపబ్భారతాయ ఫలసమాపత్తినిన్నావ, తేన తస్సా తస్సా కిరియాయ అనన్తరం ఫలసమాపత్తియంయేవ భవన్తీతి సా తేసం విసయో, తబ్బిసయతా చ **సచ్చకసుత్తేన** (మ॰ ని॰ ౧.౩౮౭ ఆదయో) దీపేతబ్బా.

౨౨. యేసం దట్ఠబ్బభావో అత్థి, తే **సనిదస్సనా**. చక్ఖువిఞ్ఞాణగోచరభావోవ దట్ఠబ్బభావో, తస్స రూపాయతనా అనఞ్ఞత్తేపి అఞ్ఞేహి ధమ్మేహి రూపాయతనం విసేసేతుం అఞ్ఞం వియ కత్వా ''**సహ నిదస్సనేనాతి సనిదస్సనా**''తి వుత్తం. ధమ్మసభావసామఞ్ఞేన హి ఏకీభూతేసు ధమ్మేసు యో నానత్తకరో సభావో, సో అఞ్ఞో వియ కత్వా ఉపచరితుం యుత్తో . ఏవఞ్హి అత్థవిసేసావబోధో హోతీతి. సయఞ్చ నిస్సయవసేన చ సమ్పత్తానం అసమ్పత్తానఞ్చ పటిముఖభావో అఞ్ఞమఞ్ఞపతనం పటిహననభావో, యేన బ్యాపారాదివికారపచ్చయన్తరసహితేసు చక్ఖాదీనం విసయేసు వికారుప్పత్తి.

తికమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకమాతికాపదవణ్ణనా

౧-౬. **మూలట్ఠేనా**తి సుప్పతిట్ఠితభావసాధనేన మూలభావేన, న పచ్చయమత్తట్ఠేన హేతుధమ్మా హేతూ ధమ్మాతి సమాసాసమాసనిద్దేసభావో ద్విన్నం పాఠానం విసేసో. **తథేవా**తి సమ్పయోగతోవ. సహేతుకానం హేతుసమ్పయుత్తభావతో ‘‘**సమ్పయోగతో**’’తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం, న సహసద్దస్స సమ్పయోగత్థత్తా. **సహ**-సద్దో పన ఏకపుఞ్జో ఉప్పాదతో యావ భఙ్గా సహేతుకానం హేతూహి సమానదేసగహణానం హేతుఆదిసబ్భావం దీపేతి, **సమ్పయుత్త**-సద్దో ఏకుప్పాదాదివసేన సహ హేతూహి ఏకీభావుపగమనం, తతో ఏవ చ ద్విన్నం దుకానం నానత్తం వేదితబ్బం. ధమ్మనానత్తాభావేపి హి పదత్థనానత్తేన దుకన్తరం వుచ్చతి. న హి హేతుదుకసఙ్గహితేహి ధమ్మేహి అఞ్ఞే సహేతుకదుకాదీహి వుచ్చన్తి, తే ఏవ పన సహేతుకాహేతుకాదిభావతో సహేతుకదుకాదీహి వుత్తా. ఏవం సహేతుకదుకసఙ్గహితా ఏవ హేతుసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తభావతో హేతుసమ్పయుత్తదుకేన వుత్తా. న హి ధమ్మానం అవుత్తతాపేక్ఖం దుకన్తరవచనన్తి నత్థి పునరుత్తిదోసో. దేసేతబ్బప్పకారజాననఞ్హి దేసనావిలాసో తథా దేసనాఞాణఞ్చాతి. తేన ధమ్మానం తప్పకారతా వుత్తా హోతి. సకలేకదేసవసేన పఠమదుకం దుతియతతియేహి సద్ధిం యోజేత్వా చతుత్థాదయో తయో దుకా వుత్తా. సకలఞ్హి పఠమదుకం దుతియదుకేకదేసేన సహేతుకపదేన తతియదుకేకదేసేన హేతుసమ్పయుత్తపదేన చ యోజేత్వా యథాక్కమం చతుత్థపఞ్చమదుకా వుత్తా, తథా పఠమదుకేకదేసం నహేతుపదం సకలేన దుతియదుకేన యోజేత్వా ఛట్ఠదుకో వుత్తో. **ఇదమ్పి సమ్భవతీ**తి ఏతేన అవుత్తమ్పి సమ్భవవసేన దీపితన్తి దస్సేతి. సమ్భవో హి గహణస్స కారణన్తి. యథా హేతుసహేతుకాతి ఇదం సమ్భవతీతి కత్వా గహితం, ఏవం హేతుఅహేతుకాతి ఇదమ్పి సమ్భవతీతి కత్వా గహేతబ్బమేవాతి ఏవం అఞ్ఞత్థాపి యోజేతబ్బం.

ఏవం పఠమదుకం దుతియతతియదుకేసు దుతియపదేహి యోజేత్వా ‘‘హేతూ చేవ ధమ్మా అహేతుకా చ, అహేతుకా చేవ ధమ్మా న చ హేతూ, హేతూ చేవ ధమ్మా హేతువిప్పయుత్తా చ, హేతువిప్పయుత్తా చేవ ధమ్మా న చ హేతూ’’తి యే ద్వే దుకా కాతబ్బా, తేసం సమ్భవవసేనేవ సఙ్గహం దస్సేత్వా **ఖో పన**-పదేన అపరేసమ్పి దుకానం సఙ్గహం దస్సేతుం ‘‘**తత్ర యదేత**’’న్తిఆదిమాహ. **తత్రా**తి పాళియం. **అయం అతిరేకత్థో**తి ఇదాని యం వక్ఖతి, తమత్థమాహ. తత్థ పన **అఞ్ఞోపి అఞ్ఞథాపీ**తి ఏతేసం విసుం పవత్తియా ద్వే దుకా దస్సితా, సహ పవత్తియా పన అయమ్పి దుకో వేదితబ్బో ‘‘హేతూ చేవ ధమ్మా హేతుసమ్పయుత్తాపి హేతువిప్పయుత్తాపీ’’తి, ఏతేసు పన పఞ్చసు దుకేసు దుతియదుకేన తతియదుకో వియ, చతుత్థదుకేన పఞ్చమదుకో వియ చ ఛట్ఠదుకేన నిన్నానత్థత్తా ‘‘న హేతు ఖో పన ధమ్మా హేతుసమ్పయుత్తాపి హేతువిప్పయుత్తాపీ’’తి అయం దుకో న వుత్తో. దస్సితనిన్నానత్థనయో హి సో పురిమదుకేహీతి. ఇతరేసు చతూసు హేతూ చేవ అహేతుకదుకేన సమానత్థత్తా హేతూ చేవ హేతువిప్పయుత్తదుకో, హేతుసహేతుకదుకేన సమానత్థత్తా హేతుహేతుసమ్పయుత్తదుకో చ నహేతుహేతుసమ్పయుత్తదుకో వియ న వత్తబ్బో. తేసు పన ద్వీసు పచ్ఛిమదుకే ‘‘హేతూ ఖో పన ధమ్మా సహేతుకా’’తి పదం చతుత్థదుకే పఠమపదేన నిన్నానాకరణత్తా న వత్తబ్బం, ‘‘హేతూ ఖో పన ధమ్మా అహేతుకా’’తి పదం ‘‘హేతూ చేవ ధమ్మా అహేతుకా’’తి ఏతేన నిన్నానత్తా న వత్తబ్బం. అవసిట్ఠే పన ఏకస్మిం దుకే ‘‘అహేతుకా చేవ ధమ్మా న చ హేతూ’’తి పదం ఛట్ఠదుకే దుతియపదేన ఏకత్థత్తా న వత్తబ్బం. ఇదాని ‘‘హేతూ చేవ ధమ్మా అహేతుకా చా’’తి ఇదమేవేకం పదం అవసిట్ఠం, న చ ఏకేన పదేన దుకో హోతీతి తఞ్చ న వుత్తన్తి. చతుత్థదుకే దుతియపదేన పన సమానత్థస్స ఛట్ఠదుకే పఠమపదస్స వచనం దుకపూరణత్థం, ఏతేన వా గతిదస్సనేన సబ్బస్స

సమ్భవన్తస్స సఙ్గహో కతోతి దట్ఠబ్బో. తథా హి సబ్బో సమ్భవదుకో పఠమదుకే దుతియతతియదుకపక్ఖేపేన దస్సితో, తేసు చ పఠమదుకపక్ఖేపేనాతి.

౭-౧౩. సమానకాలేన అసమానకాలేన కాలవిముత్తేన చ పచ్చయేన నిప్ఫన్నానం పచ్చయాయత్తానం పచ్చయభావమత్తేన తేసం పచ్చయానం అత్థితం దీపేతుం **సప్పచ్చయ**వచనం, న సహేతుకవచనం వియ సమానకాలానమేవ, నాపి సనిదస్సనం వియ తంసభావస్స అనత్థన్తరభూతస్స. **సఙ్ఖత**-సద్దో పన సమేతేహి నిప్ఫాదితభావం దీపేతీతి అయమేతేసం విసేసో దుకన్తరవచనే కారణం. ఏత్థ చ **అప్పచ్చయా అసఙ్ఖతా**తి బహువచననిద్దేసో అవినిచ్ఛితత్థపరిచ్ఛేదదస్సనవసేన మాతికాఠపనతో కతోతి వేదితబ్బో. ఉద్దేసేన హి కుసలాదిసభావానం ధమ్మానం అత్థితామత్తం వుచ్చతి, న పరిచ్ఛేదోతి అపరిచ్ఛేదేన బహువచనేన ఉద్దేసో వుత్తోతి. **రూప**న్తి రూపాయతనం పథవియాది వా. పురిమస్మిం అత్థవికప్పే రూపాయతనస్స అసఙ్గహితతా ఆపజ్జతీతి **రుప్పనలక్ఖణం వా రూప**న్తి అయం అత్థనయో వుత్తో. తత్థ **రూప**న్తి రుప్పనసభావో. న లుజ్జతి న పలుజ్జతీతి యో గహితో తథా న హోతి, సో లోకోతి తంగహణరహితానం లోకుత్తరానం నత్థి లోకతా. దుక్ఖసచ్చం వా లోకో, తత్థ తేనేవ లోకసభావేన విదితాతి **లోకియా**.

ఏవం సన్తే చక్ఖువిఞ్ఞాణేన విజానితబ్బస్స రూపాయతనస్స తేనేవ నవిజానితబ్బస్స సద్దాయతనాదికస్స చ నానత్తా ద్విన్నమ్పి పదానం అత్థనానత్తతో దుకో హోతి. ఏవం పన దుకే వుచ్చమానే దుకబహుతా ఆపజ్జతి, యత్తకాని విఞ్ఞాణాని, తత్తకా దుకా వుత్తా సమత్తా రపేత్వా సబ్బధమ్మారమ్మణాని విఞ్ఞాణాని. తేసు చ దుకస్స పచ్ఛేదో ఆపజ్జతి, తథా చ సతి “కేనచీ”తి పదం సబ్బవిఞ్ఞాణసఙ్గాహకం న సియా, నిద్దేసేన చ విరుద్ధం ఇదం వచనం. యో చ తత్థ “యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా, న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యాతి అయం దుకో న హోతీ”తి పటిసేధో కతో, సో చ కథం యుజ్జేయ్య. న హి సమత్థా అట్ఠకథా పాళిం పటిసేధేతున్తి, న చ **కేనచి**-సద్దస్స తేనేవాతి అయం పదత్థో సమ్భవతి, ‘‘**కేనచీ**’’తి ఏతస్స ఆదిపదస్స అనియమితం యం కిఞ్చి ఏకం పదత్థో, తం వత్వా వుచ్చమానస్స ‘‘**కేనచీ**’’తి దుతియపదస్స యం కిఞ్చి అపరం అనియమితం పదత్థోతి లోకసిద్ధమేతం, తథేవ చ నిద్దేసో పవత్తో, న చేత్థ విఞ్ఞాతబ్బధమ్మభేదేన దుకభేదో సమత్తో ఆపజ్జతి యత్తకా విఞ్ఞాతబ్బా, తత్తకా దుకాతి, తస్మా నత్థి దుకబహుతా. న హి ఏకంయేవ విఞ్ఞాతబ్బం కేనచి విఞ్ఞేయ్యం కేనచి న విఞ్ఞేయ్యఞ్చ, కిన్తు అపరమ్పి అపరమ్పీతి సబ్బవిఞ్ఞాతబ్బసఙ్గహే దుకో సమత్తో హోతి, ఏవఞ్చ సతి “కేనచీ”తి పదం అనియమేన సబ్బవిఞ్ఞాణసఙ్గాహకన్తి సిద్ధం హోతి, విఞ్ఞాణనానత్తేన చ విఞ్ఞాతబ్బం భిన్దిత్వా అయం దుకో వుత్తో, న విఞ్ఞాతబ్బానం అత్థన్తరతాయాతి. ఏతస్స పన దుకస్స నిక్ఖేపరాసినిద్దేసో దుకసఙ్గహితధమ్మేకదేసేసు దుకపదద్వయప్పవత్తిదస్సనవసేన పవత్తో. అత్థుద్ధారనిద్దేసో నిరవసేసదుకసఙ్గహితధమ్మదస్సనవసేనాతి వేదితబ్బో.

౧౪-౧౯. **చక్ఖుతోపి…పే.… మనతోపీ**తి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదివీథీసు తదనుగతమనోవిఞ్ఞాణవీథీసు చ కిఞ్చాపి కుసలాదీనమ్పి పవత్తి అత్థి, కామాసవాదయో ఏవ పన వణతో యూసం వియ పగ్ఘరణకఅసుచిభావేన సన్దన్తి, తస్మా తే ఏవ ‘‘**ఆసవా**’’తి వుచ్చన్తి. తత్థ హి పగ్ఘరణకఅసుచిమ్హి నిరుళ్హో ఆసవసద్దోతి. **ధమ్మతో యావ గోత్రభు**న్తి తతో పరం మగ్గఫలేసు అప్పవత్తితో వుత్తం. ఏతే హి ఆరమ్మణకరణవసేన ధమ్మే గచ్ఛన్తా తతో పరం న గచ్ఛన్తీతి. నను తతో పరం భవగ్గాదీనిపి గచ్ఛన్తీతి చే? న, తేసమ్పి పుబ్బే ఆలమ్బితేసు లోకియధమ్మేసు సాసవభావేన అన్తోగధత్తా తతో పరతాభావతో. ఏత్థ చ గోత్రభువచనేన గోత్రభువోదానఫలసమాపత్తిపురేచారికపరికమ్మాని వుత్తానీతి వేదితబ్బాని, పఠమమగ్గపురేచారికమేవ వా గోత్రభు అవధినిదస్సనభావేన గహితం, తతో పరం మగ్గఫలసమానతాయ పన అఞ్ఞేసు మగ్గేసు మగ్గవీథియం

ఫలసమాపత్తివీథియం నిరోధానన్తరఞ్చ పవత్తమానేసు ఫలేసు నిబ్బానే చ పవత్తి నివారితా ఆసవానన్తి వేదితబ్బా. **సవన్తీ**తి గచ్ఛన్తి. దువిధో హి అవధి అభివిధివిసయో అనభివిధివిసయో చ. అభివిధివిసయం కిరియా బ్యాపేత్వా పవత్తతి “ఆభవగ్గా భగవతో యసో గతో”తి, ఇతరం బహి కత్వా “ఆపాటలిపుత్తా వుట్ఠో దేవో”తి. అయఞ్చ **ఆ**-కారో అభివిధిఅత్థో ఇధ గహితోతి “**అన్తోకరణత్థో**”తి వుత్తం.

చిరపారివాసియట్ఠో చిరపరివుత్థతా పురాణభావో. **ఆది**-సద్దేన “పురిమా, భిక్ఖవే, కోటి న పఞ్ఞాయతి భవతణ్హాయా”తి (అ॰ ని॰ ౧౦.౬౨) ఇదం సుత్తం సఙ్గహితం. అవిజ్జాసవభవాసవానఞ్చ చిరపరివుత్థతాయ దస్సితాయ తబ్భావభావీనం కామాసవదిట్ఠాసవానఞ్చ చిరపరివుత్థతా దస్సితా హోతి. అఞ్ఞేసుపి యథావుత్తే ధమ్మే ఓకాసఞ్చ ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తమానేసు మానాదీసు విజ్జమానేసు అత్తత్తనియాదిగ్గాహవసేన అభిబ్యాపనం మదకరణవసేన ఆసవసదిసతా చ ఏతేసంయేవ, నాఞ్ఞేసన్తి ఏతేస్వేవ ఆసవసద్దో నిరుళ్హో దట్ఠబ్బో. ఆయతం వా సవన్తి ఫలన్తీతి **ఆసవా** . న హి కిఞ్చి సంసారదుక్ఖం ఆసవేహి వినా ఉప్పజ్జమానం అత్థీతి. ఆరమ్మణభావేన యే ధమ్మా వణో వియ ఆసవే పగ్ఘరన్తి, తే అసమ్పయోగే అతబ్భావేపి సహ ఆసవేహీతి **సాసవా,** ఆసవవన్తోతి అత్థో.

ఓసానదుకే “నో ఆసవా ఖో పనా”తి అవత్వా “**ఆసవవిప్పయుత్తా ఖో పనా**”తి వచనం సాసవానం సహేతుకానం వియ సమ్పయుత్తేహి తంసహితతా న హోతీతి దస్సనత్థం. ఏవం సేసగోచ్ఛకేసుపి యథాసమ్భవం విప్పయుత్తగ్గహణే పయోజనం దట్ఠబ్బం. అపిచ “నో ఆసవా ఖో పన ధమ్మా సాసవా”తి ఇదం పదం చతుత్థదుకే దుతియపదేన నిన్నానం, న చ ఏకేన దుకో హోతి, తస్మా ఆసవవిప్పయుత్తపదమేవ గహేత్వా ఓసానదుకయోజనా ఞాయాగతాతి కతా. హేతుగోచ్ఛకే పన హేతువిప్పయుత్తానం సహేతుకతా నత్థీతి తే గహేత్వా దుకయోజనాయ అసక్కుణేయ్యత్తా నహేతుపదం గహేత్వా ఓసానదుకయోజనా కతా. యే వా పన పఠమే దుకే దుతియస్స పక్ఖేపే ఏకో, తతియస్స ద్వే, పఠమస్స దుతియే ఏకో, తతియే ద్వే, దుతియస్స తతియే ఏకో, దుతియే చ తతియస్స ఏకోతి అట్ఠ దుకా లబ్భన్తి, తేసు తీహి ఇతరే చ నయతో దస్సితాతి వేదితబ్బా. ఏస నయో సేసగోచ్ఛకేసుపి.

౨౦-౨౫. కిలేసకమ్మవిపాకవట్టానం పచ్చయభావేన తత్థ సంయోజేన్తి, సతిపి అఞ్ఞేసం తప్పచ్చయభావే న వినా సంయోజనాని తేసం తప్పచ్చయభావో అత్థి, ఓరమ్భాగియుద్ధమ్భాగియసఙ్గహితేహి చ తంతంభవనిబ్బత్తకకమ్మనియమో భవనియమో చ హోతి, న చ ఉపచ్ఛిన్నసంయోజనస్స కతానిపి కమ్మాని భవం నిబ్బత్తేన్తీతి. సంయోజేతబ్బాతి వా **సంయోజనియా,** సంయోజనే నియుత్తాతి వా. దూరగతస్సపి ఆకడ్ఢనతో నిస్సరితుం అప్పదానవసేన బన్ధనం సంయోజనం, గన్థకరణం సఙ్ఖలికచక్కలకానం వియ పటిబద్ధతాకరణం వా గన్థనం గన్థో, సంసిలిసకరణం యోజనం యోగోతి అయమేతేసం విసేసోతి వేదితబ్బో. ధమ్మానం సభావకిచ్చవిసేసఞ్ఞూనా పన భగవతా సమ్పయుత్తేసు ఆరమ్మణేసు తప్పచ్చయేసు చ తేహి తేహి నిప్ఫాదియమానం తం తం కిచ్చవిసేసం పస్సన్తేన తే తే ధమ్మా తథా తథా ఆసవసంయోజనగన్థాదివసేన వుత్తాతి “కిమత్థం ఏతేయేవ ధమ్మా ఏవం వుత్తా, కస్మా చ వుత్తా ఏవ పున వుత్తా”తి న చోదేతబ్బమేతం.

౨౬-౩౭. గన్థనియాతి ఏత్థ అయమఞ్ఞో అత్థో “గన్థకరణం గన్థనం, గన్థనే నియుత్తాతి గన్థనియా, గన్థయితుం సక్కుణేయ్యా, గన్థయితుం అరహన్తీతి వా గన్థనియా”తి. ఏవం ఓఘనియాదీసుపి దట్ఠబ్బం. తేనాతిక్కమతీతి ఏతం ధాత్వత్థం గహేత్వా **ఓఘనియా**తి పదసిద్ధి కతా.

౨౦-౨౪. ధమ్మసభావం అగ్గహేత్వా పరతో ఆమసన్తీతి **పరామాసా. పరతో**తి నిచ్చాదితో. **ఆమసన్తీ**తి సభావపటిసేధేన పరిమజ్జన్తి.

౨౫-౬౮. సభావతో విజ్జమానం అవిజ్జమానం వా విచిత్తసఞ్ఞాయ సఞ్ఞితం ఆరమ్మణం అగ్గహేత్వా అప్పవత్తితో ఆలమ్బమానా ధమ్మా **సారమ్మణా.** చిన్తనం గహణం ఆరమ్మణూపలద్ధి. చేతసి నియుత్తా, చేతసా సంసట్ఠా వా **చేతసికా.** దుబ్బిఞ్ఞేయ్యనానత్తతాయ ఏకీభావమివుపగమనం నిరన్తరభావుపగమనం. యేసం రూపానం చిత్తం సహజాతపచ్చయో హోతి, తేసం చిత్తస్స చ సువిఞ్ఞేయ్యనానత్తన్తి నిరన్తరభావానుపగమనం వేదితబ్బం. **ఏకతో వత్తమానాపీ**తి **అపి**-సద్దో కో పన వాదో ఏకతో అవత్తమానాతి ఏతమత్థం దీపేతి. ఇదమేత్థ విచారేతబ్బం – అవినిబ్భోగరూపానం కిం అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసట్ఠతా, ఉదాహు విసంసట్ఠతాతి? విసుం ఆరమ్మణభావేన సువిఞ్ఞేయ్యనానత్తత్తా న సంసట్ఠతా, నాపి విసంసట్ఠతా సంసట్ఠాతి అనాసఙ్కనీయసభావత్తా. చతున్నఞ్హి ఖన్ధానం అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసట్ఠసభావత్తా రూపనిబ్బానేహిపి నో సంసట్ఠభావో అత్థి నత్థీతి సియా ఆసఙ్కా, తస్మా తేసం ఇతరేహి, ఇతరేసఞ్చ తేహి విసంసట్ఠసభావతా వుచ్చతి, న పన రూపానం రూపేహి కత్థచి సంసట్ఠతా అత్థీతి తదాసఙ్కాభావతో విసంసట్ఠతా చ రూపానం రూపేహి న వుచ్చతీతి. ఏస హి తేసం సభావోతి. **చిత్తసంసట్ఠసముట్ఠానా**దిపదేసు సంసట్ఠసముట్ఠానాదిసద్దా చిత్తసద్దాపేక్ఖాతి పచ్చేకం చిత్తసద్దసమ్బన్ధత్తా చిత్తసంసట్ఠా చ తే చిత్తసముట్ఠానా చాతి పచ్చేకం యోజేత్వా అత్థో వుత్తో. **ఉపాదియన్తేవా**తి భూతాని గణ్హన్తి ఏవ, నిస్సయన్తి ఏవాతి అత్థో. యథా భూతాని ఉపాదియన్తి గయ్హన్తి నిస్సీయన్తి, న తథా ఏతాని గయ్హన్తి నిస్సీయన్తి, తస్మా **ఉపాదా**. అథ వా భూతాని అముఞ్చిత్వా తేసం వణ్ణనిభాదిభావేన గహేతబ్బతో **ఉపాదా**.

౬౯-౮౨. **సంకిలిట్ఠత్తికే వుత్తనయేనా**తి **సం**-సద్దం అపనేత్వా కిలిసన్తీతి కిలేసాతిఆదినా నయేన.

౮౩-౧౦౦. **కామావచరా**దీసు అయమపరో అత్థో – కామతణ్హా కామో, ఏవం రూపారూపతణ్హా రూపం అరూపఞ్చ. ఆరమ్మణకరణవసేన తాని యత్థ అవచరన్తి, తే **కామావచరా**దయోతి. ఏవఞ్హి సతి అఞ్ఞభూమీసు ఉప్పజ్జమానానం అకామావచరాదితా కామావచరాదితా చ నాపజ్జతీతి సిద్ధం హోతి. **నిక్ఖేపకణ్డే**పి "ఏత్థావచరా"తి వచనం అవీచిపరనిమ్మితపరిచ్ఛిన్నోకాసాయ కామతణ్హాయ ఆరమ్మణభావం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం, తదోకాసతా చ తణ్హాయ తన్నిన్నతాయ వేదితబ్బా. యది పరియాపన్నసద్దస్స అన్తోగధాతి అయమత్థో, మగ్గాదిధమ్మానఞ్చ లోకుత్తరన్తోగధత్తా పరియాపన్నతా ఆపజ్జతి. న హి "పరియాపన్నా"తి ఏత్థ తేభూమకగహణం అత్థీతి? నాపజ్జతి సబ్బదా పవత్తమానస్స పచ్చక్ఖస్స లోకస్స వసేన పరియాపన్ననిచ్ఛయతో. అథ వా పరిచ్ఛేదకారికాయ తణ్హాయ పరిచ్ఛిన్దిత్వా ఆపన్నా పటిపన్నా గహితాతి **పరియాపన్నా**.

అనీయ-సద్దో బహులా కత్తుఅభిధాయకోతి వట్టచారకతో నియ్యన్తీతి నియ్యానీయా, నీ-కారస్స రస్సత్తం య-కారస్స చ క-కారత్తం కత్వా "**నియ్యానికా**"తి వుత్తం, నియ్యానకరణసీలా వా **నియ్యానికా.** ఉత్తరితబ్బస్స అఞ్ఞస్స నిద్దిట్ఠస్స అభావా నిద్దిసియమానా సఉత్తరా ధమ్మావ ఉత్తరితబ్బాతి "**అత్తాన**"న్తి ఆహ. **రాగాదీన**న్తి రాగాదీనం దసన్నం కిలేసానం సబ్బనియతాకుసలానం వా. తేహి నానప్పకారదుక్ఖనిబ్బత్తకేహి అభిభూతా సత్తా కన్దన్తి అకన్దన్తాపి కన్దనకారణభావతో. యస్మా పన పహానేకట్ఠతావసేన చ "**సరణా**"తి ఆహ, తస్మా "రాగాదీన"న్తి వచనేన రాగదోసమోహావ గహితాతి ఞాయతి. **రణ**-సద్దో వా రాగాదిరేణూసు నిరుళ్హో దట్ఠబ్బో, రణం వా యుద్ధం, "కామా తే పఠమా సేనా"తి (సు॰ ని॰ ౪౩౮; మహాని॰ ౨౮, ౬౮, ౧౪౯; చూళని॰ నన్దమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౪౭) ఏవమాదికా చ అకుసలా సేనా అరియమగ్గయుద్ధేన జేతబ్బత్తా

సయుద్ధత్తా ‘‘**సరణా**’’తి వుచ్చన్తీతి. **అరణవిభఙ్గసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౩.౩౨౩ ఆదయో) పన సదుక్ఖా సఉపఘాతా సఉపాయాసా సపరిళాహా మిచ్ఛాపటిపదాభూతా కామసుఖానుయోగాదయో ‘‘సరణా’’తి వుత్తాతి దుక్ఖాదీనం రణభావో తన్నిబ్బత్తకసభావానం అకుసలానం సరణతా చ వేదితబ్బా.

పిట్ఠిదుకా సమత్తా.

సుత్తన్తికదుకమాతికాపదవణ్ణనా

౧౦౧-౧౦౮. విజ్జారాసన్తోగధధమ్మా విజ్జాసభాగతాయ తదేకదేసే విజ్జాకోట్ఠాసే వత్తన్తీతి వుత్తా. వజిరస్స యత్థ తం పతతి, తత్థ అభేజ్జం నామ కిఞ్చి మణిపాసాణాది నత్థి, న చ తేన గమనమగ్గో విరుహతి, ఏవమేవ అరహత్తమగ్గేన యత్థ సో ఉప్పజ్జతి, తస్మిం సన్తానే అభేజ్జో కిలేసో నామ నత్థి, న చ భిన్నో పున విరుహతీతి వజిరుపమతా వేదితబ్బా. **తదుపచారేన బాలా** యథా ‘‘మఞ్చా ఘోసన్తీ’’తి. **కణ్హాభిజాతీ**తి అపాయా వుచ్చన్తి మనుస్సేసు చ దోభగ్గియం. తపనస్స వా దుక్ఖస్స హితాతి **తపనియా**.

దాసాదీసుపి సిరివడ్ఢకాదిసద్దా వియ అతథత్తా వచనమత్తమేవ అధికారం కత్వా పవత్తా **అధివచనా**. యస్మా పన అధివచననిరుత్తిపఞ్ఞత్తిపదాని సమానత్థాని, సబ్బఞ్చ వచనం అధివచనాదిభావం భజతి, తస్మా తేసుపి వచనవిసేసేసు విసేసేన పవత్తేహి అధివచనాదిసద్దేహి సబ్బాని వచనాని అత్థప్పకాసనసామఞ్ఞేన వుత్తానీతి ఏతేనాధిప్పాయేన అయం అత్థయోజనా కతాతి వేదితబ్బా. అథ వా **అధి**-సద్దో ఉపరిభాగే, ఉపరి వచనం **అధివచనం**. కస్స ఉపరి? పకాసేతబ్బస్స అత్థస్సాతి విదితోవాయమత్థో. అధీనం వా వచనం **అధివచనం**. కేన అధీనం? అత్థేన. తథా తంతంఅత్థప్పకాసనే నిచ్ఛితం, నియతం వా వచనం **నిరుత్తి**. పథవీధాతుపురిసాదితంతంపకారేన ఞాపనతో **పఞ్ఞత్తీ**తి ఏవం అధివచనాదిపదానం సబ్బవచనేసు పవత్తి వేదితబ్బా. అఞ్ఞథా సిరివడ్ఢకధనవడ్ఢకప్పకారానమేవ అభిలాపానం అధివచనతా, అభిసఙ్ఖరోన్తీతి ఏవంపకారానమేవ నిద్ధారణవచనానం నిరుత్తితా, తక్కో వితక్కోతి ఏవంపకారానమేవ ఏకమేవత్థం తేన తేన పకారేన ఞాపేన్తానం పఞ్ఞత్తితా చ ఆపజ్జేయ్యాతి.

౧౦౯-౧౧౮. ఫస్సో వేదనాతి సబ్బదాపి అరూపధమ్మానం ఫస్సాదినామకత్తా పథవియాదీనం కేసకుమ్భాదినామన్తరాపత్తి వియ నామన్తరానాపజ్జనతో చ సదా అత్తనావ కతనామతాయ చతుక్ఖన్ధనిబ్బానాని **నామకరణట్ఠేన నామం. నమనం** అవినాభావతో ఆరమ్మణాభిముఖతా, నమనహేతుభూతతా **నామనం**. అథ వా అధివచనసమ్ఫస్సో వియ అధివచనం నామమన్తరేన యే అనుపచితబోధిసమ్భారానం గహణం న గచ్ఛన్తి, తే నామాయత్తగ్గహణా **నామం**. రూపం పన వినాపి నామసాధనం అత్తనో రుప్పనసభావేన గహణం ఉపయాతీతి **రూపం**.

౧౧౯-౧౨౩. ఇతో పుబ్బే పరికమ్మం పవత్తం, ఇతో పరం భవఙ్గం, మజ్ఝే సమాపత్తీతి ఏవం సమాపత్తీనం అప్పనాపరిచ్ఛేదపఞ్ఞా **సమాపత్తికుసలతా. వుట్ఠానే కుసలభావో** పుబ్బే వుట్ఠానే పరిచ్ఛేదకరణఞాణం. లక్ఖణాదివసేన అనిచ్చాదివసేన చ మనసి కరణం **మనసికారో**.

౧౨౪-౧౩౪. సుచిసీలతా **సోరచ్చం**. సా హి సోభనకమ్మరతతాతి. సమ్మోదకస్స, సమ్మోదకో వా ముదుభావో **సమ్మోదకముదుభావో**, సణ్హవాచతా. ‘‘**అగుత్తద్వారతా**’’తి వుత్తే కేసు ద్వారేసూతి న పఞ్ఞాయతీతి ‘‘**ఇన్ద్రియేసూ**’’తి వుత్తం.

సమ్పజానాతీతి సమ్పజానో, తస్స భావో **సమ్పజఞ్ఞం**. తదపి ఞాణం యస్మా సమ్పజానాతి, తస్మా ‘‘**సమ్పజానాతీతి సమ్పజఞ్ఞ**’’న్తి ఆహ. **అప్పటిసఙ్ఖానే** నిమిత్తే విసయే వా. **వీరియసీసేనాతి** వీరియపామోక్ఖేన. **ఉప్పన్నం బలన్తి** వీరియోపత్థమ్భేన హి కుసలభావనా బలవతీ థిరా ఉప్పజ్జతీతి తథా ఉప్పన్నా బలవతీ కుసలభావనా బలవన్తో సత్త బోజ్ఝఙ్గాతిపి వుచ్చన్తి. కసిణనిమిత్తం వియ సఞ్ఞాణం వియ సవిగ్గహం వియ చ సుట్ఠు ఉపలక్ఖేతబ్బాకారం “నిమిత్త”న్తి వుచ్చతి. సమథో చ ఏవం ఆకారోతి “నిమిత్త”న్తి వుత్తో. తథా హి సో పచ్చవేక్ఖన్తేన పచ్చవేక్ఖణతో గయ్హతీతి. ఉద్ధచ్చమివ చిత్తం న విక్ఖిపతీతి, విక్ఖేపపటిక్ఖేపో వా **అవిక్ఖేపో**.

౧౩౭-౧౪౨. సీలమేవ పునప్పునం ఆసేవియమానం లోకియం లోకుత్తరమ్పి సీలం పరిపూరేతీతి ‘‘**సీలపరిపూరణతో**’’తి వుత్తం. **సీలస్స సమ్పదాతి** కారణసీలమ్పి ఫలసీలమ్పి సమ్పన్నసముదాయస్స ఏకదేసవసేన వుత్తం. అథ వా “కతమే చ థపతి అకుసలా సీలా? అకుసలం కాయకమ్మం అకుసలం వచీకమ్మం పాపకో ఆజీవో”తి (మ॰ ని॰ ౨.౨౬౪) వుత్తత్తా సబ్బమ్పి కుసలాకుసలం “సీల”న్తి గహేత్వా తత్థ కుసలసీలం నిద్ధారేత్వా ‘‘**సీలసమ్పదా**’’తి వుత్తం. ఏవం **దిట్ఠిసమ్పదాపి** వేదితబ్బా.

దిట్ఠివిసుద్ధి ఖో పన యథాదిట్ఠిస్స చ పధానన్తి కమ్మస్సకతఞాణాదిసఙ్ఖాతా దిట్ఠివిసుద్ధి చేవాతి పటిపాటియా దిట్ఠివిసుద్ధి దిట్ఠివిసుద్ధి ఖో పనాతి చ పదద్వయస్స సమానత్తా పఞ్హా. **యథాదిట్ఠిస్సాతి** నిబ్బత్తితప్పకారదిట్ఠిస్స నిబ్బత్తేతబ్బపధానానురూపదిట్ఠిస్స వా యథాదిట్ఠిపవత్తకిరియస్స వా. **సంవేగోతి** సహోత్తప్పం ఞాణం, ఓత్తప్పమేవ వా. సమత్తం తుస్సనం తిత్తి సన్తుట్ఠి, నత్థి ఏతస్స సన్తుట్ఠీతి అసన్తుట్ఠి, అసన్తుట్ఠిస్స భావో **అసన్తుట్ఠితా**. వీరియప్పవాహే పవత్తమానే అన్తరా ఏవ పటిగమనం నివత్తనం పటివానం, తం అస్స అత్థీతి పటివానీ , న పటివానీ అప్పటివానీ, తస్స భావో **అప్పటివానితా**. విముచ్చనం నామ ఆరమ్మణే అధిముత్తతా కిలేసేహి సబ్బసఙ్ఖారేహి చ నిస్సటతా చ. **పటిసన్ధివసేనాతి** కిలేసానం తంతంమగ్గవజ్ఝానం ఉప్పన్నమగ్గే ఖన్ధసన్తానే పున సందహనవసేన. **అనుప్పాదభూతేతి** తంతంఫలే. **అనుప్పాదపరియోసానేతి** అనుప్పాదకరో మగ్గో అనుప్పాదో, తస్స పరియోసానే.

సుత్తన్తికదుకమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కామావచరకుసలపదభాజనీయవణ్ణనా

౧. “యే వా పన...పే॰... అరూపినో ధమ్మా”తి ఇదం “ఫస్సో హోతీ”తి ఏవమాదికం వియ న విసుం “తేపి హోన్తీ”తి హోతి-సద్దేన సమ్బన్ధం కత్వా వుత్తం, ఉద్దిట్ఠావసేసే చ పన గహేత్వా “ఇమే ధమ్మా కుసలా”తి అప్పేతుం వుత్తన్తి అప్పనాయ అవరోధితం. ఏవఞ్చ కత్వా నిద్దేసేపి ఏతస్స పదభాజనీయం న వుత్తన్తి. సరూపేన పన అదస్సితత్తా “అత్థీ”తి వత్వా దుతియేన హోతి-సద్దేన సమ్బన్ధో నిద్దేసో చ న కతో, సఙ్ఖేపేన పన ఉద్దిసిత్వా సఙ్ఖేపేనేవ యే వా పన ధమ్మా నిద్దిట్ఠాతి ఏతస్స ధమ్మస్స ఉద్దేసే అవరోధో యుత్తో. ధమ్మనిద్దేసే చ నిద్దేసావసానే వుత్తస్సాతి.

పుచ్ఛాపరిచ్ఛేదవచనేనేవ పుచ్ఛాభావే విఞ్ఞాతే పుచ్ఛావిసేసఞాపనత్థం ఆహ **‘‘అయం కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛా’’**తి. **పఞ్చవిధా హీతి మహానిద్దేసే** (మహాని॰ ౧౫౦; చూళని॰ పుణ్ణకమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౨; మేత్తగూమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౮) ఆగతా పుచ్ఛా దస్సేతి. **లక్ఖణ**న్తి ఞాతుం ఇచ్ఛితో యో కోచి సభావో. **అఞ్ఞాత**న్తి యేన కేనచి ఞాణేన అఞ్ఞాతభావం ఆహ. **అదిట్ఠ**న్తి దస్సనభూతేన ఞాణేన పచ్చక్ఖం వియ అదిట్ఠతం. **అతులిత**న్తి “ఏత్తకం ఇద”న్తి తులాభూతాయ పఞ్ఞాయ అతులితతం. **అతీరిత**న్తి తీరణభూతాయ పఞ్ఞాయ అకతఞాణకిరియాసమాపనతం. **అవిభూత**న్తి ఞాణస్స అపాకటభావం . **అవిభావిత**న్తి ఞాణేన అపాకటీకతభావం. అదిట్ఠం జోతీయతి ఏతాయాతి **అదిట్ఠజోతనా**. అనుమతియా పుచ్ఛా **అనుమతిపుచ్ఛా** . “తం కిం మఞ్ఞథ, భిక్ఖవే”తిఆదిపుచ్ఛాయ హి “కా తుమ్హాకం అనుమతీ”తి అనుమతి పుచ్ఛితా హోతి. **కథేతుకమ్యతా**తి కథేతుకమ్యతాయ.

పభేదతో ధమ్మానం దేసనన్తి మాతికాదేసనం ఆహ. తత్థ హి పురతో కుసలాదికే పభేదే వత్వా పచ్ఛతో ధమ్మా వుత్తాతి **‘‘పభేదవన్తదస్సనత్థ’’**న్తి నిద్దేసం ఆహ. ఇదం వుత్తం హోతి – మాతికాయ సవిసేసనా ధమ్మా వుత్తా, తే చ విసేసితబ్బత్తా పధానా, పధానఞ్చ ఇతికత్తబ్బతాయ యుజ్జతీతి ధమ్మానమేవ పధానానం పుచ్ఛితబ్బతా విస్సజ్జితబ్బతా చ హోతి, తస్మా తే పుచ్ఛితబ్బే దస్సేతుం **‘‘కతమే ధమ్మా’’**తి వుత్తం, తే పన విసేసవన్తో పుచ్ఛితాతి దస్సేతుం పున **‘‘కుసలా’’**తి వుత్తన్తి ఏవం పభేదవన్తదస్సనత్థం అయం పదానుక్కమో కతోతి. “ఇమే ధమ్మా కుసలా”తి విస్సజ్జనేపి ఏవమేవ యోజనా కాతబ్బా. **‘‘పభేదతో ధమ్మానం దేసనం దీపేత్వా’’**తి ఏతస్స అత్థం వివరితుం **‘‘ఇమస్మిఞ్హి’’**తిఆదిమాహ. అనేకప్పభేదా దేసేతబ్బాతి సమ్బన్ధో. **తస్మా**తి అవోహారదేసనతో ధమ్మానమేవ దేసేతబ్బత్తా తేసఞ్చ ఘనవినిబ్భోగపటిసమ్భిదాఞాణావహనతో పభేదవన్తానం దేసేతబ్బత్తా “కుసలా...పే॰... దీపేత్వా”తి ఏతేన సమ్బన్ధో. ఏవమేవ హి యథావుత్తదీపనస్స హేతుం సకారణం పకాసేతుం పున **‘‘ధమ్మాయేవా’’**తిఆది వుత్తన్తి. **ధమ్మా**తి సామఞ్ఞమత్తవచనేన సమూహాదిఘనవసేన ఏకత్తగ్గహణం హోతీతి ఏకత్తవినిబ్భోగకరణం ఘనవినిబ్భోగఞాణం ఆవహతి పభేదదేసనా, తథా కుసలాదిధమ్మానం అబ్యాకతాదిఅత్థానఞ్చ దీపనతో ధమ్మపటిసమ్భిదాదిఞాణఞ్చ ఆవహతి. **‘‘పభేదవన్తదస్సనత్థ’’**న్తి ఏతం వివరితుం **‘‘ఇదాని యే తేనా’’**తిఆదిమాహ. **పభేద...పే॰... యుజ్జతి** ఇతికత్తబ్బతాయుత్తస్స విసేసనత్తా. అథ వా ఉద్దేసో ధమ్మప్పధానో, పుచ్ఛా సంసయితప్పధానా, న చ ధమ్మభావో సంసయితో, కుసలాదిభేదో పన సంసయితోతి నిచ్ఛితసంసయితవసేనాయం పదానుక్కమో కతో.

ఏత్థాతి ఏతస్మిం వచనే. కిమత్థమాహ భగవాతి తం దస్సేతుం ఆహ "**సమయే నిద్దిసి చిత్త**"న్తి. **పరియోసానేతి** సమయే చిత్తనిద్దేసస్స "యస్మిం...పే.... ఆరబ్భా"తి ఏతస్స పరియోసానే. **తస్మిం సమయేతి** తస్మిం చిత్తుప్పాదసమయే . చిత్తేన సమయం నియమేత్వాన అథ పచ్ఛా బోధేతున్తి సమ్బన్ధో. విజ్జమానేపి భోజనగమనాదిసమయనానత్తే సమవాయాదినానత్తే చ యథావుత్తచిత్తనియమితా విసేసితా అఞ్ఞస్మిం సమయే యథాధిప్పేతానం ఫస్సాదీనం అభావా చిత్తనియమితే సమయే ఫస్సాదయో బోధేతుం విసేసనమేవ తావ చిత్తం దస్సేతుం సమయే చిత్తం నిద్దిసీతి అత్థో. విసేసితబ్బోపి హి సమయో అత్తనో ఉపకారత్థం విసేసనభావం ఆపజ్జతి, విసేసనభూతఞ్చ చిత్తం తదుపకారత్థం విసేసితబ్బభావన్తి. సన్తతిఘనాదీనం అయం విసేసో – పురిమపచ్ఛిమానం నిరన్తరతాయ ఏకీభూతానమివ పవత్తి **సన్తతిఘనతా,** తథా ఫస్సాదీనం ఏకసమూహవసేన దుబ్బిఞ్ఞేయ్యకిచ్చభేదవసేన ఏకారమ్మణతావసేన చ ఏకీభూతానమివ పవత్తి **సమూహాదిఘనతాతి.**

కాలఞ్చ సమయఞ్చాతి యుత్తకాలఞ్చ పచ్చయసామగ్గిఞ్చ. **ఖణోతి** ఓకాసో. తథాగతుప్పాదాదికో హి మగ్గబ్రహ్మచరియస్స ఓకాసో తప్పచ్చయపటిలాభహేతుత్తా. ఖణో ఏవ చ **సమయో. యో** "ఖణో"తి చ "సమయో"తి చ వుచ్చతి, సో **ఏకోవాతి** అత్థో. **మహాసమయోతి** మహాసమూహో. **సమయోపి ఖోతి** సిక్ఖాపరిపూరణస్స హేతుపి. **సమయప్పవాదకేతి** దిట్ఠిప్పవాదకే. తత్థ హి నిసిన్నా తిత్థియా అత్తనో అత్తనో సమయం పవదన్తీతి. **అత్థాభిసమయాతి** హితపటిలాభా. అభిసమేతబ్బోతి అభిసమయో, అభిసమయో అత్థో **అభిసమయట్ఠోతి** పీళనాదీని అభిసమితబ్బభావేన ఏకీభావం ఉపనేత్వా వుత్తాని, అభిసమయస్స వా పటివేధస్స విసయభూతో అత్థో **అభిసమయట్ఠోతి** తానేవ తథా ఏకత్తేన వుత్తాని. తత్థ **పీళనం** దుక్ఖసచ్చస్స తంసమఙ్గినో హింసనం అవిప్ఫారికతాకరణం. **సన్తాపో** దుక్ఖదుక్ఖతాదిభావేన సన్తాపనం పరిదహనం.

"**ఇధా**"తి వచనం అకుసలేసు అబ్యాకతేసు చ కేసుచి ఖణస్స అసమ్భవతో. నను కుసలానఞ్చ నవమేన ఖణేన వినా ఉప్పత్తి హోతీతి? నో న హోతి, న పన నవమో ఏవ ఖణో, చతుచక్కానిపి ఖణోతి వుత్తాని. సబ్బన్తిమేన పరిచ్ఛేదేన అత్తసమ్మాపణిధిఖణమన్తరేన నత్థి కుసలస్స ఉప్పత్తీతి ఖణో ఇధ గహితో. ఇన్ద్రియవిసయమనసికారాదీనం విఞ్ఞాణన్తి ఏవమాది సాధారణఫలం దట్ఠబ్బం. **నవమోతి** అట్ఠక్ఖణే ఉపాదాయ వుత్తం. **చతుచక్కం వత్తతీతి** పున పతిరూపదేసవాసాదిసమ్పత్తి చతుచక్కం విపరివత్తతీతి అత్థో. **ఓకాసభూతానీతి** అత్తనో నిబ్బత్తియా "ఇదాని ఉప్పజ్జన్తు కుసలానీ"తి అనుమతిదానం వియ భూతాని.

చిత్తకాలోతి ధమ్మేనేవ సతా కాలో విసేసితో, న తస్స పవత్తిత్థ పవత్తిస్సతి పవత్తతీతి ఏతేన అవత్థావిసేసేన, నాపి తస్స విజాననకిచ్చేన, తస్మా ఏవంవిధే ధమ్మే ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తోతి వుత్తో. కమప్పవత్తా విసేసా ఏవ పటిపాటీతి బీజభావో చ పటిపాటీతి వత్తుమరహతీతి ఇమినాధిప్పాయేన "**బీజకాలోతి ధమ్మపటిపాటిం ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తో**"తి ఆహ. **ధమ్మపటిపాటిం వాతి** అట్ఠకలాపధమ్మే సన్ధాయాహ. సఞ్చితా వియ గయ్హమానకాలా ఏవ **కాలసఞ్చయో** , యథా వా తథా వా కాలోతి ఏకం సభావం గహేత్వా అభినివేసం కరోన్తస్స తదభినివేసనిసేధనత్థం "**నో పనేస సభావతో అవిజ్జమానత్తా పఞ్ఞత్తిమత్తకో**"తి ఆహ. ఇత్వా విఞ్ఞేయ్యాతి సమ్బన్ధో. **ఇతరో పన హేతూతి** ఏస సమయో పచ్చయోవ విఞ్ఞేయ్యో. **ఏత్థాతి** ఏతస్మిం అధికారే న హేతుహేతు సాధారణహేతు చాతి అత్థో. సమవాయో పచ్చయసామగ్గీ, హేతు పన ఏకేకో పచ్చయోతి అయమేతేసం విసేసో వేదితబ్బో. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అనేకపచ్చయదస్సనేన తంతంద్వారికానం కుసలానఞ్చ తప్పచ్చయతం దస్సేతి.

పరిగ్గహో కతో అట్ఠకథాచరియేహి. **ఏకకారణవాదో**తి పకతికారణవాదో, ఇస్సరకారణవాదో వా. **అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖో**తి అవయవానం అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖతాయ సముదాయో వుత్తో. అపేక్ఖా చ యావ సహాయకారణసమాగమో న హోతి, తావ ఫలస్స అనిప్ఫాదనం సమాగమే నిప్ఫాదనసమత్థస్స నిప్ఫాదనఞ్చ. సమాగమో చ యేసు యుజ్జమానేసు నిబ్యాపారేసుపి ఫలస్స పవత్తి, తేసం సబ్భావోతి.

అసామగ్గీ...పే.... పత్తితోతి చక్ఖురూపాలోకమనసికారానం అసమవేతానం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స అహేతుభావే సతి సమవేతానఞ్చ తంసభావావినివత్తితో హేతుభావానాపత్తితోతి అత్థో. న హి సభావన్తరం అఞ్ఞేన సహితం సభావన్తరం హోతీతి. **ఏకస్మిన్తి** అన్ధసతే ఏకేకస్మిం అన్ధేతి అధిప్పాయో. అఞ్ఞథా యథారుతవసేన అత్థే గయ్హమానే ఏకస్స అన్ధస్స దస్సనాసమత్థతా సబ్బేసమ్పి న హోతి, నాపి ఏకస్స అసమత్థతాయ సబ్బేసమ్పి అసమత్థతా వుత్తా, కిన్తు సబ్బేసం విసుం అసమత్థతాయ ఏవాతి ఉపమావచనం న యుజ్జేయ్య, నాపి ఉపమోపమితబ్బసమ్బన్ధో. న హి ఉపమితబ్బేసు చక్ఖాదీసు ఏకస్స అసమత్థతాయ సబ్బేసమ్పి అసమత్థతా వుత్తా, కిన్తు సబ్బేసం విసుం అసమత్థతాయ సహితానం అసమత్థతాతి. **అన్ధసతం పస్సతీ**తి చ అన్ధసతం సహితం పస్సతీతి అధిప్పాయో అఞ్ఞథా వుత్తనయేన ఉపమితబ్బాసమానతాపత్తితో. **సాధా...పే.... రితభావో**తి యేసు విజ్జమానేసు ఫలప్పవత్తి తేసం సమోధానే, యథా పవత్తమానేసు తేసు ఫలప్పవత్తి, తథా పవత్తిమాహ. న యేసం కేసఞ్చి అనేకేసం సమోధానమత్తం సామగ్గీ. న హి సద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బసమోధానం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స, కట్ఠకపాలపాసాణసమోధానం వా సోతవిఞ్ఞాణస్స హేతూతి. **తన్తి** తం దస్సనం. **అసా...పే.... సిద్ధో**తి నాయమత్థో సాధేతబ్బో విసుం అహేతూనం చక్ఖాదీనం సహితానం హేతుభావస్స పచ్చక్ఖసిద్ధత్తాతి అత్థో. న హి పచ్చక్ఖసిద్ధే యుత్తిమగ్గనం యుత్తన్తి.

మనుస్సత్తాదీనం ఖణావయవానం సామగ్గీ ఖణసామగ్గీ, తం వినా సో నవమచక్కసమ్పత్తిసఙ్ఖాతో ఖణో నత్థి. సా ఏవ హి ఖణసామగ్గీ సో ఖణోతి అత్థో. **ఖణ...పే.... దీపేతి** అత్తనో దుల్లభతాయాతి అత్థో. ఖణత్థో వా సమయసద్దో ఖణసఙ్ఖాతో సమయోతి వుత్తో. సో యస్మిం దుల్లభే ఖణే సతీతి ఇమస్సత్థస్స విభావనవసేన తదాయత్తాయ కుసలుప్పత్తియా దుల్లభభావం దీపేతి. ఏతేనుపాయేన **సమవాయ...పే.... వుత్తిం దీపేతీ**తి ఏత్థ ఇతో పరేసు చ యోజనా తస్స తస్స తంతందీపనే కాతబ్బా.

తస్స పురిసస్సాతి "సేయ్యథాపి భిక్ఖవే చత్తారో దళ్హధమ్మా ధనుగ్గహా సిక్ఖితా కతహత్థా కతుపాసనా చతుద్దిసా ఠితా అస్సు, అథ పురిసో ఆగచ్ఛేయ్య 'అహం ఇమేసం...పే.... కతుపాసనానం కణ్డే ఖిత్తే ఖిత్తే అప్పతిట్ఠితే పథవియం గహేత్వా ఆహరిస్సామీ'"తి (సం॰ ని॰ ౨.౨౨౮) ఏవం వుత్తజవనపురిసస్స. **తావ పరిత్తకో**తి గమనస్సాదానం దేవపుత్తానం హేట్ఠుపరియాయేన పటిముఖం ధావన్తానం సిరసి పాదే చ బద్ధఖురధారాసన్నిపాతతో చ పరిత్తతరో కాలో. కాలసఙ్ఖాతో సమయో చిత్తపరిచ్ఛిన్నో వుచ్చమానో తేసేవ పరిచ్ఛేదకచిత్తేన "ఏవం పరిత్తో అహు"న్తి అత్తనో పరిత్తతం దీపేతి. యథా చాహం, ఏవం సబ్బో కుసలచిత్తప్పవత్తికాలోతి తస్స పరిత్తతం దీపేతి. సద్దస్స దీపనా వుత్తనయానుసారేన వేదితబ్బా.

పకతివాదీనం మహతో వియ అణువాదీనం ద్విఅణుకస్స వియ చ ఏకస్సేవ. **హేతు...పే.... వుత్తితం దీపేతీ**తి పచ్చయాయత్తవుత్తిదీపనతో తప్పరభావా హేతుసఙ్ఖాతస్స పరాయత్తవుత్తిదీపనతా వుత్తా. సతి పన పచ్చయాయత్తభావే పచ్చయసామగ్గీఆయత్తతా సమవాయసఙ్ఖాతేన దీపియతీతి అతప్పరభావతో తస్స తందీపనతా న వుత్తా. అనేన సమయేన కత్తుభూతేన, అనేన సమయేన వా కరణభూతేన భగవతా పటిసేధితోతి అత్థో. ఏస నయో పురిమాసు దీపనాసు.

అధికరణవసేనాతి ఆధారవసేన. **ఏత్థా**తి కాలసమూహసఙ్ఖాతే సమయే గహితేతి అత్థో. కాలోపి హి చిత్తపరిచ్ఛిన్నో సభావతో అవిజ్జమానోపి ఆధారభావేనేవ సఞ్ఞాతో "అధికరణ"న్తి వుత్తో తంఖణప్పవత్తానం తతో పుబ్బే పరతో చ అభావా. **భావో**తి కిరియా. కిరియాయ కిరియన్తరలక్ఖణం భావేనభావలక్ఖణం. యథా గావీసు దుయ్హమానాసు గతో, దుద్ధాసు ఆగతోతి దోహనకిరియా గమనకిరియాయ లక్ఖణం హోతి, ఏవమిహాపి "యస్మిం సమయే తస్మిం సమయే"తి చ వుత్తే సతీతి అయమత్థో విఞ్ఞాయమానో ఏవ హోతి అఞ్ఞకిరియాసమ్బన్ధాభావేన పదత్థస్స సత్తావిరహాభావతోతి సమయస్స సత్తాకిరియాయ చిత్తుప్పాదకిరియా ఫస్సాదిభవనకిరియా చ లక్ఖీయతీతి ఉభయత్థ సమయసద్దే భుమ్మనిద్దేసో కతో లక్ఖణభూతభావయుత్తోతి.

ఉద్దానతోతి ఉద్దేసతో సఙ్ఖేపతో. కిలేసకామో వత్థుకామభావం భజన్తో కామనీయవసేన భజతి, న కామనవసేనాతి కామనవసేన కిలేసకామో ఏవ హోతి, న వత్థుకామో. **దువిధోపేసో**తి వచనేన దువిధస్సాపి సహితస్స అవచరణప్పదేసం సఙ్గణ్హాతి. తేన వత్థుకామస్సేవ పవత్తిదేసో రూపారూపధాతుద్వయం అపనీతం హోతి. నను చ దువిధోపి సహితో రూపారూపధాతూసు పవత్తతి రూపారూపావచరధమ్మానం వత్థుకామత్తా తదారమ్మణానం రూపారూపరాగానఞ్చ కిలేసకామభావసిద్ధితోతి? తం న, బహలకిలేసస్స కామరాగస్స కిలేసకామభావేన ఇధ సఙ్గహితత్తా. ఏవఞ్చ కత్వా రూపారూపధాతూసు పవత్తమానేసు కామావచరధమ్మేసు నికన్తి ఇధ న సఙ్గహితా సుఖుమత్తా. "ఉద్దానతో ద్వే కామా"తి సబ్బకామే ఉద్దిసిత్వాపి హి "దువిధోపేసో"తి ఏత్థ తదేకదేసభూతా అఞ్ఞమఞ్ఞసహితతాపరిచ్ఛిన్నా కామరాగతబ్బత్థుకధమ్మావ సఙ్గహితాతి, నిరవసేసో వా కిలేసకామో కామరాగో కామతణ్హారూపతణ్హాఅరూపతణ్హానిరోధతణ్హాభేదో ఇధ పవత్తతీతి అనవసేసప్పవత్తితం సన్ధాయ "దువిధోపేసో"తి వుత్తం, వత్థుకామోపి చ అప్పకో ఇధాపి న వత్తతి రూపారూపావచరవిపాకమత్తో, తథాపి పరిపుణ్ణవత్థుకామత్తా కామావచరధమ్మావ ఇధ గహితా. ఏవఞ్చ కత్వా ససత్థావచరోపమా యుత్తా హోతి. "రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతీ"తి (ధ॰ స॰ ౧౬౩; విభ॰ ౬౨౫) ఏత్థ రూపభవో ఉత్తరపదలోపం కత్వా "రూప"న్తి వుత్తో, ఏవమిధాపి ఉత్తరపదలోపో దట్ఠబ్బో. అఞ్ఞథా హి చిత్తం కామావచరావచరన్తి వుచ్చేయ్యాతి. **ఆరమ్మణకరణవసేనా**తిఆదికే "కామో"తి సబ్బం తణ్హమాహ, తస్మా **''కామఞ్చేసా''**తిఆది వుత్తం, "కామే అవచారేతీతి కామావచార"న్తి వత్తబ్బే **చా**-సద్దస్స రస్సత్తం కతం.

రుళ్హీసద్దేనాతి ఞాణసమ్పయుత్తేసు రుళ్హేన సద్దేన, ఞాణసమ్పయుత్తేసు వా పవత్తిత్వా అనవజ్జసుఖవిపాకతాయ తంసదిసేసు ఞాణవిప్పయుత్తేసు రుళ్హేన సద్దేన. అథ వా కిఞ్చి నిమిత్తం గహేత్వా సతిపి అఞ్ఞస్మిం తంనిమిత్తయుత్తే కిస్మిఞ్చిదేవ విసయే సమ్ముతియా చిరకాలతావసేన నిమిత్తవిరహేపి పవత్తి రుళ్హీ నామ యథా "మహియం సేతీతి మహింసో, గచ్ఛన్తీతి గావో"తి, ఏవం కుసలసద్దస్సాపి రుళ్హీభావో వేదితబ్బో. పఞ్హానిద్దేసే "కోసల్ల"న్తి అభిధమ్మే (ధ॰ స॰ ౧౬) వుత్తం, తస్స చ భావా కుసలసద్దప్పవత్తీతి కోసల్లయోగా కుసలన్తి అయం అభిధమ్మపరియాయో హోతి. **కుసల**న్తి కుసలభావం ఆహ.

విపాకాదీనం అవజ్జపటిపక్ఖతా నత్థీతి కుసలమేవ అనవజ్జలక్ఖణం వుత్తం. **అనవజ్జలక్ఖణమేవా**తి సుఖవిపాకసభావస్స లక్ఖణభావనివారణత్థం అవధారణం కతం, తంనివారణఞ్చ తస్స పచ్చుపట్ఠానతం వత్థుకామతాయ కతం. సమ్పత్తిఅత్థేన రసేన **వోదానభావరసం**. ఫలత్థేన పచ్చుపట్ఠానేన **ఇట్ఠవిపాకపచ్చుపట్ఠానం. సభావో** కక్ఖళాదిఫుసనాదికో అసాధారణో. **సామఞ్ఞం** సాధారణో అనిచ్చాదిసభావో. ఇధ చ కుసలలక్ఖణం సబ్బకుసలసాధారణసభావత్తా సామఞ్ఞం దట్ఠబ్బం,

అకుసలాదీహి అసాధారణతాయ **సభావో** వా. **ఉపట్ఠానాకారో**తి గహేతబ్బభావేన ఞాణస్స ఉపట్ఠహనాకారో. **ఫలం** పన అత్తనో కారణం పటిచ్చ తప్పటిబిమ్బభావేన, పటిముఖం వా ఉపట్ఠాతీతి **పచ్చుపట్ఠానం**.

విజానాతీతి సఞ్ఞాపఞ్ఞాకిచ్చవిసిట్ఠం విసయగ్గహణం ఆహ. సబ్బచిత్తసాధారణత్తా యత్థ యత్థ యథా యథా అత్థో లబ్భతి, తత్థ తత్థ తథా తథా గహేతబ్బోతి. యం ఆసేవనపచ్చయభావేన **చినోతి,** యఞ్చ కమ్మునా అభిసఙ్ఖతత్తా **చితం,** తం తథా "**చిత్త**"న్తి వుత్తం. యం పన తథా న హోతి, తం పరిత్తకిరియద్వయం అన్తిమజవనఞ్చ లబ్భమానచిన్తనవిచిత్తతాదివసేన "**చిత్త**"న్తి వేదితబ్బం. హసితుప్పాదో పన అఞ్ఞజవనగతికోవ. **చిత్తానం పనా**తి విచిత్రానన్తి అత్థో. తదన్తోగధత్తా హి సముదాయవోహారేన అవయవోపి "**చిత్త**"న్తి వుచ్చతి యథా పబ్బతనదీసముద్దాదిఏకదేసేసు దిట్ఠేసు పబ్బతాదయో దిట్ఠాతి వుచ్చన్తీతి. **చరణం** నామ గహేత్వా చరితబ్బచిత్తపటో. **రూపానీ**తి బిమ్బాని.

అజ్ఝత్తికన్తి ఇన్ద్రియబద్ధం వదతి. **చిత్తకతమేవా**తి చిత్తస్స మూలకారణతం సన్ధాయ వుత్తం. కమ్మస్స హేతుం చిత్తం కారణన్తి. తం పన అత్థం విభావేతుం "**కాయకమ్మాదిభేద**"న్తిఆదిమాహ. **లిఙ్గనానత్త**న్తి సణ్ఠాననానత్తం, భిన్నసణ్ఠానఙ్గపచ్చఙ్గవతో సరీరస్స వా నానత్తం. వోహారవసేన ఇత్థిపురిసాదిభావేన వోహరితబ్బేసు పత్థనావిసేసా ఉప్పజ్జన్తి, తతో కమ్మవిసేసా. ఏవమిదం **కమ్మనానత్తం** వోహారనానత్తతో హోతి. **అపా...పే.... కాదితా**తి ఏవమాదీసు **ఆది**-సద్దేహి గతియా ఉపపత్తియా అత్తభావే లోకధమ్మేసు చ నానాకరణాని సుత్తాగతాని సఙ్గణ్హాతి.

కమ్మనానత్తాదివసేనాతి ఏత్థ కుసలాకుసలవసేన **కమ్మనానత్తం** వేదితబ్బం. విసదిససభావతా హి నానత్తన్తి. కుసలకమ్మస్స దానాదివసేన కాయసుచరితాదిభావేన చ **పుథుత్తం,** అకుసలకమ్మస్స చ మచ్ఛరియాదీహి కాయదుచ్చరితాదీహి చ **పుథుత్తం** వేదితబ్బం. బహుప్పకారతా హి పుథుత్తన్తి . అన్నదానాదివసేన దానాదీనం పాణాతిపాతావిరతిఆదివసేన కాయసుచరితాదీనం ఆవాసమచ్ఛరియాదివసేన మచ్ఛరియాదీనం పాణాతిపాతాదివసేన కాయదుచ్చరితాదీనఞ్చ **పభేదో** వేదితబ్బో. ఏకేకస్స హి పకారస్స భేదో పభేదోతి. నానత్తాదీనం **వవత్థానం** తథా తథా వవత్థితతా నిచ్ఛితతా. ఏతేనుపాయేన లిఙ్గనానత్తాదీని వేదితబ్బాని. కమ్మనానత్తాదీహి నిబ్బత్తాని హి తానీతి.

పచ్చుప్పన్నస్స లిఙ్గస్స కమ్మతో పవత్తిం తదనుక్కమేన పచ్చుప్పన్నకమ్మస్స నిప్ఫత్తిఞ్చ దస్సేత్వా తతో అనాగతలిఙ్గనానత్తాదినిప్ఫత్తిదస్సనేన సంసారం ఘటేన్తో "**కమ్మనానాకరణం పటిచ్చా**"తిఆదిమాహ. తత్థ పురిమేన కమ్మవచనేన అవిజ్జాసఙ్ఖారా, లిఙ్గాదివచనేన విఞ్ఞాణాదీని భవపరియోసానాని, గతిఆదివచనేన జాతిజరామరణాని గహితానీతి దట్ఠబ్బాని. తత్థ **గతీ**తి నిరయాదయో పఞ్చ గతియో వుచ్చన్తి, తాసం నానాకరణం అపదాదిభావో. తా హి తథా భిన్నాతి. **ఉపపత్తీ**తి గోమహింసాదిఖత్తియాదిచాతుమహారాజికాదిఉపపత్తియో, తాసం నానాకరణం ఉచ్చాదితా. ఖత్తియో ఏవ హి ఏకచ్చో కులభోగఇస్సరియాదీహి **ఉచ్చో** హోతి, ఏకచ్చో **నీచో**. తేహి ఏవ హీనతాయ **హీనో,** పధానభావం నీతతాయ **పణీతో,** అడ్ఢతాయ **సుగతో,** దలిద్దతాయ **దుగ్గతో**. కులవసేన వా **ఉచ్చనీచతా,** ఇస్సరియవసేన **హీనపణీతతా,** భోగవసేన **సుగతదుగ్గతతా** యోజేతబ్బా. **సువణ్ణదుబ్బణ్ణతా**తి ఓదాతసామాదివణ్ణసుద్ధిఅసుద్ధివసేన వుత్తం. **సుజాతదుజ్జాతతా**తి నిగ్రోధపరిమణ్డలాదిఆరోహపరిణాహేహి లక్ఖణేహి వా అత్తభావపరిపుణ్ణాపరిపుణ్ణజాతతావసేన. **సుసణ్ఠితదుస్సణ్ఠితతా**తి అఙ్గపచ్చఙ్గానం సణ్ఠానవసేన.

అపరమ్పి వుత్తం అజ్ఝత్తికచిత్తస్స యథావుత్తస్స చిత్తకతభావసాధకం సుత్తం ‘‘**కమ్మతో**’’తిఆది. కమ్మఞ్హి చిత్తతో నిబ్బత్తన్తి తతో నిప్ఫజ్జమానం సబ్బమ్పి చిత్తం చిత్తకతమేవాతి సాధేతి. కమ్మనిబ్బత్తతో లిఙ్గతో పవత్తమానలిఙ్గసఞ్ఞా మూలకారణతో కమ్మతో ఆసన్నకారణతో లిఙ్గతో చ పవత్తా హోతీతి ‘‘**కమ్మతో...పే.... పవత్తరే**’’తి ఆహ. అథ వా లిఙ్గఞ్చ సఞ్ఞా చ **లిఙ్గసఞ్ఞా,** తా యథాసఙ్ఖ్యం కమ్మతో లిఙ్గతో చ పవత్తరేతి అత్థో. **సఞ్ఞాతో భేదం గచ్ఛన్తీ**తి తే ఇత్థిపురిసాదిలిఙ్గసఞ్ఞాతో ఇత్థిపురిసాదివోహారభేదం ధమ్మా గచ్ఛన్తి, తథా తథా వోహరితబ్బాతి అత్థో. ఇమాయ గాథాయ అతీతపచ్చుప్పన్నద్ధపటిచ్చసముప్పాదవసేన చిత్తకతం చిత్తం దస్సితం.

లోకో ఏవ పజాతత్తా **పజా**తి పురిమపాదస్స వివరణం పచ్ఛిమపాదో దట్ఠబ్బో. యథా రథస్స ఆణి నిబన్ధనా, ఏవం సత్తలోకరథస్స కమ్మం నిబన్ధనన్తి ఉపమాసంసన్దనం వేదితబ్బం. ఇమాయ చ గాథాయ అద్ధద్వయవసేన చిత్తస్స కమ్మవిఞ్ఞాణకతతా దస్సితా. **కిత్తి**న్తి పరమ్ముఖా కిత్తనం పత్థటయసతం. **పసంస**న్తి సమ్ముఖా పసంసనం థుతిం. **కమ్మనానాకరణ**న్తి కమ్మతో నిబ్బత్తనానాకరణం కమ్మజేహి అనుమియమానం కమ్మస్సేవ వా నానాకరణం.

కమ్మస్సకాతి కమ్మసయా. కమ్మస్స దాయం తేన దాతబ్బం ఆదియన్తీతి **కమ్మదాయాదా**. అణ్డజాదీనఞ్చ యోనీనం కమ్మతో నిబ్బత్తత్తా కమ్మమేవ యోని అత్తభావపటిలాభనిమిత్తం ఏతేసన్తి **కమ్మయోనీ**. బన్ధనట్ఠేన కమ్మం బన్ధు ఏతేసన్తి **కమ్మబన్ధూ**.

చిత్తస్సాతి కమ్మవిఞ్ఞాణస్స. తస్స పన అలద్ధోకాసతా అఞ్ఞేన కమ్మేన పటిబాహితత్తా తదవిపచ్చనోకాసే పుగ్గలస్స నిబ్బత్తత్తా చ వేదితబ్బా. విజ్జమానమ్పి అపరాపరియవేదనీయకమ్మవిఞ్ఞాణం కాలగతిపయోగాదిసహకారీపచ్చయవికలతాయ **అవసేసపచ్చయవేకల్లం** దట్ఠబ్బం. **ఏకచ్చచిత్త**న్తి చిత్తేన కత్తబ్బచిత్రేన ఏకచ్చభూతం తేన కత్తబ్బచిత్రమాహ.

అనుభవిత్వా భవిత్వా చ అపగతం **భూతాపగతం**. అనుభూతభూతతా హి భూతతాసామఞ్ఞేన భూతసద్దేన వుత్తా. సామఞ్ఞమేవ హి ఉపసగ్గేన విసేసీయతీతి. అనుభూతసద్దో చ కమ్మవచనిచ్ఛాభావతో అనుభవకవాచకో దట్ఠబ్బో. వికప్పగాహవసేన రాగాదీహి తబ్బిపక్ఖేహి చ అకుసలం కుసలఞ్చ ఆరమ్మణరసం అనుభవతి, న విపాకో కమ్మవేగక్ఖిత్తత్తా, నాపి కిరియా అహేతుకానం అతిదుబ్బలతాయ సహేతుకానఞ్చ ఖీణకిలేసస్స ఛళఙ్గుపేక్ఖావతో ఉప్పజ్జమానానం అతిసన్తవుత్తిత్తా. ఏత్థ చ పురిమనయే కుసలాకుసలమేవ వత్తుం అధిప్పాయవసేన “భూతాపగత”న్తి వుత్తం. యం “ఉప్పన్నానం అకుసలానం ధమ్మానం పహానాయ ఉప్పన్నానం కుసలానం ధమ్మానం ఠితియా”తి (సం॰ ని॰ ౫.౬౫౧-౬౬౨; విభ॰ ౩౯౦-౩౯౧) ఏత్థ ఉప్పన్నన్తి గహేత్వా తంసదిసానం పహానం, వుద్ధి చ వుత్తా, పచ్ఛిమనయే పన **చ**-సద్దేన కుసలాకుసలఞ్చ ఆకడ్ఢిత్వా సబ్బం సఙ్ఖతం వుత్తం భూతాపగతభావాభిధానాధిప్పాయేన.

విపచ్చితుం ఓకాసకరణవసేన ఉప్పతితం అతీతకమ్మఞ్చ తతో ఉప్పజ్జితుం ఆరద్ధో అనాగతో విపాకో చ ‘‘**ఓకాసకతుప్పన్న**’’న్తి వుత్తో. యం ఉప్పన్నసద్దేన వినాపి విఞ్ఞాయమానం ఉప్పన్నం , తం సన్ధాయ “నాహం, భిక్ఖవే, సఞ్చేతనికాన”న్తిఆది (అ॰ ని॰ ౧౦.౨౧౭, ౨౧౯) వుత్తం. **తాసు తాసు భూమీసూ**తి మనుస్సదేవాదిఅత్తభావసఙ్ఖాతేసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు. తస్మిం తస్మిం సన్తానే అనుప్పత్తిఅనాపాదితతాయ **అసమూహతం**. ఏత్థ చ లద్ధభూమికం ‘‘**భూమిలద్ధ**’’న్తి

వుత్తం అగ్గిఆహితో వియ. ఓకాసకతుప్పన్నసద్దేపి చ ఓకాసో కతో ఏతేనాతి, ఓకాసో కతో ఏతస్సాతి చ దువిధత్థేపి ఏవమేవ కతసద్దస్స పరనిపాతో వేదితబ్బో.

సబ్బదా అవత్తమానమ్హి గమియచిత్తం పటిపక్ఖపచ్చవేక్ఖణాయ అవిక్ఖమ్భితత్తా ''**ఉప్పన్న**''న్తి వుత్తం. **అన్తరధాపేతీతి** విక్ఖమ్భికా ఆనాపానస్సతి విక్ఖమ్భేతి. **అన్తరాయేవాతి** భూమిలద్ధే సభూమియం అబ్బోచ్ఛిన్నే విచ్ఛిన్దిత్వాతి అత్థో. అనతీతం అనాగతఞ్చ ఖణత్తయేకదేసగతమ్హి ఉప్పజ్జమానం ''**ఖణత్తయగత**''న్తి వుత్తం. దేసనాయ పధానేన గహితో అత్థో ''**సీస**''న్తి వుచ్చతి. లోకియధమ్మఞ్హి దేసేతబ్బం పత్వా దేసనాయ చిత్తం పుబ్బఙ్గమం హోతి, ధమ్మసభావం వా సన్ధాయేతం వుత్తం. **అకుసలాతి** సబ్బేపి అకుసలా ధమ్మా వుత్తా. చేతనాతి కేచి. **అకుసలభాగియాతి** రాగాదయో ఏకన్తఅకుసలా. **అకుసలపక్ఖికాతి** ఫస్సాదయోపి తప్పక్ఖికా. **మనో తేసం ధమ్మానం పఠమం ఉప్పజ్జతీతి** సహజాతోపి మనో సమ్పయుత్తే సఙ్గణ్హిత్వా అధిపతిభావేన పవత్తమానో పఠమం ఉప్పన్నో వియ హోతీతి ఏవం వుత్తో. సమ్పయుత్తాపి తదనువత్తనతాయ అన్వదేవ అకుసలా ధమ్మాతి వుత్తా, అనన్తరపచ్చయమనం వా సన్ధాయ మనోపుబ్బఙ్గమతా వుత్తా. **చిత్తేన నీయతీతి** అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం సన్ధాయాహ, తణ్హాసమ్పయుత్తం వా. **పభస్సరన్తి** సభావపణ్డరతం సన్ధాయాహ. **అరక్ఖితేతి** సతియా అనునయపటిఘాదీహి అరక్ఖితే, రాగాదీహి **బ్యాపన్నే**, తేహి ఏవ **అవస్సుతే**. చిత్తస్స పుబ్బఙ్గమభావసాధనే అఞ్ఞమఞ్ఞం బలదానవసేన సుత్తానురక్ఖణం, ఇధ వా ఉపసంహతానం ఆభిధమ్మికేహి విఞ్ఞాతానం చిరకాలప్పవత్తివసేన వేదితబ్బం.

కతరపఞ్హం త్వన్తిఆది న పాళిఆరుళ్హం, ఏవం భగవా పుచ్ఛతీతి అట్ఠకథాయమేవ వుత్తం. **పఞ్హా పన కిమత్థియాతి** ఇదమ్పి ఏకం సుత్తం. "అభిఞ్ఞత్థా పరిఞ్ఞత్థా పహానత్థా"తి తస్స విస్సజ్జనం.

సాతన్తి సభావవసేన వుత్తం, **మధురన్తి** మధురం వియాతి ఉపమావసేన. **పోనోబ్భవికాతి** పునబ్భవకరణసీలా. తత్రతత్రాభినన్దనతో నన్దీ, నన్దిభూతో రాగో నన్దిరాగో, నన్దిరాగభావేన సహగతాతి **నన్దిరాగసహగతాతి** న ఏత్థ సమ్పయోగవసేన సహగతభావో అత్థీతి సహగతసద్దో తణ్హాయ నన్దిరాగభావం జోతేతి. **నన్దిరాగభూతాతి** చస్స అత్థో. **నిస్సయేతి** పాదకే. **రూపారూపారమ్మణానన్తి** పథవీకసిణాదిఆకాసాదిఆరమ్మణానం. **సంసట్ఠేతి** ఖీరోదకం వియ సమోదితే ఏకీభావమివ గతే. **సహజాతేతి** సమ్పయుత్తసహజాతే, న సహజాతమత్తే. **ఇధాపీతి** "ఇమస్మిమ్పి పదే అయమేవ అత్థో అధిప్పేతో"తి ఇమిస్సా అట్ఠకథాయ యథాదస్సితసంసట్ఠసద్దో సహజాతే అధిప్పేతోతి. **అరూపం రూపేనాతి** పటిసన్ధిక్ఖణే వత్థునా. **ఉక్కట్ఠనిద్దేసోతి** అనవసేససఙ్గహేన కతో అతిసయనిద్దేసో.

అనాభట్ఠతాయేవాతి "దిట్ఠం సుత"న్తిఆదీసు దిట్ఠతాదయో వియ అభాసితబ్బతా అనాభట్ఠతా. సబ్బాకారేన సదిసస్స దుతియచిత్తస్స ససఙ్ఖారికతావచనేన ఇమస్స అసఙ్ఖారికతా విఞ్ఞాయతి, తస్మా అభాసితబ్బతాయ న గహితోతి అత్థో యుజ్జతి. అధిప్పాయో పన పాళియం అభాసితత్తా ఏవ తత్థ దేసేతబ్బభావేన **న గహితో** న సఙ్గహితో న తస్సత్థస్స అభావాతి. అథ వా పాళియం అనాభట్ఠతాయ ఏవ అట్ఠకథాయం **న గహితో** న తస్సత్థో వుత్తో. **నియమేత్వావాతి** పరతో ఏవంవిధస్సేవ ససఙ్ఖారికభావవచనతో ఇధ తదవచనేనేవ అసఙ్ఖారికభావం నియమేత్వా.

మనోవిఞ్ఞాణన్తి ఏత్థ ద్వారం వత్థూతి వుత్తం, ద్వారేన వా తంసహాయభూతం హదయవత్థు వుత్తం. **సరసభావేనాతి** సకిచ్చభావేన. అవిజ్జా హి సఙ్ఖారానం పచ్చయభావకిచ్చా, అఞ్ఞాసాధారణో వా రసితబ్బో విఞ్ఞాతబ్బో భావో సరసభావో,

అవిజ్జాసభావో సఙ్ఖారసభావోతి ఏవమాదికో. "సరససభావేనా"తిపి పాఠో, సోయేవ అత్థో. అవిజ్జాపచ్చయాతి వా సరసేన, సఙ్ఖారాతి సభావేన.

ఏకసముట్ఠానాదితా రూపధమ్మేసు ఏవ యోజేతబ్బా తేసు తబ్బోహారబాహుల్లతో. అతీతాదిభావో రూపారూపధమ్మేసు, చిత్తచేతసికనిబ్బానానమ్పి వా యథాసభావం ఏకద్వినకుతోచిసముట్ఠానతా యోజేతబ్బా. **అనాపాథగతాతి** చక్ఖాదీనం అగోచరగతా సుఖుమరజాదిరూపం వియ వత్థుపరిత్తతాయ తత్థాయోగుళే పతితోదకబిన్దురూపం వియ ఖణపరిత్తతాయ అతిదూరతాయ అచ్చాసన్నాదితాయ అతీతానాగతతాయ చ. విసయో అనఞ్ఞత్థభావేన, గోచరో చ తత్థ చరణేన వుత్తో, తబ్బిసయనిచ్ఛయేన మనో పటిసరణం. అయమత్థో సిద్ధో హోతి అఞ్ఞథా తేసం ధమ్మారమ్మణభావేన "నేసం గోచరవిసయం పచ్చనుభోతీ"తి వచనస్స అనుపపత్తితో. దిబ్బచక్ఖుదిబ్బసోతఇద్ధివిధఞాణేహి యథావుత్తనయేన అనాపాథగతాని రూపాదీని ఆలమ్బియమానాని న ధమ్మారమ్మణన్తి కత్థచి వుచ్చమానాని దిట్ఠాని, ఇతరథా చ దిట్ఠాని "దిబ్బేన చక్ఖునా రూపం పస్సతీ"తిఆదీసూతి.

ఆపాథమాగచ్ఛతి మనసా పఞ్చవిఞ్ఞాణేహి చ గహేతబ్బభావూపగమనేన. **ఘట్టేత్వాతి** పటిముఖభావాపాథం గన్త్వా. **సరభాణకస్స** ఓసారకస్స. పకతియా దిట్ఠాదివసేన ఆపాథగమనఞ్చ భోజనపరిణామఉతుభోజనవిసేసఉస్సాహాదీహి కల్యం, రోగినో వాతాదీహి చ ఉపద్దుతం వా కాయం అనువత్తన్తస్స జాగరస్స భవఙ్గస్స చలనపచ్చయానం కాయికసుఖదుక్ఖఉతుభోజనాదిఉపనిస్సయానం చిత్తపణిదహనసదిసాసదిససమ్బన్ధదస్సనాదిపచ్చయానం, సుత్తస్స చ సుపినదస్సనే ధాతుక్ఖోభాదిపచ్చయానం వసేన వేదితబ్బం. అదిట్ఠస్స అసుతస్స అనాగతబుద్ధరూపాదినో పసాదదాతుకామతావత్థుస్స తంసదిసతాసఙ్ఖాతేన దిట్ఠసుతసమ్బన్ధేనేవ. న కేవలం తంసదిసతావ ఉభయసమ్బన్ధో, కిన్తు తబ్బిపక్ఖతా తదేకదేసతా తంసమ్పయుత్తతాదికో చ వేదితబ్బో. కేనచి వుత్తే కిస్మిఞ్చి సుతే అవిచారేత్వా సద్దహనం **సద్ధా,** సయమేవ తం విచారేత్వా రోచనం **రుచి,** "ఏవం వా ఏవం వా భవిస్సతీ"తి ఆకారవిచారణం **ఆకారపరివితక్కో,** విచారేన్తస్స కత్థచి దిట్ఠియా నిజ్ఝానక్ఖమనం **దిట్ఠినిజ్ఝానక్ఖన్తి.**

గేరుకహరితాలఞ్జనాదిధాతూసు. **సుభనిమిత్తం** సుభగ్గహణస్స నిమిత్తం. తం సుభనిమిత్తత్తా రఞ్జనీయత్తా చ **లోభస్స వత్థు**. నియమితస్స చిత్తస్స వసేన **నియమితవసేన**. ఏవమితరేసు ద్వీసు. ఆభోగో **ఆభుజితం. లూఖపుగ్గలా** దోసబహులా. అదోసబహులా **సినిద్ధపుగ్గలా. తదధిముత్తతాతి** పీతినిన్నచిత్తతా. **ఇమేహి...పే.... వేదితబ్బో** పీతియా సోమనస్సవిప్పయోగాసమ్భవతోతి అధిప్పాయో.

జీవితవుత్తియా ఆయతనభావతో హత్థారోహాదిసిప్పమేవ **సిప్పాయతనం**. కసివాణిజ్జాదికమ్మమేవ **కమ్మాయతనం.** ఆయువేదాదివిజ్జా ఏవ **విజ్జట్ఠానం. అబ్యాపజ్జేతి** దోమనస్సబ్యాపాదరహితే రూపభవే. **ధమ్మపదాతి** ధమ్మకోట్ఠాసా. **పిలవన్తీతి** ఉపట్ఠహన్తి పదిస్సన్తి. **యోగాతి** భావనాభియోగా సమాధితో. **వత్థువిసదకిరియాతి** అజ్ఝత్తికబాహిరానం వత్థూనం నిమ్మలభావకిరియా. సద్ధాదీనం ఇన్ద్రియానం అఞ్ఞమఞ్ఞానతివత్తనం **ఇన్ద్రియసమత్తపటిపాదనతా** . గమ్భీరానం ఞాణేన చరితబ్బానం, గమ్భీరఞాణేన వా చరితబ్బానం సుత్తన్తానం పచ్చవేక్ఖణా **గమ్భీరఞాణచరియపచ్చవేక్ఖణా.**

వంసోతి అనుక్కమో. **తన్తీతి** సన్తతి. **పవేణీతి** సమ్బన్ధో. సబ్బమేతం చారిత్తకిరియాపబన్ధస్స వచనం. చారిత్తసీలత్తా **సీలమయం**. "దస్సామీ"తి వచీభేదేన వత్థుస్స పరిణతత్తా తతో పట్ఠాయ దానం ఆరద్ధం నామ హోతి , యతో తస్స అత్తనో

పరిణామనాదీసు ఆపత్తి హోతి. విజ్జమానవత్థుస్మిం చిన్తనకాలతో పట్ఠాయ దానం ఆరద్ధన్తి తత్థ దానమయం కుసలం హోతీతి అధిప్పాయో. న హి దానవత్థుం అవిజ్జమానకమ్పి సజ్జురోన్తస్స కుసలం న హోతీతి. తం పన దానమయస్స పుబ్బభాగోతి తదేవ భజేయ్య, వుత్తం అట్ఠకథాయం. **కులవంసాదివసేనా**తి ఉదాహరణమత్తమేవేతం. అత్తనా సమాదిన్నవత్తవసేన సప్పురిసవత్తగామజనపదవత్తాదివసేన చ చారిత్తసీలతా వేదితబ్బా.

సవత్థుకన్తి భేరిఆదివత్థుసహితం కత్వా. **విజ్జమానకవత్థు**న్తి భేరిఆదివత్థుం. ధమ్మస్సవనఘోసనాదీసు చ సవత్థుకం కత్వా సద్దస్స దానం సద్దవత్థూనం ఠానకరణానం ససద్దప్పవత్తికరణమేవాతి తస్స చిన్తనం విజ్జమానవత్థుపరిచ్చాగో వేదితబ్బో. భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా ఇధ చ రూపారమ్మణాదిభావం, అఞ్ఞత్థ చ "తీణిమాని, భిక్ఖవే, పుఞ్ఞకిరియవత్థూనీ"తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫) దానమయాదిభావం, అపరత్థ చ "కతమే ధమ్మా కుసలా? తీణి…పే॰… తంసముట్ఠానం కాయకమ్మ"న్తిఆదినా కాయకమ్మాదిభావఞ్చ వదన్తో. **అపరియాపన్నా చా**తి పరమత్థతో అవిజ్జమానత్తా అఞ్ఞాయతనత్తా చ అసఙ్గహితా.

పరిభోగరసో పరిభోగపచ్చయం పీతిసోమనస్సం. అయం పన రససమానతావసేన గహణం ఉపాదాయ రసారమ్మణన్తి వుత్తో, న సభావతో. సభావేన పన గహణం ఉపాదాయ పీతిసోమనస్సం ధమ్మారమ్మణమేవ హోతీతి "సుఖా వేదనా ధమ్మారమ్మణ"న్తి వుత్తం. **ఆరమ్మణమేవ నిబద్ధ**న్తి రూపారమ్మణం…పే॰… ధమ్మారమ్మణన్తి ఏవం నియమేత్వా వుత్తం. **కమ్మస్స అనిబద్ధత్తా**తి కమ్మస్స అనియతత్తా. యథా హి రూపాదీసు ఏకారమ్మణం చిత్తం అనఞ్ఞారమ్మణం హోతి, న ఏవం కాయద్వారాదీసు ఏకద్వారికకమ్మం అఞ్ఞస్మిం ద్వారే నుప్పజ్జతి, తస్మా కమ్మస్స ద్వారనియమరహితత్తా ద్వారమ్పి కమ్మనియమరహితన్తి ఇధ ఆరమ్మణం వియ నియమేత్వా న వుత్తం. **వినా ఆరమ్మణేన అనుప్పజ్జనతో**తి ఏతస్సపి చత్థో "యథా కాయకమ్మాదీసు ఏకం కమ్మం తేన ద్వారేన వినా అఞ్ఞస్మిం ద్వారే చరతి, న ఏవం రూపాదీసు ఏకారమ్మణం చిత్తం తేనారమ్మణేన వినా ఆరమ్మణన్తరే ఉప్పజ్జతీ"తి వేదితబ్బో. న హి యథా వచీద్వారే ఉప్పజ్జమానమ్పి "కాయకమ్మ"న్తి వుచ్చతి, ఏవం సద్దారమ్మణే ఉప్పజ్జమానం "రూపారమ్మణ"న్తి వుచ్చతి.

కామావచరకుసలం

కాయకమ్మద్వారకథావణ్ణనా

ఇమస్స పనత్థస్సాతి కమ్మద్వారానం అఞ్ఞమఞ్ఞస్మిం అనియతతాయ "ద్వారే చరన్తి కమ్మానీ"తిఆదినా పకాసనత్థం. **పఞ్చ విఞ్ఞాణానీ**తి ఏత్థ ఛట్ఠస్స విఞ్ఞాణస్స తస్స చ ద్వారస్స అనుద్దేసో ద్వారద్వారవన్తానం సహభావా. నియతరూపరూపవసేన చతుసముట్ఠానికకాయా వుత్తాతి సద్దస్స వికారరూపాదీనఞ్చ అసఙ్గహో.

పఠమజవనసముట్ఠితా వాయోధాతు యదిపి తస్మిం ఖణే రూపానం దేసన్తరుప్పత్తిహేతుభావేన చాలేతుం న సక్కోతి, తథాపి విఞ్ఞత్తివికారసహితావ సా వేదితబ్బా. దససు హి దిసాసు యం దిసం గన్తుకామో అఙ్గపచ్చఙ్గాని వా ఖిపితుకామో, తందిసాభిముఖావేవ రూపాని సా సన్థమ్భేతి సన్ధారేతి చాతి తదభిముఖభావవికారవతీ హోతి, అధిప్పాయసహభావీ చ వికారో విఞ్ఞత్తీతి. ఏవఞ్చ కత్వా ఆవజ్జనస్సపి విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకభావో యథాధిప్పాయవికారరూపుప్పాదనేన ఉపపన్నో

హోతి, యతో బాత్తింస చిత్తాని రూపిరియాపథవిఞ్ఞత్తిజనకాని వుత్తానీతి. యోజనం గతో, దసయోజనం గతోతి వత్తబ్బతం ఆపజ్జాపేతి అనేకసహస్సవారం ఉప్పన్నా.

వాయోధాతుయా...పే.... పచ్చయో భవితున్తి ధమ్మనచలనేసు వాయోధాతుయా పచ్చయో భవితుం సమత్థో చిత్తసముట్ఠానమహాభూతానం ఏకో ఆకారవిసేసో అత్థి, అయం విఞ్ఞత్తి నామ. తేసఞ్హి తదాకారత్తా వాయోధాతు ధమ్మేతి చాలేతి చాతి. **న చిత్తసముట్ఠానా**తి ఏతేన పరమత్థతో అభావం దస్సేతి. న హి రూపం అప్పచ్చయం అత్థి, న చ నిబ్బానవజ్జో అత్థో నిచ్చో అత్థీతి. **విఞ్ఞత్తితాయా**తి విఞ్ఞత్తివికారతాయ. చిత్తసముట్ఠానభావో వియ మహాభూతవికారతాయ ఉపాదారూపభావో చ అధిప్పేతోతి వేదితబ్బో.

కాయికకరణన్తి కాయద్వారప్పవత్తం చిత్తకిరియం, అధిప్పాయన్తి అత్థో. **కారేతి మఞ్ఞే**తి ఏతేన వణ్ణగ్గహణానుసారేన గహితాయ విఞ్ఞత్తియా యం కరణం విఞ్ఞాతబ్బం, తస్స విజాననేన విఞ్ఞత్తియా విఞ్ఞాతత్తం దస్సేతి. న హి విఞ్ఞత్తిరహితేసు రుక్ఖచలనాదీసు "ఇదమేస కారేతీ"తి విజాననం హోతీతి. చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స హి రూపే అభినిపాతమత్తం కిచ్చం, న అధిప్పాయసహభునో చలనవికారస్స గహణం. చిత్తస్స పన లహుపరివత్తితాయ చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథియా అనన్తరం మనోవిఞ్ఞాణేన విఞ్ఞాతమ్పి చలనం చక్ఖునా దిట్ఠం వియ మఞ్ఞన్తి అవిసేసవిదునో, తస్మా యథా నీలాభినిపాతవసప్పవత్తాయ చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథియా నీలన్తి పవత్తాయ మనోవిఞ్ఞాణవీథియా చ అన్తరం న విఞ్ఞాయతి, ఏవం అవిఞ్ఞాయమానన్తరేన మనోద్వారవిఞ్ఞాణేన గహితే తస్మిం చిత్తేన సహేవ అనుపరివత్తే కాయధమ్మనవికారచోపనసఙ్ఖాతే "ఇదమేస కారేతి, అయమస్స అధిప్పాయో"తి విజాననం హోతి.

తాలపణ్ణాదిరూపాని దిస్వా తదనన్తరప్పవత్తాయ మనోద్వారవీథియా అవిఞ్ఞాయమానన్తరాయ తాలపణ్ణాదీనం ఉదకాదిసహచారిప్పకారతం సఞ్ఞాణాకారం గహేత్వా ఉదకాదిగ్గహణం వియ. **ఏత్థ ఉదకం భవిస్సతీ**తిఆదినా చ ఉదకాదిసమ్బన్ధనాకారేన రూపగ్గహణానుసారవిఞ్ఞాణేన యం ఉదకాది విఞ్ఞాతబ్బం, తస్స విజాననేన తదాకారస్స విఞ్ఞాతతా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా. ఏతస్స పన కాయికకరణగ్గహణస్స ఉదకాదిగ్గహణస్స చ పురిమసిద్ధసమ్బన్ధగ్గహణం ఉపనిస్సయో హోతీతి దట్ఠబ్బం. అథ పన నాలమ్బితాపి విఞ్ఞత్తి కాయికకరణగ్గహణస్స చ పచ్చయో పురిమసిద్ధసమ్బన్ధగ్గహణోపనిస్సయవసేన సాధిప్పాయవికారభూతవణ్ణగ్గహణానన్తరం పవత్తమానస్స అధిప్పాయగ్గహణస్స అధిప్పాయసహభూవికారాభావే అభావతో, ఏవం సతి వణ్ణగ్గహణానన్తరేన ఉదకాదిగ్గహణేనేవ తాలపణ్ణాదిసఞ్ఞాణాకారో వియ వణ్ణగ్గహణానన్తరేన అధిప్పాయగ్గహణేనేవ విఞ్ఞత్తి పాకటా హోతీతి "ఇదఞ్చిదఞ్చ ఏస కారేతి మఞ్ఞే"తి అధిప్పాయవిజాననేనేవ విఞ్ఞత్తియా విఞ్ఞాతతా వుత్తా.

అయం నో పహరితుకామోతి అధిప్పాయవిజాననేన విఞ్ఞత్తియా పాకటభావం దస్సేతి. న హి తదపాకటభావే అధిప్పాయవిజాననం హోతీతి. **సమ్ముఖీ...పే.... యేవ నామ హోతీ**తి అసమ్ముఖీభూతతాయ అనాపాథగతానం రూపాదీనం చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాదిభావో వియ సభావభూతం తం ద్విధా విఞ్ఞత్తిభావం సాధేతి. పరం బోధేతుకామతాయ వినాపి అభిక్కమనాదిప్పవత్తనేన సో చిత్తసహభూవికారో అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేతి, సయఞ్చ విఞ్ఞాయతీతి ద్విధాపి విఞ్ఞత్తియేవాతి వేదితబ్బా.

తస్మిం ద్వారే సిద్ధాతి తేన ద్వారేన విఞ్ఞాతబ్బభావతో తేనేవ ద్వారేన నామలాభతో తస్మిం ద్వారే పాకటభావవసేన సిద్ధా. కుసలం వా అకుసలం వాతి రపేతబ్బం. కస్మా? యస్మా పరవాదినో అవిపాకస్స కమ్మభావో న సిద్ధో, ఇతరస్స పన సిద్ధోతి విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకానం ఏకాదసన్నం కిరియచిత్తానం వసేన తికం పూరేత్వా రపేతబ్బం.

ద్వారే చరన్తి కమ్మానీతి ఏత్థ అయమధిప్పాయో – యది ద్వారా ద్వారన్తరచారినో హోన్తి, ద్వారసమ్భేదా కమ్మసమ్భేదోపీతి కాయకమ్మం కాయకమ్మద్వారన్తి అఞ్ఞమఞ్ఞవవత్థానం న సియా, కమ్మానమ్పి కమ్మన్తరచరణే ఏసేవ నయో. యది పన ద్వారానమ్పి ద్వారభావేన కమ్మన్తరచరణం కమ్మానఞ్చ ద్వారన్తరచరణం న సియా, సుట్ఠుతరం కమ్మద్వారవవత్థానం సియా. న పన కమ్మానం ద్వారన్తరే అచరణం అత్థి, కిన్తు ద్వారే అఞ్ఞస్మిఞ్చ చరన్తి కమ్మాని అఞ్ఞానిపి. యస్మా పన ద్వారే ద్వారాని న చరన్తి, తస్మా అద్వారచారీహి ద్వారేహి కారణభూతేహి కమ్మాని ద్వారన్తరే చరన్తానిపి వవత్థితాని. న కేవలం కమ్మానేవ, తేహి పన ద్వారానిపీతి ఏవం కమ్మద్వారాని అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితాని "యేభుయ్యేనవుత్తితాయ తబ్బహులవుత్తితాయ చా"తి వుచ్చమానాయ వవత్థానయుత్తియా. తత్థ ద్వారాపేక్ఖత్తా కమ్మానం కాయకమ్మాదిభావస్స అద్వారచారీహి ద్వారేహి వవత్థానం హోతి, న పన ద్వారన్తరచారీహి కమ్మేహి ద్వారానం అవవత్థానం కమ్మానపేక్ఖకాయద్వారాదిభావేహి ద్వారేహి వవత్థితానం కాయకమ్మాదీనం కాయకమ్మద్వారాదివవత్థానకరత్తా. అథ వా ద్వారన్తరే చరన్తానిపి కాయాదీహి ఉపలక్ఖితానేవ చరన్తి పాణాతిపాతాదీనం ఏవంసభావత్తా ఆణత్తిహత్థవికారాదీహి వుచ్చమానస్సపి కాయాదీహి సాధేతబ్బసభావావబోధతో, తస్మా న కమ్మన్తరస్స అత్తని చరన్తస్సపి ద్వారన్తరం సనామం దేతి, నాపి కమ్మం ద్వారస్స, తంతంద్వారమేవ పన కమ్మస్స కమ్మఞ్చ ద్వారన్తరే చరన్తమ్పి అత్తనోయేవ ద్వారస్స నామం దేతీతి సిద్ధం అఞ్ఞమఞ్ఞవవత్థానం. పుబ్బే పన ద్వారేసు అనిబద్ధతా కమ్మానం ద్వారన్తరచరణమేవ సన్ధాయ వుత్తా, న ఏతం వవత్థానన్తి.

తత్థాతి తేసు ద్వారకమ్మేసు. **కాయకమ్మస్స ఉప్పజ్జనట్ఠానన్తి** తంసహజాతా విఞ్ఞత్తియేవ వుచ్చతి. కిఞ్చాపి హి సా తస్స కేనచి పకారేన పచ్చయో న హోతి, తథాపి కమ్మస్స విసేసికా విఞ్ఞత్తి తంసహజాతా హోతీతి తస్స ఉప్పత్తిట్ఠానభావేన వుత్తా యథావుత్తనియమేన అఞ్ఞవిసేసనస్స కమ్మస్స విసేసనన్తరే ఉప్పత్తిఅభావా. **కాయేన పన కతత్తాతి** కాయవిఞ్ఞత్తిం జనేత్వా తాయ జీవితిన్ద్రియుపచ్ఛేదాదినిప్ఫాదనతో అత్తనో నిప్ఫత్తివసేన "కాయేన కతం కమ్మ"న్తి వుత్తం. కారణభూతో హి పనేత్థ కాయోతి.

అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితాతి ఏత్థ కమ్మునా కాయో కాయకమ్మద్వారన్తి ఏవం వవత్థితో, న కాయో ఇచ్చేవ. యథా సూచికమ్మునా సూచికమ్మకరణన్తి వవత్థితా, న సూచి ఇచ్చేవ, తథా ఇదమ్పి దట్ఠబ్బం. **అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితాతి** చ అఞ్ఞమఞ్ఞం విసేసితాతి అత్థో. **ఏవం సన్తేతి** యథావుత్తం వవత్థాననియమం అగ్గహేత్వా "ద్వారే చరన్తి కమ్మానీ"తిఆదివచనమేవ గహేత్వా చోదేతి. తత్థ **ఏవం సన్తేతి** కమ్మానం ద్వారచరణే అఞ్ఞమఞ్ఞేన చ వవత్థానే నామలాభే విసేసనే సతీతి అత్థో.

కాయకమ్మద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

వచీకమ్మద్వారకథావణ్ణనా

చతూహి, భిక్ఖవే, అఙ్గేహి సమన్నాగతాతి ఏత్థ సుభాసితభాసనసఙ్ఖాతా అపిసుణవాచా, ధమ్మభాసనసఙ్ఖాతో అసమ్ఫప్పలాపో, పియభాసనసఙ్ఖాతా అఫరుసవాచా, సచ్చభాసనసఙ్ఖాతో అముసావాదో చాతి ఏతా వాచా తథాపవత్తా చేతనా దట్ఠబ్బా. **సహసద్దా పనాతి** తస్స వికారస్స సద్దేన సహ సమ్భూతత్తా వుత్తం. చిత్తానుపరివత్తితాయ పన సో న యావ సద్దభావీతి దట్ఠబ్బో, వితక్కవిప్ఫారసద్దో న సోతవిఞ్ఞేయ్యోతి పవత్తేన మహాఅట్ఠకథావాదేన చిత్తసముట్ఠానసద్దో వినాపి విఞ్ఞత్తిఘట్టనేన ఉప్పజ్జతీతి ఆపజ్జతి. "యా తాయ వాచాయ విఞ్ఞత్తీ"తి (ధ॰ స॰ ౬౩౬) హి వచనతో అసోతవిఞ్ఞేయ్యసద్దేన సహ విఞ్ఞత్తియా ఉప్పత్తి నత్థీతి విఞ్ఞాయతీతి.

చిత్తసముట్ఠానం సద్దాయతనన్తి ఏత్థ చ న కోచి చిత్తసముట్ఠానో సద్దో అసఙ్గహితో నామ అత్థీతి అధిప్పాయేన మహాఅట్ఠకథావాదం పటిసేధేతి. ఛబ్బిధేన రూపసఙ్గహాదీసు హి "సోతవిఞ్ఞేయ్య"న్తి "దిట్ఠం సుత"న్తి ఏత్థ "సుత"న్తి చ న కోచి సద్దో న సఙ్గయ్హతీతి. మహాఅట్ఠకథాయం పన విఞ్ఞత్తిసహజమేవ జివ్హాతాలుచలనాదికరవితక్కసముట్ఠితం సుఖుమసద్దం "దిబ్బసోతేన సుత్వా ఆదిసతీ"తి **సుత్తే పట్ఠానే** చ ఓళారికసద్దం సన్ధాయ "సోతవిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి వుత్తన్తి ఇమినా అధిప్పాయేన అసోతవిఞ్ఞేయ్యతా వుత్తా సియా. సద్దో చ అసోతవిఞ్ఞేయ్యో చాతి విరుద్ధమేతన్తి పన పటిక్ఖేపో వేదితబ్బో. విఞ్ఞత్తిపచ్చయా ఘట్టనా **విఞ్ఞత్తిఘట్టనా**. విఞ్ఞత్తి ఏవ వా. ఘట్టనాకారప్పవత్తభూతవికారో హి "ఘట్టనా"తి వుత్తో. సఙ్ఘట్టనేన సహేవ సద్దో ఉప్పజ్జతి, న పుబ్బాపరభావేన. **పథవీధాతుయాతి** ఇదం వాయోధాతుయా వియ చాలనం పథవీధాతుయా సఙ్ఘట్టనం కిచ్చం అధికన్తి కత్వా వుత్తం, వికారస్స చ తప్పచ్చయభావో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. తబ్బికారానఞ్హి భూతానం అఞ్ఞమఞ్ఞస్స పచ్చయభావోతి. అఞ్ఞమ్పి సబ్బం విధానం కాయవిఞ్ఞత్తియం వియ వేదితబ్బం.

తిసముట్ఠానికకాయం...పే.... న లబ్భతి. న హి చాలనం ఉపాదిన్నఘట్టనన్తి. చాలనఞ్హి దేసన్తరుప్పాదనపరమ్పరతా, ఘట్టనం పచ్చయవిసేసేన భూతకలాపానం ఆసన్నతరుప్పాదోతి. **ఉపత్థమ్భనకిచ్చమ్పి నత్థీతి** ఉపత్థమ్భనేన వినా పరమచిత్తసముట్ఠానాపి ఘట్టనాకారేన పవత్తతీతి ఘట్టనత్థం ఉపత్థమ్భనేన పయోజనం నత్థి, లద్ధాసేవనేన చిత్తేనేవ ఘట్టనస్స బలవభావతో చాతి అధిప్పాయో. ఉపత్థమ్భనం నత్థి అత్థీతి విచారేత్వా గహేతబ్బం.

వచీకమ్మద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

మనోకమ్మద్వారకథావణ్ణనా

అయం నామ చేతనా కమ్మం న హోతీతి న వత్తబ్బాతి ఇదం యస్స ద్వారం మనో, తందస్సనత్థం వుత్తం. **కప్పేతీతి** "త్వం ఘుసనం కరోహి, త్వం వేదయిత"న్తి ఏవం కప్పేన్తం వియ పవత్తతీతి అత్థో. **పకప్పనఞ్చ** తదేవ. **కిం పిణ్డం కరోతీతి** ఆయూహనత్థవసేన పుచ్ఛతి. ఫస్సాదిధమ్మే హి అవిప్పకిణ్ణే కత్వా సకిచ్చేసు పవత్తనం **ఆయూహనం,** తత్థేవ బ్యాపారణం **చేతయనం,** తథాకరణం **అభిసఙ్ఖరణన్తి**. తేభూమకస్సేవ గహణం లోకుత్తరకమ్మస్స కమ్మక్ఖయకరత్తా.

మనోకమ్మద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కమ్మకథావణ్ణనా

చేతయిత్వా కమ్మం కరోతీతి ఏత్థ యస్మా పురిమచేతనాయ చేతయిత్వా సన్నిట్ఠానకమ్మం కరోతి, తస్మా చేతనాపుబ్బకం కమ్మం తంచేతనాసభావమేవాతి చేతనం అహం కమ్మం వదామీతి అత్థో. అథ వా సమానకాలత్తేపి కారణకిరియా పుబ్బకాలా వియ వత్తుం యుత్తా, ఫలకిరియా చ అపరకాలా వియ. యస్మా చ చేతనాయ చేతయిత్వా కాయవాచాహి చోపనకిరియం మనసా చ అభిజ్ఝాదికిరియం కరోతి, తస్మా తస్సా కిరియాయ కారికం చేతనం అహం కమ్మం వదామీతి అత్థో. **కాయే వా**తి కాయవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే కాయే వా. **సతీ**తి ధరమానే, అనిరోధితే వా. కాయసముట్ఠాపికా చేతనా **కాయసఞ్చేతనా**. ఏత్థ చ సుఖదుక్ఖుప్పాదకేన కమ్మేన భవితబ్బం, చేతనా చ సుఖదుక్ఖుప్పాదికా వుత్తాతి తస్సా కమ్మభావో సిద్ధో హోతి. **సఞ్చేతనియ**న్తి సఞ్చేతనసభావవన్తం. **సమిద్ధిత్థేరేన** "సఞ్చేతనియం, ఆవుసో...పే.... మనసా సుఖం సో వేదయతీ"తి (మ. ని. ౩.౩౦౦; కథా. ౫౩౯) అవిభజిత్వా బ్యాకతో. **సుఖవేదనీయ**న్తిఆదినా పన విభజిత్వా బ్యాకాతబ్బో సో పఞ్హో, తస్మా సమ్మా బ్యాకతో నామ న హోతి. ఇతరద్వయేపి ఏసేవ నయో. యథా పన సుత్తాని ఠితాని, తథా చోపనకిరియానిస్సయభూతా కాయవాచా అభిజ్ఝాదికిరియానిస్సయో చ మనోద్వారాని, యాయ పన చేతనాయ తేహి కాయాదీహి కరణభూతేహి చోపనాభిజ్ఝాదికిరియం కరోన్తి వాసిఆదీహి వియ ఛేదనాదిం, సా చేతనా కమ్మన్తి ద్వారప్పవత్తియమ్పి కమ్మద్వారాభేదనఞ్చ కమ్మద్వారవవత్థానఞ్చ దిస్సతి, ఏవఞ్చ సతి "కాయేన చే కతం కమ్మ"న్తిఆదిగాథాయో (ధ. స. అట్ఠ. ౧ కాయకమ్మద్వార) అతివియ యుజ్జన్తి.

లోకుత్తరమగ్గో ఇధ లోకియకమ్మకథాయం అనధిప్పేతోపి భజాపియమానో తీణి కమ్మాని భజతి. **మనేన దుస్సీల్య**న్తి కాయికవాచసికవీతిక్కమవజ్జం సబ్బం అకుసలం సఙ్గణ్హాతి, మిచ్ఛాదిట్ఠిసఙ్కప్పవాయామసతిసమాధిం వా. తమ్పి చేతం "మనసా సంవరో సాధూ"తి (సం. ని. ౧.౧౧౬; ధ. ప. ౩౬౧) వుత్తస్స సంవరస్స పటిపక్ఖవసేన వుత్తం, న సీలవిపత్తివసేన. న హి సా మానసికా అత్థీతి మగ్గస్సేవ భజాపనం మహావిసయత్తా. బోజ్ఝఙ్గా హి మనోకమ్మమేవ భజేయ్యుం, న చ న సక్కా మగ్గభజాపనేనేవ తేసం భజాపనం విఞ్ఞాతున్తి.

కమ్మపథం అప్పత్తానమ్పి తంతంద్వారే సంసన్దనం అవరోధనం ద్వారన్తరే కమ్మన్తరుప్పత్తియమ్పి కమ్మద్వారాభేదనఞ్చ **ద్వారసంసన్దనం** నామ. "తివిధా, భిక్ఖవే, కాయసఞ్చేతనా అకుసలం కాయకమ్మ"న్తిఆదినా (కథా. ౫౩౯) కమ్మపథప్పత్తావ సన్నిట్ఠాపకచేతనా కమ్మన్తి వుత్తాతి పురిమచేతనా సబ్బా కాయకమ్మం న హోతీతి వుత్తం. **ఆణాపేత్వా...పే.... అలభన్తస్సా**తి ఆణత్తేహి అమారితభావం సన్ధాయ వుత్తం, వచీదుచ్చరితం నామ హోతి అకమ్మపథభావతోతి అధిప్పాయో. "ఇమే సత్తా హఞ్ఞన్తూ"తి పవత్తబ్యాపాదవసేన **చేతనాపక్ఖికా వా భవన్తి** కాయకమ్మవోహారలాభా. **అబ్బోహారికా వా** మనోకమ్మవోహారవిరహా. ససమ్భారపథవీఆదీసు ఆపాదయో ఏత్థ నిదస్సనం.

కులుమ్బస్సాతి గబ్భస్స, కులస్సేవ వా. తిస్సోపి సఙ్గీతియో ఆరుళ్హతాయ అనుజాననతో "**తవ సుత్తస్సా**"తి వుత్తం. **దసవిధా ఇద్ధి** పటిసమ్భిదామగ్గే ఇద్ధికథాయ గహేతబ్బా. **భావనామయ**న్తి అధిట్ఠానిద్ధిం సన్ధాయ వదతి. ఘటభేదో వియ పరూపఘాతో, ఉదకవినాసో వియ ఇద్ధివినాసో చ హోతీతి ఉపమా సంసన్దతి. **తవ పఞ్హో**తి భావనామయాయ పరూపఘాతో హోతీతి వుత్తో ఞాపేతుం ఇచ్ఛితో అత్థో. **ఆథబ్బణిద్ధి** విజ్జామయిద్ధి హోతి. **సత్తమే పదే**తి మణ్డలాదితో సత్తమే పదే.

వచనన్తరేన గమేతబ్బత్థం **నేయ్యత్థం**, సయమేవ గమితబ్బత్థం **నీతత్థం. కిరియతో సముట్ఠాతి, ఉదాహు అకిరియతో**తి తేనాధిప్పేతం సమ్పజానముసావాదం సన్ధాయ పుచ్ఛతి, న ఉపోసథక్ఖన్ధకే వుత్తం. తత్థ అవుత్తమేవ హి సో

అనరియవోహారం వుత్తన్తి గహేత్వా వోహరతీతి. **వాచాగిరన్తి** వాచాసఙ్ఖాతం గిరం, వాచానుచ్చారణం వా.

ఖన్దసివాదయో సేట్ఠాతి ఖన్దాతి కుమారా. **సివాతి** మహేస్సరా, మిచ్ఛాదిట్ఠియా నిదస్సనత్థమిదం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. నత్థికదిట్ఠాదయో ఏవ హి కమ్మపథప్పత్తా కమ్మన్తి. **చేతనా పనేత్థ అబ్బోహారికాతి** కాయద్వారే వచీద్వారే చ సముట్ఠితాపి కాయకమ్మం వచీకమ్మన్తి చ వోహారం న లభతి అభిజ్ఝాదిప్పధానత్తా. "తివిధా, భిక్ఖవే, మనోసఞ్చేతనా అకుసలం మనోకమ్మ"న్తి పన వచనతో సభావేనేవ సా మనోకమ్మం, న అభిజ్ఝాదిపక్ఖికత్తాతి "అభిజ్ఝాదిపక్ఖికావా"తి న వుత్తం. ఇమస్మిం పన ఠానే కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా చిన్తనకాలే చేతనాపి చేతనాసమ్పయుత్తధమ్మాపి మనోద్వారే ఏవ సముట్ఠహన్తి, తస్మా చేతనాయ అబ్బోహారికభావో కథఞ్చి నత్థీతి అధిప్పాయో.

"తివిధా , భిక్ఖవే, కాయసఞ్చేతనా కుసలం కాయకమ్మ"న్తిఆదివచనతో (కథా॰ ౫౩౯) పాణాతిపాతాదిపటిపక్ఖభూతా తబ్బిరతివిసిట్ఠా చేతనావ పాణాతిపాతవిరతిఆదికా హోన్తీతి "చేతనాపక్ఖికా వా"తి వుత్తం, న "విరతిపక్ఖికా"తి. **రక్ఖతీతి** అవినాసేత్వా కథేతి. **భిన్దతీతి** వినాసేత్వా కథేతి.

కమ్మకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

చక్ఖువిఞ్ఞాణద్వారన్తి చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ద్వారం. చక్ఖు చ తం విఞ్ఞాణద్వారఞ్చాతి వా **చక్ఖువిఞ్ఞాణద్వారం.** చక్ఖు విఞ్ఞాణద్వారన్తి వా అసమాసనిద్దేసో. తం పన చక్ఖుమేవ. ఏస నయో సేసేసుపి. "చక్ఖునా సంవరో సాధూ"తిఆదికాయ (ధ॰ ప॰ ౩౬౦) గాథాయ పసాదకాయచోపనకాయసంవరే ఏకజ్ఝం కత్వా కాయేన సంవరో వుత్తో, తం ఇధ భిన్దిత్వా అట్ఠ సంవరా, తప్పటిపక్ఖభావేన అసంవరా అట్ఠ కథితా. సీలసంవరాదయోపి పఞ్చేవ సంవరా సబ్బద్వారేసు ఉప్పజ్జమానాపి, తప్పటిపక్ఖభావేన దుస్సీల్యాదీని అసంవరాతి వుత్తాని. తత్థ **దుస్సీల్యం** పాణాతిపాతాదిచేతనా. **ముట్ఠస్సచ్చం** సతిపటిపక్ఖా అకుసలా ధమ్మా. పమాదన్తి కేచి. సీతాదీసు పటిఘో **అక్ఖన్తి.** థినమిద్ధం **కోసజ్జం.**

వినా వచీద్వారేన సుద్ధం కాయద్వారసఙ్ఖాతన్తి ఇదం వచీద్వారసల్లక్ఖితస్స ముసావాదాదినోపి కాయద్వారే పవత్తిసబ్భావా అసుద్ధతా అత్థీతి తంనివారణత్థం వుత్తం. న హి తం కాయకమ్మం హోతి. సుద్ధవచీద్వారోపలక్ఖితం పన వచీకమ్మమేవ హోతీతి. **ఏత్థ అసంవరోతి** ఏతేన సుద్ధకాయద్వారేన ఉపలక్ఖితో అసంవరో ద్వారన్తరే ఉప్పజ్జమానోపి వుత్తో. ద్వారన్తరానుపలక్ఖితం సబ్బం తంద్వారికాకుసలఞ్చేతి వేదితబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా కమ్మపథసంసన్దనే "చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పజ్జమానో అసంవరో అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతీ"తిఆది "అకుసలం కాయకమ్మం చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన వచీఅసంవరవసేన చ ఉప్పజ్జతీ"తిఆదినా సహ అవిరుద్ధం హోతి. అసంవరో హి ద్వారన్తరే ఉప్పజ్జమానోపి సద్వారే ఏవాతి వుచ్చతి, సద్వారవసేన ఉప్పన్నోతి చ, కమ్మం అఞ్ఞద్వారే అఞ్ఞద్వారవసేన చాతి ఏవం అవిరుద్ధం.

అథ వా **ఏత్థాతి** సుద్ధం అసుద్ధన్తి ఏతం అవిచారేత్వా ఏతస్మిం చోపనేతి వుత్తం హోతి. ఏవం సతి ద్వారన్తరోపలక్ఖితం కమ్మపథభావప్పత్తతాయ వచీమనోకమ్మం చోపనకాయఅసంవరద్వారే ఉప్పన్నం, సేసం సబ్బం తంద్వారుప్పన్నాకుసలం వియ "చోపనకాయఅసంవరో"తి వుచ్చతి. కమ్మపథభావప్పత్తియా ద్వారన్తరుప్పన్నం కాయకమ్మఞ్చ తథా న వుచ్చతీతి

కమ్మపథసంసన్దనవిరోధో సియా, తదవిరోధం తత్థేవ వక్ఖామ. సీలసంవరాదయో పఞ్చ నిక్ఖేపకణ్డే ఆవి భవిస్సన్తి. తత్థ ఞాణసంవరే పచ్చయసన్నిస్సితసీలస్స, వీరియసంవరే చ ఆజీవపారిసుద్ధియా అన్తోగధతా దట్ఠబ్బా.

అకుసలకమ్మపథకథావణ్ణనా

సరసేనేవ చ పతనసభావస్స పాణస్స అన్తరా ఏవ అతీవ పాతనం **అతిపాతో**, సణికం పతితుం అదత్వావ సీఘం పాతనన్తి అత్థో. అతిక్కమ్మ వా సత్థాదీహి అభిభవిత్వా పాతనం **అతిపాతో**. పయోగవత్థుమహన్తతాదీహి **మహాసావజ్జతా** తేహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జమానాయ చేతనాయ బలవభావతో. యథావుత్తపచ్చయవిపరియాయేపి తంతంపచ్చయేహి ఉప్పజ్జమానాయ చేతనాయ బలవాబలవవసేనేవ అప్పసావజ్జమహాసావజ్జతా వేదితబ్బా. **ఇద్ధిమయో** కమ్మవిపాకజిద్ధిమయో దాఠాకోటికాదీనం వియ.

గోత్తరక్ఖితా సగోత్తేహి రక్ఖితా. **ధమ్మరక్ఖితా** సహధమ్మికేహి రక్ఖితా. ససామికా **సారక్ఖా**. యస్సా గమనే రఞ్ఞా దణ్డో ఠపితో, సా **సపరిదణ్డా. అత్థభఞ్జకో**తి కమ్మపథప్పత్తం వుత్తం. కమ్మపథకథా హేసాతి. **అత్తనో సన్తకం అదాతుకామతాయాతి**ఆది ముసావాదసామఞ్ఞతో వుత్తం. హసాధిప్పాయేన విసంవాదనపురేక్ఖారస్సేవ ముసావాదో. **సుఞ్ఞభావ**న్తి పీతివిరహితతాయ రిత్తతం. అత్థవిపన్నతాయ **న హదయఙ్గమా. అగ్గణ్హన్తే**తి అసద్దహన్తే కమ్మపథభేదో న హోతి. యో కోచి పన సమ్ఫప్పలాపో ద్వీహి సమ్భారేహి సిజ్ఝతీతి. అత్తనో పరిణామనం చిత్తేనేవాతి వేదితబ్బం. **మిచ్ఛా పస్సతీ**తి వితథం పస్సతి.

కోట్ఠాసతోతి ఫస్సపఞ్చమకాదీసు చిత్తఙ్గకోట్ఠాసేసు యే కోట్ఠాసా హోన్తి, తతోతి అత్థో. నను చ చేతనా కమ్మపథేసు న వుత్తాతి పటిపాటియా సత్తన్నం కమ్మపథభావో న యుత్తోతి? న, అవచనస్స అఞ్ఞహేతుత్తా. న హి చేతనాయ అకమ్మపథత్తా కమ్మపథరాసిమ్హి అవచనం, కదాచి పన కమ్మపథో హోతి, న సబ్బదాతి కమ్మపథభావస్స అనియతత్తా అవచనం. యదా పన కమ్మపథో హోతి, తదా కమ్మపథరాసిసఙ్గహో న నివారితోతి. "పఞ్చ సిక్ఖాపదా పరిత్తారమ్మణా ఏవా"తి ఏతేన అదిన్నాదానాదీనం సత్తారమ్మణభావవిరోధం "సత్తసఙ్ఖాతే సఙ్ఖారే ఏవ ఆరబ్భ పవత్తితో"తి సయమేవ పరిహరిస్సతి. "నత్థి సత్తా ఓపపాతికా"తి పవత్తమానా దిట్ఠి తేభూమకధమ్మవిసయావాతి సఙ్ఖారారమ్మణతా వుత్తా. విపాకనిస్సన్దఫలాని యథాక్కమం నిరయాదివిపాకదుగ్గతతాదీని.

అకుసలకమ్మపథకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలకమ్మపథకథావణ్ణనా

పాణాతిపాతాదీహి పన విరతియోతి ఏతం యాహి విరతీహి సమ్పయుత్తా చేతనా "కాయవచీకమ్మానీ"తి వుచ్చన్తి, తాసఞ్చ కమ్మపథభావో యుత్తోతి కత్వా వుత్తం. తథా హి వక్ఖతి "పటిపాటియా సత్త చేతనాపి వట్టన్తి విరతియోపీ"తి. **అల్లససమంస**న్తి జీవమానకససమంసం. వోరోపేతా హుత్వా నాభిజానామి. దుస్సీల్యాదారమ్మణా తదారమ్మణా. జీవితిన్ద్రియాదిఆరమ్మణా కథం దుస్సీల్యాదీని పజహన్తీతి తం దస్సేతుం **''యథా పనా''**తిఆది వుత్తం. **అనభిజ్ఝా...పే.... విరమన్తస్సా**తి అభిజ్ఝం పజహన్తస్సాతి అత్థో. న హి మనోదుచ్చరితా విరతి అత్థి అనభిజ్ఝాదీహేవ తప్పహానతో.

కమ్మపథసంసన్దనకథావణ్ణనా

కమ్మపథప్పత్తానం దుస్సీల్యాదీనం అసంవరానం తథా దుచ్చరితానఞ్చ అకుసలకమ్మపథేహి కమ్మపథప్పత్తానమేవ చ సుసీల్యాదీనం సంవరానం తథా సుచరితానఞ్చ కుసలకమ్మపథేహి అత్థతో నానత్తాభావదస్సనం. అథ వా తేసం ఫస్సద్వారాదీహి అవిరోధభావేన దీపనం కమ్మపథసంసన్దనన్తి కేచి వదన్తి , తదేతం విచారేతబ్బం. న హి పఞ్చఫస్సద్వారపఞ్చఅసంవరద్వారపఞ్చసంవరద్వారేసు ఉప్పన్నానం అసంవరానం సంవరానఞ్చ కమ్మపథతా అత్థి పాణాతిపాతాదీనం పరసన్తకవత్థులోభపరసత్తారమ్మణబ్యాపాదఅహేతుకదిట్ఠిఆదీనఞ్చ తేసు ద్వారేసు అనుప్పత్తితో. తివిధకఆయదుచ్చరితాదీని చ కమ్మపథాతి పాకటా ఏవాతి కిం తేసం కమ్మపథేహి నానత్తాభావదస్సనేన, న చ దుచ్చరితానం సుచరితానఞ్చ ఫస్సద్వారాదివసేన ఉప్పత్తి దీపితా, నాపి అసంవరానం సంవరానఞ్చ యతో తేసం ఫస్సద్వారాదీహి అవిరోధభావేన దీపనా సియా, కేవలం పన ఫస్సద్వారాదివసేన ఉప్పన్నానం అసంవరానం సంవరానఞ్చ కాయకమ్మాదితా దీపితా. యది చ ఏత్తకం కమ్మపథసంసన్దనం, "అకుసలం కాయకమ్మం పఞ్చఫస్సద్వారవసేన నుప్పజ్జతీ"తిఆది కమ్మపథసంసన్దనం న సియా. ఏసాపి ఛఫస్సద్వారాదీహి అవిరోధదీపనాతి చే, వుత్తమేవ పకారన్తరేన దస్సేతుం "అథ వా"తి న వత్తబ్బం. సముచ్చయత్థే చ అథ వా-సద్దే కమ్మపథప్పత్తానేవ దుస్సీల్యాదీని కాయకమ్మాదినామేహి వదన్తేహి మనోకమ్మస్స ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పత్తి న వత్తబ్బా. న హి తం చక్ఖుద్వారాదివసేన ఉప్పజ్జతీతి. యది చ కమ్మపథప్పత్తా ఏవ అసంవరాదయో గహితా, దుచ్చరితేహి అఞ్ఞేసం అసంవరానం అభావా తేసఞ్చ తంతంకమ్మభావస్స వుత్తత్తా "చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో అసంవరో అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతీ"తిఆది న వత్తబ్బం సియా. వుచ్చమానే హి తస్మిం సఙ్కరో సియా, వచీమనోకమ్మానిపి హి కాయద్వారే ఉప్పజ్జన్తి, తథా సేసద్వారేసుపి కమ్మన్తరానీతి.

అథ పన ద్వారన్తరే ఉప్పజ్జమానం కమ్మన్తరమ్పి తంద్వారికకమ్మమేవ సియా, "తివిధం కాయదుచ్చరితం అకుసలం కాయకమ్మమేవా"తిఆది, "అకుసలం కాయకమ్మం చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన వాచాఅసంవరద్వారవసేన చ ఉప్పజ్జతీ"తిఆది చ విరుజ్ఝేయ్య. దుచ్చరితానఞ్హి అఞ్ఞద్వారచరణం అత్థి, న చస్స ద్వారన్తరుప్పన్నం కమ్మన్తరం హోతీతి. తస్మా హేట్ఠా కమ్మపథప్పత్తానం ఏవ కాయకమ్మాదిభావస్స వుత్తత్తా సేసానఞ్చ తంతంద్వారుప్పన్నానం కుసలాకుసలానం ద్వారసంసన్దనే తంతంద్వారపక్ఖికభావస్స కతత్తా ఇధ కమ్మపథం అప్పత్తానఞ్చ చేతనాభావతో అకమ్మానఞ్చ అసంవరానం సంవరానఞ్చ భజాపియమానానం కమ్మపథానం వియ కాయకమ్మాదితాదీపనం, కమ్మపథప్పత్తానం తివిధకాయదుచ్చరితాదీనం తివిధకాయసుచరితాదీనఞ్చ ద్వారన్తరచరణేపి కాయకమ్మాదిభావావిజహనదీపనం, యథాపకాసితానఞ్చ కమ్మపథభావం పత్తానం అపత్తానఞ్చ అకుసలకాయకమ్మాదీనఞ్చ కుసలకాయకమ్మాదీనఞ్చ ఫస్సద్వారాదీహి ఉప్పత్తిపకాసనఞ్చ కమ్మపథసంసన్దనం నామ. కస్మా? అకమ్మపథానం కమ్మపథేసు కమ్మపథానఞ్చ అకమ్మపథేసు సమాననామతావసేన, కమ్మపథానం కమ్మపథేసు సామఞ్ఞనామావిజహనవసేన, ఉభయేసఞ్చ ఉప్పత్తివసేన ద్వారేసు ఏత్థ సంసన్దితత్తా.

తత్థ తివిధకమ్మద్వారవసేన ఉప్పన్నానం కమ్మానం ఞాతకమ్మభావతాయ తంతంకమ్మభావస్స అవచనీయత్తా కమ్మద్వారేసు తేసం ఉప్పత్తియా చ వుత్తత్తా పఞ్చవిఞ్ఞాణద్వారవసేన అసంవరాదీనం ఉప్పత్తిపరియాయవచనాభావతో చ కమ్మద్వారవిఞ్ఞాణద్వారాని విరజ్ఝిత్వా **"పఞ్చఫస్సద్వారవసేన హి ఉప్పన్నో"**తిఆది వుత్తం. "యమ్పిదం చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా ఉప్పజ్జతి సుఖం వా"తిఆదినా "చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా వేదనాక్ఖన్ధో అత్థి కుసలో"తిఆదినా చ పఞ్చఫస్సద్వారవసేన అసంవరాదీనం ఉప్పత్తిపరియాయో వుత్తో, న చ "యమిదం చక్ఖువిఞ్ఞాణపచ్చయా"తిఆదివచనం

అత్థీతి. వుత్తమ్పి చేతం "చక్ఖువిఞ్ఞాణసహజాతో హి ఫస్సో చక్ఖుసమ్ఫస్సో"తిఆది (ధ॰ స॰ ౧ కమ్మకథా; మహాని॰ అట్ఠ॰ ౧౬). తేన హి అసంవరానం సంవరానఞ్చ చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీహి అసహజాతత్తా మనోసమ్ఫస్ససహజాతానఞ్చ చక్ఖుసమ్ఫస్సద్వారాదివసేన ఉప్పత్తి దీపితాతి. "సో హి కాయద్వారే చోపనం పత్తో అకుసలం కాయకమ్మం హోతీ"తిఆదినా "చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతీ"తిఆదినా చ వచీకమ్మాదీనఞ్చ కమ్మపథప్పత్తానం అసంవరభూతానం కాయకమ్మాదిభావే ఆపన్నే "చతుబ్బిధం వచీదుచ్చరితం అకుసలం వచీకమ్మమేవ హోతీ"తిఆదినా అపవాదేన నివత్తి దట్ఠబ్బా. ఏవఞ్చ కత్వా పుబ్బే దస్సితేసు అసంవరవినిచ్ఛయేసు దుతియవినిచ్ఛయేసు చ న కోచి విరోధో. న హి వచీకమ్మాదిభూతో చోపనకాయఅసంవరో కాయకమ్మాది హోతీతి.

అకుసలం మనోకమ్మం పన ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పజ్జతి, తం కాయవచీద్వారేసు చోపనం పత్తం అకుసలం కాయవచీకమ్మం హోతీతి ఏత్థ కిం తం అకుసలం మనోకమ్మం నామ, హేట్ఠా దస్సితనయేన చ కాయవచీద్వారేసు ఉప్పన్నం తివిధం మనోదుచ్చరితం చోపనం అప్పత్తం సబ్బాకుసలఞ్చ. యది ఏవం తస్స కాయవచీకమ్మభావో నత్థీతి "చోపనప్పత్తం కాయవచీకమ్మం హోతీ"తి న యుజ్జతీతి ? నో న యుజ్జతి చోపనప్పత్తం కాయే వాచాయ చ అకుసలం కమ్మం హోతీతి అత్థసిద్ధితో. కమ్మం పన హోన్తం కిం కమ్మం హోతీతి? మనోకమ్మమేవ హోతీతి. ఇదం వుత్తం హోతి – చోపనప్పత్తం అకుసలం కాయద్వారే వచీద్వారే చ మనోకమ్మం హోతీతి. అథ వా తం-సద్దస్స మనోకమ్మేన సమ్బన్ధం అకత్వా ఛఫస్సద్వారవసేన యం ఉప్పజ్జతి, తన్తి యథావుత్తఉప్పాదమత్తపరిచ్ఛిన్నేన సమ్బన్ధో కాతబ్బో. కిం పన తన్తి? కమ్మకథాయ పవత్తమానత్తా కమ్మన్తి విఞ్ఞాయతి, తఞ్చ మనోసమ్ఫస్సద్వారే ఉప్పజ్జమానమ్పి తివిధం కమ్మం హోతీతి. యథా తం హోతి, తం దస్సేతుం **''కాయవచీద్వారేసు చోపనం పత్త''**న్తిఆదిమాహ. తత్థ నియమస్స అకతత్తా చోపనప్పత్తి ఉపలక్ఖణభావేన కాయవచీకమ్మనామసాధికావ, న పన సబ్బమ్పి చోపనప్పత్తం కాయవచీకమ్మమేవ, నాపి కుసలపక్ఖే చోపనం అప్పత్తం కాయవచీకమ్మం న హోతీతి అయమత్థో సిద్ధోవ హోతీతి.

అథ వా **తన్తి** తం ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పజ్జమానం మనోకమ్మన్తి సబ్బం మనసాపి నిప్ఫజ్జమానం కమ్మం మనోకమ్మన్తి చోదకాధిప్పాయేన గహేత్వా వదతి, న పుబ్బే దస్సితమనోకమ్మన్తి. యో హి పరస్స అధిప్పాయో "మనసా నిప్ఫత్తితో సబ్బేన మనోకమ్మేనేవ భవితబ్బం, న కాయవచీకమ్మేనా"తి, తం నివత్తేత్వా కమ్మత్తయనియమం దస్సేతుం ఇదమారద్ధం **''తం కాయవచీద్వారేసు చోపనం పత్త''**న్తిఆది. ఏత్థ చ సఙ్కరాభావో పురిమనయేనేవ వేదితబ్బో. అథ వా కమ్మన్తి అవిసేసేన కమ్మసద్దమత్తేన సమ్బన్ధం కత్వా యథావుత్తో కమ్మప్పభేదో యథా హోతి, తం పకారం దస్సేతి. అసఙ్కరో చ వుత్తనయోవ. యం పన వదన్తి "కాయవచీకమ్మసహజాతా అభిజ్ఝాదయో యదా చేతనాపక్ఖికా హోన్తి, తదా తాని మనోకమ్మాని కాయవచీకమ్మాని హోన్తీ"తి, తఞ్చ న, చేతనాపక్ఖికానం మనోకమ్మత్తాభావా. అబ్బోహారికత్తే చ మనోకమ్మతా సుట్ఠుతరం నత్థి. వుత్తమ్పి చేతం "అబ్బోహారికా వా"తి. తస్మా మనోకమ్మస్స కాయవచీకమ్మతా న వత్తబ్బా. అభిజ్ఝాదికిరియాకారికాయ ఏవ చేతనాయ సమ్పయుత్తా అభిజ్ఝాదయో మనోకమ్మం, న పాణాతిపాతాదికాయవచీకిరియాకారికాయాతి భియ్యోపి తేసం మనోకమ్మతాతి న తేసం మనోకమ్మానం సతం కాయవచీకమ్మతా వత్తబ్బాతి. ఏవం కమ్మానం ద్వారేసు ద్వారానఞ్చ కమ్మేసు అనియతత్తా ద్వారనిబన్ధనం న కతం. ఇదాని అకతేపి చ ద్వారనిబన్ధనే యేసం ద్వారానం వసేన ఇదం చిత్తం ఉప్పజ్జతి, తేసం తంతంద్వారకమ్మపథానఞ్చ వసేన ఉప్పత్తియా యథాభట్ఠపాళియా వుత్తాయ చ దీపనత్థం **''తత్థ కామావచర''**న్తిఆదిమాహ. **చిత్తం తివిధకమ్మద్వారవసేన ఉప్పజ్జతీ**తి ఇదం మనోకమ్మద్వారభూతస్స తేన సభావేన ఉప్పత్తిం గహేత్వా వుత్తం. యథా వా చిత్తం చిత్తాధిపతేయ్యన్తి

సమ్పయుత్తవసేన వుచ్చతి, ఏవమిధాపీతి వేదితబ్బం. చోపనద్వయరహితస్స మనోపబన్ధస్స మనోకమ్మద్వారభావే పన వత్తబ్బమేవ నత్థి.

కమ్మపథసంసన్దనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

ద్వారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అయం యోజనాతి "రూపారమ్మణం వా…పే॰… ధమ్మారమ్మణం వా"తి ఏతేన సహ "యం యం వా పనా"తి ఏతస్స అయం సమ్బన్ధోతి అత్థో. కో పనాయం సమ్బన్ధోతి? యేన వచనాని అఞ్ఞమఞ్ఞం సమ్బజ్ఝన్తి, తం పుబ్బాపరవచనే పయోజనం సమ్బన్ధో. ఇధ చ సబ్బారమ్మణతాదిదస్సనం "రూపారమ్మణం వా…పే॰… ధమ్మారమ్మణం వా"తి ఏతస్స అనన్తరం "యం యం వా పనా"తి ఏతస్స వచనే పయోజనం యోజనా దట్ఠబ్బం. తత్థ **"రూపారమ్మణం వా…పే॰… ధమ్మారమ్మణం వా ఆరబ్భా"**తి ఏత్తకేన ఆపన్నం దోసం దస్సేత్వా తన్నివత్తనవసేన "యం యం వా పనా"తి ఏతస్స పయోజనం దస్సేతుం **"హేట్ఠా"**తిఆదిమాహ. దుతియే అత్థవికప్పే "యం యం వాపనా"తి ఏతేన అప్పధానమ్పి రూపాదిం ఆకడ్ఢతి. న హి పధానస్స చిత్తస్స అత్తనోయేవ ఆరమ్మణభావో అత్థీతి. **హేట్ఠా వుత్తనయేనా**తి సబ్బారమ్మణతాదినయేన. "హేట్ఠా గహితమేవ గహితన్తి వత్వా తస్స వచనే పయోజనం దస్సేతుం 'రూపం వా…పే॰… ఇదం వా ఇదం వా ఆరబ్భా'తి కథేతుం ఇదం వుత్త"న్తి వుత్తం. తత్థ **ఇదం వా ఇదం వా**తి ఏతం సబ్బారమ్మణతాదిం సన్ధాయ కథితన్తి వేదితబ్బం.

ధమ్ముద్దేసవారకథా

ఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా

ఆచరియానన్తి రేవతాచరియస్స. **న పనేతం సారతో దట్ఠబ్బం.** న హి ఫస్సాదీనం కామావచరాదిభావదస్సనత్థం ఇదమారద్ధం, కిన్తు తస్మిం సమయే ఫస్సాదిసభావదస్సనత్థన్తి.

చిత్తస్స పఠమాభినిపాతత్తాతి సబ్బే చేతసికా చిత్తాయత్తా చిత్తకిరియాభావేన వుచ్చన్తీతి ఫస్సో "చిత్తస్స పఠమాభినిపాతో"తి వుత్తో. కామం ఉప్పన్నఫస్సో పుగ్గలో చిత్తచేతసికరాసి వా ఆరమ్మణేన ఫుట్ఠో ఫస్ససహజాతాయ వేదనాయ తంసమకాలమేవ వేదేతి, ఫస్సో పన ఓభాసస్స పదీపో వియ వేదనాదీనం పచ్చయవిసేసో హోతీతి పురిమకాలో వియ వుత్తో. గోపానసీనం ఉపరి తిరియం ఠపితకట్ఠం **పక్ఖపాసో**. కట్ఠద్వయాది వియ ఏకదేసేన ఏకపస్సేన అనల్లీయమానోపి రూపేన సహ ఫస్సస్స సామఞ్ఞం అనల్లీయమానం సఙ్ఘట్టనమేవ, న విసయభావో, సఙ్ఘట్టనఞ్చ ఫస్సస్స చిత్తారమ్మణానం సన్నిపతనభావో ఏవ. వత్థారమ్మణసన్నిపాతేన సమ్పజ్జతీతి సఙ్ఘట్టనసమ్పత్తికో ఫస్సో. పాణిద్వయస్స సన్నిపాతో వియ చిత్తారమ్మణసన్నిపాతో ఫస్సో చిత్తస్స ఆరమ్మణే సన్నిపతితప్పవత్తియా పచ్చయో హోతీతి **కిచ్చట్ఠేనేవ రసేన సఙ్ఘట్టనరసో**. తథా పచ్చయభావో హి తస్స ఫస్సస్స సఙ్ఘట్టనకిచ్చన్తి. యథా హి పాణియా పాణిమ్హి సఙ్ఘట్టనం తబ్బిసేసభూతా రూపధమ్మా, ఏవం చిత్తస్స ఆరమ్మణే సఙ్ఘట్టనం తబ్బిసేసభూతో ఏకో చేతసికధమ్మో దట్ఠబ్బో. **చిత్తేయేవా**తి ఏతేన చేతసికసభావతం వత్థారమ్మణేహి అసంసట్ఠం సఙ్ఘట్టనం వేదనాయ దస్సేతి, న పన వత్థునిస్సయతం పటిక్ఖిపతి. తస్స

ఫస్సస్స కారణభూతో తదనురూపో సమన్నాహారో తజ్జాసమన్నాహారో. ఇన్ద్రియస్స తదభిముఖభావో ఆవజ్జనాయ చ ఆరమ్మణకరణం విసయస్స పరిక్ఖతతా అభిసఙ్ఖతతా విఞ్ఞాణస్స విసయభావకరణన్తి అత్థో.

సుఖవేదనాయమేవ లబ్భతి అస్సాదభావతోతి అధిప్పాయో. **విస్సవితాయా**తి అరహతాయ. అనేకత్థత్తా హి ధాతూనం అరహత్థో విపుబ్బో సుసద్దో. విస్సవం వా సజనం వసితా కామకారితా **విస్సవితా. ఆరమ్మణరసేకదేసమేవ అనుభవన్తీ**తి ఇదం ఫుసనాదికిచ్చం ఏకదేసానుభవనమివ హోతీతి కత్వా వుత్తం. వేదయితసభావో ఏవ హి అనుభవనన్తి. ఫుసనాదిభావేన వా ఆరమ్మణగ్గహణం ఏకదేసానుభవనం, వేదయితభావేన గహణం యథాకామం సబ్బానుభవనం. ఏవం సభావానేవ తాని గహణానీతి న వేదనాయ వియ ఫస్సాదీనమ్పి యథాసకకిచ్చకరణేన సామిభావానుభవనం చోదేతబ్బం. **అయం ఇధా**తి ఏతేన పఞ్చసు వేదనాసు ఇమస్మిం చిత్తే అధిప్పేతం సోమనస్సవేదనం వదతి, తస్మా అసోమనస్సవేదనం అపనేత్వా గహితాయ సోమనస్సవేదనాయ సమానా ఇట్ఠాకారసమ్భోగరసతా వుత్తాతి వేదితబ్బా.

నిమిత్తేన పునసఞ్జాననకిచ్చా **పచ్చాభిఞ్ఞాణరసా**. పునసఞ్జాననస్స పచ్చయో పునసఞ్జాననపచ్చయో, తదేవ నిమిత్తం పున...పే.... నిమిత్తం, తస్స కరణం **పున...పే.... కరణం**. పునసఞ్జాననపచ్చయభూతం వా నిమిత్తకరణం **పున... పే.... కరణం,** తదస్సా కిచ్చన్తి అత్థో. పునసఞ్జాననపచ్చయనిమిత్తకరణం నిమిత్తకారికాయ నిమిత్తేన సఞ్జాననన్తియా చ సబ్బాయ సఞ్ఞాయ సమానం వేదితబ్బం. **ఞాణమేవ అనువత్తతి,** తస్మా అభినివేసకారికా విపరీతగ్గాహికా చ న హోతీతి అధిప్పాయో. ఏతేనుపాయేన సమాధిసమ్పయుత్తాయ అచిరట్ఠానతా చ న హోతీతి దట్ఠబ్బా.

అభిసన్దహతీతి పబన్ధతి పవత్తేతి. **చేతనాభావో** బ్యాపారభావో. **దిగుణుస్సాహా**తి న దిగుణం వీరియయోగం సన్ధాయ వుత్తం, అత్తనో ఏవ పన బ్యాపారకిచ్చస్స మహన్తభావం దీపేతి. **ఉస్సాహనభావేనా**తి ఆదరభావేన. సా హి సయం ఆదరభూతా సమ్పయుత్తే ఆదరయతీతి.

విజాననం ఆరమ్మణస్స ఉపలద్ధి. **సన్దహనం** చిత్తన్తరస్స అనుప్పబన్ధనం. **చక్ఖునా హి దిట్ఠ**న్తి చక్ఖునా దట్ఠబ్బం. యథా "దిట్ఠం సుతం ముతం విఞ్ఞాత"న్తి దట్ఠబ్బాది వుచ్చతి, ఏవమిధాపి వేదితబ్బం. **చక్ఖునా హీ**తిఆదీసు చక్ఖునా...పే.... మనసా ద్వారేనాతి అత్థో. నగరగుత్తికస్స వియ చిత్తస్స ఆరమ్మణవిభావనమత్తం ఉపధారణమత్తం ఉపలద్ధిమత్తం కిచ్చం, ఆరమ్మణపటివేధనపచ్చాభిఞ్ఞాణాది పన కిచ్చం పఞ్ఞాసఞ్ఞాదీనన్తి వేదితబ్బం. **పురిమనిద్దిట్ఠ**న్తి సమయవవత్థానే నిద్దిట్ఠం. భావేన్తో వియ న న ఉప్పజ్జతి, కిన్తు ఉప్పజ్జతీతి దస్సేతుం "**చిత్తం హోతీ**"తి వుత్తన్తి ఏతం హోతి-సద్దస్స ఉప్పజ్జతి-సద్దస్స చ సమానత్థత్తే సతి యుజ్జేయ్య, తదత్థత్తే చ తత్థ ఉప్పన్నం హోతీతి న వుచ్చేయ్య. న హి యుత్తం ఉప్పన్నం ఉప్పజ్జతీతి వత్తుం. చిత్తస్స చ ఉప్పన్నతా సమయవవత్థానే వుత్తా ఏవాతి కిం తస్స పున ఉప్పత్తిదస్సనేన. యేన చ సమయవవత్థానం కతం, తస్స నిద్దేసో న న సక్కా కాతున్తి కిం తం నిద్దేసత్థం ఉద్దేసేన దుతియేన, నిద్దేసేనేవ చ ఫస్సాదీహి చ అఞ్ఞత్తం చిత్తస్స సిజ్ఝతీతి కిం తదత్థేన పున వచనేన, అఞ్ఞప్పయోజనత్తా పన పురిమస్స చిత్తవచనస్స పచ్ఛిమం వుత్తం. పురిమఞ్హి సమయవవత్థానత్థమేవ వుత్తం, న వవత్థితసమయే విజ్జమానధమ్మదస్సనత్థం, ఇతరఞ్చ తస్మిం సమయే విజ్జమానధమ్మదస్సనత్థం వుత్తం, న సమయవవత్థానత్థం, న చ అఞ్ఞదత్థం వచనం అఞ్ఞదత్థం వదతి, న చ లేసేన వుత్తోతి కత్వా మహాకారుణికో అత్థం పాకటం న కరోతీతి.

ఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఝానఙ్గరాసివణ్ణనా

వితక్కేతీతి ధమ్మతో అఞ్ఞస్స కత్తునివత్తనత్థం ధమ్మమేవ కత్తారం నిద్దిసతి. తస్స పన వసవత్తిభావనివారణత్థం ''**వితక్కనం వా**''తి భావనిద్దేసో. రూపం రూపన్తి పథవీ పథవీతి వా ఆకోటేన్తో వియ హోతీతి **ఆకోటనలక్ఖణో**. ఆదితో, అభిముఖం వా హననం **ఆహననం,** పరితో, పరివత్తేత్వా వా ఆహననం **పరియాహననం.** విచారతో ఓళారికట్ఠేన విచారస్సేవ పుబ్బఙ్గమట్ఠేన అనురవతో ఓళారికో తస్స చ పుబ్బఙ్గమో **ఘణ్టాభిఘాతో వియ** హోతి **వితక్కో**. సో యథా ఘణ్టాభిఘాతో పఠమాభినిపాతో హోతి, ఏవం ఆరమ్మణాభిముఖనిరోపనట్ఠేన పఠమాభినిపాతో హోతి. **విప్ఫారవా**తి విచలనయుత్తో. **అనుప్పబన్ధేన పవత్తియ**న్తి ఉపచారే వా అప్పనాయం వా సన్తానేన పవత్తియం. తత్థ హి వితక్కో నిచ్చలో హుత్వా ఆరమ్మణం అనుపవిసిత్వా పవత్తతి. **మణ్డల**న్తి ఖలమణ్డలం.

పీణయతీతి తప్పేతి, వడ్ఢేతి వా. **ఫరణరసా**తి పణీతరూపేహి కాయస్స బ్యాపనరసా. ఉదగ్గభావో **ఓదగ్యం. ఖుద్దికా** లహుం లోమహంసనమత్తం కత్వా భిన్నా న పున ఉప్పజ్జతి. **ఖణికా** బహులం ఉప్పజ్జతి. ఉబ్బేగతో **ఫరణా** నిచ్చలత్తా చిరట్ఠితికత్తా చ పణీతతరా. పస్సద్ధియా నిమిత్తభావేన గబ్భం గణ్హన్తీ. అప్పనాసమ్పయుత్తావ పీతి **అప్పనాసమాధిపూరికా**తి కత్వా సా ఠపితా. **ఇతరా ద్వే** ఖణికోపచారసమాధిపూరికా పీతీ.

సమాధిచిత్తేనాతి సమాధిసహితచిత్తేన. **అవిసారో** అత్తనో ఏవ అవిసరణసభావో. **అవిక్ఖేపో** సమ్పయుత్తానం అవిక్ఖిత్తతా. యేన సమ్పయుత్తా అవిక్ఖిత్తా హోన్తి, సో ధమ్మో అవిక్ఖేపోతి. **విసేసతో**తి యేభుయ్యేన. సుఖవిరహితోపి హి అత్థి సమాధీతి. పదీపనిదస్సనేన సన్తానట్ఠితిభావం సమాధిస్స దస్సేతి.

ఝానఙ్గరాసివణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇన్ద్రియరాసివణ్ణనా

సద్దహన్తి ఏతాయాతి సద్దహనకిరియాయ పవత్తమానానం ధమ్మానం తత్థ ఆధిపచ్చభావేన సద్ధాయ పచ్చయతం దస్సేతి. తస్సా హి ధమ్మానం తథాపచ్చయభావే సతి "పుగ్గలో సద్దహతీ"తి వోహారో హోతి. పసాదనీయట్ఠానేసు పసాదస్స పటిపక్ఖభూతం అకుసలం అస్సద్ధియం మిచ్ఛాధిమోక్ఖో చ. పసాదభూతో నిచ్ఛయో వత్థుగతో అధిమోక్ఖలక్ఖణం, న యేవాపనకాధిమోక్ఖోతి. **ఇన్దట్ఠం కారేతీ**తి "మం అన్తరేన తుమ్హాకం అధిముచ్చనం నత్థి, మయా సద్దహథా"తి వియ అత్తానం అనువత్తేతి సమ్పయుత్తధమ్మే. ఏవం సేసేసుపి. **పక్ఖన్దన**న్తి సంసీదనం. **పఙ్కో** కద్దమతో ఘనీభూతో హోతి. **పణకం** పిచ్ఛిలం ఉదకమలం. పీతం ఉదకం. **ఓకప్పనలక్ఖణా**తి అనుపవిసిత్వా ఏవమేతన్తి కప్పనలక్ఖణా. అకలుసభావో **అకాలుసియం,** అనావిలభావోతి అత్థో. బుద్ధాదివత్థూని **సద్ధేయ్యాని**.
సప్పురిసూపసేవనసద్ధమ్మస్సవనయోనిసోమనసికారధమ్మానుధమ్మపటిపత్తియో **సోతాపత్తియఙ్గాని**. కుసలధమ్మానం ఆదానే **హత్థో** వియ, సబ్బసమ్పత్తినిప్ఫాదనే **విత్తం** వియ, అమతకసిఫలఫలనే **బీజం** వియ దట్ఠబ్బా.

వీరభావోతి యేన వీరో నామ హోతి, సో ధమ్మోతి అత్థో. అనుబలప్పదానం **పగ్గహో**. మగ్గో గన్తబ్బో హోతి, మగ్గో గతో, కమ్మం కత్తబ్బం, కమ్మం కతం, అప్పమత్తకో ఆబాధో ఉప్పన్నో, గిలానా వుట్ఠితో హోతి అచిరవుట్ఠితో గేలఞ్ఞా, గామం వా

నిగమం వా పిణ్డాయ చరన్తో న లభతి లూఖస్స వా పణీతస్స వా భోజనస్స యావదత్థం పారిపూరిం, లభతి…పే….
పారిపూరిన్తి ఏతాని అనురూపపచ్చవేక్ఖణాసహితాని అట్ఠ వీరియారమ్భవత్థూని తంమూలకాని వా పచ్చవేక్ఖణాని.

చిరకతాదిఆరమ్మణం ఉపగన్త్వా ఠానం, అనిస్సజ్జనం వా ఆరమ్మణస్స **ఉపట్ఠానం.** ఉదకే అలాబు వియ ఆరమ్మణం పిలవిత్వా గన్తుం అప్పదానం పాసాణస్స వియ నిచ్చలస్స ఆరమ్మణస్స ఠపనం సారణం అసమ్ముట్ఠతాకరణం **అపిలాపనం.** అపిలాపే కరోతి **అపిలాపేతి. గతియోతి** నిప్ఫత్తియో సమ్భవతో ఫలతో చ. **అపరో నయోతి** రసాదిదస్సనత్థం ఆరద్ధం. సమ్మోసపచ్చనీకం కిచ్చం **అసమ్మోసో,** న సమ్మోసాభావమత్తం. సతియా వత్థుభూతా కాయాదయో **కాయాదిసతిపట్ఠానా,** సతియోయేవ వా పురిమా పచ్ఛిమానం పదట్ఠానం.

విక్ఖేపస్స ఉద్ధచ్చస్స. **పఞ్ఞాపేతీతి** పకారేహి జానాపేతి. **ఏకాలోకా హోతీతి** విపస్సనుపక్కిలేసోభాసం సన్ధాయాహ. మనతే విజానాతి ఏతేనాతి వా **మనో,** ఏవఞ్చ కత్వా “మనఞ్చ పటిచ్చ ధమ్మే చా”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౪, ౪౦౦; ౩.౪౨౧, ౪౨౫) కారణభావేన మనో వుత్తో. సబ్బో హి మనో అత్తనో అనన్తరస్స విఞ్ఞాణస్స కారణన్తి. **విజానాతీతి** పరిచ్ఛిన్నోపలద్ధివసేన జానాతి, న సఞ్ఞాపఞ్ఞా వియ సఞ్జాననపటివిజ్ఝనవసేన.

పీతిసోమనస్ససమ్పయోగతోతి వుత్తే యేన యోగా సుమనో హోతి, తం సోమనస్సన్తి వుచ్చతీతి పీతియా చ సోమనస్సభావో ఆపజ్జతి, తస్మా వినాపి కాయేన వత్థునా సాతవేదనాసమ్పయోగతోతి యోజేతబ్బం. ఏవఞ్చ నిప్పీతికం సోమనస్సఞ్చ సఙ్గహితం హోతి, పీతిఉపలక్ఖితం వా సోమనస్సం సప్పీతికం నిప్పీతికఞ్చ సోమనస్సన్తి అత్థో దట్ఠబ్బో.

పవత్తసన్తతాధిపతేయ్యన్తి పవత్తసఙ్ఖాతాయ సన్తతియా అధిపతిభూతం. జీవితిన్ద్రియస్స హి అత్తనో విజ్జమానక్ఖణే అనుపాలేన్తస్స అనన్తరఞ్చ సానుపాలనానం ఉప్పత్తియా హేతుభూతస్స వసేన పవత్తం చిరట్ఠితికం హోతి, తంతంకమ్మవిసేసేన విసేసయుత్తం యావ చుతి అవిసేసేన వా యావ పరినిబ్బానం అవిచ్ఛిన్నం పవత్తతి జీవమానతావిసేసయుత్తఞ్చాతి రూపారూపజీవితిన్ద్రియానం సమానలక్ఖణాదిం వత్తుం ‘‘**అత్తనా అవినిభుత్తధమ్మాన**’’న్తి ఆహ. అనుపాలేతబ్బానం **అత్థిక్ఖణేయేవ.** అసతి హి అనుపాలేతబ్బే ఉప్పలాదిమ్హి కిం ఉదకం అనుపాలేయ్యాతి. **తస్స తస్సాతి** అనుపాలనాదికస్స. **సాధనతోతి** సాధనేన. తంసాధనఞ్చ జీవమానవిసేసపచ్చయభావతో.

ఇన్ద్రియరాసివణ్ణనా నిట్ఠితా.

మగ్గఙ్గరాసివణ్ణనా

సమ్మాతి అవిపరీతనియ్యానికభావేన. **పసత్థతా** చ ఏవమేవ దట్ఠబ్బా.

బలరాసివణ్ణనా

అస్సద్ధియేతి అస్సద్ధియకారణా. **ఉభయపదవసేనాతి** సద్ధాపదం బలపదన్తి ఏవమాదిపదద్వయవసేన. నియకజ్ఝత్తం జాతిఆదిసముట్ఠానం ఏతిస్సాతి **అజ్ఝత్తసముట్ఠానా.** గరునా కిస్మిఞ్చి వుత్తే గారవవసేన పతిస్సవనం పతిస్సవో, సహ పతిస్సవేన **సప్పతిస్సవం,** పతిస్సవభూతం తంసభాగఞ్చ యంకిఞ్చి గారవన్తి అత్థో. **జాతిఆదిమహత్తపచ్చవేక్ఖణేన**

ఉప్పజ్జమానా చ హిరీ తత్థ గారవవసేన పవత్తతీతి ''**సప్పతిస్సవలక్ఖణా**''తి వుచ్చతి. వజ్జం భాయతి తఞ్చ భయతో పస్సతీతి **వజ్జభీరుకభయదస్సావీ**. ఏవంసభావం ఓత్తప్పం. హిరీ పాపధమ్మే గూథం వియ పస్సతి, ఓత్తప్పం ఉణ్హం వియ. **దాయజ్జం** నవలోకుత్తరధమ్మాది. అజ్ఝత్తసముట్ఠానాదితా చ హిరీఓత్తప్పానం తత్థ తత్థ పాకటభావేన వుత్తా, న పన తేసం కదాచి అఞ్ఞమఞ్ఞం విప్పయోగా. న హి లజ్జనం నిబ్భయం పాపభయం వా అలజ్జనం హోతీతి.

మూలరాసివణ్ణనా

అగేధో అనభిజ్ఝనం అనభికఙ్ఖనం. అనల్లీనో భావో అధిప్పాయో ఏతస్సాతి **అనల్లీనభావో**, ఏవఞ్హి ఉపమాయ సమేతి. **అనుకూలమిత్తో** అనువత్తకో. **వినయరసో**తి వినయనరసో. **అదోసో దుస్సీల్యమలస్సా**తి ఇదం దుస్సీల్యస్స దోససముట్ఠానతం దోసూపనిస్సయతఞ్చ సన్ధాయ వుత్తం. **అభావనాయా**తి "తత్థ జాతానం ధమ్మానం అనతివత్తనట్ఠేన భావనాఇన్ద్రియానం ఏకరసట్ఠేన భావనా తదుపగవీరియవాహనట్ఠేన భావనా ఆసేవనట్ఠేన భావనా"తి ఏవం వుత్తాయ పఞ్ఞాసాధనాయ భావనాయ అప్పవత్తి, తప్పటిపక్ఖభూతా వా అకుసలా **అభావనా**. నిగ్గుణేపి గుణగ్గహణం **అధికగ్గహణం**. విజ్జమానమ్పి గుణం విద్ధంసేత్వా గహణం **ఊనగ్గహణం**. చతువిపల్లాసగ్గహణం **విపరీతగ్గహణం**.

యాథావసభావేతి "ఏత్తకో ఏతస్స గుణో, ఏత్తకో దోసో"తి గుణదోసానం సభావే "జరాధమ్మో జీరతి, తం కుతేత్థ లబ్భా మా జీరీ"తి ఏవమాదిపచ్చవేక్ఖణసమ్భవతో. **అలోభేన చ గహట్ఠానం** ఖేత్తవత్థాదీసు వివాదాభావతో. **అమోహేన పబ్బజితానం** దిట్ఠిగతవివాదాభావతో. కామరాగాభినివేసవినిబన్ధా హి గహట్ఠా గహట్ఠేహి వివదన్తి, దిట్ఠిరాగాభినివేసవినిబన్ధా సమణా సమణేహీతి. రాగవసేన మిత్తసన్థవో దోసవసేన విరోధో చ తబ్బిసేసేన **ఉపగమాపగమా,** ఆరమ్మణే వా రూపాదిమ్హి అనురోధవిరోధా. **అమజ్ఝత్తభావస్స** పటిఘానునయసఙ్ఖాతస్స మోహేన పవత్తి. సుఖవిపరిణామే దుక్ఖసమాయోగే చ పటిఘుప్పత్తియం వేదనాపరిగ్గహో న సిజ్ఝతీతి అదోసానుభావేన వేదనాసతిపట్ఠానం సిజ్ఝతి. **దిబ్బవిహారస్సా**తి చతున్నం ఝానానం. **అరియవిహారో** ఫలసమాపత్తి. మోహేన అవిచారేన్తో ఉదాసీనపక్ఖేసుపి సత్తసఙ్ఖారేసు సబ్బేసు అభిసఙ్గం కరోతీతి అమూళ్హస్స తదభావో వేదితబ్బో. దుక్ఖదస్సనస్స ఆసన్నపటిపక్ఖత్తా దోసస్స తప్పటిపక్ఖేన అదోసేన దుక్ఖదస్సనం హోతి.

కమ్మపథరాసివణ్ణనా

సుఖాదీని అత్తనో **న బ్యాపాదేతి** న వినాసేతి పరస్స చాతి దట్ఠబ్బం. కమ్మపథతాతంసభాగతాహి **కమ్మపథవసేన**.

పస్సద్ధాదియుగలవణ్ణనా

దరథో సారమ్భో, దుక్ఖదోమనస్సపచ్చయానం ఉద్ధచ్చాదికానం కిలేసానం చతున్నం వా ఖన్ధానం ఏతం అధివచనం. ఉద్ధచ్చప్పధానా కిలేసా ఉద్ధచ్చాదికిలేసా, ఉద్ధచ్చం వా ఆదిం కత్వా సబ్బకిలేసే సఙ్గణ్హాతి. **సువణ్ణవిసుద్ధి వియా**తి యథా సువణ్ణవిసుద్ధి అలఙ్కారవికతివినియోగక్ఖమా, ఏవం అయమ్పి హితకిరియావినియోగక్ఖమా.

సమం , సమన్తతో వా పకారేహి జాననం **సమ్పజఞ్ఞం**. చేతియవన్దనాదిఅత్థం అభిక్కమాదీసు అత్థానత్థపరిగ్గణ్హనం **సాత్థకసమ్పజఞ్ఞం**. సతి చ అత్థే సప్పాయాసప్పాయరూపాదిపరిగ్గణ్హనం **సప్పాయసమ్పజఞ్ఞం**. గోచరగామాభిక్కమనాదీసు కమ్మట్ఠానావిజహనం **గోచరసమ్పజఞ్ఞం**. అభిక్కమనాదీనం ధాతుఆదివసేన పవిచయో **అసమ్మోహసమ్పజఞ్ఞం**.

సబ్బకమ్మట్ఠానభావనానుయుత్తానం సబ్బయోగీనం సబ్బదా ఉపకారకా ఇమే ద్వే ధమ్మా పారిపన్థకహరణతో భావనావడ్ఢనతో చ. యథాహ "ద్వే ధమ్మా బహుకారా సతి చ సమ్పజఞ్ఞఞ్చా"తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౨). యుగే నద్ధా వియాతి **యుగనద్ధా,** అఞ్ఞమఞ్ఞం నిమిత్తభావేన సమం పవత్తాతి అత్థో. "పున చపరం, ఆవుసో, భిక్ఖు సమథవిపస్సనం యుగనద్ధం భావేతీ"తి (అ॰ ని॰ ౪.౧౭౦; పటి॰ మ॰ ౨.౧) హి సుత్తే ఏతేసం యుగనద్ధతా వుత్తా. సబ్బకుసలధమ్మేసు లీనుద్ధచ్చాభావో ఏతేహి ద్వీహి సమం యుత్తేహీతి "**వీరియసమాధియోజనత్థాయా**"తి ఆహ, యోగవచనత్థాయాతి అత్థో.

యేవాపనకవణ్ణనా

రూపాభావేనాతి రుప్పనాభావేన. **ధమ్మాతి** ఏతస్స అత్థో సభావతో ఉపలబ్భమానాతి. **మేత్తాపుబ్బభాగోతి** అప్పనాప్పత్తాయ మేత్తాయ పుబ్బభాగో , పరికమ్మమేత్తా ఏతస్మిం చిత్తే అత్థీతి అత్థో. **విరతివసేనాతి** వచీపవత్తియా న పూరేతి, కిన్తు విరతియోగేనాతి అత్థో. **అపణ్ణకఙ్గానీతి** అవిరద్ధఙ్గాని. యథా తథా వా ఆరమ్మణే వినిచ్ఛయనం **అధిముచ్చనం**. న హి అనధిముచ్చన్తో పాణాతిపాతాదీసు దానాదీసు వా పవత్తతి, సద్ధా పన పసాదనీయేసు పసాదాధిమోక్ఖోతి అయమేతేసం విసేసో. దారకస్స వియ ఇతో చితో చ సంసప్పనస్స కరిస్సామి న కరిస్సామీతి అవినిచ్ఛయస్స పటిపక్ఖకిరియా **అసంసప్పనం. పురిమమనతోతి** భవఙ్గతో. **విసదిసం** వీథిజవనం **మనం కరోతీతి** మనసికారసామఞ్ఞేన వీథిజవనపటిపాదకే దస్సేతి. **తేసు ధమ్మేసూతి** చిత్తచేతసికధమ్మేసు. అతదారమ్మణత్తేపి హి తేసు సమప్పవత్తేసు ఉదాసీనభావతో **తత్రమజ్ఝత్తతాతి** వుచ్చతి. అలీనానుద్ధతప్పవత్తిపచ్చయత్తా **ఊనాధికనివారణరసా**. **కాయదుచ్చరితాదివత్థూనన్తి** పాణాదీనం. **అమద్దనా** మద్దనపటిపక్ఖభావోవ.

తంతంరాసికిచ్చవసేన విభాగరహితా **అవిభత్తికా. ఏత్థాతి** ఏతేసు సవిభత్తికేసు దుతియట్ఠానాదీసుపి భాజియమానేసు అపుబ్బం నత్థీతి అత్థో. **పదం పూరితన్తి** ఝానాదిపదం పఞ్చకాదివసేన పూరితం. పఞ్చ హి అఙ్గాని ఝానపదస్స అత్థో, తేసు ఏకస్మిఞ్చ ఊనే ఝానపదం ఊనం హోతీతి. పదసమూహో పదకోట్ఠాసో వా తం తమేవ వా పదం, అవుత్తం హాపితం నామ హోతీతి వుత్తం "పూరిత"న్తి. వుత్తస్మిఞ్ఞేవ వుచ్చమానే అనేకేసం పురిససద్దానం వియ కోచి సమ్బన్ధో నత్థీతి మఞ్ఞమానో ఆహ "**అననుసన్ధికా కథా**"తి. అన్తరన్తరా వుత్తస్మిఞ్ఞేవ వుచ్చమానే అనుక్కమేన ధమ్మా కథితా న హోన్తీతి ఆహ "**ఉప్పటిపాటియా**"తి. ఫస్సపఞ్చమకరాసి సబ్బచిత్తుప్పాదసాధారణవసేన చతుక్ఖన్ధతప్పచ్చయసఙ్గహవసేన చ వుత్తో. యథావుత్తేసు పన రాసీసు ఏకరాసికిచ్చస్సపి అభావా ఛన్దాదయో యేవాపనకవసేన వుత్తా. వుత్తానమ్పి చ ధమ్మానం యథా వేదనాదీనం ఝానఙ్గాదిభావో వుత్తో, న ఏవం సోవచస్సతాకల్యాణమిత్తతాదివిసేసో వుత్తోతి తస్స సఙ్గణ్హనత్థం కేచి ధమ్మే విసుం ఠపేత్వా తే చ తఞ్చ విసేసం "**యే వా పనా**"తి ఆహ. వేనేయ్యజ్ఝాసయవసేన వా సావసేసే ధమ్మే వత్వా "**యే వా పనా**"తి వుత్తం.

యేవాపనకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధమ్ముద్దేసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కామావచరకుసలం

నిద్దేసవారకథావణ్ణనా

౨. **ఫుసనకవసేనా**తి సన్తే అసన్తేపి విసయే ఆపాథగతే చిత్తస్స సన్నిపతనవసేన ‘‘చిత్తం మనో’’తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౬, ౧౨) వియ కిచ్చవిసేసం, ‘‘మానస’’న్తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౬, ౧౨) వియ సమానే అత్థే సద్దవిసేసం, ‘‘పణ్డర’’న్తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౬, ౧౨) వియ గుణవిసేసం, ‘‘చేతసికం సాత’’న్తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౨, ౧౮) వియ నిస్సయవిసేసం, ‘‘చిత్తస్స ఠితీ’’తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౧, ౨౪) వియ అఞ్ఞస్స అవత్థాభావవిసేసం, ‘‘అలుబ్భనా’’తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౩౨) వియ అఞ్ఞస్స కిరియాభావవిసేసం, ‘‘అలుబ్భితత్త’’న్తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౩౨) వియ అఞ్ఞస్స కిరియాభావభూతతావిసేసన్తిఆదికం అనపేక్ఖిత్వా ధమ్మమత్తదీపనం సభావపదం. ఫుసన్తస్స హి చిత్తస్స ఫుసనకిరియా **ఫుసనాకారో**. **సమ్ఫుసనా**తి ఆరమ్మణసమాగమఫుసనా, న పటిలాభసమ్ఫుసనా. సమ్ఫుసితస్స ఆరమ్మణేన సమాగతస్స చిత్తస్స భావో **సమ్ఫుసితత్తం**. యస్మిం సతి చిత్తం సమ్ఫుసితన్తి వుచ్చతి, సో తస్స భావో. ఏవం అఞ్ఞేసుపి భావనిద్దేసేసు దట్ఠబ్బం.

అపరస్స వేవచనస్స, అపరేన వా పురిమత్థస్స దీపనా **అపరదీపనా**. ‘‘పణ్డిచ్చం కోసల్ల’’న్తి ఏవమాదయో పఞ్ఞావిసేసా నానాకాలే లబ్భమానాపి ఏకస్మిం చిత్తే లబ్భన్తి. ఏకస్మిఞ్చ విసేసే ఇతరేపి అనుగతా హోన్తీతి దస్సేతుం తథా విభత్తి అత్థతో విభత్తి హోతి అత్థనానత్తేన కతత్తా. అథ వా యథా ‘‘కోధో కుజ్ఝనా కుజ్ఝితత్త’’న్తి (ధ॰ స॰ ౧౦౬౬) సభావాకారభావనిద్దేసేహి కోధోతి ఏవమాకారోవ అత్థో వుత్తో, న ఏవమిధ, ఇధ పన పణ్డితాదిభావాకారభిన్నో అత్థో వుత్తోతి ఇదం విభత్తిగమనం అత్థవసేన హోతి. **సమ్ఫుసితత్త**న్తి ఏత్థాపి న ‘‘ఫస్సో’’తి ఏవమాకారోవ అత్థో వుత్తో. **సమ్ఫస్సో**తి ఏవమాకారో పన వుత్తోతి అత్థతో విభత్తిగమనన్తి వుత్తం.

దోసో బ్యాపాదోతి ఉద్దేసేపి నామనానత్తేన నానాభూతో ఉద్దిట్ఠో. నిద్దేసేపి తేనేవ నానత్తేన నిద్దిట్ఠో. **ఏకోవ ఖన్ధో హోతీ**తి ఏకేన ఖన్ధసద్దేన వత్తబ్బతం సన్ధాయాహ. **చేతనా**తి సఙ్ఖారక్ఖన్ధం దస్సేతి తప్పముఖత్తా. **అసద్ధమ్మా**తి అసతం, అసన్తో వా ధమ్మా, న వా సద్ధమ్మాతి అసద్ధమ్మాతి అసద్ధమ్మవచనీయభావేన ఏకీభూతోపి అసద్ధమ్మో కోధగరుతాదివిసిట్ఠేన సద్ధమ్మగరుతాపటిక్ఖేపనానత్తేన నానత్తం గతోతి ‘‘**చత్తారో**’’తి వుత్తం. **న సద్ధమ్మగరుతా**తి వుచ్చమానా వా అసద్ధమ్మగరుతా అసద్ధమ్మగరుతాభావేన ఏకీభూతాపి కోధాదివిసిట్ఠపటిక్ఖేపనానత్తేన నానత్తం గతా. పటిపక్ఖో వా పటిక్ఖిపీయతి తేన, సయం వా పటిక్ఖిపతీతి పటిక్ఖేపోతి వుచ్చతీతి సద్ధమ్మగరుతాపటిక్ఖేపనానత్తేన అసద్ధమ్మగరుతా అసద్ధమ్మా వా నానత్తం గతా. **అలోభో**తిఆదీనం ఫస్సాదీహి నానత్తం లోభాదివిసిట్ఠేన పటిక్ఖేపేన లోభాదిపటిపక్ఖేన వా వేదితబ్బం. అలోభాదోసామోహానం అఞ్ఞమఞ్ఞనానత్తం యథావుత్తేన పటిక్ఖేపనానత్తేన యోజేతబ్బం. పదత్థస్స పదన్తరేన విభావనం **పదత్థుతి**. తేన హి తం పదం మహత్థన్తి దీపితం హోతి అలఙ్కతఞ్చాతి. అత్థవిసేసాభావేపి ఆభరణవసేన చ ఆదరవసేన చ పున వచనం **దళ్హీకమ్మం**.

౩. **తజ్జ**న్తి తస్స ఫలస్స అనుచ్ఛవికం. న కేవలం నిద్దిసియమానం సాతమేవ అధికతం , అథ ఖో యథానిద్దిట్ఠాని ఆరమ్మణానిపీతి ‘‘**తేహి వా**’’తిఆది వుత్తం. తస్స వా జాతా కారణభావేన ఫస్సత్థం పవత్తాతి **తజ్జా**. తంసమఙ్గీపుగ్గలం, సమ్పయుత్తధమ్మే వా అత్తని సాదయతీతి **సాతం** ద-కారస్స త-కారం కత్వా. సుట్ఠు ఖాదతి, ఖణతి వా దుక్ఖన్తి **సుఖం**.

౨. **పాసో**తి రాగపాసో. సో హి నిరావరణత్తా **అన్తలిక్ఖచరో**. అకుసలమ్పి **పణ్డర**న్తి వుత్తం, కో పన వాదో కుసలన్తి అధిప్పాయో. తమ్పి పణ్డరతో నిక్ఖన్తం సయఞ్చ పణ్డరన్తి. అథ వా సబ్బమ్పి చిత్తం సభావతో పణ్డరమేవ, ఆగన్తుకోపక్కిలేసవోదానేహి పన సావజ్జానవజ్జానం ఉపక్కిలిట్ఠవిసుద్ధతరతా హోన్తీతి. దారుప్పమాణేసు సిలాదీసు ఖన్ధపఞ్ఞత్తియా అభావా కిఞ్చి నిమిత్తం అనపేక్ఖిత్వా దారుమ్హి పవత్తా ఖన్ధపఞ్ఞత్తీతి "**పణ్ణత్తిమత్తట్ఠేనా**"తి వుత్తం. తం-సద్దేన మనోవిఞ్ఞాణధాతుయేవ వుచ్చేయ్య నిద్దిసితబ్బత్తాతి న తస్సా తజ్జతా. తేహి ఆరమ్మణేహి జాతా **తజ్జా**తి చ వుచ్చమానే సమ్ఫస్సజతా న వత్తబ్బా. న హి సో ఆరమ్మణం, నాపి విసేసపచ్చయో. "తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో"తి విఞ్ఞాణమేవ ఫస్సస్స విసేసపచ్చయోతి వుత్తోతి తస్మా న విఞ్ఞాణం విసేసపచ్చయభూతం సమ్ఫస్సజతాయ తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజాపఞ్ఞత్తిం లభతి, న చ తదేవ తస్స కారణభావేన ఫలభావేన చ వుచ్చమానం సువిఞ్ఞేయ్యం హోతీతి. కిం వా ఏతేన, యథా భగవతా వుత్తా తంసభావాయేవ తే ధమ్మాతి న ఏవంవిధేసు కారణం మగ్గితబ్బం.

౭. **ఏవం తక్కనవసేన** లోకసిద్ధేనాతి అధిప్పాయో. ఏవఞ్చేవఞ్చ భవితబ్బన్తి వివిధం తక్కనం కూపే వియ ఉదకస్స ఆరమ్మణస్స ఆకడ్ఢనం వితక్కనం.

౮. సమన్తతో చరణం **విచరణం**.

౯. **అత్తమనతా**తి ఏత్థ **అత్త**-సద్దేన న చిత్తం వుత్తం. న హి చిత్తస్స మనో అత్థీతి. అత్తమనస్స పన పుగ్గలస్స భావో అత్తమనతాతి వత్వా పున పుగ్గలదిట్ఠినిసేధనత్థం "**చిత్తస్సా**"తి వుత్తం.

౧౧. న బలవతీ, కస్మా అవట్ఠితి వుత్తాతి? ఏకగ్గచిత్తేన పాణవధాదికరణే తథా అవట్ఠానమత్తభావతో . విరూపం, వివిధం వా సంహరణం వికిరణం **విసాహారో,** సంహరణం వా సమ్పిణ్డనం, తదభావో **విసాహారో**.

౧౨. **అఞ్ఞస్మిం పరియాయే**తి అఞ్ఞస్మిం కారణే. **సమానాధికరణభావో** ద్విన్నం బహూనం వా పదానం ఏకస్మిం అత్థే పవత్తి.

౧౩. **ఆరమ్భతి చా**తి ఆపజ్జతి చ. ఉద్ధం యమనం **ఉయ్యామో. ధుర**న్తి నిప్ఫాదేతుం ఆరద్ధం కుసలం, పటిఞ్ఞం వా.

౧౪. **తిణ్ణ**న్తి బుద్ధాదీనం. చిత్తే ఆరమ్మణస్స ఉపట్ఠానం జోతనఞ్చ సతియేవాతి తస్సా ఏతం లక్ఖణం.

౧౫. పాసాణసక్ఖరవాలికాదిరహితా భూమి సణ్హాతి "**సణ్హట్ఠేనా**"తి వుత్తం.

౧౯. **అయన్తీ**తి ఏకకమ్మనిబ్బత్తమనుస్సాదిసన్తతిఅవిచ్ఛేదవసేన పవత్తన్తి. కుసలాకుసలేసుపి హి జీవితం ఇన్ద్రియపచ్చయభావేన సమ్పయుత్తే పవత్తయమానమేవ తదవిచ్ఛేదస్స పచ్చయో హోతి.

౩౦. **యం హిరీయతీ**తి హిరీయతి-సద్దేన వుత్తో భావో యం-సద్దేన వుచ్చతీతి **య**న్తి భావనపుంసకం వా ఏతం దట్ఠబ్బం. **హిరియితబ్బేనా**తి చ హేతుఅత్థే కరణవచనం యుజ్జతి.

౩౨. **అలుబ్భనకవసేనా**తి ఏత్థ అలుబ్భనమేవ అలుబ్భనకన్తి భావనిద్దేసో దట్ఠబ్బో.

౩౩. **అబ్యాపజ్జో**తి బ్యాపాదేన దుక్ఖేన దోమనస్ససఙ్ఖాతేన దోసేన వియ న బ్యాపాదేతబ్బోతిపి అత్థో యుజ్జతి.

౪౨-౪౩. థినమిద్ధాదిపటిపక్ఖభావేన కుసలధమ్మే అనిచ్చాదిమనసికారే చ సీఘం సీఘం పరివత్తనసమత్థతా **లహుపరిణామతా,** అవిజ్జానీవరణానఞ్హి తణ్హాసంయోజనానం సత్తానం అకుసలప్పవత్తి పకతిభూతాతి న తత్థ లహుపరిణామతాయ అత్థో. తేసఞ్చ భావో గరుతాయేవాతి తబ్బిధురసభావానం **లహుతా** దట్ఠబ్బా. సా హి పవత్తమానా సీఘం భవఙ్గవుట్ఠానస్స పచ్చయో హోతి.

౪౪-౪౫. యే చ ధమ్మా మోహసమ్పయుత్తా వియ అవిపన్నలహుతా, తేసఞ్చ కుసలకరణే అప్పటిఘాతో ముదుతా. అప్పటిఘాతేన ముదుతాదిరూపసదిసతాయ అరూపధమ్మానమ్పి ముదుతా మద్దవతాతిఆది వుత్తం.

౪౬-౪౭. సినేహవసేన కిలిన్నం అతిముదుకం చిత్తం అకమ్మఞ్ఞం హోతి విలీనం వియ సువణ్ణం, మానాదివసేన అతిథద్ధఞ్చ అతాపితం వియ సువణ్ణం, యం పనానురూపముదుతాయుత్తం, తం కమ్మఞ్ఞం హోతి యుత్తమద్దవం వియ సువణ్ణం. తస్సేవ ముదుకస్స యో కమ్మఞ్ఞాకారో, సా **కమ్మఞ్ఞతా**తి ముదుతావిసిట్ఠా కమ్మఞ్ఞతా వేదితబ్బా.

౫౦-౫౧. పచ్చోసక్కనభావేన పవత్తం అకుసలమేవ **పచ్చోసక్కనం. ఏకవీసతి అనేసనా** నామ వేజ్జకమ్మం కరోతి, దూతకమ్మం కరోతి, పహిణకమ్మం కరోతి, గణ్డం ఫాలేతి, అరుమక్ఖనం దేతి, ఉద్ధంవిరేచనం దేతి, అధోవిరేచనం దేతి, నత్థుతేలం పచతి, చక్ఖుతేలం పచతి, వేళుదానం దేతి, పణ్ణదానం దేతి, పుప్ఫదానం దేతి, ఫలదానం దేతి, సినానదానం దేతి, దన్తకట్ఠదానం దేతి, ముఖోదకదానం దేతి, చుణ్ణదానం దేతి, మత్తికాదానం దేతి, చాటుకకమ్మం కరోతి, ముగ్గసూపియం, పారిభట్యం, జఙ్ఘపేసనియం ద్వావీసతిమం దూతకమ్మేన సదిసం, తస్మా ఏకవీసతి. **ఛ అగోచరా** వేసియాగోచరో, విధవా, థుల్లకుమారీ, పణ్డక, పానాగార, భిక్ఖునీఅగోచరోతి. **సఙ్ఖేపతో**తి సరూపేన అనుద్దిట్ఠత్తా "తత్థ కతమో ఛన్దో"తిఆది న సక్కా వత్తున్తి "యో ఛన్దో ఛన్దికతా"తిఆదినిద్దేసం సఙ్ఖిపిత్వా "**యే వా పనా**"తి నిద్దేసో కతోతి అత్థో.

నిద్దేసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కోట్ఠాసవారవణ్ణనా

౫౮-౧౨౦. నిద్దేసవారే పుచ్ఛాదీనం పచ్చేకం అనేకత్తేపి పుచ్ఛాదిభావేన ఏకత్తం ఉపనేత్వా చతుపరిచ్ఛేదతా వుత్తా. చత్తారో ద్వేతి ఏవమాదికం సఙ్ఖిపిత్వా సహ వా గహణం **సఙ్గహో. ఠపేత్వా యేవాపనకే**తి సఙ్గహేతబ్బే సన్ధాయ వుత్తం. తే హి విసుం విసుం ఉద్దిట్ఠత్తా నిద్దిట్ఠత్తా చ విప్పకిణ్ణాతి సఙ్గహేతబ్బా హోన్తి, న యేవాపనకా సఙ్గహగమనేనేవ తథా అవిప్పకిణ్ణత్తా. యస్మా పన సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నా హోన్తి, తస్మా తంనిద్దేసే అఖణ్డభావనివారణత్థం యేవాపనాత్వేవ వుత్తాతి న యేవాపనకా ఠపేతబ్బాతి. **పచ్చయసఙ్ఖాతేనా**తి ఆహారపచ్చయసఙ్ఖాతేనాతి వుత్తం హోతి. అథ వా "హేతు పచ్చయో"తి ఏతేసు ద్వీసు జనకో హేతు ఉపత్థమ్భకో పచ్చయోతి ఏవం విసేసవన్తేసు **పచ్చయసఙ్ఖాతేన**. యథా హి కబళీకారాహారో ఓజట్ఠమకరూపాహరణేన రూపకాయం ఉపత్థమ్భేతి, ఏవమిమేపి వేదనాదిఆహరణేన నామకాయన్తి. **తథా చ హోన్తీ**తి సాధారణే సహజాతాదిపచ్చయే సన్ధాయాహ. **అఞ్ఞథా చా**తి అఞ్ఞేన చ ఏకేనాకారేన పచ్చయా హోన్తియేవాతి ఆహారాతి వుచ్చన్తీతి అత్థో. తస్మా ఆహరణకిచ్చరహితానం హేతుఅధిపతిఆదీనం నత్థి ఆహారభావప్పసఙ్గో. **తిస్సో చ వేదనా**

ఆహారతీతిఆది యథాసమ్భవవసేన వుత్తం, న ఇమస్మింయేవ చిత్తే ఫస్సాదివసేన. **తయో చ భవే**తి కామాదిభవభూతం విఞ్ఞాణం విసేసేన, అవిసేసేన చ పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధే.

ఆరమ్మణం ఉపగన్త్వా నిజ్ఝాయనం చిన్తనం **ఉపనిజ్ఝాయనం. హేత్వట్ఠేనా**తి ఉపాయట్ఠేన, న మూలట్ఠేన. పుబ్బభాగే గతో పటిపన్నో నానాక్ఖణికో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో లోకుత్తరక్ఖణేవ సహ పవత్తో **యథాగతమగ్గో**తి వుత్తో. విపస్సనాక్ఖణతో పుబ్బేవ కాయకమ్మాదీనం సుపరిసుద్ధతాయ అట్ఠఙ్గికమగ్గుపనిస్సయస్స "అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో భావనాపారిపూరిం గచ్ఛతీ"తి (మ॰ ని॰ ౩.౪౩౧) ఏవం వుత్తేన పరియాయేన పుబ్బభాగమగ్గస్స అట్ఠఙ్గికతా యథాగతవచనేన దీపితా, న ఏకక్ఖణే అట్ఠన్నం అఞ్ఞానం సబ్భావాతి ఏవమస్సపి పరియాయదేసనతా వేదితబ్బా. విజాననమేవ చిత్తవిచిత్తతాతి "**చిత్తవిచిత్తట్ఠేన ఏకోవ ధమ్మో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో**"తి ఆహ. చత్తారో ఖన్ధా హోన్తీతిఆదీసు వేదనాక్ఖన్ధాదీనం సఙ్గహే కతేపి పున "ఏకో వేదనాక్ఖన్ధో హోతీ"తిఆదివచనం న అనేకే వేదనాక్ఖన్ధాదయో జాతినిద్దేసేన ఇధ వుత్తాతి దస్సనత్థం. ఇన్ద్రియేసు చ ఏకస్స జాతినిద్దేసభావే పటిక్ఖిత్తే అఞ్ఞేసం ఇన్ద్రియానం ఆహారాదీనఞ్చ తప్పటిక్ఖేపో కతో హోతీతి పుబ్బఙ్గమస్స మనిన్ద్రియస్సేవ కతోతి దట్ఠబ్బో.

కోట్ఠాసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుఞ్ఞతవారవణ్ణనా

౧౨౧-౧౪౫. **ఏత్థా**తి ఏతస్మిం యథావుత్తే సమయే, ఏతేసు వా ధమ్మేసు. **భావో**తి సత్తో, యో కోచి వా అత్థో.

దుతియచిత్తాదివణ్ణనా

౧౪౬. **సప్పయోగేనా**తి లీనస్స చిత్తస్స ఉస్సాహనపయోగసహితేన. **సఉపాయేనా**తి కుసలస్స కరణాకరణేసు ఆదీనవానిసంసపచ్చవేక్ఖణం పరేహి ఉస్సాహనన్తి ఏవమాదిఉపాయసహితేన.

౧౫౬-౧౫౯. **మహాఅట్ఠకథాయం అనుఞ్ఞాతా** నాతిసమాహితాయ భావనాయాతి యేవాపనకేహిపి నిబ్బిసేసతం దస్సేతి.

పుఞ్ఞకిరియవత్థాదికథావణ్ణనా

అపచితి ఏవ **అపచితిసహగతం** పుఞ్ఞకిరియావత్థు యథా "నన్దిరాగసహగతా"తి. అపచితి వా చేతనాసమ్పయుత్తకధమ్మా కాయవచీకిరియా వా, తంసహితా చేతనా **అపచితిసహగతం. హితఫరణేనా**తి దేసకే మేత్తాఫరణేన, "ఏవం మే హితం భవిస్సతీ"తి పవత్తేన హితచిత్తేన వా. కమ్మస్సకతాఞాణం **దిట్ఠిజుకమ్మం. నియమలక్ఖణన్తి** మహప్ఫలతానియమస్స లక్ఖణం. **సీలమయే సఙ్గహం గచ్ఛన్తి** చారిత్తవసేన. అనవజ్జవత్థుం పరిచ్చజన్తో వియ అబ్భనుమోదమానోపి పరస్స సమ్పత్తియా మోదతీతి **అబ్భనుమోదనా దానమయే సఙ్గహితా. భావేన్తోపీ**తి అసమత్తభావనం సన్ధాయాహ. సమత్తా హి అప్పనా హోతీతి. **అట్ఠేవ కోట్ఠాసే కత్వా**తి ఏకస్స సత్తస్స ఏకస్మిం ఖణే ఉప్పన్నమేకం పఠమచిత్తం దస్సేత్వా అఞ్ఞాని తాదిసాని అదస్సేన్తేన సబ్బాని తాని సరిక్ఖట్ఠేన ఏకీకతాని హోన్తి, తథా సేసానిపీతి ఏవం అట్ఠ కత్వా.

కామావచరకుసలవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరకుసలం

చతుక్కనయో

పఠమజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౦. ఉత్తరపదలోపం కత్వా **రూపభవో రూప**న్తి వుత్తో. ఝానస్స అమగ్గభావేపి సతి మగ్గవచనం అఞ్ఞమగ్గభావనివారణత్థన్తి ఇమస్మిం అత్థే మగ్గగ్గహణస్స పయోజనం వుత్తం, న సబ్బస్స కుసలజ్ఝానస్స మగ్గభావోతి. తత్థ మగ్గస్స భావనాయ సమయవవత్థానస్స కతత్తా అమగ్గభావనాసమయే పవత్తానం ఫస్సాదీనం కుసలభావో న దస్సితో సియా, తస్మా సబ్బస్స మగ్గభావో దస్సేతబ్బోతి. **ఇతో అఞ్ఞో మగ్గో నత్థీ**తి ఏవం అఞ్ఞభూమికవిధురో సతి పచ్చయన్తరే రూపూపపత్తిజనకసభావో విపాకధమ్మసభావో వియ విపాకధమ్మవసేన సబ్బసమానో మగ్గసద్దేన వుత్తోతి దస్సేతీతి వేదితబ్బం. **కుసలం దాన**న్తి అలోభో దట్ఠబ్బో. అథ వా చేతనా దానం, తం వజ్జేత్వా ఇతరే ద్వే చేతనాసమ్పయుత్తకాతి వుత్తా. **వట్టన్తీ**తి మగ్గభావతో ఝానవచనేన సఙ్గహేత్వా మగ్గోతి వత్తుం వట్టన్తీతి అత్థో. **ఓకప్పనా**తి సద్దహనా. అఞ్ఞత్థ దిట్ఠం అత్థం పరిచ్చజిత్వా "జనేతి వడ్ఢేతీ"తి అయమత్థో కస్మా వుత్తోతి నిరుపసగ్గస్స అఞ్ఞత్థ ఏవమత్థస్సేవ దిట్ఠత్తాతి ఇమమత్థం విభావేతుం **''పున చపరం ఉదాయీ''**తి (మ॰ ని॰ ౨.౨౪౯ ఆదయో) సుత్తమాహటం. కేసఞ్చి అరియానం అరియమగ్గేన సిద్ధాని అఞ్ఞాని చ ఝానాని భావనాసభావానేవాతి తేసుపి భావేన్తేన సమయవవత్థానం ఇజ్ఝతీతి.

నిస్సరన్తి నిగ్గచ్ఛన్తి ఏతేన, ఏత్థ వాతి **నిస్సరణం**. కే నిగ్గచ్ఛన్తి? కామా. తేసం కామానం నిస్సరణం పహానన్తి అత్థో. ఏవఞ్హి "కామాన"న్తి కత్తరి సామివచనం యుజ్జతి. **వత్థుకామేహిపీ**తి వత్థుకామేహి వివిచ్చేవాతిపి అత్థో యుజ్జతీతి ఏవం యుజ్జమానత్థన్తరసముచ్చయత్థో **పి**-సద్దో, న కిలేసకామసముచ్చయత్థో. కస్మా? ఇమస్మిం అత్థే కిలేసకామానం దుతియపదేన వివేకస్స వుత్తత్తా. అకుసలసద్దేన యదిపి కిలేసకామా, అథాపి సబ్బాకుసలా గహితా, సబ్బథా పన కిలేసకామేహి వివేకో వుత్తోతి ఆహ **''దుతియేన కిలేసకామేహి వివేకవచనతో''**తి. కామగుణాధిగమహేతుపి పాణాతిపాతాదిఅసుద్ధప్పయోగో హోతీతి తబ్బివేకేన పయోగసుద్ధి విభావితా. తణ్హాసంకిలేససోధనేన **ఆసయపోసనం.**

అఞ్ఞేసమ్పి చాతి దిట్ఠిమానాదీనం ఫస్సాదీనఞ్చ. ఉపరి వుచ్చమానాని ఝానఙ్గాని **ఉపరిజ్ఝానఙ్గాని,** తేసం అత్తనో విపచ్చనీకానం పటిపక్ఖభావదస్సనత్థం తప్పచ్చనీకనీవరణవచనం. బ్యాపాదవివేకవచనేన "అనత్థం మే అచరీ"తిఆదిఆఘాతవత్థుభేదవిసయస్స దోసస్స మోహాధికానం థినమిద్ధాదీనం వివేకవచనేన పటిచ్ఛాదనవసేన దుక్ఖాదిపుబ్బన్తాదిభేదవిసయస్స మోహస్స విక్ఖమ్భనవివేకో వుత్తో. కామరాగబ్యాపాదతదేకట్ఠథినమిద్ధాదివిక్ఖమ్భనకఞ్చేదం సబ్బాకుసలపటిపక్ఖసభావత్తా సబ్బకుసలానం తేన సభావేన సబ్బాకుసలానం పహానం హోన్తమ్పి కామరాగాదివిక్ఖమ్భనసభావమేవాతి తంసభావత్తా అవిసేసేత్వా నీవరణాకుసలమూలాదీనం విక్ఖమ్భనవివేకో వుత్తో హోతీతి ఆహ.

వితక్కస్స కిచ్చవిసేసేన థిరభావప్పత్తే పఠమజ్ఝానసమాధిమ్హి పచ్చనీకదూరీభావకతేన థిరభావేన తంసదిసేసు వితక్కరహితేసు దుతియజ్ఝానాదిసమాధీసు చ అప్పనాతి అట్ఠకథావోహారోతి వితక్కస్స అప్పనాయోగో వుత్తో, అఞ్ఞథా

వితక్కోవ అప్పనాతి తస్స తంసమ్పయోగో న సియాతి. **అత్థో...పే.... దట్ఠబ్బో** ఝానసమఙ్గినో వితక్కవిచారసమఙ్గితాదస్సనేన ఝానస్సేవ సవితక్కసవిచారభావస్స వుత్తత్తా.

వివేకజం పీతిసుఖన్తి ఏత్థ పురిమస్మిం అత్థే **వివేకజ**న్తి ఝానం. పీతిసుఖసద్దతో చ అత్థిఅత్థవిసేసవతో అస్స, అస్మిం వాతి ఏత్థ **అ**-కారో వుత్తో. దుతియే పీతిసుఖమేవ వివేకజం. **వివేకజంపీతిసుఖ**న్తి చ అఞ్ఞపదత్థే సమాసో పచ్చత్తనిద్దేసస్స చ అలోపో కతో, లోపే వా సతి "వివేకజపీతిసుఖ"న్తి పాఠోతి అయం విసేసో. **గణనానుపుబ్బతా**తి గణనానుపుబ్బతాయ, గణనానుపుబ్బతామత్తం వా పఠమన్తి వచనన్తి అత్థో. నిచ్చాదివిపల్లాసప్పహానేన మగ్గో అసమ్మోహతో అనిచ్చాదిలక్ఖణాని పటివిజ్ఝతీతి **లక్ఖణూపనిజ్ఝానం**. అసమ్మోసధమ్మం నిబ్బానం అవిపరీతలక్ఖణత్తా అనఞ్ఞథాభావతో **తథలక్ఖణం**.

దుతియజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౧-౨. **వితక్కవిచారానం వూపసమా**తి ఏతేన యేహి వితక్కవిచారేహి పఠమజ్ఝానస్స ఓళారికతా, తేసం సమతిక్కమా దుతియజ్ఝానస్స సమధిగమో, న సభావతో అనోళారికానం ఫస్సాదీనం సమతిక్కమాతి అయమత్థో దీపితో హోతి. ఏవం "పీతియా చ విరాగా"తిఆదీసు నయో . తస్మా వితక్కవిచారపీతిసుఖసమతిక్కమవచనాని ఓళారికోళారికఙ్గసమతిక్కమా దుతియాదిఅధిగమపరిదీపకానీతి తేసం ఏకదేసభూతం వితక్కవిచారసమతిక్కమవచనం తందీపకన్తి వుత్తం. అథ వా వితక్కవిచారవూపసమవచనేనేవ తంసమతిక్కమా దుతియాధిగమదీపకేన పీతివిరాగాదివచనానం పీతియాదిసమతిక్కమా తతియాదిఅధిగమదీపకతా హోతీతి తస్స తందీపకతా వుత్తా.

నీలవణ్ణయోగతో నీలవత్థం వియాతి నీలయోగతో వత్థం నీలం వియాతి అధిప్పాయో. యేన సమ్పసాదనేన యోగా ఝానం సమ్పసాదనం, తస్మిం దస్సితే "సమ్పసాదనం ఝాన"న్తి సమానాధికరణనిద్దేసేనేవ తంయోగా ఝానే తంసద్దప్పవత్తి దస్సితాతి అవిరోధో యుత్తో. ఏకోదిభావే కథన్తి ఏకోదిమ్హి దస్సితే "ఏకోదిభావం ఝాన"న్తి సమానాధికరణనిద్దేసేనేవ ఝానస్స ఏకోదివడ్ఢనతా వుత్తా హోతీతి. **ఏకోదిభావ**న్తి పనిదం ఉద్ధరిత్వా ఏకోదిస్స నిద్దేసో న కత్తబ్బో సియాతి ఏకోదిభావసద్దో ఏవ సమాధిమ్హి పవత్తో సమ్పసాదనసద్దో వియ ఝానమ్హి పవత్తతీతి యుత్తం.

అప్పితాతి గమితా వినాసం. దుతియజ్ఝానాదిఅధిగముపాయదీపకేన అజ్ఝత్తసమ్పసాదనతాయ చేతసో ఏకోదిభావతాయ చ హేతుదీపకేన అవితక్కావిచారభావహేతుదీపకేన చ వితక్కవిచారవూపసమవచనేనేవ వితక్కవిచారాభావో దీపితోతి కిం పున అవితక్కఅవిచారవచనేన కతేనాతి? న, అదీపితత్తా. న హి వితక్కవిచారవూపసమవచనేన వితక్కవిచారానం అప్పవత్తి వుత్తా హోతి. వితక్కవిచారేసు హి తణ్హాపహానఞ్చ ఏతేసం వూపసమనం. యే చ సఙ్ఖారేసు తణ్హాపహానం కరోన్తి, తేసు మగ్గేసు పహీనతణ్హేసు ఫలేసు చ సఙ్ఖారప్పవత్తి హోతి, ఏవమిధాపి విక్ఖమ్భితవితక్కవిచారతణ్హస్స దుతియజ్ఝానస్స వితక్కవిచారసమ్పయోగో పురిమేన న నివారితో సియాతి తంనివారణత్థం ఆవజ్జితుకామతాదిఅతిక్కమోవ తేసం వూపసమోతి దస్సనత్థఞ్చ "**అవితక్కం అవిచార**"న్తి వుత్తం.

తతియజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౩. **పరిసుద్ధపకతి** ఖీణాసవపకతి నిక్కిలేసతా. **ఉపేక్ఖానిమిత్త**న్తి ఏత్థ లీనుద్ధచ్చపక్ఖపాతరహితం మజ్ఝత్తం వీరియం "ఉపేక్ఖా"తి వుత్తం, తదేవ తం ఆకారం గహేత్వా పవత్తేతబ్బస్స తాదిసస్స వీరియస్స నిమిత్తభావతో ఉపేక్ఖానిమిత్తం.

పఠమజ్ఝానప్పటిలాభత్థాయ నీవరణే...పే.... నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తిపటిలాభత్థాయ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసఞ్ఞం పటిసఙ్ఖాసన్తిట్ఠనాపఞ్ఞాసఙ్ఖారుపేక్ఖాసు ఞాణన్తి ఇమా అట్ఠ సమాపత్తివసేన ఉప్పజ్జన్తి. సోతాపత్తిమగ్గపటిలాభత్థాయ ఉప్పాదం పవత్తం నిమిత్తం ఆయూహనం పటిసన్ధిం గతిం నిబ్బత్తిం ఉపపత్తిం జాతిం జరామరణసోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసే. సోతాపత్తిఫలసమాపత్తత్థాయ ఉప్పాదం...పే.... ఉపాయాసే...పే.... అరహత్తమగ్గపటిలాభత్థాయ ఉప్పాదం...పే.... ఉపాయాసే. అరహత్తఫలసమాపత్తత్థాయ...పే.... సుఞ్ఞతవిహారసమాపత్తత్థాయ...పే.... అనిమిత్తవిహారసమాపత్తత్థాయ ఉప్పాదం పవత్తం ఆయూహనం పటిసన్ధిం...పే.... పటిసఙ్ఖాసన్తిట్ఠనా పఞ్ఞా సఙ్ఖారుపేక్ఖాసు ఞాణన్తి ఇమా దస విపస్సనావసేన ఉప్పజ్జన్తి.

యదత్థి యం భూతన్తి ఖన్ధపఞ్చకం, తం ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణేన పజహతి. దిట్ఠసోవత్థికత్తయస్స సప్పలక్ఖణవిచిననే వియ దిట్ఠలక్ఖణత్తయస్స భూతస్స సఙ్ఖారలక్ఖణవిచినసే ఉపేక్ఖం పటిలభతి. **అనాభోగరసా**తి పణీతసుఖేపి తస్మిం అవనతి పటిపక్ఖకిచ్చాతి అత్థో. నామకాయేన చేతసికసుఖం కాయికసుఖహేతు రూపసముట్ఠాపనేన కాయికసుఖఞ్చ ఝానసమఙ్గీ పటిసంవేదేతీతి వుచ్చతి. **ఫుటత్తా** బ్యాపితత్తా. యథా హి ఉదకేన ఫుటసరీరస్స తాదిసే నాతిపచ్చనీకే వాతాదికే ఫోట్ఠబ్బే ఫుట్ఠే సుఖం ఉప్పజ్జతి, ఏవం ఏతేహి ఫుటసరీరస్సపి.

చతుత్థజ్ఝానకథావణ్ణనా

౧౬౫. అవిభూతపచ్చుపట్ఠానాతి సుఖదుక్ఖాని వియ అవిభూతాకారా పిట్ఠిపాసాణగతమిగమగ్గో వియ తదనుమాతబ్బావిభూతాకారోపట్ఠానా.

చతుక్కనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్చకనయవణ్ణనా

౧౬౭. యస్మా పన ధమ్మధాతుయాతి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స. తేన హి ధమ్మానం ఆకారభేదం ఞత్వా తదనురూపం దేసనం నియామేతీతి. ఏత్థ చ పఞ్చకనయే దుతియజ్ఝానం చతుక్కనయే దుతియజ్ఝానపక్ఖికం కత్వా విభత్తం "యస్మిం... పే.... మగ్గం భావేతి అవితక్కం విచారమత్తం సమాధిజం పీతిసుఖం దుతియజ్ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీ"తి. కస్మా? ఏకత్తకాయనానత్తసఞ్ఞీసత్తావాసఫలతాయ దుతియజ్ఝానేన సమానఫలత్తా పఠమజ్ఝానసమాధితో జాతత్తా చ. పఠమజ్ఝానమేవ హి కామేహి అకుసలేహి చ వివిత్తన్తి తదభావా న ఇధ "వివిచ్చేవ కామేహి వివిచ్చ అకుసలేహీ"తి సక్కా వత్తుం, నాపి "వివేకజ"న్తి. సుత్తన్తదేసనాసు చ పఞ్చకనయే దుతియతతియజ్ఝానాని దుతియజ్ఝానమేవ భజన్తి వితక్కవూపసమా విచారవూపసమా అవితక్కత్తా అవిచారత్తా చాతి.

పటిపదాచతుక్కవణ్ణనా

౧౭౬-౧౮౦. తస్స తస్స ఝానస్స ఉపచారన్తి నీవరణవితక్కవిచారనికన్తియాదీనం వూపసమా థిరభూతో కామావచరసమాధి. **తదనుధమ్మతా**తి తదనురూపతాభూతా, సా పన తదస్సాదసఙ్ఖాతా తదస్సాదసమ్పయుత్తక్ఖన్ధసఙ్ఖాతా వా మిచ్ఛాసతీతి వదన్తి. అవిగతనికన్తికా తంతంపరిహారణసతీతిపి వత్తుం వట్టతీతి ఏవఞ్చ కత్వా "**సతియా వా నికన్తియా**

వా’’తి వికప్పో కతో. **ఆగమనవసేనాపి చ పటిపదా హోన్తియేవా**తి ఇదం కదాచి దుతియాదీనం పఠమాదిఆగమనకతపటిపదతం సన్ధాయ వుత్తం. **అపి**-సద్దో హి అనేకన్తికతం దీపేతి, ఏతస్స అనేకన్తికత్తా ఏవ చ పాళియం ఏకేకస్మిం ఝానే చతస్సో పటిపదా చత్తారి ఆరమ్మణాని సోళసక్ఖత్తుకఞ్చ విసుం విసుం యోజితం. అఞ్ఞథా ఏకేకస్మిం పటిపదాదిమ్హి నవ నవ ఝానాని యోజేతబ్బాని సియున్తి.

ఆరమ్మణచతుక్కవణ్ణనా

౧౮౧. అప్పగుణన్తి పఞ్చహి వసితాహి అవసీకతం.

ఆరమ్మణపటిపదామిస్సకవణ్ణనా

౧౮౬. హేట్ఠాతి సోళసక్ఖత్తుకతో పుబ్బే. **యే కేచి ఝానం ఉప్పాదేన్తి నామా**తి వచనేన యే కతాధికారా సేక్ఖా మగ్గేనేవ ఉప్పాదితజ్ఝానా, తేసం ఝానాని మగ్గపటిబద్ధతాయ సుద్ధికనవకసఙ్గహితానీతి వేదితబ్బాని. న హి తే ఉప్పాదేన్తి నామాతి.

కసిణకథావణ్ణనా

౨౦౩. నిరోధపాదకతావచనేన ఆరుప్పపాదకతా చ దస్సితా. ఖిప్పదస్సనం ఖిప్పాభిఞ్ఞతా **ఖిప్పనిసన్తిభావో**.

అభిభాయతనకథావణ్ణనా

౨౦౪. అఞ్ఞమ్పీతి కేవలం కసిణాయతనసఙ్ఖాతమేవ అహుత్వా అభిభాయతనసఙ్ఖాతమ్పి పవత్తతీతి సతిపి అభిభాయతనానం కసిణాయతనత్తే కసిణాయతనభావతో అఞ్ఞో అభిభాయతనభావో కసిణనిమిత్తాభిభవనకభావనానిమిత్తనానత్తతోతి దస్సేతి. తత్థ అభిభవతీతి అభిభు, పరికమ్మం, ఞాణం వా. అభిభు ఆయతనం ఏతస్సాతి **అభిభాయతనం,** ఝానం. అభిభవితబ్బం వా ఆరమ్మణసఙ్ఖాతం ఆయతనం ఏతస్సాతి **అభిభాయతనం,** ఝానం. ఆరమ్మణాభిభవనతో అభిభు చ తం ఆయతనఞ్చ యోగినో సుఖవిసేసానం అధిట్ఠానభావతో మనాయతనధమ్మాయతనభావతో చాతిపి ససమ్పయుత్తం ఝానం **అభిభాయతనం**. మగ్గప్పటిబద్ధతాయ తదా సమాపత్తితో వుట్ఠితస్స ఆభోగో పుబ్బభాగభావనావసేన ఝానక్ఖణే పవత్తం అభిభవనాకారం గహేత్వా పవత్తో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. ఆగమేసు పన ‘‘అజ్ఝత్తం రూపసఞ్ఞీ ఏకో బహిద్ధా రూపాని పస్సతి పరిత్తాని సువణ్ణదుబ్బణ్ణాని. అప్పమాణాని సువణ్ణదుబ్బణ్ణాని. అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞీ ఏకో…పే.… పరిత్తాని సువణ్ణదుబ్బణ్ణాని. అప్పమాణాని సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీ’’తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౭౩; మ॰ ని॰ ౨.౨౪౯; అ॰ ని॰ ౮.౬౫) ఇమేసం చతున్నం అభిభాయతనానం ఆగతత్తా **ఆగమట్ఠకథాసు** (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౭౩; మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨. ౨౪౯-౨౫౦; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౮.౬౫) ‘‘వణ్ణవసేన ఆభోగే విజ్జమానేపి పరిత్తఅప్పమాణవసేనేవ ఇమాని అభిభాయతనాని దేసితానీ’’తి వుత్తం. పరిత్తఅప్పమాణతా హి అభిభవనస్స కారణం వణ్ణాభోగే సతిపి అసతిపి. తత్థ చ వణ్ణాభోగరహితాని సహితాని చ సబ్బాని పరిత్తాని ‘‘సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీ’’తి వుత్తాని, తథా అప్పమాణానీతి దట్ఠబ్బాని. అత్థి హి ఏసో పరియాయో పరిత్తాని అభిభుయ్య తాని చే కదాచి వణ్ణవసేన ఆభుజితాని హోన్తి సువణ్ణదుబ్బణ్ణాని అభిభుయ్యాతి. ఇధ పన నిప్పరియాయదేసనత్తా వణ్ణాభోగరహితాని విసుం వుత్తాని సహితాని చ. అత్థి హి ఉభయత్థ అభిభవనవిసేసోతి.

తత్థ చ పరియాయదేసనత్తా విమోక్ఖానమ్పి అభిభవనపరియాయో అత్థీతి “అజ్ఝత్తం రూపసఞ్ఞీ”తి అభిభాయతనద్వయం వుత్తం, తతియచతుత్థఅభిభాయతనేసు దుతియవిమోక్ఖో వణ్ణాభిభాయతనేసు తతియవిమోక్ఖో చ అభిభవనప్పవత్తితో సఙ్గహితో, ఇధ పన నిప్పరియాయదేసనత్తా విమోక్ఖాభిభాయతనాని అసఙ్కరతో దస్సేతుం విమోక్ఖే వజ్జేత్వా అభిభాయతనాని కథితాని. సబ్బాని చ విమోక్ఖకిచ్చాని విమోక్ఖదేసనాయ వుత్తాని, తదేతం ‘‘**అజ్ఝత్తం రూపసఞ్ఞీ**’’తి ఆగతస్స అభిభాయతనద్వయస్స అభిభాయతనేసు అవచనతో “రూపీ రూపాని పస్సతీ”తిఆదీనఞ్చ సబ్బవిమోక్ఖకిచ్చసాధారణవచనభావతో వవత్థానం కతన్తి విఞ్ఞాయతి.

అజ్ఝత్తరూపానం అనభిభవనీయతోతి ఇదం కత్థచిపి “అజ్ఝత్తం రూపాని పస్సతీ”తి అవత్వా సబ్బత్థ యం వుత్తం “బహిద్ధా రూపాని పస్సతీ”తి, తస్స కారణవచనం. తేన యం అఞ్ఞహేతుకం, తం తేన హేతునా వుత్తం. యం పన దేసనావిలాసహేతుకం అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞితాయ ఏవ ఇధ వచనం, న తస్స అఞ్ఞం కారణం మగ్గితబ్బన్తి దస్సేతి. అజ్ఝత్తరూపానం అనభిభవనీయతా చ బహిద్ధారూపానం వియ అవిభూతత్తా, దేసనావిలాసో చ యథావుత్తవవత్థానవసేన వేదితబ్బో. **సువణ్ణదుబ్బణ్ణా**నీతి ఏతేసేవ సిద్ధత్తా నీలాదిఅభిభాయతనాని న వత్తబ్బానీతి చే? న, నీలాదీసు కతాధికారానం నీలాదిభావస్సేవ అభిభవనకారణత్తా. న హి తేసం పరిసుద్ధాపరిసుద్ధవణ్ణపరిత్తతా తదప్పమాణతా వా అభిభవనకారణం, అథ ఖో నీలాదిభావో ఏవాతి.

అభిభాయతనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

విమోక్ఖకథావణ్ణనా

౨౪౮. **రూపీ**తి యేనాయం ససన్తతిపరియాపన్నేన రూపేన సమన్నాగతో, తం యస్స ఝానస్స హేతుభావేన విసిట్ఠం రూపం హోతి. యేన విసిట్ఠేన రూపీతి వుచ్చేయ్య, తదేవ ససన్తతిపరియాపన్నరూపనిమిత్తం ఝానమివ పరమత్థతో రూపీభావసాధకన్తి దట్ఠబ్బం. కసిణదేసనా ఝానానమేవ కసిణభావేన పవత్తా అభిధమ్మే, సుత్తే పన ఆరమ్మణానన్తి ‘‘**అభిధమ్మవసేనా**’’తి వుత్తం.

విమోక్ఖకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

బ్రహ్మవిహారకథావణ్ణనా

౨౫౧. సోమనస్సదోమనస్సరహితం అఞ్ఞాణమేవ **అఞ్ఞాణుపేక్ఖా**. కిలేసోధీనం మగ్గోధీహి అజితత్తా **అనోధిజినస్స**. సత్తమభవాదితో ఉద్ధం పవత్తవిపాకస్స అజితత్తా **అవిపాకజినస్స. నిద్దోసభావేనా**తి నిప్పటిఘభావేన. ఏకస్సపి సత్తస్స అప్పటిభాగనిమిత్తత్తా పరిచ్ఛేదగ్గహణం నత్థి, న చ సమ్ముతిసచ్చవసేన పవత్తం సత్తగ్గహణం పరిచ్ఛిన్నరూపాదిగ్గహణం హోతీతి అప్పనాప్పత్తియాపి అపరామాససత్తగ్గహణముద్ధభూతానం మేత్తాదీనం ఏకసత్తారమ్మణానమ్పి అప్పమాణగోచరతా వుత్తాతి వేదితబ్బా.

బ్రహ్మవిహారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అసుభకథావణ్ణనా

౨౬౩. ఉద్ధం ధుమాతత్తా **ఉద్ధుమాతం**. సేతరత్తేహి పరిభిన్నం విమిస్సితం నీలం **వినీలం,** పురిమవణ్ణవిపరిణామభూతం వా నీలం **వినీలం. సఙ్ఖాటో** అఙ్గానం సుసమ్బద్ధతా. **ఆరమ్మణస్స దుబ్బలతా** పటిపక్ఖభావేన చిత్తం ఠపేతుం అసమత్థతా. అత్తని ఆనిసంసదస్సననీవరణరోగవూపసమానం యథాక్కమం పుప్ఫఛడ్డకవమనవిరేచనఉపమా యోజేతబ్బా. పటికూలమనసికారసామఞ్ఞేన అసుభేహి కేసాదీహి పటికూలఞ్ఞానస్స గహణం సివథికావణ్ణఞ్ఞానస్స చ. తమ్పి హి పటికూలమనసికారవసేనేవ ఉప్పజ్జతీతి, సివథికప్పకారాని వా సివథికావణ్ణాని.

అసుభకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరకుసలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అరూపావచరకుసలకథావణ్ణనా

౨౬౫. **సబ్బాకారేనా**తి ఏవం రూపనిమిత్తం దణ్డాదానసమ్భవదస్సనాదినా సబ్బేన రూపరూపనిమిత్తేసు తదారమ్మణఝానేసు దోసదస్సనాకారేన, రూపాదీసు నికన్తిప్పహానఅనావజ్జితుకామతాదినా వా. **విరాగా**తి జిగుచ్ఛనా. ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారవచనాదీహి ఆనేఞ్జతా "సన్తా ఇమే చున్ద అరియస్స వినయే విమోక్ఖా"తిఆదినా సన్తవిమోక్ఖతా చ వుత్తా. దోసదస్సనపటిపక్ఖభావనావసేన పటిఘసఞ్ఞానం సుప్పహీనత్తా మహతాపి సద్దేన అరూపసమాపత్తితో న వుట్ఠాతి. తథా పన న సుప్పహీనత్తా సబ్బరూపసమాపత్తితో వుట్ఠానం సియా, పఠమజ్ఝానం పన అప్పకమ్పి సద్దం న సహతీతి తం సమాపన్నస్స సద్దో కణ్టకోతి వుత్తం.

ఆరుప్పభావనాయ అభావే చుతితో ఉద్ధం ఉప్పత్తిరహానం రూపసఞ్ఞాపటిఘసఞ్ఞానం యావ అత్తనో విపాకప్పవత్తి, తావ అనుప్పత్తిధమ్మతాపాదనేన సమతిక్కమో అత్థఙ్గమో చ వుత్తో. నానత్తసఞ్ఞాసు పన యా తస్మిం భవే న ఉప్పజ్జన్తి, తా అనోకాసతాయ న ఉప్పజ్జన్తి, న ఆరుప్పభావనాయ నివారితత్తా. అనివారితత్తా చ కాచి ఉప్పజ్జన్తి. తస్మా తాసం అమనసికారో అనావజ్జనం అపచ్చవేక్ఖణం, జవనపటిపాదకేన వా భవఙ్గమనస్స అన్తరే అకరణం అప్పవేసనం వుత్తం, తేన చ నానత్తసఞ్ఞామనసికారహేతూనం రూపానం సమతిక్కమా సమాధిస్స థిరభావం దస్సేతి. రూపసమతిక్కమాభావేనేవ హి రూపసమాపత్తీసు "నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారా"తి ఏకస్స అవచనన్తి. కో ఆనిసంసో, న హి సబ్బస్సాదవత్థురహితే ఆకాసే పవత్తితసఞ్ఞాయ ఆనిసంసో దిస్సతీతి వుత్తం హోతి. రూపసఞ్ఞాసమతిక్కమనాదికం వచనం ఆనిసంసస్స పకాసనం, న అత్థో.

అఞ్ఞత్థాతి సుత్తేసు. తత్థ హి పరిత్తకసిణుఘ్ఘాటనేపి రూపవివేకమత్తగ్గహణేన పరిచ్ఛేదస్స అగ్గహణతో అనన్తఫరణతా చ వుత్తా, ఇధ పన అనన్తఫరణతాసబ్భావేపి ఉఘ్ఘాటితకసిణవసేన పరిత్తానన్తతా హోతీతి దస్సనత్థం "అనన్తో ఆకాసో"తి న వుత్తన్తి అధిప్పాయో. సమయవవత్థాపనరూపానవిసేసనేనేవేత్థ అత్థో, న పటిపత్తియాతి తదవచనం.

౨౬౬. పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణం అత్తనో ఫరణాకారేనేవ అనన్తన్తి మనసికాతబ్బత్తా "**అనన్త**"న్తి వుత్తం. ఉఘ్ఘాటభావో **ఉఘ్ఘాటిమం**.

౨౬౭. **అకిఞ్చనన్తి** విఞ్ఞాణస్స కిఞ్చి పకారం అగ్గహేత్వా సబ్బేన సబ్బం విభావనం ఆహ.

౨౬౮. **యాయాతి** సఞ్ఞారావసేససఞ్ఞాయ. **తం** తావ పటిపత్తిం. **ఆవజ్జిస్సామీ**తిఆదినా తన్నిన్నావజ్జనాదిపవత్తియా అభావం దస్సేతి, న తదతిక్కమనత్థాయ ఆవజ్జనభావనాపవత్తియా. **నాసఞ్ఞా**తి సఞ్ఞాభావో చ ఏతిస్సా అత్థీతి అత్థో. సమూహగహణవసేన పవత్తం **కలాపసమ్మసనం**. ఫస్సాదిఏకేకధమ్మగహణవసేన పవత్తా **అనుపదధమ్మవిపస్సనా**.

ఆకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాతిక్కమతో తతియా. తదతిక్కమతో హి తస్సేవ విభావనం హోతి. దుతియారుప్పవిఞ్ఞాణవిభావనే హి తదేవ అతిక్కన్తం సియా, న తస్స ఆరమ్మణం, న చారమ్మణే దోసం దిస్వా అనారమ్మణస్స విభావనాతిక్కమో యుజ్జతి. పాళియఞ్చ “విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసమాపత్తిం సతో సమాపజ్జిత్వా తతో వుట్ఠహిత్వా తఞ్ఞేవ విఞ్ఞాణం అభావేతీ”తి (చూళని॰ ఉపసీవమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౩౯) త్తం, న వుత్తం “తఞ్ఞేవ విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం అభావేతీ”తి, “తఞ్ఞేవ అభావేతీ”తి వా. “అనన్తం విఞ్ఞాణన్తి విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం ఉపసమ్పజ్జా”తి (విభ॰ ౨౦౮) ఏత్థ పన ద్వయం వుత్తం ఆరమ్మణఞ్చ విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనఞ్చ. తస్మిం ద్వయే యేన కేనచి యతో వా వుట్ఠితో, తేనేవ పట్ఠాననిద్దిట్ఠేన తంసద్దస్స సమ్బన్ధే ఆపన్నే విఞ్ఞాణఞ్చాయతనస్స నివత్తనత్థం విఞ్ఞాణవచనం, తస్మా పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణస్సేవ అభావనాతిక్కమో వుత్తో. **తన్నిస్సితన్తి** తేన నిస్సితం. తం మణ్డపలగ్గం అనిస్సాయ తేన వినాభూతే వివిత్తే బహి ఓకాసే ఠానం వియ ఆకాసలగ్గవిఞ్ఞాణస్స వివేకే తదపగమే తతియారుప్పస్స ఠానం.

అరూపావచరకుసలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

తేభూమకకుసలవణ్ణనా

౨౬౯. **ఇమే తావ ఛన్దాధిపతేయ్యే పఞ్చ నయాతి** ఛన్దాధిపతేయ్యనయే అన్తే పురిమనయానం తంనయాభిముఖప్పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తం, అయం పన పకారో న పాళిఅనుగతో. న హి పాళియం సుద్ధికనయాదయో వత్వా వీరియాధిపతేయ్యాదినయా వుత్తాతి. మహాపకరణే సత్తహి మహావారేహి అనులోమాదినయవిచిత్తేహి హీనత్తికో విభత్తో. తత్థ చ మజ్ఝిమధమ్మేకదేసభూతా ఇమే వీసతి లోకియమహానయాతి కత్వా “తత్థ విభత్తా”తి వుత్తం, న ఏతేన కమేన ఇమేసం నయానం తత్థ ఆగతత్తా.

ఏవమేతేసం విభత్తట్ఠానం దస్సేత్వా ఇదాని ఏతస్మిం తేభూమకకుసలకథావసానట్ఠానే అట్ఠారసకమ్మద్వారదస్సనత్థం **‘‘ఇమస్మిం పన ఠానే’’**తిఆదిమాహ. అథ వా హీనపణీతేహి వినివత్తేత్వా మజ్ఝిమరాసిఅన్తోగధభావం దస్సేన్తేన ఏతేసం తేభూమకకుసలనయానం హీనత్తికే విభాగో కతో. “ఇమస్మిం పన ఠానే”తిఆదికస్స యథావుత్తోవ సమ్బన్ధో. హీనత్తికే మజ్ఝిమరాసిమ్హి యే సవిపాకా వట్టనిస్సితేనేవ దానాదివసేన పవత్తితా, తే హీనాతి కాతబ్బా. యే వివట్టనిస్సితేన దానాదివసేన పవత్తితా, తే పణీతాతి కాతబ్బా. అవిపాకా మజ్ఝిమాతి కాతబ్బా. అవిపాకత్తా చ తేసు మజ్ఝిమరాసిం ఠపేత్వా ఇతరే ద్వే ఏకన్తవట్టనిస్సితా నవ, వివట్టుపనిస్సయభూతా చ నవాతి అట్ఠారస కమ్మద్వారాని, కమ్మాని చ తాని తస్స తస్స ఫలస్స కారణభావేన ద్వారాని చాతి **కమ్మద్వారాని**. తత్థ తత్థ వా చిత్తాని కమ్మద్వారానీతి ఆహ. తంతంద్వారాని వా కాయాదీని. అట్ఠారస ఖత్తియా చ అభబ్బా హీనహీనత్తయాదయో నవ, భబ్బా చ పణీతపణీతత్తయాదయో నవాతి కమ్మానురూపేనేవ వేదితబ్బా. ఏవం బ్రాహ్మణాదయో దేవా చ యోజేతబ్బా. అట్ఠచత్తాలీస గోత్తచరణాని తేసఞ్ఞేవ ఖత్తియాదీనం భేదా. “కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి...పే.... చిత్తాధిపతేయ్య”న్తి (ధ॰ స॰ ౨౬౯-౨౭౦) ఏవం

వుత్తో చిత్తస్స చిత్తాధిపతేయ్యభావో, చిత్తచేతసికసముదాయే సమయవవత్థాపకో చిత్తసద్దో పవత్తోతి ''**సమ్పయుత్తధమ్మానం వసేన వుత్తో**''తి ఆహ.

తేభూమకకుసలవణ్ణనా నిట్ఠితా.

లోకుత్తరకుసలవణ్ణనా

౨౭౭. లోకం తరతీతి ఏతేన లోకసమతిక్కమపటిపత్తిమాహ. **ఉత్తరతీ**తి ఏతేన లోకస్సన్తగమనం ఫలే పతిట్ఠానం ఫలం. **సమతిక్కమ్మా**తిఆదినా నిబ్బానం. **సమతిక్కమ్మా**తి హి నిస్సరిత్వా. **అభిభుయ్యా**తి విసంయుత్తం హుత్వాతి అత్థో. తివిధోపి చత్థో మగ్గాదీసు ఏకేకస్మిం యోజేతబ్బో, మగ్గేయేవ వా ఇధ తస్స అధిప్పేతత్తా. **ఏకచిత్తక్ఖణిక**న్తి ఏకమగ్గస్స ద్వే వారే అనుప్పత్తిం సన్ధాయాహ. అఞ్ఞమఞ్ఞం ధమ్మానం అనతివత్తనాదిసాధికాయ పఞ్ఞాయ వడ్ఢేతి. "నియ్యాతీతి నియ్యానీయ"న్తి వత్తబ్బే ఈ-కారస్స రస్సత్తం య-కారస్స చ క-కారం కత్వా ''**నియ్యానిక**''న్తి వుత్తం. నియ్యాతి ఏతేనాతి నియ్యానం, నియ్యానమేవ **నియ్యానికం** వేనయికో వియ. ఏత్థ "నేయ్యానిక"న్తి వత్తబ్బే ఇ-కారస్స ఏ-కారత్తం అకత్వా వుత్తం.

ఫలన్తి చిత్తచేతసికరాసి వుచ్చతి, తం అఞ్ఞమఞ్ఞం సమ్పయుత్తానం ధమ్మానం అత్తనో అవయవభూతానం నిస్సయో హోతి. ఫలఞాణం వా **ఫలం,** సమ్మాదిట్ఠిఆదయో అఙ్గాని వా. **లోకుత్తరభావే**తి లోకం ఉత్తిణ్ణభావే. తేన ఫలనిబ్బానాని సఙ్గణ్హాతి. తేసు యం భవతి ఫలం, తం ''**భూమీ**''తి వుచ్చతి. యథా వా కమ్మనిబ్బత్తా కామభవాదయో తంసమఙ్గినో నిస్సయభావేన "భూమీ"తి వుచ్చన్తి, ఏవం మగ్గేన నిబ్బత్తం ఫలం అరియసావకస్స కాలేన కాలం సమాపజ్జితబ్బతాయ నిస్సయభావతో "భూమీ"తి వుచ్చతి, తతోయేవ అరియా చిరతరం తిట్ఠన్తి. **సముచ్ఛేదవివేకవసేనా**తి ఏత్థ అపాయగమనీయానం అచ్చన్తసముచ్ఛేదో ఇతరేసఞ్చ విజ్జుతోభాసేన వియ తమస్స సముచ్ఛేదో దట్ఠబ్బో. లోకియఝానమ్పి పుథుజ్జనస్స అరియస్స చ అకతాధికారస్స న వినా పటిపదాయ ఇజ్ఝతి, కతాధికారస్స పన అరియస్స మగ్గేనేవ సమిజ్ఝనతో విపాకానం వియ కుసలేన తథా సమిద్ధస్స అరియమగ్గేన సదిసతాయ అభావతో అతబ్బిపాకత్తా చ న మగ్గపటిపదా తస్స ఝానస్స పటిపదాతి సక్కా వత్తున్తి తత్థ తథా గరుం కత్వా పటిపదాహి ఏవ దేసనా న కతా, యథావుత్తఝానసఙ్గహత్థం సుద్ధికదేసనాపి కతా.

ఇధ పన కస్సచి వినా పటిపదాయ అసిద్ధితో గరుం కత్వా దస్సేతుం ''**దుక్ఖపటిపద**''న్తిఆది వుత్తం. **యో కోచి వారో**తి సకిం ద్విక్ఖత్తుం తిక్ఖత్తుం చతుక్ఖత్తుం అనేకక్ఖత్తున్తి ఏవమాదీసు విక్ఖమ్భనవారేసు యో కోచి. సకిం ద్విక్ఖత్తుఞ్చ విక్ఖమ్భనవారా సుఖా పటిపదా ఏవ, న చ తతో ఉద్ధం సుఖా పటిపదా హోతీతి తిక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనవారం దుక్ఖా పటిపదాతి రోచేసుం అట్ఠకథాచరియా. తస్మిం తథారోచితే తతో పరేసు చతుక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనవారాదీసు వత్తబ్బమేవ నత్థీతి. రూపారూపానం లక్ఖణాదీహి పరిచ్ఛిన్దిత్వా గహణం రూపారూపపరిగ్గహో, నామరూపమత్తమేతం, న అఞ్ఞో కోచి సత్తాదికోతి వవత్థాపనం నామరూపవవత్థాపనం. పరిగ్గహితరూపారూపస్స మగ్గపాతుభావదన్ధతా చ నామరూపవవత్థాపనాదీనం కిచ్ఛసిద్ధితో సియాతి న రూపారూపపరిగ్గహకిచ్ఛతాయ ఏవ దుక్ఖపటిపదతా వత్తబ్బాతి చే? తం న, నామరూపవవత్థాపనాదీనం పచ్చనీకకిలేసమన్దతాయ సుఖసిద్ధియమ్పి తథాసిద్ధవిపస్సనాసహగతానం ఇన్ద్రియానం మన్దతాయ మగ్గపాతుభావదన్ధభావతో.

రూపారూపం పరిగ్గహేత్వాతి అకిచ్చేనపి పరిగ్గహేత్వా. కిచ్చేన పరిగ్గహితే వత్తబ్బమేవ నత్థి. ఏవం సేసేసుపి. **ఇమం వారం రోచేసు**న్తి కలాపసమ్మసనావసానే ఉదయబ్బయానుపస్సనాయ వత్తమానాయ ఉప్పన్నస్స విపస్సనుపక్కిలేసస్స తిక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనేన కిచ్చతావారం దుక్ఖా పటిపదాతి రోచేసుం ఏతదన్తత్తా పటిపదాయ. ఏతస్స అకిచ్చత్తేపి పురిమానం కిచ్చత్తే దుక్ఖపటిపదతా వుత్తనయావాతి న పటిసిద్ధాతి దట్ఠబ్బం. యథావుత్తం వా సబ్బం రూపారూపపరిగ్గహాదికిచ్చతం తిక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనవారతావసేన ''**ఇమం వార**''న్తి ఆహ. యస్స పన సబ్బత్థ అకిచ్చతా, తస్స సుఖా పటిపదా వేదితబ్బా.

ముసావాదాదీనం విసంవాదనాదికిచ్చతాయ లూఖానం అపరిగ్గాహకానం పటిపక్ఖభావతో పరిగ్గాహకసభావా సమ్మావాచా. సా సినిద్ధభావతో సమ్పయుత్తధమ్మే పరిగ్గణ్హాతి సమ్మావాచాపచ్చయసుభాసితసోతారఞ్చ జనం. కాయికకిరియాకిచ్చం కత్తబ్బం సముట్ఠాపేతి, సయఞ్చ సముట్ఠహనం ఘటనం హోతీతి సమ్మాకమ్మన్తసఙ్ఖాతా విరతిపి సముట్ఠానసభావాతి వుత్తా. సమ్పయుత్తధమ్మానం వా ఉక్ఖిపనం సముట్ఠహనం కాయికకిరియాయ భారుక్ఖిపనం వియ, జీవమానస్స సత్తస్స, సమ్పయుత్తధమ్మానం వా సుద్ధి వోదానం ఆజీవస్సేవ వా జీవితిన్ద్రియవుత్తియా.

౨౮౩. మగ్గసన్నిస్సితన్తి పరమత్థమగ్గసభావత్తా మగ్గావయవభావేన సముదాయసన్నిస్సితన్తి అత్థో.

౨౮౫. పతిట్ఠానం కిలేసవసేన, **ఆయూహనం** అభిసఙ్ఖారవసేన. తణ్హావసేన వా **పతిట్ఠానం,** దిట్ఠివసేన **ఆయూహనం. బోధీ**తి యా అయం ధమ్మసామగ్గీ వుచ్చతీతి యోజేతబ్బా. **సేనఙ్గరథఙ్గాదయో వియా**తి ఏతేన పుగ్గలపఞ్ఞత్తియా అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావం దస్సేతి. అఙ్గ-సద్దో కారణత్థోపి హోతీతి చతుసచ్చ**బోధాయ సంవత్తన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా**. బుజ్ఝన్తీతి బోధియో, బోధియో ఏవ అఙ్గాతి ''**అనుబుజ్ఝన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా**''తి వుత్తం. విపస్సనాదీనం కారణానం బుజ్ఝితబ్బానఞ్చ సచ్చానం అనురూపం పచ్చక్ఖభావేన పటిముఖం అవిపరీతతాయ సమ్మా చ బుజ్ఝన్తీతి ఏవమత్థవిసేసదీపకేహి ఉపసగ్గేహి ''**అనుబుజ్ఝన్తీ**''తిఆది వుత్తం. బోధి-సద్దో హి సబ్బవిసేసయుత్తం బుజ్ఝనం సామఞ్ఞేన సఙ్గణ్హాతీతి.

౨౯౯. తిణ్ణన్తి రాగాదీనం. **కరోతి నామ** కిం దుచ్చరితాని అనువత్తమానాని.

౩౦౧. పాణాతిపాతాదినిప్ఫాదితపచ్చయానం నిచ్చసేవనం **ధువపటిసేవనం. సకిచ్చకో**తి విసుం అత్తనో కిచ్చవా. **న హోతీ**తి అత్థన్తరభావం పటిక్ఖిపతి. పచ్చయపటిసేవనసామన్తజప్పనఇరియాపథప్పవత్తనాని పాపిచ్ఛతానిబ్బత్తాని **తీణి కుహనవత్థూనీ**తి.

౩౪౩. వుట్ఠానగామినీవిపస్సనా సఙ్ఖారుపేక్ఖా సానులోమా, సా సుఞ్ఞతో పస్సన్తీ "సుఞ్ఞతా"తి వుచ్చతి, దుక్ఖతో పస్సన్తీ తణ్హాపణిధిసోసనతో "అప్పణిహిత"న్తి. సా ఆగమనీయట్ఠానే మగ్గాధిగమత్థం ఆగమనపటిపదాఠానే ఠత్వా సుఞ్ఞతాప్పణిహితన్తి నామం దేతి. ఆగమనతో నామే లద్ధే సగుణతో ఆరమ్మణతో చ నామం సిద్ధమేవ హోతి, న పన సగుణారమ్మణేహి నామలాభే సబ్బత్థ ఆగమనతో నామం సిద్ధం హోతీతి పరిపుణ్ణనామసిద్ధిహేతుత్తా సగుణారమ్మణేహి సబ్బేసమ్పి నామత్తయయోగో, న ఆగమనతోతి వవత్థానకరత్తా చ నిప్పరియాయదేసనాయ ఆగమనతోవ ఇధ నామం లభతి, న ఇతరేహీతి వుత్తం.

౩౫౦. అనిమిత్తవిపస్సనన్తి అనిచ్చానుపస్సనం. **నిమిత్తధమ్మేసూ**తి సమూహాదిఘనవసేన చ సకిచ్చపరిచ్ఛేదతాయ చ సపరిగ్గహేసు ఖన్ధేసు. **అనిమిత్తవిమోక్ఖో**తి అనిచ్చానుపస్సనమాహ. **ఏవంసమ్పదమిద**న్తి కథమిధ ఉపమాసంసన్దనం

హోతి. న హి ఛన్దచిత్తానం మగ్గసఙ్ఖాతఅధిపతిభావాభావో వియ సద్ధిన్ద్రియాధికస్స అనిమిత్తవిమోక్ఖస్స అనిమిత్తభావాభావో అత్థి, న చ అమగ్గాధిపతీనం మగ్గాధిపతినామదానాభావో వియ అనిమిత్తస్స అనిమిత్తనామదానాభావోతి సక్కా వత్తుం అనిమిత్తవిమోక్ఖస్స అననిమిత్తతాయ అభావతో . మగ్గో అధిపతి ఏతేసన్తి చ మగ్గాధిపతినోతి యుత్తో తత్థ ఛన్దచిత్తేహి తంసమ్పయుత్తానం మగ్గాధిపతిభావాభావో. ఇధ పన మగ్గో అనిమిత్తం ఏతస్సాతి మగ్గానిమిత్తోతి అయమత్థో న సమ్భవతీతి న తేన అమగ్గేన మగ్గస్స అనిమిత్తభావో న యుజ్జతి, కిం వా ఏత్థ సామఞ్ఞం అధిప్పేతన్తి. అమగ్గఙ్గమగ్గనామాభావో. యథా సతిపి అధిపతిభావే ఛన్దచిత్తానం న మగ్గాధిపతీతి మగ్గనామం, న చ తేహి మగ్గస్స తేసం అమగ్గఙ్గత్తా, తథా సతిపి సద్ధాయ ఆగమనభావేన తస్సా అనిమిత్తన్తి మగ్గనామం, న చ తాయ మగ్గస్స తస్సా అమగ్గఙ్గత్తా. ఏవం అనిమిత్తవిపస్సనాయపి అనిమిత్తభావో నిప్పరియాయేన నత్థీతి దీపితో హోతి.

ననుచ ఇధ ఝానం సుఞ్ఞతాదినామేన వుత్తం, న మగ్గోతి చే? న, మగ్గసమ్పయోగతో ఝానస్స సుఞ్ఞతాదినామకత్తా. సుత్తన్తపరియాయేన సగుణారమ్మణేహి ఇధ అభిధమ్మేపి నామం లభతీతి ఆహంసు. తస్మా పటిక్ఖిత్తా **''న పన లభన్తీ''**తి. **కిం కారణా**? అభిధమ్మే సరసం అనామసిత్వా పచ్చనీకతోవ నామలాభాతి అధిప్పాయో. యో హి సగుణారమ్మణేహి నామలాభో, సో సరసప్పధానో హోతి. సరసేనేవ చ నామలాభే సబ్బమగ్గానం సుఞ్ఞతాదిభావోతి వవత్థానం న సియా. తస్మా అభిధమ్మే సతిపి ద్వీహి నామలాభే పచ్చనీకతో నామవవత్థానకరం గహితన్తి సగుణారమ్మణేహి సుఞ్ఞతాప్పణిహితమగ్గా నామం న లభన్తీతి ఆహ. అథ వా **న పన లభన్తీ**తి అఞ్ఞనిరపేక్ఖేహి సగుణారమ్మణేహి న లభన్తి. **కిం కారణా**? అభిధమ్మే సరసపచ్చనీకేహి సహితేహి నామలాభాతి అత్థో. పచ్చనీకఞ్హి వవత్థానకరం అనపేక్ఖిత్వా కేవలస్స సరసస్స నామహేతుభావో అభిధమ్మే నత్థి అవవత్థానాపత్తితో. తస్మా అత్తాభినివేసపణిధిపటిపక్ఖవిపస్సనానులోమా మగ్గా సతిపి సరసన్తరే పచ్చనీకసహితేన సరసేన నామం లభన్తి. అనిమిత్తమగ్గస్స పన విపస్సనా నిమిత్తపటిపక్ఖా న హోతి సయం నిమిత్తగ్గహణతో నిమిత్తగ్గహణానివారణాతి తదనులోమమగ్గోపి న నిమిత్తస్స పటిపక్ఖో. యది సియా, నిమిత్తగతవిపస్సనాయపి పటిపక్ఖో సియాతి. తస్మా విజ్జమానోపి సరసో వవత్థానకరపచ్చనీకాభావా అభిధమ్మే అనిమిత్తన్తి నామదాయకో న గహితో. అనిచ్చానుపస్సనానులోమో పన మగ్గో సుద్ధికపటిపదానయేయేవ సఙ్గహితోతి దట్ఠబ్బో. తస్మా ఏవ చ సో నయో వుత్తోతి. **ఏవన్తి** యం వక్ఖతి "అనిచ్చతో వుట్ఠహన్తస్స మగ్గో అనిమిత్తో హోతీ"తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౩౫౦), ఏవం ఆహరిత్వా అట్ఠకథాచరియేహి సో అనిమిత్తమగ్గో దీపితోతి అత్థో.

వుట్ఠాన...పే.... కిమారమ్మణాతి అనిచ్చాదితో వుట్ఠహన్తస్స వుట్ఠానగామినియా లక్ఖణారమ్మణత్తే సతి సఙ్ఖారేహి వుట్ఠానం న సియా, సఙ్ఖారారమ్మణత్తే చ లక్ఖణపటివేధోతి మఞ్ఞమానో పుచ్ఛతి. "అనిచ్చ"న్తిఆదినా సఙ్ఖారేసు పవత్తమానేన ఞాణేన లక్ఖణానిపి పటివిద్ధాని హోన్తి తదాకారసఙ్ఖారగహణతోతి ఆహ **''లక్ఖణారమ్మణా''**తి. సఙ్ఖారారమ్మణా ఏవ యథావుత్తాధిప్పాయేన "లక్ఖణారమ్మణా"తి వుత్తాతి దస్సేన్తో **''లక్ఖణం నామా''**తిఆదిమాహ. అనిచ్చతా దుక్ఖతా అనత్తతాతి హి విసుం గయ్హమానం లక్ఖణం **పఞ్ఞత్తిగతికం** పరమత్థతో అవిజ్జమానం, అవిజ్జమానత్తా ఏవ పరిత్తాదివసేన **నవత్తబ్బధమ్మభూతం**. తస్మా విసుం గహేతబ్బస్స లక్ఖణస్స పరమత్థతో అభావా "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సఙ్ఖారే సభావతో సల్లక్ఖేన్తోవ లక్ఖణాని సల్లక్ఖేతి నామాతి ఆహ **''యో పన అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి తీణి లక్ఖణాని సల్లక్ఖేతీ''**తి. యస్మా చ **అనిచ్చ**న్తిఆదినా సఙ్ఖారావ దిస్సమానా, తస్మా తే కణ్ఠే బద్ధకుణపం వియ పటినిస్సజ్జనీయా హోన్తి.

లోకుత్తరకుసలం

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా

తత్రాతి లోకుత్తరజ్ఝానే. **అఙ్ఘత్తఙ్ఘ్చాతి** ఉపడ్ఢగాథాయ అభినివిసితబ్బం వుట్ఠాతబ్బం విపస్సనాభూమిం పఞ్చధా ఉద్దిసతి. సత్తఅట్ఠాదీని అఙ్గాని **సత్తట్ఠఙ్గానీతి** ఆదిసద్దస్స లోపో దట్ఠబ్బో. **నిమిత్తన్తి** యతో వుట్ఠానం, తాని నిమిత్తపవత్తాని నిమిత్తవచనేనేవ ఉద్దిసతి. **సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణమేవ అరియమగ్గస్స బోజ్ఝఙ్గాదివిసేసం నియమేతి**. కస్మా? తతో తతో దుతియాదిపాదకజ్ఝానతో ఉప్పన్నస్స ససఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణస్స పాదకజ్ఝానాతిక్కన్తానం అఙ్గానం అసమాపజ్జితుకామతావిరాగభావనాభావతో ఇతరస్స చ అతబ్భావతో. **తేసమ్పి వాదేసు...పే.... విపస్సనావ నియమేతీతి వేదితబ్బా**. కస్మా? విపస్సనానియమేనేవ హి పఠమత్థేరవాదేపి అపాదకపఠమజ్ఝానపాదకమగ్గా పఠమజ్ఝానికావ హోన్తి, ఇతరే చ పాదకజ్ఝానవిపస్సనానియమేహి తంతంఝానికా. ఏవం సేసవాదేసుపి విపస్సనానియమో యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో.

పకిణ్ణకసఙ్ఖారేతి పాదకజ్ఝానతో అఞ్ఞసఙ్ఖారే. తేన పాదకజ్ఝానసఙ్ఖారేసు సమ్మసితేసు వత్తబ్బమేవ నత్థీతి దస్సేతి. **తత్రాపీతి** దుతియత్థేరవాదేపి. తంతంఝానికతా తంతంసమ్మసితసఙ్ఖారవిపస్సనానియమేహి హోతి. తత్రాపి హి విపస్సనా తంతంవిరాగావిరాగభావనాభావేన సోమనస్ససహగతా ఉపేక్ఖాసహగతా చ హుత్వా ఝానఙ్గాదినియమం మగ్గస్స కరోతీతి ఏవం **విపస్సనానియమో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో**.

తన్తి తంతంఝానసదిసభవనం. **స్వాయమత్థో** పాదకజ్ఝానసమ్మసితజ్ఝానుపనిస్సయేహి వినా అజ్ఝాసయమత్తేన అసిజ్ఝనా ఉపనిస్సయేన వినా సఙ్కప్పమత్తేన సకదాగామిఫలాదీనం అసిజ్ఝనదీపకేన **నన్దకోవాదేన** (మ॰ ని॰ ౩.౩౯౮ ఆదయో) దీపేతబ్బో. తత్థ హి సోతాపన్నాయపి పరిపుణ్ణసఙ్కప్పభావం వదన్తేన భగవతా యస్స యస్స ఉపనిస్సయో అత్థి, తస్స తస్సేవ అజ్ఝాసయో నియామకో, నాఞ్ఞస్సాతి తేన తేన పరిపుణ్ణసఙ్కప్పతా హోతి, న తతో పరం సఙ్కప్పసబ్భావేపి అసిజ్ఝనతోతి అయమత్థో దీపితో హోతి. ఏవమిధాపి యస్స యస్స దుతియాదిఝానికస్స మగ్గస్స యథావుత్తో ఉపనిస్సయో అత్థి, తస్స తస్సేవ అజ్ఝాసయో నియామకో, నాఞ్ఞస్స సతిపి తస్మిం అసిజ్ఝనతో. ఇమస్మిం పన వాదే పాదకసమ్మసితజ్ఝానుపనిస్సయసబ్భావే అజ్ఝాసయో ఏకన్తేన హోతి, తంతంఫలూపనిస్సయసబ్భావే తంతంసఙ్కప్పో వియాతి తదభావాభావతో అజ్ఝాసయో నియమేతీతి వుత్తం.

యస్మిం పన పాదకజ్ఝానం నత్థీతి చతుత్థజ్ఝానికవజ్జానం పాదకాని లోకియజ్ఝానాని సన్ధాయ వుత్తం. అప్పనాప్పత్తి చ ఓళారికఙ్గాతిక్కమనుపనిస్సయాభావే పఞ్చహి అఙ్గేహి వినా న హోతీతి "**సోమనస్ససహగతమగ్గో హోతీ**"తి ఆహ. **ఉపేక్ఖాసహగతమగ్గోతి** ఏతేన చతుత్థజ్ఝానికతాపి సమానా అనుసయసముగ్ఘాటనసమత్థస్స న సఙ్ఖారావసేసతాతి దస్సేతి. **తే చ వాదా న విరుజ్ఝన్తి** అజ్ఝాసయవసేన పఞ్చమజ్ఝానికతాయ పఠమాదిజ్ఝానికతాయ చ సమ్భవతోతి అధిప్పాయో. అజ్ఝాసయో చ సాత్థకో హోతి, అఞ్ఞథా పాదకసమ్మసితజ్ఝానేహేవ నియమస్స సిద్ధత్తా అజ్ఝాసయో నియామకో వుచ్చమానో నిరత్థకో సియాతి. **ఇధ పన** అట్ఠసాలినియా నియామనే ఏకన్తికం విపస్సనాసఙ్ఖాతం **అత్థమేవ** ఉద్ధరిత్వా "తేసమ్పి వాదేసు అయం...పే.... విపస్సనావ నియమేతీ"తి వదన్తేన తయోపేతే వాదే విపస్సనావ నియమేతీతి దస్సితం. తంతంవాదానఞ్హి విపస్సనాసహితానమేవ సిద్ధి, నాఞ్ఞథాతి దస్సితన్తి.

పవేధతీతి గోత్రభుస్స పచ్చయో భవితుం న సక్కోతీతి అత్థో. యది పఞ్చమచిత్తక్ఖణే జవనం పతితం నామ హోతి, కథం తదా గోత్రభు తదనన్తరఞ్చ మగ్గో జవనస్స పతితక్ఖణే ఉప్పజ్జతీతి? అపుబ్బస్స జవనన్తరస్స పతితతాభావతో. తదేవ హి జవనం అనేకక్ఖత్తుం పవత్తమానం పతితం సియాతి, గోత్రభు పన ఆరమ్మణన్తరే ఉప్పన్నం అపుబ్బం జవనం, తథా మగ్గో భూమన్తరతో చాతి. నను చ సత్తమజవనచేతనాయ బలవతాయ ఉపపజ్జవేదనీయభావో హోతి ఆనన్తరియతాపీతి, తత్థాయం అధిప్పాయో సియా “పటిసన్ధియా అనన్తరపచ్చయభావినో విపాకసన్తానస్స అనన్తరపచ్చయభావేన అన్తిమజవనచేతనాయ సుసఙ్ఖతత్తా సా సత్తమజవనచేతనా ఉపపజ్జవేదనీయా ఆనన్తరికా చ హోతి, న అపతితజవనచేతనా వియ బలవతాయా”తి.

పున అనులోమం తం అనుబన్ధేయ్యాతి గోత్రభుస్స హి సఙ్ఖారారమ్మణత్తే సతి తదపి అనులోమమేవాతి పురిమఅనులోమం వియ తం తదపి అఞ్ఞం అనులోమం అనుబన్ధేయ్య, న మగ్గోతి మగ్గవుట్ఠానమేవ చ న భవేయ్య అత్తనో సదిసాలమ్బనస్స ఆవజ్జనట్ఠానియస్స పచ్చయస్స అలాభా. అప్పహీనభావేన పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు అనుసయితా కిలేసా సా భూమి ఏతేహి లద్ధాతి కత్వా **భూమిలద్ధా**. వట్టం సినోన్తి బన్ధన్తీతి కత్వా **వట్టసేతూ** చ, తేసం **సముగ్ఘాతకరణ**న్తిపి ఏతదేవస్స లోభక్ఖన్ధాదిపదాలనం వుచ్చతి. **తన్తి** పవత్తం. **ఏకం భవ**న్తి అనాగామినో అనేకక్ఖత్తుఞ్చ తత్థేవ ఉపపజ్జన్తస్స హేట్ఠా అనాగమనవసేన ఏకో భవోతి గహేత్వా వుత్తం.

ఇమస్స పనత్థస్సాతి యథావుత్తస్స ఉపాదిన్నకపవత్తితో వుట్ఠానస్స. అపాయేసు సత్తమభవతో ఉద్ధం సుగతియఞ్చ విపాకదాయకస్స అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స పచ్చయఘాతో సోతాపత్తిమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధో దట్ఠబ్బో. **ద్వీసు భవేసూ**తి అనాగామిమగ్గే అభావితే సకదాగామిస్స కామధాతుయం యే ద్వే భవా ఉప్పజ్జేయ్యుం, తేసూతి అత్థో. **చలతీ**తి ఏతేన చలనసభావమేవ దస్సేతి, న అచలనాభావం, తస్మా అచలనం దస్సేత్వా పున చలనం దస్సేతుం “**తథాగతస్స హీ**”తిఆదిమాహ. యేపి వా కత్థచి చత్తారోపి మగ్గే సమానపటిపదే దిస్వా సభావతో అచలనమేవ గణ్హేయ్యుం, తేసం తంగహణనివారణత్థం “చలతీ”తి వుత్తం, న చలనావధారణత్థన్తి యుత్తం ఉభయదస్సనం. అథ వా యదిపి కేసఞ్చి చత్తారోపి మగ్గా సమానపటిపదా, తథాపి కిలేసిన్ద్రియేహి సిజ్ఝమానా పటిపదా తేసం వసేన చలనపకతికా ఏవాతి “చలతి”చ్చేవ వుత్తం, న “న చలతీ”తి.

లోకుత్తరకుసలపకిణ్ణకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఠమమగ్గవీసతిమహానయవణ్ణనా

౩౫౭. యస్స పుబ్బభాగే “మగ్గం భావేమీ”తి అజ్ఝాసయో పవత్తో, సో మగ్గం భావేతి. ఏవం సబ్బత్థ అజ్ఝాసయవిసేసేన తంతంభావనావిసేసో దట్ఠబ్బో.

౩౫౮. ఛన్దాధిపతేయ్యన్తిఆదీసు ఏకచిత్తక్ఖణే వత్తమానేసు ధమ్మేసు కథం ఛన్దస్స తంసహజాతస్స అధిపతిభావో వీరియాదీనఞ్చాతి? ఉపనిస్సయవసేన. యస్స హి సచే ఛన్దవతో కుసలం నిప్ఫజ్జతి, “అహం నిప్ఫాదేస్సామీ”తి పవత్తమానస్స కుసలం నిప్ఫన్నం, తస్స తంసహజాతో ఛన్దో తేన పురిముపనిస్సయేన విసిట్ఠో సహజాతధమ్మే అత్తనో వసే వత్తేతి. తస్మిఞ్చ పవత్తమానే తే పవత్తన్తి, నివత్తమానే నివత్తన్తి, తదనురూపబలా చ హోన్తి రాజపురిసా వియాతి. ఏవం వీరియాదీసు. సేసధమ్మానం పన కత్థచి వుత్తప్పకారప్పవత్తిసబ్భావేపి అతంసభావత్తా అధిపతిభావో నత్థీతి దట్ఠబ్బో.

దుతియమగ్గవణ్ణనా

౩౬౧. ఆ-కారస్స రస్సత్తం కత్వా అఞ్ఞిన్ద్రియం వుత్తం, ఆ-కారో చ ధమ్మమరియాదత్థో.

తతియచతుత్థమగ్గవణ్ణనా

౩౬౨. మగ్గఙ్గాని న పూరేన్తి అకిచ్చకత్తా సమ్మాదిట్ఠియాతి అధిప్పాయో. మారేన్తో గచ్ఛతీతి హి మగ్గో, న చేతాయ మారేతబ్బం అత్థీతి. మానస్స దిట్ఠిసదిసా పవత్తి అహమస్మీతి పవత్తమానస్స దిట్ఠిట్ఠానే ఠానం. **ఆలోకస్సేవ పవత్తికాలో వియాతి** చిరప్పవత్తిం సన్ధాయాహ. ఏకదేససామఞ్ఞేన హి యథాధిప్పేతేన ఉపమా హోతీతి. **ఖారే వాతి** కట్ఠాదీనం ఖారచ్ఛారికాయం. **సమ్మద్దిత్వాతి** కిలేదేత్వా. **ఛన్దోతి** తణ్హా. **అనుసయోతి** తణ్హా మానానుసయో చ. ఏతస్మిఞ్చ సుత్తే అసమూహతస్స గన్ధస్స సముగ్ఘాటనం వియ అసమూహతమానాదిసముగ్ఘాతం దస్సేన్తేన అఞ్ఞమఞ్ఞే కిలేసే పజహతీతి దస్సితన్తి ఆనీతం, న యథావుత్తనయేన ఉపమాయ వుత్తత్తాతి దట్ఠబ్బం. నిరన్తరం పవత్తమానే చిత్తే తస్స సంకిలేసవోదానకరా సావజ్జానవజ్జా చేతసికా ఉప్పజ్జమానా తస్సఙ్గభూతా అవయవా వియ హోన్తీతి ‘‘**చిత్తఙ్గవసేనా**’’తి వుత్తం.

లోకుత్తరకుసలవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలపదం

ధమ్ముద్దేసవారో

పఠమచిత్తకథావణ్ణనా

౩౬౫. కుసలే వుత్తనయం అనుగన్త్వా యథానురూపం వేదితబ్బతాయ ‘‘**వుత్తనయేనా**’’తి ఆహ. **గన్తబ్బాభావతోతి** బుజ్ఝితబ్బాభావతో. **దిట్ఠియా గతమత్తన్తి** దిట్ఠియా గతిమత్తం గహణమత్తం. ఆసన్నకారణత్తా అయోనిసోమనసికారస్స విసుం గహణం ఏకన్తకారణత్తా చ. **సతిసంవరోతి** ఇధ సీతాదీహి ఫుట్ఠస్స అప్పమజ్జనం ఖమనం దట్ఠబ్బం. **పహానసంవరోతి** వీరియసంవరో.

అస్సాదదస్సనన్తి అస్సాదదిట్ఠి. ఫలట్ఠేన పచ్చుపట్ఠానేన **అసమ్మాపటిపత్తిపచ్చుపట్ఠానోమోహో,** సమ్మాపటిపత్తిపటిపక్ఖభావగ్గహణాకారో వా. సబ్బస్స లోభస్స అభిజ్ఝాభావే సతిపి విసేసయుత్తాయ అభిజ్ఝాయ కమ్మపథప్పత్తాయ ఇధుప్పజ్జమానాయ లక్ఖణాదిం దస్సేతుం ‘‘**సా పరసమ్పత్తీన**’’న్తిఆదిమాహ. అత్తనో పరిణామనస్స పురేచారికా తణ్హాభిరతి **అభిరతి**.

అనుపపరిక్ఖా మోహో. మోహవసేన హి దిట్ఠివసేన వా అవత్థుస్మిం సానునయో అధిమోక్ఖో ఉప్పజ్జతీతి. **అసతియచిత్తేతి** అహిరికాదీహి ఆరక్ఖరహితచిత్తే. **సతిరహితత్తా సతిపటిపక్ఖత్తా చాతి** ఏతేన సతిరహితా సతిపటిపక్ఖా చ అకుసలా ఖన్ధా ఏవ మిచ్ఛాసతీతి దస్సేతి. తే పన ఉపనాహాదిప్పవత్తియం చిరకతాదిసల్లక్ఖణే పటుసఞ్ఞాసమ్పయుత్తా దట్ఠబ్బా. **సదరథాదిభావో**

అవిసేసేన కిలేససమ్పయోగతో వుత్తో లహుతాదిఏకన్తపటిపక్ఖానం థినమిద్ధాదీనం కేసఞ్చి ఇధ అభావా. **అవూపసమోతి** అసన్నిసిన్నసభావమాహ. **అనవట్ఠానరసన్తి** చలనకిచ్చం. **చేతసో అవూపసమేతి** నిప్ఫాదేతబ్బే పయోజనే ధమ్మం, అవూపసమపచ్చయభూతం ఆరమ్మణం వా "అవూపసమో"తి వుత్తం.

ధమ్ముద్దేసవారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారకథావణ్ణనా

౩౭౭. సహజాతధమ్మేసు అకమ్పనం న కోసజ్జేసు అకమ్పనం వియ తప్పటిపక్ఖభావతో దట్ఠబ్బం, తంతంపాపకిరియాయ ఉస్సహనవసేన పన థిరతా తత్థ అకమ్పనం.

౩౮౧. దిట్ఠియా విరూపం ఫన్దితన్తి తథా తథా సస్సతాదివసేన పవత్తా దిట్ఠి ఏవ వుచ్చతి. **తరన్తీతి** తిత్థే వియ పిలవన్తి. **విపరియేసతోతి** వత్థుస్స విపరీతతో.

౩౮౦. సభావపటిచ్ఛాదనవసేన పకతిఅత్తాదిఅసన్తగహణస్స అనిచ్చాదీనం నిచ్చాదివిసమగహణస్స చ సఞ్ఞాదివిపరియేసస్స నిస్సయత్తా **''అసన్తం అసమఞ్చ బుజ్ఝతీ''**తి వుత్తం.

దుతియచిత్తవణ్ణనా

౩౮౯. కిఞ్చాపి...పే.... పరామసన్తస్స ఉప్పజ్జతీతి పురిమచిత్తేన అవిసేసం దస్సేతి. అనుస్సాహనావసీదనభావేన సంహతభావో **థినం.**

తతియచిత్తవణ్ణనా

౪౦౦. ఇధ మానేన సద్ధిం పఞ్చ అపణ్ణకఙ్గానీతి అవిరజ్ఝనకఙ్గాని ఉప్పత్తిఅరహఙ్గాని హోన్తీతి అత్థో దట్ఠబ్బో. మానస్స అనియతత్తా న నియతయేవాపనకాతి . పట్ఠానే హి "సంయోజనం ధమ్మం పటిచ్చ సంయోజనో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి హేతుపచ్చయా"తి (పట్ఠా. ౩.౪.౧) ఏత్థ "చతుక్ఖత్తుం కామరాగేన తిక్ఖత్తుం పటిఘేన చ మానో విచికిచ్ఛా భవరాగో తయోపేతే సకదాగామినో సంయోజనానం సంయోజనేహి దసవిధా యోజనా"తి దస్సితాయ దసవిధాయ యోజనాయ "కామరాగసంయోజనం పటిచ్చ మానసంయోజనం అవిజ్జాసంయోజన"న్తి వత్వా "కామరాగసంయోజనం పటిచ్చ అవిజ్జాసంయోజన"న్తి "మానసంయోజనం పటిచ్చ భవరాగసంయోజనం అవిజ్జాసంయోజన"న్తి చ వత్వా "భవరాగసంయోజనం పటిచ్చ అవిజ్జాసంయోజన"న్తి వుత్తాహి యోజనాహి మానస్స అనియతభావో పకాసితో, తథా కిలేసదుకేపి. ఇధ చ వక్ఖతి "దసవిధా సంయోజనానం యోజనా, తథా దసవిధా కిలేసానా"న్తి చ. ఉన్నమనవసేనేవ **సమ్పగ్గహరసో** , న వీరియం వియ తంతంకిచ్చసాధనే అబ్భుస్సాహనవసేన. ఓమానస్సపి అత్తానం అవంకత్వా గహణం సమ్పగ్గహోతి దట్ఠబ్బో.

చతుత్థచిత్తవణ్ణనా

౪౦౨. పరిహారణత్థం విక్ఖిత్తా హుత్వా ఉస్సాహం జనేన్తా ‘‘**పరిహారణత్థం సఉస్సాహా**’’తి వుత్తా, తేసం.

నవమచిత్తవణ్ణనా

౪౧౩. విసప్పనఅనిట్ఠరూపసముట్ఠానవసేన అత్తనో పవత్తిఆకారవసేన చ **విసప్పనరసో**. దోసో ఉపయోగఫలేసు అనిట్ఠత్తా విససంసట్ఠపూతిముత్తం వియ దట్ఠబ్బో. **అనభిరతిరసా**తి ఏవంపకారేసు పటిక్ఖేపేన రసవచనేసు తంతంపటిపక్ఖకిచ్చగహణం దట్ఠబ్బం. కటుకాకారగతి **కటుకఞ్చుకతా, అత్తసమ్పత్తి** ఆవాసాది, పరాయత్తతాయ **దాసబ్యం వియ దట్ఠబ్బం**. యథా హి దాసబ్యే సతి దాసో పరాయత్తో హోతి, ఏవం కుక్కుచ్చే సతి తంసమఙ్గీ. న హి సో అత్తనో ధమ్మతాయ పవత్తితుం సక్కోతి కుసలేతి. అథ వా కతాకతాకుసలకుసలానుసోచనే ఆయత్తతాయ తదుభయవసేన కుక్కుచ్చేన తంసమఙ్గీ హోతీతి దాసబ్యం వియ తం హోతి.

౪౧౮. **విరుద్ధాకారో**తి విరుద్ధస్స పుగ్గలస్స, చిత్తస్స వా ఆకారో విరుద్ధభావో. తేన విరుజ్ఝనం విరోధోతి దస్సేతి. **వచన**న్తి ఏతం నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం. సబ్బమేవ హి కిచ్చం ఏతేన కరియమానం సురోపితం సుజనితం న హోతీతి. రోపసద్దవచనత్థమేవ కేచి వణ్ణేన్తి. **తం అప్పమాణ**న్తి కోధస్స తథాపవత్తనసభావాభావా అఞ్ఞేన కేనచి కారణేన పరిపుణ్ణతా సియాతి సన్ధాయ వుత్తం.

ఏకాదసమచిత్తవణ్ణనా

౪౨౨. **విగతా చికిచ్ఛా**తి చికిచ్ఛితుం దుక్కరతాయ వుత్తం, న సబ్బథా చికిచ్ఛాభావా విచికిచ్ఛాయాతి తదత్థం దస్సేతి.

౪౨౪. నిచ్ఛయాభావా అసణ్ఠహనతో చేతసో పవత్తిపచ్చయమత్తతాయ ‘‘**పవత్తిట్ఠితిమత్త**’’న్తి వుత్తం.

౪౨౫. ఏకం ఆకారం గన్తుం అసమత్థతాయ అత్తనో ఆముఖం సప్పనతో **ఓసక్కతి**.

ద్వాదసమచిత్తవణ్ణనా

౪౨౯. ఉద్ధచ్చం అత్తనో గహితాకారే ఏవ ఠత్వా భమతీతి **ఏకారమ్మణస్మింయేవ విప్ఫన్దనం** హోతి. విచికిచ్ఛా పన యదిపి రూపాదీసు ఏకస్మిఞ్ఞేవారమ్మణే ఉప్పజ్జతి, తథాపి “ఏవం ను ఖో, ఇదం ను ఖో”తి ఉప్పజ్జమానా “నను ఖో, అఞ్ఞం ను ఖో”తి అఞ్ఞం గహేతబ్బాకారం అపేక్ఖతీతి **నానారమ్మణే** చలనం హోతి.

‘‘**ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బ**’’న్తి ఏత్తావతా ఇమస్మిం చిత్తద్వయే వుత్తపకిణ్ణకం దస్సేత్వా ద్వాదససు దస్సేతుం ‘‘**సబ్బేసుపీ**’’తిఆదిమాహ. కుసలేసుపి ఆరమ్మణాధిపతిం అనుద్ధరిత్వా సహజాతాధిపతినో ఏవ ఉద్ధటత్తా ఇధాపి సో ఏవ ఉద్ధరితబ్బో సియాతి ‘‘**సహజాతాధిపతి లబ్భమానోపి న ఉద్ధటో**’’తి వుత్తం నారమ్మణాధిపతినో అలబ్భమానత్తా. సోపి హి అట్ఠసు లోభసహగతేసు లబ్భతీతి. **సేసోపీ**తి వీమంసతో అఞ్ఞోపి సహజాతాధిపతి నత్థి, యో ఉద్ధరితబ్బో సియా. ఆరమ్మణాధిపతిమ్హి వత్తబ్బమేవ నత్థి. **కఞ్చి ధమ్మ**న్తి ఛన్దాదీసు ఏకమ్పి సహజాతం. కుసలత్తికే తావ పటిచ్చవారాదీసు “న హేతుపచ్చయా అధిపతిపచ్చయా”తి ఏకస్సపి పఞ్హస్స అనుద్ధటత్తా పట్ఠానే పటిసిద్ధతా వేదితబ్బా. అఞ్ఞథా హి “అకుసలం

ధమ్మం పటిచ్చ అకుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న హేతుపచ్చయా అధిపతిపచ్చయా”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౮౬) ఏతస్స వసేన “ఏక”న్తి వత్తబ్బం సియా.

దస్సనేన పహాతబ్బాభావతోతి దస్సనేన పహాతబ్బస్స అభావతో, దస్సనేన పహాతబ్బేసు వా అభావతో. ఏతేన పటిసన్ధిఅనాకడ్ఢనతో దస్సనేన పహాతబ్బేసు అనాగమనన్తి తత్థ అనాగమనేన పటిసన్ధిఅనాకడ్ఢనం సాధేతి. అనాకడ్ఢనతో అనాగమనం పన సాధేతుం **“తేసు హీ”**తిఆదిమాహ. ఏత్థేవ పటిసన్ధిదానం భవేయ్య. తథా చ సతి దస్సనేన పహాతబ్బం సియా అపాయగమనీయస్స దస్సనేన పహాతబ్బభావతో. న చేతం దస్సనేన పహాతబ్బం సియా, తస్మా దస్సనేన పహాతబ్బవిభఙ్గే నాగతన్తి అధిప్పాయో.

కథం పనేతం ఞాయతి “పటిసన్ధిఅనాకడ్ఢనతో దస్సనేన పహాతబ్బేసు అనాగమన”న్తి? దస్సనేన పహాతబ్బానఞ్ఞేవ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావస్స వుత్తత్తా. దువిధా హి అకుసలా దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బాతి. తత్థ భావనాయ పహాతబ్బచేతనానం నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో న వుత్తో, ఇతరాసఞ్ఞేవ వుత్తో. “భావనాయ పహాతబ్బో ధమ్మో నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో”తి ఏత్థ హి సహజాతమేవ విభత్తం, న నానాక్ఖణికన్తి. తథా పచ్చనీయేపి “భావనాయ పహాతబ్బో ధమ్మో నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో…పే॰… సహజాతపచ్చయేన…పే॰… ఉపనిస్సయపచ్చయేన…పే॰…. పచ్ఛాజాతపచ్చయేన పచ్చయో”తి ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం “కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో”తి. ఇతరత్థ చ వుత్తం. ఉద్ధచ్చసహగతా చ చేతనా భావనాయ పహాతబ్బేసు ఏవ ఆగతాతి నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయో న సియాతి. యది సియా, భావనాయ పహాతబ్బచేతనాయ చ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో వుచ్చేయ్య, న తు వుత్తో. తస్మా ఉద్ధచ్చసహగతా నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావే సతి దస్సనేన పహాతబ్బేసు వత్తబ్బా సియా, తదభావా న వుత్తాతి. పటిసన్ధిఅనాకడ్ఢనతో తత్థ అనాగతాతి అయమేత్థాధిప్పాయో. నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయావచనేన పన భావనాయ పహాతబ్బానం పవత్తివిపాకతా పటిక్ఖిత్తా. పవత్తివిపాకస్సపి హి నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయతా న సక్కా నివారేతుం. వుత్తఞ్చ “సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తో ధమ్మో దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తస్స ధమ్మస్స కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో, నానాక్ఖణికా”తిఆది (పట్ఠా॰ ౧.౩.౨౬-౨౭). యది భావనాయ పహాతబ్బానం విపాకదానం నత్థి, కథం తే విపాకధమ్మధమ్మా హోన్తీతి? అభిఞ్ఞాచిత్తాదీనం వియ విపాకారహసభావత్తా. యం పన వుత్తం “యస్మిం సమయే అకుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి ఉపేక్ఖాసహగతం ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తం…పే॰… అవిక్ఖేపో హోతి, ఇమేసు ధమ్మేసు ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా, తేసం విపాకే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా”తి (విభ॰ ౭౩౦-౭౩౧) ఇదమ్పి తేసం విపాకారహతఞ్ఞేవ సన్ధాయ వుత్తం సియా. ఇదం పన ఠానం సుట్ఠు విచారేతబ్బం. అత్థి హి ఏత్థ వచనోకాసో. న హి విపాకేతి వచనం విపాకధమ్మవచనం వియ విపాకారహతం వదతీతి.

అకుసలపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అబ్యాకతపదం

అహేతుకకుసలవిపాకవణ్ణనా

౪౩౧. తేసు విపాకాబ్యాకతన్తిఆదీనం "భాజేత్వా దస్సేతుం కతమే ధమ్మా అబ్యాకతాతిఆది ఆరద్ధ"న్తి ఏతేన సమ్బన్ధో. **తస్సాపీ**తి ఏతస్స "ఉప్పత్తిం దీపేతుం కామా...పే.... ఆది వుత్త"న్తి ఏతేన సమ్బన్ధో. **ఉపచితత్తా**తి యథా అఞ్ఞస్స విపాకం పటిబాహిత్వా అత్తనో విపాకాభిముఖం హోతి తథా వడ్ఢితత్తా. రూపాదీనం పచ్చయానం అఞ్ఞవిఞ్ఞాణసాధారణత్తా అసాధారణేన వత్థునా చక్ఖువిఞ్ఞాణం సోతవిఞ్ఞాణన్తి నామం ఉద్ధటం. చక్ఖాదీనం తిక్ఖమన్దభావే విఞ్ఞాణానం తిక్ఖమన్దభావా విసేసపచ్చయత్తా చ.

చక్ఖుసన్నిస్సితఞ్చ తం రూపవిజాననఞ్చాతి **చక్ఖుసన్నిస్సితరూపవిజాననం**. ఏవంలక్ఖణం చక్ఖువిఞ్ఞాణం. తత్థ చక్ఖుసన్నిస్సితవచనేన రూపారమ్మణం అఞ్ఞవిఞ్ఞాణం పటిక్ఖిపతి. రూపవిజాననవచనేన చక్ఖునిస్సయే ఫస్సాదయో నివత్తేతి. చక్ఖురూపవచనేహి చ నిస్సయతో ఆరమ్మణతో చ విజాననం విభావేతి. రూపమత్తస్స ఆరమ్మణస్స గహణం కిచ్చమేతస్సాతి **రూపమత్తారమ్మణరసం. ఝానఙ్గవసేనా**తి ఇదం ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జేసు విజ్జమానానం ఉపేక్ఖాసుఖదుక్ఖేకగ్గతానం ఝానఙ్గికత్తా ఇధాపి తంసదిసానం తదుపచారం కత్వా వుత్తం. న హి ఝానపచ్చయత్తాభావే ఝానఙ్గతా అత్థి. వుత్తఞ్హి "ఝానఙ్గాని ఝానసమ్పయుత్త...పే.... రూపానం ఝానపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౩.౧౧౨). ఏతేసఞ్చ ఝానపచ్చయభావో పటిక్ఖిత్తో. యథాహ "అబ్యాకతం ధమ్మం పటిచ్చ అబ్యాకతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న ఝానపచ్చయా. పఞ్చవిఞ్ఞాణసహగతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ తయో ఖన్ధా"తిఆది (పట్ఠా॰ ౧.౧.౯౮). ఝానపచ్చయత్తాభావేపి వేదనాచిత్తట్ఠితీనం ఉపేక్ఖాదిభావతో తథాభూతానం వచనే అఞ్ఞట్ఠానాభావతో చ దుతియరాసినిద్దేసో.

౪౩౯. వత్థుపణ్డరత్తాతి సయం కణ్హధమ్మానం అప్పటిపక్ఖత్తా సభావపరిసుద్ధానం పసాదహదయవత్థునిస్సయానం వసేన పణ్డరసభావం జాతన్తి అధిప్పాయో. అయం పన నయో చతువోకారే న లబ్భతీతి తత్థ భవఙ్గస్స తతో నిక్ఖన్తాకుసలస్స చ పణ్డరతా న సియా, తస్మా తత్థ పణ్డరతాయ కారణం వత్తబ్బం. సభావో వాయం చిత్తస్స పణ్డరతాతి.

౪౪౫. ఇదమ్పీతి **పి**-సద్దో ఠితిమత్తసహితం పుబ్బే వుత్తం విచికిచ్ఛాసహగతం అపేక్ఖిత్వా వుత్తో. **పకతియా**తి అనతిక్కమనేన. **సోపి** విసేసో. **కాయప్పసాదం ఘట్టేత్వా పసాదపచ్చయేసు మహాభూతేసు పటిహఞ్ఞతీ**తి ఆపాథం గన్త్వా పటిహఞ్ఞతీతి అత్థో. యథా చ "రూపం ఆరబ్భ ఉప్పన్న"న్తి వుత్తే న ఆరమ్మణుప్పాదానం పుబ్బాపరకాలతా హోతి, ఏవమిధాపి ఘట్టనపటిహననేసు దట్ఠబ్బం. ఉపమాపి ఉభయఘట్టనదస్సనత్థం వుత్తా, న నిస్సితనిస్సయఘట్టనానం పుబ్బాపరతాదస్సనత్థం. ఏత్థ చ **బహిద్ధా**తి ఏతం నిదస్సనమత్తం. అజ్ఝత్తమ్పి హి ఆరమ్మణం హోతీతి. విఞ్ఞాణధాతునిస్సయభూతేహి వా అఞ్ఞం "బహిద్ధా"తి వుత్తం. పటిఘట్టనానిఘంసో బలవా హోతి, తతో ఏవ ఇట్ఠానిట్ఠఫోట్ఠబ్బసమాయోగే సుఖదుక్ఖపచ్చయా ధాతుఅనుగ్గహధాతుక్ఖోభా చిరం అనువత్తన్తి.

౪౫౫. అఞ్ఞేసం చిత్తానం సభావసుఞ్ఞతసబ్భావా మనోధాతుభావో ఆపజ్జతీతి చే? న, విసేససబ్భావా. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనఞ్హి చక్ఖాదినిస్సితతా చక్ఖాదీనం సవిసయేసు దస్సనాదిప్పవత్తిభావతా చ విసేసో. మనోవిఞ్ఞాణస్స పన అనఞ్ఞనిస్సయమనోపుబ్బఙ్గమతాయ అఞ్ఞనిస్సయవిఞ్ఞాణస్స అనన్తరపచ్చయత్తాభావేన మనోద్వారనిగ్గమనముఖభావాభావతో చ సాతిసయవిజాననకిచ్చతా విసేసో. తబ్బిసేసవిరహా మనోమత్తా ధాతు మనోధాతూతి తివిధా మనోధాతు ఏవ వుచ్చతి, న విసేసమనో. తస్మా ఏత్థ **మనో ఏవ ధాతు మనోధాతూతి ఏవ**-సద్దో మత్తసద్దత్థో దట్ఠబ్బో. విసేసనివత్తనత్థో హి సో విఞ్ఞాణస్సాతి. మనోద్వారనిగ్గమనపవేసముఖభావతో పన మనోధాతుయా

విజాననవిసేసవిరహో దట్ఠబ్బో, తతో ఏవ మనోవిఞ్ఞాణన్తిపి న వుచ్చతి. న హి తం విఞ్ఞాణం మనతో పవత్తం మనసో పచ్చయో, నాపి మనసో పచ్చయభూతం మనతో పవత్తం, దస్సనాదీనం పన పచ్చయో, తేహి చ పవత్తం తేసం పురేచరం అనుచరఞ్చాతి. సమ్మాసఙ్కప్పోతి అవచనం మహావిపాకానం వియ జనకసదిసత్తాభావతో. తత్థ హి తిహేతుకతో దుహేతుకమ్పి ఉప్పజ్జమానం సమ్మాసఙ్కప్పతాదీహి సదిసం సహేతుకతాయాతి. **పఞ్చవిఞ్ఞాణసోతే**తి ఏత్థ యథా పగుణం గన్థం సజ్ఝాయన్తో సజ్ఝాయసోతే పతితం కఞ్చి కఞ్చి వాచనామగ్గం న సల్లక్ఖేతి, ఏవం తథాగతస్స అసల్లక్ఖణా నామ నత్థి, న చ పఞ్చవిఞ్ఞాణసోతే ఝానఙ్గాభావో ఇధ అవచనస్స కారణం. యది తదనన్తరం నిద్దేసో తంసోతపతితతా, ఇతో పరేసం ద్విన్నం మనోవిఞ్ఞాణధాతూనం తంసోతపతితతా న సియా. తస్మా పఞ్చవిఞ్ఞాణానం వియ అహేతుకతాయ మగ్గపచ్చయవిరహా చ విజ్జమానేసుపి వితక్కవిచారేసు ఝానఙ్గధమ్మానం దుబ్బలత్తా పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు వియ అగణనుపగభావా చ పఞ్చవిఞ్ఞాణసోతపతితతా. తతో ఏవ హి అహేతుకకిరియత్తయేపి ఝానఙ్గాని బలాని చ సఙ్గహవారే న ఉద్ధటాని, ఝానపచ్చయకిచ్చమత్తతో పన పట్ఠానే దుబ్బలానం ఏత్థ వితక్కాదీనం ఝానపచ్చయతా వుత్తా.

౪౬౯. సమానవత్థుకం అనన్తరపచ్చయం లభిత్వా ఉప్పజ్జమానం సన్తీరణం మనోధాతుతో బలవతరం హోతీతి తం యథారమ్మణం ఆరమ్మణరసం అనుభవన్తం ఇట్ఠే సోమనస్ససహగతం హోతి, ఇట్ఠమజ్ఝత్తే ఉపేక్ఖాసహగతం సాతిసయానుభవత్తా, తస్మా ''**అయఞ్హి ఇట్ఠారమ్మణస్మిం యేవా**''తిఆది వుత్తం. వోట్ఠబ్బనం పన సతిపి బలవభావే విపాకప్పవత్తిం నివత్తేత్వా విసదిసం మనం కరోన్తం మనసికారకిచ్చన్తరయోగతో విపాకో వియ అనుభవనమేవ న హోతీతి సబ్బత్థ ఉపేక్ఖాసహగతమేవ హోతి, తథా పఞ్చద్వారావజ్జనం మనోద్వారావజ్జనఞ్చ కిచ్చవసేన అపుబ్బత్తా.

అహేతుకకుసలవిపాకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అట్ఠమహావిపాకచిత్తవణ్ణనా

౪౯౮. **అలోభో అబ్యాకతమూల**న్తిఆదీసు కుసలపక్ఖే తావ అలోభాదోసానం నిద్దేసేసు “యో తస్మిం సమయే అలోభో అలుబ్భనా…పే.… అలోభో కుసలమూల”న్తి (ధ. స. ౩౨), “యో తస్మిం సమయే అదోసో అదుస్సనా…పే.… అదోసో కుసలమూల”న్తి (ధ. స. ౩౩) చ వుత్తత్తా ఇధాపి తంనిద్దేసేసు “అలోభో అబ్యాకతమూల”న్తి “అదోసో అబ్యాకతమూల”న్తి వచనం యుజ్జేయ్య. పఞ్ఞిన్ద్రియాదినిద్దేసేసు పన “పఞ్ఞారతనం అమోహో ధమ్మవిచయో సమ్మాదిట్ఠీ”తి (ధ. స. ౩౪, ౩౭) ఏవం తత్థపి వుత్తం, న వుత్తం “అమోహో కుసలమూల”న్తి. తస్మా ఇధాపి “అమోహో అబ్యాకతమూల”న్తి పాఠేన న భవితబ్బం సియా. అలోభాదోసానం వియ అమోహస్సపి అబ్యాకతమూలదస్సనత్థం పనేతం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **అవిఞ్ఞత్తిజనకతో**తి కాయవచీకమ్మద్వారనివారణం కరోతి. **అవిపాకధమ్మతో**తి మనోకమ్మద్వారనివారణఞ్చ. విపాకధమ్మానఞ్హి కమ్మద్వారం వుత్తన్తి. **తథా అప్పవత్తితో**తి దానాదిపుఞ్ఞకిరియభావేన అప్పవత్తితో. ఏతేన పుఞ్ఞకిరియవత్థుభేదమేవ నివారేతి.

బలవపచ్చయేహీతి పయోగేన వినా నిప్ఫన్నేహి ఆరమ్మణాదిపచ్చయేహి. అసఙ్ఖారికాదీసు హి యేన కేనచి చిత్తేన కమ్మే ఆయూహితే అసఙ్ఖారేన అప్పయోగేన కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తపచ్చుపట్ఠానే పటిసన్ధి ఉప్పజ్జమానా అసఙ్ఖారికా హోతి, ససఙ్ఖారేన సప్పయోగేన కమ్మాదిపచ్చుపట్ఠానే ససఙ్ఖారికా. భవఙ్గచుతియో పన పటిసన్ధిసదిసావ. తదారమ్మణఞ్చ కుసలాకుసలాని వియ అసఙ్ఖారికం ససఙ్ఖారికఞ్చ దట్ఠబ్బన్తి. ఏతేసు బలవం దుబ్బలఞ్చ విచారేతుం ''**తత్థ సబ్బేపి**

సబ్బఞ్ఞుబోధిసత్తా''తిఆదిమాహ. **కాలవసేన పన పరిణమతీ**తి అప్పాయుకసంవత్తనికకమ్మబహులే కాలే తంకమ్మసహితసన్తానజనితసుక్కసోణితపచ్చయానం తంమూలకానం చన్దసూరియవిసమపరివత్తాదిజనితఉతాహారాదివిసమపచ్చయానఞ్చ వసేన పరిణమతి.

విపాకుద్ధారకథావణ్ణనా

యతో యత్తకో చ విపాకో హోతి, యస్మిఞ్చ ఠానే విపచ్చతి, తం దస్సేతుం విపాకుద్ధారకథా ఆరద్ధా. **ఏత్థేవా**తి ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితేయేవ. దుహేతుకపటిసన్ధివసేన ద్వాదసకమగ్గోపి హోతి , ద్వాదసకప్పకారోపీతి అత్థో. అహేతుకపటిసన్ధివసేన అహేతుకట్ఠకమ్పి. అసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికానం ససఙ్ఖారికఅసఙ్ఖారికవిపాకసఙ్కరం అనిచ్ఛన్తో దుతియత్థేరో ''**ద్వాదసా**''తిఆదిమాహ. పురిమస్స హి పచ్చయతోససఙ్ఖారికఅసఙ్ఖారికభావో, ఇతరేసం కమ్మతో. తతియో తిహేతుకతో దుహేతుకమ్పి అనిచ్ఛన్తో ''**దసా**''తిఆదిమాహ.

ఇమస్మిం విపాకుద్ధారట్ఠానే కమ్మపటిసన్ధివవత్థానత్థం **సాకేతపఞ్హం గణ్హింసు**. కమ్మవసేన విపాకస్స తంతంగుణదోసుస్సదనిమిత్తతం దస్సేతుం **ఉస్సదకిత్తనం గణ్హింసు. హేతుకిత్తనం** ఇధ పఠమత్థేరస్స అధిప్పాయేన వుత్తం. దుతియత్థేరవాదాదీసు విసేసం తత్థ తత్థేవ వక్ఖామి. ఞాణస్స జచ్చన్ధాదివిపత్తినిమిత్తపటిపక్ఖభావతో తిహేతుకం అతిదుబ్బలమ్పి సమానం పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢన్తం దుహేతుకం ఆకడ్ఢేయ్యాతి ''**అహేతుకా న హోతీ**''తి ఆహ. యం పన **పటిసమ్భిదామగ్గే** సుగతియం జచ్చన్ధబధిరాదివిపత్తియా అహేతుకఉపపత్తిం వజ్జేత్వా గతిసమ్పత్తియా సహేతుకోపపత్తిం దస్సేన్తేన "గతిసమ్పత్తియా ఞాణసమ్పయుత్తే కతమేసం అట్ఠన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతి"చ్చేవ (పటి॰ మ॰ ౧.౨౩౨) వుత్తం. తేన ఞాణవిప్పయుత్తేన కమ్మునా ఞాణసమ్పయుత్తపటిసన్ధి న హోతీతి దీపితం హోతి. అఞ్ఞథా "సత్తన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతీ"తి ఇదమ్పి వుచ్చేయ్య. తథా హి "గతిసమ్పత్తియా ఞాణసమ్పయుత్తే కతమేసం అట్ఠన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతి? కుసలస్స కమ్మస్స జవనక్ఖణే తయో హేతూ కుసలా తస్మిం ఖణే జాతచేతనాయ సహజాతపచ్చయా హోన్తి. తేన వుచ్చతి కుసలమూలపచ్చయాపి సఙ్ఖారా. నికన్తిక్ఖణే ద్వే హేతూ అకుసలా తస్మిం ఖణే జాతచేతనాయ సహజాతపచ్చయా హోన్తి. తేన వుచ్చతి అకుసలమూలపచ్చయాపి సఙ్ఖారా. పటిసన్ధిక్ఖణే తయో హేతూ అబ్యాకతా తస్మిం ఖణే జాతచేతనాయ సహజాతపచ్చయా హోన్తి. తేన వుచ్చతి నామరూపపచ్చయాపి విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయాపి నామరూప"న్తి విస్సజ్జితం ఞాణసమ్పయుత్తోపపత్తియం.

ఏవం ఞాణవిప్పయుత్తతో ఞాణసమ్పయుత్తుపపత్తియా చ విజ్జమానాయ "గతిసమ్పత్తియా ఞాణసమ్పయుత్తే కతమేసం సత్తన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతి? కుసలస్స కమ్మస్స జవనక్ఖణే ద్వే హేతూ కుసలా"తి వత్వా అఞ్ఞత్థ చ పుబ్బే వుత్తనయేనేవ సక్కా విస్సజ్జనం కాతున్తి. యథా పన "ఞాణసమ్పయుత్తే సత్తన్నం హేతూనం పచ్చయా"తి అవచనతో ఞాణవిప్పయుత్తతో ఞాణసమ్పయుత్తా పటిసన్ధి న హోతి, ఏవం "గతిసమ్పత్తియా ఞాణవిప్పయుత్తే ఛన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతి"చ్చేవ (పటి॰ మ॰ ౧.౨౩౩) వత్వా "సత్తన్నం హేతూనం పచ్చయా"తి అవచనతో ఞాణసమ్పయుత్తతో ఞాణవిప్పయుత్తాపి పటిసన్ధి న హోతీతి ఆపన్నం. ఏత్థాపి హి న న సక్కా కమ్మనికన్తిక్ఖణేసు తయో చ ద్వే చ హేతూ యోజేత్వా పటిసన్ధిక్ఖణే ద్వే యోజేతున్తి. ఇమస్స పన థేరస్స అయమధిప్పాయో సియా "కమ్మసరిక్ఖకవిపాకదస్సనవసేన ఇధ పాఠో సావసేసో కథితో"తి. "ఞాణసమ్పయుత్తే అట్ఠన్నం హేతూనం పచ్చయా"తి ఏత్థాపి పాఠస్స సావసేసతాపత్తీతి చే? న, దుబ్బలస్స దుహేతుకకమ్మస్స

ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకదానే అసమత్థత్తా. తిహేతుకస్స పన అహేతుకవిపచ్చనే వియ దుహేతుకవిపచ్చనేపి నత్థి సమత్థతావిఘాతోతి. **ఆరమ్మణేన వేదనా పరివత్తేతబ్బా**తి సన్తీరణతదారమ్మణే సన్ధాయ వుత్తం. విభాగగ్గహణసమత్థతాభావతో హి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తేసు ఉపేక్ఖాసహగతానేవ హోన్తి, కాయవిఞ్ఞాణఞ్చ సుఖసహగతమేవ పటిఘట్టనావిసేసేనాతి.

విసేసవతా కాలేన తదారమ్మణపచ్చయసబ్బజవనవతా విపాకప్పవత్తిం దస్సేతుం **''సంవరాసంవరే...పే... ఉపగతస్సా''**తి వుత్తం అఞ్ఞకాలే పఞ్చవిఞ్ఞాణాదిపరిపుణ్ణవిపాకప్పవత్తిఅభావా. **కక్కటక...పే... భవఙ్గోతరణన్తి** ఏతేన ఇదం దస్సేతి – కేదారే పూరేత్వా నదీపవేసనమగ్గభూతం మాతికం అప్పవిసిత్వా కక్కటకమగ్గాదినా అమగ్గేన నదీఓతరణం వియ చిత్తస్స జవిత్వా భవఙ్గప్పవేసనమగ్గభూతే తదారమ్మణే అనుప్పన్నే మగ్గేన వినా భవఙ్గోతరణన్తి.

ఏతేసు తీసు మోఘవారేసు దుతియో ఉపపరిక్ఖిత్వా గహేతబ్బో. యది హి అనులోమే వేదనాత్తికే పటిచ్చవారాదీసు ''ఆసేవనపచ్చయా న మగ్గే ద్వే''తి ''న మగ్గపచ్చయా ఆసేవనే ద్వే''తి చ వుత్తం సియా, సోపి మోఘవారో లబ్భేయ్య. యది పన వోట్ఠబ్బనమ్పి ఆసేవనపచ్చయో సియా, కుసలాకుసలానమ్పి సియా. న హి ఆసేవనపచ్చయం లద్ధుం యుత్తస్స ఆసేవనపచ్చయభావీ ధమ్మో ఆసేవనపచ్చయోతి అవుత్తో అత్థి. వోట్ఠబ్బనస్స పన కుసలాకుసలానం ఆసేవనపచ్చయభావో అవుత్తో. ''కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి నాసేవనపచ్చయా. అకుసలం ధమ్మం...పే... నాసేవనపచ్చయా''తి (పట్ఠా. ౧.౧.౯౩) వచనతో పటిక్ఖిత్తోవ. అథాపి సియా ''అసమానవేదనానం వసేన ఏవం వుత్త''న్తి, ఏవమపి యథా ''ఆవజ్జనా కుసలానం ఖన్ధానం అకుసలానం ఖన్ధానం అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో''తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౧౭) వుత్తం, ఏవం ''ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయోతి''పి వత్తబ్బం సియా, జాతిభేదా న వుత్తన్తి చే? భూమిభిన్నస్స కామావచరస్స రూపావచరాదీనం ఆసేవనపచ్చయభావో వియ జాతిభిన్నస్సపి భవేయ్యాతి వత్తబ్బో ఏవ సియా. అభిన్నజాతికస్స చ వసేన యథా ''ఆవజ్జనా సహేతుకానం ఖన్ధానం అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో''తి వుత్తం, ఏవం ''ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో''తిపి వత్తబ్బం సియా, న తు వుత్తం. తస్మా వేదనాత్తికేపి సఙ్ఖిత్తాయ గణనాయ ''ఆసేవనపచ్చయా న మగ్గే ఏకం, న మగ్గపచ్చయా ఆసేవనే ఏక''న్తి ఏవం గణనాయ నిద్ధారియమానాయ వోట్ఠబ్బనస్స ఆసేవనపచ్చయత్తస్స అభావా యథావుత్తప్పకారో దుతియో మోఘవారో వీమంసితబ్బో.

వోట్ఠబ్బనం పన వీథివిపాకసన్తతియా ఆవట్టనతో ఆవజ్జనా, తతో విసదిసస్స జవనస్స కరణతో మనసికారో చ. ఏవఞ్చ కత్వా పట్ఠానే ''వోట్ఠబ్బనం కుసలానం ఖన్ధానం అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో''తిఆది న వుత్తం, ''ఆవజ్జనా''ఇచ్చేవ వుత్తం. తస్మా వోట్ఠబ్బనతో చతున్నం వా పఞ్చన్నం వా జవనానం ఆరమ్మణపురేజాతం భవితుం అసక్కోన్తం రూపాదిఆవజ్జనాదీనం పచ్చయో భవితుం న సక్కోతి, అయమేతస్స సభావోతి జవనాపారిపూరియా దుతియో మోఘవారో దస్సేతుం యుత్తో సియా, అయమ్పి అట్ఠకథాయం అనాగతత్తా సుట్ఠు విచారేతబ్బో. భవఙ్గస్స జవనానుబన్ధనభూతత్తా **''తదారమ్మణం భవఙ్గ''**న్తి వుత్తం. పట్ఠానే (పట్ఠా. ౩.౧.౧౦౨) చ వుత్తం ''సహేతుకం భవఙ్గం అహేతుకస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో''తి, ''అహేతుకం భవఙ్గం సహేతుకస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో''తి చ. కుసలాకుసలానం సుఖదుక్ఖవిపాకమత్తో విపాకో న ఇట్ఠానిట్ఠానం విభాగం కరోతి, జవనం పన రజ్జనవిరజ్జనాదివసేన ఇట్ఠానిట్ఠవిభాగం కరోతీతి **''ఆరమ్మణరసం జవనమేవ అనుభవతీ''**తి వుత్తం.

అవిజ్జమానే కారకే కథం ఆవజ్జనాదిభావేన పవత్తి హోతీతి తం దస్సేతుం **పఞ్చవిధం నియామం నామ గణ్హింసు**. నియామో చ ధమ్మానం సభావకిచ్చపచ్చయభావవిసేసోవ. **తంతంసదిసఫలదాన**న్తి తస్స తస్స అత్తనో అనురూపఫలస్స దానం. **సదిసవిపాకదాన**న్తి చ అనురూపవిపాకదానన్తి అత్థో. **ఇదం వత్థు**న్తి ఏకవచననిద్దేసో ఏకగాథావత్థుభావేన కతో. **జగతిప్పదేసో**తి యథావుత్తతో అఞ్ఞోపి లోకప్పదేసో. కాలగతిఉపధిపయోగపటిబాళ్హఞ్హి పాపం న విపచ్చేయ్య, న పదేసపటిబాళ్హన్తి. సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణపదట్ఠానపటిసన్ధియాదిధమ్మానం నియామో దససహస్సికమ్పనపచ్చయభావో **ధమ్మనియామో**. **అయం ఇధ అధిప్పేతో**తి ఏతేన నియామవసేన ఆవజ్జనాదిభావో, న కారకవసేనాతి ఏతమత్థం దస్సేతి.

ఇమస్మిం ఠానేతి సోళసవిపాకకథాఠానే. ద్వాదసహి వాహేతబ్బా నాళియన్తోపమా న ద్వాదసన్నం చిత్తానం ఏకస్మిం ద్వారే ఏకారమ్మణే సహ కిచ్చకరణవసేన వుత్తా, అథ ఖో ద్వాదసన్నం ఏకస్మిం ద్వారే సకిచ్చకరణమత్తవసేన. అహేతుకపటిసన్ధిజనకసదిసజవనానన్తరం అహేతుకతదారమ్మణం దస్సేన్తో **''చతున్నం పన దుహేతుకకుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరజవనస్స...పే.... పతిట్ఠాతీ**''తి ఆహ. అహేతుకపటిసన్ధికస్స పన తిహేతుకజవనే జవితే పటిసన్ధిదాయకేన కమ్మేన అహేతుకస్స తదారమ్మణస్స నిబ్బత్తి న పటిసేధితా. ఏవం దుహేతుకపటిసన్ధికస్సపి తిహేతుకానన్తరం దుహేతుకతదారమ్మణం అప్పటిసిద్ధం దట్ఠబ్బం. పరిపుణ్ణవిపాకస్స చ పటిసన్ధిజనకకమ్మస్స వసేనాయం విపాకవిభావనా తస్సా ముఖనిదస్సనమత్తమేవాతి పవత్తివిపాకస్స చ ఏకస్స తిహేతుకాదికమ్మస్స సోళసవిపాకచిత్తాదీని వుత్తనయేన యోజేతబ్బాని. తస్మా యేన కేనచి కమ్మునా ఏకేన అనేకం తదారమ్మణం పవత్తమానం కమ్మవిసేసాభావా యేసం తం అనుబన్ధభూతం, తేసం జవనసఙ్ఖాతానం పచ్చయానం విసేసేన విసిట్ఠం హోతీతి జవనేనాయం తదారమ్మణనియామో వుత్తో, న నానాకమ్మునా నిబ్బత్తమానస్స వసేన. ఏవఞ్చ కత్వా పట్ఠానే (పట్ఠా॰ ౩.౧.౯౮) "సహేతుకే ఖన్ధే అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో విపస్సతి. కుసలాకుసలే నిరుద్ధే అహేతుకో విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి ఞాణానన్తరం అహేతుకతదారమ్మణం, "కుసలాకుసలే నిరుద్ధే సహేతుకో విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి అకుసలానన్తరఞ్చ సహేతుకతదారమ్మణం వుత్తం, న చ "తం ఏతేన థేరేన అదస్సిత"న్తి కత్వా తస్స పటిసేధో కతో హోతీతి.

యం పన జవనేన...పే.... తం కుసలం సన్ధాయ వుత్తన్తి ఇదం కుసలస్స వియ అకుసలస్స సదిసో విపాకో నత్థీతి కత్వా వుత్తం. ససఙ్ఖారికాసఙ్ఖారికనియమనం పన సన్ధాయ తస్మిం వుత్తే అకుసలేపి న తం న యుజ్జతీతి. **అట్ఠానమేత**న్తి ఇదం నియమితాదివసేన యోనిసో అయోనిసో వా ఆవట్టితే అయోనిసో యోనిసో వా వవత్థాపనస్స అభావం సన్ధాయ వుత్తం.

పటిసిద్ధన్తి అవచనమేవ పటిసేధోతి కత్వా వుత్తం. కామతణ్హానిబ్బత్తేన కమ్మునా మహగ్గతలోకుత్తరానుభవనవిపాకో న హోతీతి తత్థ తదారమ్మణాభావో వేదితబ్బో. ఆపాథగతే విసయే తన్నిన్నం భవఙ్గం ఆవజ్జనం ఉప్పాదేతీతి ఆవజ్జనం విసయే **నిన్నత్తా** ఉప్పజ్జతి. భవఙ్గం పన సబ్బదా సవిసయే నిన్నమేవాతి విసయన్తరవిఞ్ఞాణస్స పచ్చయో హుత్వాపి తదభావా వినా ఆవజ్జనేన సవిసయే నిన్నత్తావ ఉప్పజ్జతి. **చిణ్ణత్తా**తి ఆవజ్జనేన వినా బహులం ఉప్పన్నపుబ్బత్తా. **సముదాచారత్తా**తి ఆపాథగతే విసయే పటిసన్ధివిసయే చ బహులం ఉప్పాదితపుబ్బత్తా. **చిణ్ణత్తా**తి వా పుగ్గలేన ఆసేవితభావో వుత్తో. **సముదాచారత్తా**తి సయం బహులం పవత్తభావో. **నిరోధస్స అనన్తరపచ్చయం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతన**న్తి ఇదం తదనన్తరమేవ నిరోధఫుసనం సన్ధాయ వుత్తం, న అరూపక్ఖన్ధానం వియ నిరోధస్స అనన్తరపచ్చయభావం.

నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం పన కిఞ్చి పరికమ్మేన వినా ఉప్పజ్జమానం నత్థి. పరికమ్మావజ్జనమేవ తస్స ఆవజ్జనన్తి అఞ్ఞస్స వియ ఏతస్సపి సావజ్జనతాయ భవితబ్బం.

అయం పనేత్థాధిప్పాయో దట్ఠబ్బో – నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనస్స న నిరోధస్స అనన్తరపచ్చయభావే నిన్నాదితా అఞ్ఞత్థ దిట్ఠా అతదత్థపరికమ్మభావే చ ఉప్పత్తియా, అథ చ తం తస్స అనన్తరపచ్చయో హోతి, తథా చ ఉప్పజ్జతి. ఏవం యథావుత్తా మనోవిఞ్ఞాణధాతు అసతిపి నిరావజ్జనుప్పత్తియం నిన్నాదిభావే నిరావజ్జనా ఉప్పజ్జతీతి. ఏవఞ్చ కత్వా "**అరియమగ్గచిత్తం మగ్గానన్తరాని ఫలచిత్తానీ**"తి ఇదం వుత్తం. యది హి నిబ్బానారమ్మణావజ్జనాభావం సన్ధాయేతం వుత్తం సియా, గోత్రభువోదానాని నిదస్సనాని సియుం తేహేవ ఏతేసం నిరావజ్జనతాసిద్ధితో. ఫలసమాపత్తికాలే చ "పరిత్తారమ్మణం మహగ్గతారమ్మణం అనులోమం ఫలసమాపత్తియా అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి వచనతో సమానారమ్మణావజ్జనరహితత్తా "మగ్గానన్తరాని ఫలచిత్తానీ"తి ఏవం ఫలసమాపత్తిచిత్తాని న వజ్జేతబ్బాని సియుం, గోత్రభువోదానాని పన యదిపి నిబ్బానే చిణ్ణాని సముదాచారాని చ న హోన్తి, ఆరమ్మణన్తరే చిణ్ణసముదాచారానేవ. ఫలసమాపత్తిచిత్తాని చ మగ్గవీథితో ఉద్ధం తదత్థపరికమ్మసబ్భావాతి తేసం గహణం న కతం, అనులోమానన్తరఞ్చ ఫలసమాపత్తిచిత్తం చిణ్ణం సముదాచారం, న నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనానన్తరం మగ్గానన్తరస్స వియ తదత్థపరికమ్మాభావాతి "నిరోధా వుట్ఠహన్తస్సా"తి తఞ్చ నిదస్సనం. **ఆరమ్మణేన పన వినా నుప్పజ్జతీ**తి ఇదం ఏతస్స మహగ్గతారమ్మణత్తాభావా పుచ్ఛం కారేత్వా ఆరమ్మణనిద్ధారణత్థం వుత్తం.

తత్థాతి విపాకకథాయం. జచ్చన్ధపీఠసప్పిఉపమానిదస్సనం విపాకస్స నిస్సయేన వినా అప్పవత్తిదస్సనత్థం. **విసయగ్గాహో**తి ఇదం చక్ఖాదీనం సవిసయగ్గహణేన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదివిపాకస్స దస్సనత్థం వుత్తం. ఉపనిస్సయతో చక్ఖాదీనం దస్సనాదిఅత్థతో చ తస్సేవ విపాకస్స దస్సనత్థం "**ఉపనిస్సయమత్థనో**"తి వుత్తం. **హదయవత్థుమేవా**తి యథా పురిమచిత్తాని హదయవత్థునిస్సితాని చ పసాదవత్థుఅనుగతాని చ అఞ్ఞారమ్మణాని హోన్తి, న ఏవం భవఙ్గం, తం పనేతం వత్థారమ్మణన్తరరహితం కేవలం హదయవత్థుమేవ నిస్సాయ పవత్తతీతి వుత్తం హోతి. **హదయరూపవత్థుక**న్తి ఇధాపి అఞ్ఞవత్థానుగతన్తి అధిప్పాయో వేదితబ్బో. మక్కటకస్స హి సుత్తారోహణం వియ పసాదవత్థుకం చిత్తం, సుత్తేన గమనాదీని వియ తదనుగతాని సేసచిత్తానీతి. సుత్తఘట్టనమక్కటకచలనాని వియ పసాదఘట్టనభవఙ్గచలనాని సహ హోన్తీతి దీపనతో "**ఏకేకం...పే.... ఆగచ్ఛతీ**"తిపి దీపేతి.

భవఙ్గస్స ఆవట్టితకాలోతి ఇదం దోవారికసదిసానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం పాదపరిమజ్జకసదిసస్స ఆవజ్జనస్స సఞ్ఞాదానసదిసో అనన్తరపచ్చయభావో ఏవ భవఙ్గావట్టనన్తి కత్వా వుత్తం. విపాకమనోధాతుఆదీనం అదిస్వావ సమ్పటిచ్ఛనాదికరణం గాళ్హగ్గహణమత్తపుథులచతురస్సభావవిజాననమత్తకహాపణభావవిజాననమత్తకమ్మోపనయనమత్తసామఞ్ఞవసేన వుత్తం, న గాళ్హగ్గాహకాదీనం కహాపణదస్సనస్స అభావో తంసమానభావో చ సమ్పటిచ్ఛనాదీనం అధిప్పేతోతి వేదితబ్బో.

పణ్డరం ఏతన్తి పణ్డరరూపదస్సనసామఞ్ఞతో చక్ఖువిఞ్ఞాణమేవ దస్సనకిచ్చం సాధేతీతి దీపనం వేదితబ్బం. ఏవం సోతద్వారాదీసుపి యోజేతబ్బం సవనాదివసేన. సన్తాపనవసేన గుళసీలో గుళప్పయోజనో వా **గోళియకో. ఉపనిస్సయతో**తి న ఉపనిస్సయపచ్చయం సన్ధాయ వుత్తం. యస్మిం పన అసతి యో న హోతి, సో ఇధ "ఉపనిస్సయో"తి అధిప్పేతో.

ఆలోకసన్నిస్సితన్తి ఇదమ్పి ఆలోకే సతి సబ్భావం సన్ధాయ వుత్తం, న ఉపనిస్సయపచ్చయతం. **మన్దథామగతం** నామ కిరియచిత్తస్స పచ్చయభావం అనుపగన్త్వా సయమేవ పవత్తమానం.

అసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికేసు దోసం దిస్వాతి న కమ్మస్స విరుద్ధసభావేన విపాకేన భవితబ్బన్తి అసఙ్ఖారికకమ్మస్స ససఙ్ఖారికవిపాకేసు, ససఙ్ఖారికకమ్మస్స చ అసఙ్ఖారికవిపాకేసు దోసం దిస్వా. అహేతుకానం పన రూపాదీసు అభినిపాతమత్తాదికిచ్చానం న ససఙ్ఖారికవిరుద్ధో సభావోతి అసఙ్ఖారికతా నత్థి, అసఙ్ఖారికవిరుద్ధసభావాభావా నాపి ససఙ్ఖారికతాతి ఉభయావిరోధా ఉభయేనపి తేసం నిబ్బత్తిం అనుజానాతి. **చిత్తనియామన్తి** తదారమ్మణనియామం. **కిరియతో పఞ్చాతి ఇమేసం...పే.... పతిట్ఠాతీతి** కిరియజవనానన్తరఞ్చ తదారమ్మణం వుత్తం. పట్ఠానే (పట్ఠా॰ ౧.౩.౯౪) పన "కుసలాకుసలే నిరుద్ధే విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి విపాకధమ్మధమ్మానమేవ అనన్తరా తదారమ్మణం వుత్తం. కుసలత్తికే చ "సేక్ఖా వా పుథుజ్జనా వా కుసలం అనిచ్చతో"తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౦౬) కుసలాకుసలజవనమేవ వత్వా తదనన్తరం తదారమ్మణం వుత్తం, న అబ్యాకతానన్తరం, న చ కత్థచి కిరియానన్తరం తదారమ్మణస్స వుత్తట్ఠానం దిస్సతి. విజ్జమానే చ తస్మిం అవచనే కారణం నత్థి, తస్మా ఉపపరిక్ఖితబ్బో ఏసో థేరవాదో. విప్ఫారికఞ్హి జవనం నావం వియ నదీసోతో భవఙ్గం అనుబన్ధతీతి యుత్తం, న పన ఛళఙ్గుపేక్ఖవతో సన్తవుత్తిం కిరియజవనం పణ్ణపుటం వియ నదీసోతోతి.

పిణ్డజవనం జవతీతి కుసలాకుసలకిరియజవనాని పిణ్డేత్వా కథితానీతి తథా కథితాని జవనాని పిణ్డితాని వియ వుత్తాని, ఏకస్మిం వా తదారమ్మణే పిణ్డేత్వా దస్సితాని హుత్వా జవితానేవ వుత్తాని. ఇమఞ్చ పన పిణ్డజవనం వదన్తేన అకుసలతో చత్తారియేవ ఉపేక్ఖాసహగతాని గహేత్వా ద్వాదసుపేక్ఖాసహగతజవనాని పిణ్డితాని వియ వుత్తాని. పట్ఠానే పన "కుసలం అస్సాదేతి అభినన్దతి, తం ఆరబ్భ రాగో ఉప్పజ్జతి. దిట్ఠి, విచికిచ్ఛా , ఉద్ధచ్చం, దోమనస్సం ఉప్పజ్జతి. అకుసలే నిరుద్ధే విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తత్తా ఇతరాని ద్వే ఇట్ఠారమ్మణే పవత్తవిచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతానిపి కుసలవిపాకే తదారమ్మణే పిణ్డేతబ్బాని సియుం. తేసం పన అనన్తరం అహేతుకవిపాకేనేవ తదారమ్మణేన భవితబ్బం, సో చ సన్తీరణభావేనేవ గహితోతి అపుబ్బం గహేతబ్బం నత్థి. అహేతుకే చ పిణ్డేతబ్బం నారహన్తీతి అధిప్పాయేన న పిణ్డేతీతి.

తిహేతుకజవనావసానే పనేత్థాతి ఏతస్మిం దుతియవాదే తిహేతుకజవనావసానే తిహేతుకతదారమ్మణం యుత్తన్తి దస్సేతుం యుత్తం వదతి జవనసమానత్తా, నాలబ్భమానత్తా అఞ్ఞస్స. పఠమత్థేరేన అకుసలానన్తరం వుత్తస్స అహేతుకతదారమ్మణస్స, కుసలానన్తరం వుత్తస్స చ సహేతుకతదారమ్మణస్స అకుసలానన్తరం ఉప్పత్తిం వదన్తస్స హి పటిసన్ధిజనకం తిహేతుకకమ్మం దుహేతుకాహేతుకం విపాకం జనయన్తమ్పి తిహేతుకజవనానన్తరం న జనేతీతి న ఏత్థ కారణం దిస్సతీతి ఏవం యుత్తం గహేతబ్బం అవుత్తమ్పీతి అధిప్పాయో. అథ వా తస్మిం తస్మిం థేరవాదే యేన అధిప్పాయేన ససఙ్ఖారాసఙ్ఖారవిధానాది వుత్తం, తం తేనేవ అధిప్పాయేన యుత్తం గహేతబ్బం, న అధిప్పాయన్తరం అధిప్పాయన్తరేన ఆలోళేతబ్బన్తి అత్థో. **హేతుసదిసమేవాతి** జనకకమ్మహేతుసదిసమేవ. **మహాపకరణే ఆవి భవిస్సతీతి** మహాపకరణే ఆగతపాళియా పాకటం ఉప్పత్తివిధానం ఆవి భవిస్సతీతి అధిప్పాయేన వదతి.

కామావచరకుసలవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరారూపావచరవిపాకకథావణ్ణనా

౪౯౯. **అనన్తరాయేనా**తి పరిహానిపచ్చయవిరహేన. **పటిపదాదిభేదో**తి పటిపదారమ్మణభేదో. తథా హి దుక్ఖపటిపదం ఛన్దాభిఞ్ఞం ఝానం ఉప్పాదేత్వా పునప్పునం సమాపజ్జన్తస్స తం ఝానం తంపటిపదమేవ హోతి. ఏతస్మిం అపరిహీనే తస్స విపాకో నిబ్బత్తమానో తప్పటిపదోవ భవితుం అరహతీతి. ఛన్దాధిపతేయ్యాదిభావో పన తస్మిం ఖణే విజ్జమానానం ఛన్దాదీనం అధిపతిపచ్చయభావేన హోతి, న ఆగమనవసేన. తథా హి ఏకమేవ ఝానం నానాక్ఖణేసు నానాధిపతేయ్యం హోతి. చతుత్థజ్ఝానస్సేవ హి చతురిద్ధిపాదభావేన భావనా హోతి, తస్మా విపాకస్స ఆగమనవసేన ఛన్దాధిపతేయ్యాదితా న వుత్తా.

రూపావచరారూపావచరవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

లోకుత్తరవిపాకకథావణ్ణనా

౫౦౫. యథా వట్టం ఆచినతి, తథా తణ్హాదీహి అభిసఙ్ఖతం లోకియకమ్మం **ఉపచిత**న్తి వుచ్చతి . లోకుత్తరం పన ఏవం న హోతీతి తథా న వుత్తం. **సుద్ధాగమనవసేనా**తి అనిమిత్తాప్పణిహితనామదాయకేహి సగుణారమ్మణేహి విజ్జమానేహిపి ఫలస్స సుఞ్ఞతనామదానదీపనే అగ్గహితభావేనేవ అవోమిస్సేనాతి అత్థో. ఆగమనతో సుఞ్ఞతాప్పణిహితనామవతో మగ్గస్స ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామత్తయదానం యోజితం, ఇతరస్సపి పన తథేవ యోజేతబ్బం. నయమత్తదస్సనఞ్హేతం. సగుణారమ్మణేహి పన నామత్తయవతో అనిచ్చానుపస్సనానన్తరస్సపి మగ్గస్స ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామత్తయదానం న నివారితన్తి. వళఞ్జనకఫలసమాపత్తియా చ విపస్సనాగమనవసేన నామలాభే మగ్గస్స వియ అనిమిత్తనామలాభో న సియా. యథా పన మగ్గానన్తరస్స వియ వళఞ్జనకఫలసమాపత్తియాపి ఝానపటిపదాభేదో హోతి, ఏవం సుఞ్ఞతాదినామలాభే సతి అనిమిత్తనామఞ్చ లభతీతి. **అవూపసన్తాయా**తి ఇదం కేనచి అఞ్ఞేన అనన్తరితత్తా తాదిసాయ ఏవ సద్ధాయ...పే.... పఞ్ఞాయ చ అనన్తరపచ్చయభావం సన్ధాయ వుత్తం. తేన ఛన్దాదయోపి అత్తనో అనన్తరసదిసానం ఛన్దాదీనం ఉప్పాదకా అధిపతిభూతా అధిపతిభూతే ఏవ ఉప్పాదేన్తీతి ఇమమత్థం దీపేతి.

౫౫౫. కిలేససముచ్ఛేదకస్స మగ్గస్స సమ్మాదిట్ఠిఆదికస్స నియ్యానికసభావస్స ఫలేనపి పటిప్పస్సద్ధకిలేసేన నియ్యానసభావేనేవ భవితబ్బం, తస్మా ఫలేపి ‘‘**మగ్గఙ్గం మగ్గపరియాపన్న**’’న్తి వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా మగ్గవిభఙ్గే ఫలేసు చ అట్ఠఙ్గికో పఞ్చఙ్గికో చ మగ్గో ఉద్ధటో, ఏవం బోజ్ఝఙ్గాపీతి. **మగ్గం ఉపాదాయా**తి మగ్గసదిసతాయ మగ్గోతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ.

లోకుత్తరవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలవిపాకకథావణ్ణనా

౫౫౬. ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తేసు వియ న అనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తేసు సన్తీరణవిసేసో అత్థి, అనిట్ఠారమ్మణమేవ పన అధిమత్తం మన్దఞ్చ ఏవం ద్విధా వుత్తం.

అకుసలవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కిరియాబ్యాకతం

మనోధాతుచిత్తవణ్ణనా

౫౬౬. **వాతపుప్ఫన్తి** మోఘపుప్ఫం. తం అచ్ఛిన్నేపి రుక్ఖే న ఫలతి, ఛిన్నరుక్ఖపుప్ఫం పన అచ్ఛిన్నే ఫలేయ్య. ఏవం అచ్ఛిన్నభవమూలస్సపి పవత్తమానం యం న ఫలతి, తం వాతపుప్ఫసదిసం. ఇతరస్సేవ పన పవత్తమానం ఛిన్నరుక్ఖపుప్ఫసదిసం. తఞ్హి అచ్ఛిన్నే భవమూలే ఫలేయ్యాతి.

కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుచిత్తవణ్ణనా

౫౬౮. **లోలుప్పతణ్హా పహీనాతి** ఇమస్స చిత్తస్స పచ్చయభూతా పురిమా పవత్తి దస్సితా. ఇదం పన చిత్తం విచారణపఞ్ఞారహితన్తి కేవలం సోమనస్సమత్తం ఉప్పాదేన్తస్స హోతీతి. ఏవం చేతియపూజాదీసుపి దట్ఠబ్బం. **వత్తం కరోన్తోతి** ఇదం వత్తం కరోన్తస్స ఫోట్ఠబ్బారమ్మణే కాయద్వారచిత్తప్పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తం. పఞ్చద్వారానుగతం హుత్వా లబ్భమానం సన్ధాయ పఞ్చద్వారే ఏవ వా లోలుప్పతణ్హాపహానాదిపచ్చవేక్ఖణహేతుభూతం ఇదమేవ పవత్తిం సన్ధాయ తత్థ తత్థ ‘‘**ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హోతీ**’’తి వుత్తన్తి ‘‘**ఏవం తావ పఞ్చద్వారే లబ్భతీ**’’తి ఆహ. అతీతంసాదీసు అప్పటిహతం ఞాణం వత్వా “ఇమేహి తీహి ధమ్మేహి సమన్నాగతస్స బుద్ధస్స భగవతో సబ్బం కాయకమ్మం ఞాణానుపరివత్తీ”తిఆదివచనతో (మహాని॰ ౧౫౬ అత్థతో సమానం) “భగవతో ఇదం ఉప్పజ్జతీ”తి వుత్తవచనం విచారేతబ్బం. అహేతుకస్స మూలాభావేన సుప్పతిట్ఠితతా నత్థీతి బలభావో అపరిపుణ్ణో, తస్మా ఉద్దేసవారే “సమాధిబలం హోతి, వీరియబలం హోతీ”తి న వుత్తం. తతో ఏవ హి అహేతుకానం సఙ్గహవారే ఝానఙ్గాని చ న ఉద్ధటాని. తేనేవ ఇమస్మిమ్పి అహేతుకద్వయే బలాని అనుద్దేసాసఙ్గహితాని. యస్మా పన వీరియస్స విజ్జమానత్తా సేసాహేతుకేహి బలవం, యస్మా చ ఏత్థ వితక్కాదీనం ఝానపచ్చయమత్తతా వియ సమాధివీరియానం బలమత్తతా అత్థి, తస్మా నిద్దేసవారే “సమాధిబలం వీరియబల”న్తి వత్వా ఠపితం. యస్మా పన నేవ కుసలం నాకుసలం, తస్మా సమ్మాసమాధి మిచ్ఛాసమాధీతి, సమ్మావాయామో మిచ్ఛావాయామోతి చ న వుత్తన్తి అధిప్పాయో. ఏవం సతి మహాకిరియచిత్తేసు చ ఏతం న వత్తబ్బం సియా, వుత్తఞ్చ, తస్మా సమ్మా, మిచ్ఛా వా నియ్యానికసభావాభావతో మగ్గపచ్చయభావం అప్పత్తా సమాధివాయామా ఇధ తథా న వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

౫౭౪. ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఆసయానుసయసబ్బఞ్ఞుతానావరణఞాణాని ఇమస్సానన్తరం ఉప్పజ్జమానాని యమకపాటిహారియమహాకరుణాసమాపత్తిఞాణాని చ ఇమస్స అనన్తరం ఉప్పన్నపరికమ్మానన్తరాని ఇమినా ఆవజ్జితారమ్మణేయేవ పవత్తన్తీతి ఆహ ‘‘**ఛ...పే.... గణ్హన్తీ**’’తి. మహావిసయత్తా మహాగజో వియ మహన్తన్తి **మహాగజం**.

రూపావచరారూపావచరకిరియచిత్తవణ్ణనా

౫౭౭. ఇదాని యాని కిరియాని జాతాని, తాని వేదితబ్బానీతి ఏవం యోజనా కాతబ్బా. **అత్తభావోతి** పఞ్చక్ఖన్ధా వుచ్చన్తి.

చిత్తుప్పాదకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. రూపకణ్డం

ఉద్దేసవణ్ణనా

ఇదాని రూపమబ్యాకతం భాజేతబ్బం, తఞ్చ కేనచి సమయవవత్థానం కత్వా న సక్కా భాజేతుం. న హి రూపస్స చిత్తుప్పాదేన సమయవవత్థానం సక్కా కాతుం అచిత్తసముట్ఠానసబ్భావతో, చిత్తసముట్ఠానస్స చ అనేకచిత్తసముట్ఠానతాయ రూపసముట్ఠాపకచిత్తానఞ్చ కేసఞ్చి కత్థచి అసముట్ఠాపనతాయ వవత్థానాభావతో, విఞ్ఞత్తిద్వయవజ్జితస్స రూపస్స అచిత్తసహభుభావతో చ, న చ రూపానం ఉపసమ్పజ్జ విహరణేన సమయవవత్థానం యుజ్జతి మహగ్గతప్పమాణానం ఝానానం వియ రూపానం ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బతాభావా, ఉపాదారూపేహి చ న యుజ్జతి తేసం సహజాతాదిపచ్చయభావేన అప్పవత్తనతో, నాపి మహాభూతేహి యుజ్జతి కేసఞ్చి మహాభూతానం కేహిచి ఉపాదారూపేహి వినా పవత్తితో అసమానకాలానఞ్చ సబ్భావతో. న హి “యస్మిం సమయే పథవీధాతు ఉప్పన్నా హోతి, తస్మిం సమయే చక్ఖాయతనం హోతీ”తి సక్కా వత్తుం సోతాదినిస్సయభూతాయ పథవియా చిత్తాదిసముట్ఠానాయ చ సహ చక్ఖాయతనస్స అభావా. ఏవం సోతాయతనాదీసుపి యోజేతబ్బం.

మహాభూతేహి అసమానకాలాని విఞ్ఞత్తిఉపచయాదీనిపి తస్మిం సమయే హోన్తీతి న సక్కా వత్తున్తి. ఏకస్మిఞ్చ కాలే అనేకాని కలాపసహస్సాని ఉప్పజ్జన్తి పవత్తన్తి చ, న అరూపధమ్మానం వియ రూపానం కలాపద్వయసహాభావో అత్థి. ఏకస్మిఞ్చ కలాపే వత్తమానే ఏవ అఞ్ఞస్స నిరోధో, అఞ్ఞస్స చుప్పత్తి హోతీతి సబ్బథా రూపాబ్యాకతం సమయవవత్థానం కత్వా న సక్కా విభజితుం. ఏకకాదీహి పన నయేహి న హేతుఆదినా సభావేన విభజితుం సక్కాతి తథా విభజనత్థం చిత్తుప్పాదకణ్డే తావ అవిభత్తం అబ్యాకతం అత్థీతి దస్సేతుం సమయవవత్థానేన వినా అబ్యాకతస్స సభావతోయేవ నిద్దేసే ఏకదేసం నిద్దిసిత్వా నిగమనకరణస్స అనుపపత్తితో చ విభత్తఞ్చ అవిభత్తఞ్చ సబ్బం సఙ్గణ్హన్తో ఆహ “కతమే ధమ్మా అబ్యాకతా? కుసలా…పే.… అసఙ్ఖతా చ ధాతు. ఇమే ధమ్మా అబ్యాకతా”తి. అవిభత్తే హి విభజితబ్బే దస్సితే విభజనం యుత్తం ఞాతుం ఇచ్ఛాయ ఉప్పాదితాయాతి. ఏత్థ పన విపాకకిరియాబ్యాకతం విభత్తత్తా న విభజితబ్బం, అసఙ్ఖతా చ ధాతు భేదాభావతో. యం పనేత్థ భేదయుత్తత్తా అవిభత్తత్తా చ విభజితబ్బం, తం విభజన్తో ఆహ ‘‘**తత్థ కతమం సబ్బం రూప**’’న్తిఆది. అయమేత్థ పాళియోజనా.

నయం దస్సేత్వాతి ఏత్థ హేట్ఠా గహణమేవ నయదస్సనం. తం విపాకేసు కత్వా విఞ్ఞాతత్తా కిరియాబ్యాకతేసు నిస్సట్ఠం. కామావచరాదిభావేన వత్తబ్బస్స కిరియాబ్యాకతస్స వా దస్సనం, తం కత్వా కామావచరాతిఆదికం గహేత్వా వుత్తత్తా నిస్సట్ఠం. **పఞ్చవీసతి రూపానీ**తి పాళియం వుత్తాని దసాయతనాని పఞ్చదస చ సుఖుమరూపాని, ఉపచయసన్తతియో వా ఏకన్తి కత్వా హదయవత్థుఞ్చ. **ఛన్నవుతీ**తి చక్ఖాదిదసకా సత్త ఉతుసముట్ఠానాదయో తయో అట్ఠకా ఉతుచిత్తజా ద్వే సద్దా చ. కలాపభావేన పవత్తరూపరూపాని “రూపకోట్ఠాసా”తి వుత్తాని రూపకలాపకోట్ఠాసభావతో. **కోట్ఠాసా**తి చ అంసా, అవయవాతి అత్థో. **కోట్ఠ**న్తి వా సరీరం, తస్స అంసా కేసాదయో కోట్ఠాసాతి అఞ్ఞేపి అవయవా కోట్ఠాసా వియ **కోట్ఠాసా**. **నిబ్బానం నిప్పదేసతో గహిత**న్తి సోపాదిసేసనిరుపాదిసేసరాగక్ఖయాదిఅసఙ్ఖతాదివచనీయభావేన భిన్నం నిప్పదేసతో గహితం. అత్థతో హి ఏకావ అసఙ్ఖతా ధాతూతి.

౨౮౪. **సబ్బన్తి** సకలం చక్కవాళం. **పరిమణ్డలం** పరిమణ్డలసణ్ఠానం, పరిక్ఖేపతో ఛత్తింస సతసహస్సాని దస చేవ సహస్సాని అడ్ఢచతుత్థాని చ యోజనసతాని హోన్తీతి అత్థో. ఏత్థ చ వట్టం "పరిమణ్డల"న్తి వుత్తం. **చత్తారి నహుతానీతి** చత్తాలీస సహస్సాని. **నగవ్హయాతి** నగాతి అవ్హాతబ్బా నగసద్దనామాతి అత్థో.

దేవదానవాదీనం తిగావుతాదిసరీరవసేన మహన్తాని పాతుభూతాని. తత్థాయం వచనత్థో – భూతాని జాతాని నిబ్బత్తాని మహన్తాని **మహాభూతానీ**తి. అనేకచ్ఛరియదస్సనేన అనేకాభూతవిసేసదస్సనవసేన చ మాయాకారో మహన్తో భూతోతి **మహాభూతో**. యక్ఖాదయో జాతివసేనేవ మహన్తా భూతాతి **మహాభూతా**. నిరుళ్హో వా అయం మహాభూతసద్దో తేసు దట్ఠబ్బో. పథవియాదయో పన మహాభూతా వియ **మహాభూతా**. భూతసద్దస్స ఉభయలిఙ్గత్తా నపుంసకతా కతా. **మహాపరిహారతో**తి ఏత్థ వచనత్థం వదన్తో ఆహ "**మహన్తేహి భూతాని, మహాపరిహారాని వా భూతానీ**"తి. తత్థ పచ్ఛిమత్థే పురిమపదే ఉత్తరపదస్స పరిహారసద్దస్స లోపం కత్వా "**మహాభూతానీ**"తి వుచ్చన్తి.

అచ్చిమతోతి అగ్గిస్స. కోటిసతసహస్సం ఏకం **కోటిసతసహస్సేకం**. **చక్కవాళ**న్తి తం సబ్బం ఆణాక్ఖేత్తవసేన ఏకం కత్వా వోహరన్తి. **విలీయతి** ఖారోదకేన. **వికిరతీ**తి విద్ధంసతి. ఉపాదిన్నకేసు వికారం దస్సేన్తో "**పత్థద్ధో**"తిఆదిమాహ. **కట్ఠముఖేన వాతి వా**-సద్దో ఉపమత్థో. యథా కట్ఠముఖసప్పేన దట్ఠో పత్థద్ధో హోతి, ఏవం పథవీధాతుప్పకోపేన సో కాయో కట్ఠముఖేవ హోతి, కట్ఠముఖముఖగతో వియ పత్థద్ధో హోతీతి అత్థో. అథ వా **వా**-సద్దో ఏవసద్దస్సత్థే. "పథవీధాతుప్పకోపేనా"తి ఏతస్స చ పరతో ఆహరిత్వా వేదితబ్బో. తత్రాయమత్థో – "కట్ఠముఖేన దట్ఠోపి కాయో పథవీధాతుప్పకోపేనేవ పత్థద్ధో హోతి, తస్మా పథవీధాతుయా అవియుత్తో సో కాయో సబ్బదా కట్ఠముఖముఖగతో వియ హోతీ"తి. అథ వా అనియమత్థో **వా**-సద్దో. తత్రాయమత్థో – "కట్ఠముఖేన దట్ఠో కాయో పత్థద్ధో హోతి వా న వా హోతి మన్తాగదవసేన, పథవీధాతుప్పకోపేన పన మన్తాగదరహితో సో కాయో కట్ఠముఖముఖగతో వియ హోతి ఏకన్తపత్థద్ధో"తి. **పూతియో**తి కుథితో. **మహావికారాని భూతానీ**తి మహావికారాని జాతాని, విజ్జమానానీతి వా అత్థో. ఏత్థ చ పురిమపదే ఉత్తరపదస్స వికారసద్దస్స లోపం కత్వా "**మహాభూతానీ**"తి వుత్తాని.

పథవీతిఆదినా సబ్బలోకస్స పాకటానిపి విపల్లాసం ముఞ్చిత్వా యథాసభావతో పరిగ్గయ్హమానాని మహన్తేన వాయామేన వినా న పరిగ్గయ్హన్తీతి పాకటానిపి దువిఞ్ఞేయ్యసభావత్తా "**మహన్తానీ**"తి వుచ్చన్తి. తాని హి సువిఞ్ఞేయ్యాని అమహన్తానీతి గహేత్వా ఠితో తేసం దుప్పరిగ్గహితతం దిస్వా "అహో మహన్తాని ఏతానీ"తి పజానాతి. **ఉపాదాయా**తి ఏతేన విఞ్ఞాయమానా పచ్ఛిమకాలకిరియా పవత్తీతి కత్వా "**పవత్తరూప**"న్తి వుత్తం. ఏవఞ్హి "ఉపాదాయా"తి ఏతేన పటిచ్చసముప్పన్నతా వుత్తా హోతీతి. అథ వా ఉపాదాయతి నిస్సయతీతి ఉపాదాయం, ఉపాదాయమేవ రూపం **ఉపాదాయరూపం**, అఞ్ఞనిస్సయస్స ఏకన్తనిస్సితస్స రూపస్సేతం అధివచనం. తం పన న సత్తస్స, నాపి వేదనాదినో తదభావేపి భావతోతి దస్సేతుం "**చతున్నం మహాభూతాన**"న్తిఆదిమాహ. భవతి హి నిస్సయరూపానం సామిభావోతి.

తివిధరూపసఙ్గహవణ్ణనా

౨౮౫. పకిణ్ణకదుకేసు అజ్ఝత్తికదుకం ముఞ్చిత్వా అఞ్ఞో సబ్బదుకేహి తికవసేన యోజనం గచ్ఛన్తో నత్థి, విఞ్ఞత్తిదుకో చ యోజనం న గచ్ఛతీతి సబ్బదుకయోగీసు ఆదిభూతం అజ్ఝత్తికదుకమేవ గహేత్వా సేసేహి సబ్బదుకేహి యోజేత్వా తికా వుత్తా. సక్కా హి ఏతేన నయేన అఞ్ఞేసమ్పి దుకానం దుకన్తరేహి లబ్భమానా తికయోజనా విఞ్ఞాతున్తి.

చతుబ్బిధాదిరూపసఙ్గహవణ్ణనా

౨౭౮౬. చతుక్కేసు ఏకన్తచిత్తసముట్ఠానస్స విఞ్ఞత్తిద్వయభావతో విఞ్ఞత్తిదుకాదీహి సమానగతికో చిత్తసముట్ఠానదుకోతి తేన సహ ఉపాదాదుకస్స యోజనాయ లబ్భమానోపి చతుక్కో న వుత్తో, తథా సనిదస్సనదుకాదీనం తేన తస్స చ ఓళారికదూరదుకేహి యోజనాయ లబ్భమానా న వుత్తా, ధమ్మానం వా సభావకిచ్చాని బోధేతబ్బాకారఞ్చ యాథావతో జానన్తేన భగవతా తేన అఞ్ఞేసం తస్స చ అఞ్ఞేహి యోజనా న కతాతి కిం ఏత్థ కారణపరియేసనాయ, అద్ధా సా యోజనా న కాతబ్బా, యతో భగవతా న కతాతి వేదితబ్బా. అఞ్ఞే పన పకిణ్ణకదుకా అఞ్ఞేహి పకిణ్ణకదుకేహి యోజేతుం యుత్తా, తేహి యోజితా ఏవ. వత్థుదుకాదీసు పన సోతసమ్ఫస్సారమ్మణదుకాదయో వజ్జేత్వా అఞ్ఞేహి ఆరమ్మణబాహిరాయతనాదిలబ్భమానదుకేహి ఉపాదిన్నకదుకస్స ఉపాదిన్నుపాదానియదుకస్స చ యోజనాయ చతుక్కా లబ్భన్తి, చిత్తసముట్ఠానదుకస్స చ సబ్బారమ్మణబాహిరాయతనాదిలబ్భమానదుకేహి. అవసేసేహి పన తేసం అఞ్ఞేసఞ్చ సబ్బవత్థుదుకాదీహి యోజనాయ న లబ్భన్తీతి వేదితబ్బా.

ఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపవిభత్తి

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౨౮౪. అవిజ్జమానవిభాగస్స విభాగాభావదస్సనమేవ **నిద్దేసో** నిచ్ఛయకరణతో, తస్మా "సబ్బం రూపం న హేతుమేవా"తిఆదినా విభాగాభావావధారణేన ఏవ-సద్దేన నిద్దేసం కరోతి. **హేతుహేతూ**తి మూలహేతు, హేతుపచ్చయహేతూతి వా అయమత్థో. **మహాభూతా హేతూ**తి అయమేవత్థో **మహాభూతా పచ్చయో**తి ఏతేనపి వుత్తోతి. హేతుపచ్చయసద్దానం సమానత్థత్తా పచ్చయో ఏవ హేతు **పచ్చయహేతు**. యో చ రూపక్ఖన్ధస్స హేతు, సో ఏవ తస్స పఞ్ఞాపనాయ హేతూతి వుత్తో తదభావే అభావతో. **అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం కమ్మసమాదానానం ఠానసో హేతుసో విపాక**న్తి ఏత్థ విజ్జమానేసుపి అఞ్ఞేసు పచ్చయేసు ఇట్ఠానిట్ఠవిపాకనియామకత్తా ఉత్తమం పధానం కుసలాకుసలం గతిఉపధికాలపయోగసమ్పత్తివిపత్తిట్ఠాననిప్ఫాదితం ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణఞ్చ కమ్మమివ పధానత్తా "హేతూ"తి వుత్తన్తి ఇమినా అధిప్పాయేన కమ్మారమ్మణాని **"ఉత్తమహేతూ"**తి వుత్తాని. వక్ఖతి చ "గతిఉపధికాలపయోగా విపాకస్స ఠానం, కమ్మం హేతూ"తి. ఇధ పన కమ్మమివ ఉత్తమత్తా ఆరమ్మణమ్పి హేతువచనం అరహతీతి **"ఉత్తమహేతూ"**తి వుత్తం. **సఙ్ఖారాన**న్తి పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం అవిజ్జా సాధారణపచ్చయత్తా "హేతూ"తి వుత్తా. **ఫరతీ**తి గచ్ఛతి పాపుణాతి. **పటిక్ఖేపనిద్దేసో**తి ఇదం మాతికాయ ఆగతపటిక్ఖేపవసేన వుత్తం. ఇధ పన మాతికాయ న హేతుపదాదిసఙ్గహితతా చ రూపస్స వుత్తా తంతంసభావత్తా, అవధారితతా చ అనఞ్ఞసభావతో.

రూపీదుకే రూపీపదమేవ ఇధ "రూప"న్తి వుత్తం. తేన రూపీరూపపదానం ఏకత్థతా సిద్ధా హోతి రుప్పనలక్ఖణయుత్తస్సేవ రూపీరూపభావతో. **ఉప్పన్నం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్య**న్తి అరూపతో విధురం రూపస్స సభావం దస్సేతి. న హి అరూపం ఉప్పన్నం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యం యథా రూపం, తేన రూపం ఉప్పన్నం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యం, న అరూపన్తి అరూపతో నివత్తేత్వా రూపే ఏవ ఏతం సభావం నియమేతి, న రూపం ఏతస్మిం సభావే. అత్థి హి రూపం అతీతానాగతం యం ఉప్పన్నం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యసభావం న హోతీతి. ఏతమేవ చ నియమం పున

ఏవసద్దేన నియమేతి “యథావుత్తో నియమో రూపే అత్థి ఏవ, అరూపే వియ న నత్థీ”తి. అథ వా **సబ్బం రూప**న్తి భూతుపాదాయరూపం కాలభేదం అనామసిత్వా “సబ్బ”న్తి వుత్తం, తం సబ్బం అరూపేహి సమానవిఞ్ఞేయ్యసభావం అతీతానాగతం నివత్తేతుం ఉప్పన్నన్తి ఏతేన విసేసేతి, తం ఉప్పన్నం సబ్బం రూపం ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యమేవాతి అత్థో.

నను ఏవం రూపాయతనస్సపి సోతవిఞ్ఞాణాదీహి విఞ్ఞేయ్యతా ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి రూపం సబ్బం సమ్పిణ్డేత్వా ఏకన్తలక్ఖణదస్సనవసేన ఏకీభావేన గహేత్వా అరూపతో విధురస్స ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యసభావస్స దస్సనతో. పచ్చుప్పన్నరూపమేవ ఛహి విఞ్ఞాణేహి విఞ్ఞేయ్యన్తి ఏతస్మిం పన నియమే “సబ్బం రూప”న్తి ఏత్థాయం విఞ్ఞేయ్యభావనియమో న వుత్తో, అథ ఖో పచ్చుప్పన్నన్తి సబ్బరూపస్స ఏకన్తలక్ఖణనియమో దస్సితో న సియా. పాళియఞ్చ **విఞ్ఞేయ్యమేవాతి ఏవ**-కారో వుత్తో, న ఉప్పన్నమేవాతి. తస్మా ఉప్పన్నస్సేవ మనోవిఞ్ఞేయ్యనియమాపత్తి నత్థీతి కిం సోతపతితత్తేన, తస్మా వుత్తనయేనత్థో యోజేతబ్బో.

కథంవిధన్తి గుణేహి కథం సణ్ఠితం. ఞాణమేవ **ఞాణవత్థు**. సమానజాతికానం సఙ్గహో, సమానజాతియా వా సఙ్గహో **సజాతిసఙ్గహో**. సఞ్జాయన్తి ఏత్థాతి సఞ్జాతి, సఞ్జాతియా సఙ్గహో **సఞ్జాతిసఙ్గహో**, సఞ్జాతిదేసేన సఙ్గహోతి అత్థో. అఞ్ఞమఞ్ఞోపకారవసేన అవిప్పయోగేన చ సమాధిదేసే జాతా సమ్మాసతిఆదయో సమాధిక్ఖన్ధే సఙ్గహితా. యత్థ చ సతిఆదిసహాయవతో సమాధిస్స అత్తనో కిచ్చకరణం, సో చిత్తుప్పాదో సమాధిదేసో. సమ్మాసఙ్కప్పస్స చ అప్పనాభావతో పటివేధసదిసం కిచ్చన్తి సమానేన పటివేధకిచ్చేన దిట్ఠిసఙ్కప్పా పఞ్ఞాక్ఖన్ధే సఙ్గహితా.

రూపవిభత్తిఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకనిద్దేసో

ఉపాదాభాజనీయకథావణ్ణనా

౫౯౬. అప్పరజక్ఖాదిసత్తసమూహదస్సనం **బుద్ధచక్ఖు**, ఛసు అసాధారణఞాణేసు ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఞాణం దట్ఠబ్బం. సబ్బసఙ్ఖతాసఙ్ఖతదస్సనం **సమన్తచక్ఖు**. “దుక్ఖం పరిఞ్ఞేయ్యం పరిఞ్ఞాత”న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౮౧; మహావ॰ ౧౫) ఏవమాదినా ఆకారేన పవత్తం ఞాణదస్సనం **ఞాణచక్ఖు**, తమ్పి పురిమద్వయమివ కామావచరం. చతుసచ్చధమ్మదస్సనం **ధమ్మచక్ఖు**. ఉపత్థమ్భభూతా చతుసముట్ఠానికరూపసన్తతియో సమ్భారా. సహ సమ్భారేహి **ససమ్భారం**, సమ్భారవన్తం. **సమ్భవోతి** ఆపోధాతుమేవ సమ్భవసమ్భూతమాహ. **సణ్ఠాన**న్తి వణ్ణాయతనమేవ పరిమణ్డలాదిసణ్ఠానభూతం. తేసం పన విసుం వచనం తథాభూతానం అతథాభూతానఞ్చ ఆపోధాతువణ్ణాయతనానం యథావుత్తే మంసపిణ్డే విజ్జమానత్తా. చుద్దససమ్భారో హి మంసపిణ్డో. సమ్భవస్స చతుధాతునిస్సితేహి సహ వుత్తస్స ధాతుత్తయనిస్సితతా యోజేతబ్బా. ఆపోధాతువణ్ణాయతనానమేవ వా సమ్భవసణ్ఠానభావా విసుం వుత్తాతి చతుధాతునిస్సితతా చ న విరుజ్ఝతి. యం మంసపిణ్డం సేతాదినా సఞ్జానన్తో న పసాదచక్ఖుం సఞ్జానాతి, పత్థిణ్ణతాదివిసేసం వత్తుకామో “పథవీపి అత్థీ”తిఆది వుత్తమ్పి వదతి.

సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిదేసభూతేతి ఏతేన అవసేసం కణ్హమణ్డలం పటిక్ఖిపతి. స్నేహమివ సత్తక్ఖిపటలాని బ్యాపేత్వా ఠితాహేవ అత్తనో నిస్సయభూతాహి చతూహి ధాతూహి కతూపకారం తంనిస్సితేహి ఏవ ఆయువణ్ణాదీహి అనుపాలితపరివారితం

తిసన్తతిరూపసముట్ఠాపకేహి ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం తిట్ఠతి. సత్తక్ఖిపటలానం బ్యాపనవచనేన చ అనేకకలాపగతభావం చక్ఖుస్స దస్సేతి. **పమాణతో ఊకాసిరమత్తన్తి** ఊకాసిరమత్తే పదేసే పవత్తనతో వుత్తం. **రూపాని మనుపస్సతీతి మ**-కారో పదసన్ధికరో. అథ వా **మనూతి** మచ్చో. ఉపకారభూతేహి **సఙ్గహితో. పరియాయేనాతి** చతున్నం పసాదో తేసు ఏకస్స ద్విన్నఞ్చాతిపి వత్తుం యుత్తో సమానధనానం ధనం వియాతి ఏతేన పరియాయేన. **సరీరం** రూపక్ఖన్ధో ఏవ. పటిఘట్టనమేవ నిఘంసో **పటిఘట్టనానిఘంసో**. రూపాభిముఖభావేన చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స నిస్సయభావాపత్తిసఙ్ఖాతో పటిఘట్టనతో జాతో వా నిఘంసో **పటిఘట్టనానిఘంసో**.

పరికప్పవచనం "సచే ఆపాథం ఆగచ్ఛేయ్యా"తి హేతుకిరియం, "పస్సేయ్యా"తి ఫలకిరియఞ్చ పరికప్పేత్వా తేన పరికప్పేన వచనం. ఏత్థ చ హేతుకిరియా అనేకత్తా అవుత్తాపి విఞ్ఞాయతీతి దట్ఠబ్బా. "పస్సే వా"తి ఇమినా వచనేన తీసుపి కాలేసు చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స నిస్సయభావం అనుపగచ్ఛన్తం చక్ఖుం సఙ్గణ్హాతి. దస్సనే పరిణాయకభావో **దస్సనపరిణాయకట్ఠో**. యథా హి ఇస్సరో "ఇదఞ్చిదఞ్చ కరోథా"తి వదన్తో తస్మిం తస్మిం కిచ్చే సపురిసే పరిణాయతి పవత్తయతి, ఏవమిదమ్పి చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీనం నిస్సయభావేన తే ధమ్మే దస్సనకిచ్చే ఆణాపేన్తం వియ పరిణాయతీతి చక్ఖూతి వుచ్చతి. చక్ఖతీతి హి **చక్ఖు,** యథావుత్తేన నయేన ఆచిక్ఖతి పరిణాయతీతి అత్థో. అథ వా సమవిసమాని రూపాని చక్ఖతి ఆచిక్ఖతి, పకాసేతీతి వా **చక్ఖు**. సఞ్జాయన్తి ఏత్థాతి **సఞ్జాతి**. కే సఞ్జాయన్తి? ఫస్సాదీని . తథా **సమోసరణం.** చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీనం అత్తనో తిక్ఖమన్దభావానువత్తనేన **ఇన్దట్ఠం కారేతీతి**. నిచ్చం ధువం అత్తాతి గహితస్సపి **లుజ్జనపలుజ్జనట్ఠేన**. వళఞ్జన్తి పవిసన్తి ఏతేనాతి వళఞ్జనం, తంద్వారికానం ఫస్సాదీనం **వళఞ్జనట్ఠేన**.

౫౯౮. పుబ్బే వుత్తో పరికప్పో ఏవ **వికప్పనత్థో. ఘట్టయమానమేవాతి** పసాదస్స అభిముఖభావవిసేసం గచ్ఛన్తమేవ.

౫౯౯. రూపం ఆరబ్భ చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీనం ఉప్పత్తివచనేనేవ తేసం తంద్వారికానం అఞ్ఞేసఞ్చ రూపం ఆరబ్భ ఉప్పత్తి వుత్తా హోతి. యథా చ తేసం రూపం పచ్చయో హోతి, తేన పచ్చయేన ఉప్పత్తి వుత్తా హోతీతి అధిప్పాయేన "**ఇమినా**"తిఆదిమాహ. తత్థ **చక్ఖుపసాదవత్థుకానం ఫస్సాదీనన్తి** ఇమినా వచనేన తదాలమ్బనరూపారమ్మణతాయ తంసదిసానం మనోధాతుఆదీనఞ్చ పురేజాతపచ్చయేన ఉప్పత్తి దస్సితాతి దట్ఠబ్బా. యత్థ పన విసేసో అత్థి, తం దస్సేతుం "**చక్ఖుద్వారజవనవీథిపరియాపన్నాన**"న్తిఆదిమాహ. తాని హి రూపం గరుం కత్వా పవత్తమానస్సాదనాభినన్దనభూతాని తంసమ్పయుత్తాని చ ఆరమ్మణాధిపతిఆరమ్మణూపనిస్సయేహి ఉప్పజ్జన్తి, అఞ్ఞాని ఆరమ్మణపురేజాతేనేవాతి ఏవం "ఆరబ్భా"తి వచనం ఆరమ్మణపచ్చయతో అఞ్ఞపచ్చయభావస్సపి దీపకం, ఆరమ్మణవచనం ఆరమ్మణపచ్చయభావస్సేవాతి అయమేతేసం విసేసో.

౬౦౦. సుణాతీతి సోతవిఞ్ఞాణస్స నిస్సయభావేన సుణాతి. జివ్హాసద్దేన విఞ్ఞాయమానా కిరియా సాయనన్తి కత్వా "**సాయనట్ఠేనా**"తి ఆహ. కుచ్ఛితానం దుక్ఖసమ్పయుత్తఫస్సాదీనం ఆయోతి **కాయో,** దుక్ఖదుక్ఖవిపరిణామదుక్ఖానం వా. కాయాయతనస్స బ్యాపితాయ చక్ఖుపసాదే కాయపసాదభావోపి అత్థి, తేన చక్ఖుపసాదస్స అనువిద్ధత్తా నో బ్యాపితా చ న సియా, వుత్తా చ సా. తస్మా చక్ఖుపసాదస్స ఫోట్ఠబ్బావభాసనం కాయపసాదస్స చ రూపావభాసనం ఆపన్నన్తి లక్ఖణసమ్మిస్సతం చోదేతి. చక్ఖుకాయానం అఞ్ఞనిస్సయత్తా కలాపన్తరగతతాయ "**అఞ్ఞస్స అఞ్ఞత్థ అభావతో**"తి ఆహ. రూపరసాదినిదస్సనం సమాననిస్సయానఞ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞసభావానుపగమేన అఞ్ఞమఞ్ఞస్మిం అభావో, కో పన వాదో అసమాననిస్సయానన్తి దస్సేతుం వుత్తం.

రూపాభిఘాతారహో చ నో భూతప్పసాదో చాతి **రూపాభిఘాతారహభూతప్పసాదో**. ఏవంలక్ఖణం చక్ఖు. **రూపాభిఘాతోతి** చ రూపే, రూపస్స వా అభిఘాతోతి అత్థో. పరిపుణ్ణాపరిపుణ్ణాయతనత్తభావనిబ్బత్తకస్స కమ్మస్స నిదానభూతా కామతణ్హా రూపతణ్హా చ తదాయతనికభవపత్థనాభావతో దట్ఠుకామతాదివోహారం అరహతీతి దుతియో నయో సబ్బత్థ వుత్తో. తత్థ దట్ఠుకామతానిదానం కమ్మం సముట్ఠానమేతేసన్తి **దట్ఠుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానాని,** ఏవంవిధానం భూతానం పసాదలక్ఖణం చక్ఖు, ఏవంవిధో వా భూతప్పసాదో **దట్ఠుకామతాని...పే.... పసాదో**. ఏవంలక్ఖణం చక్ఖు. రూపేసు పుగ్గలస్స వా విఞ్ఞాణస్స వా **ఆవిఞ్ఛనరసం.**

కాయో సబ్బేసన్తి కో ఏత్థ విసేసో, నను తేజాదిఅధికానఞ్చ భూతానం పసాదా సబ్బేసంయేవాతి? సచ్చమేతం, ఇదం పన "సబ్బేస"న్తి వచనం "సమానాన"న్తి ఇమమత్థం దీపేతి అనువత్తమానస్స ఏకదేసాధికభావస్స నివారణవసేన వుత్తత్తా. **తేజాదీన**న్తి పదీపసఙ్ఖాతస్స తేజస్స ఓభాసేన వాయుస్స సద్దేన పథవియా గన్ధేన ఖేళసఙ్ఖాతస్స ఉదకస్స రసేనాతి పురిమవాదే పచ్ఛిమవాదే చ యథాయోగం తంతంభూతగుణేహి అనుగ్గయ్హభావతో రూపాదిగ్గహణే ఉపకరితబ్బతోతి అత్థో. **రూపాదీనం అధికభావదస్సనతో**తి అగ్గిమ్హి రూపస్స పభస్సరస్స వాయుమ్హి సద్దస్స సభావేన సుయ్యమానస్స పథవియా సురభిఆదినో గన్ధస్స ఆపే చ రసస్స మధురస్స విసేసయుత్తానం దస్సనతో ''**రూపాదయో తేసం గుణా**''తి పఠమవాదీ ఆహ. తస్సేవ చ ''**ఇచ్ఛేయ్యామా**''తిఆదినా ఉత్తరమాహ. ఇమినావుపాయేన దుతియవాదిస్సపి నిగ్గహో హోతీతి.

అథ వా రూపాదివిసేసగుణేహి తేజఆకాసపథవీఆపవాయూహి చక్ఖాదీని కతానీతి వదన్తస్స కణాదస్స వాదం తతియం ఉద్ధరిత్వా తం నిగ్గహేతుం ''**అథాపి వదేయ్యు**''న్తిఆది వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. ఆసవే ఉపలబ్భమానోపి గన్ధో పథవియా ఆపోసంయుత్తాయ కప్పాసతో విసదిసాయాతి న కప్పాసగన్ధస్స అధికభావాపత్తీతి చే? న, అనభిభూతత్తా. ఆసవేహి ఉదకసంయుత్తా పథవీ ఉదకేన అభిభూతా, న కప్పాసపథవీతి తస్సాయేవ అధికేన గన్ధేన భవితబ్బన్తి. ఉణ్హోదకసఙ్ఖాత్తో చ అగ్గి ఉపలబ్భనీయో మహన్తోతి కత్వా తస్స ఫస్సో వియ వణ్ణోపి పభస్సరో ఉపలబ్భితబ్బోతి ఉణ్హోదకవణ్ణతో అగ్గినా అనభిసమ్బన్ధస్స సీతుదకస్స వణ్ణో పరిహాయేథ. **తస్మా**తి ఏతస్సుభయస్స అభావా. తదభావేన హి రూపాదీనం తేజాదివిసేసగుణతా నివత్తితా, తంనివత్తనేన "తేజాదీనం గుణేహి రూపాదీహి అనుగ్గయ్హభావతో"తి ఇదం కారణం నివత్తితన్తి. ఏవం పరమ్పరాయ ఉభయాభావో విసేసకప్పనప్పహానస్స కారణం హోతీతి ఆహ ''**తస్మా పహాయేథేత**''న్తిఆది. ఏకకలాపేపి రూపరసాదయో విసదిసా, కో పన వాదో నానాకలాపే చక్ఖాదయో భూతవిసేసాభావేపీతి దస్సేతుం **రూపరసాదినిదస్సనం** వుత్తం.

యది భూతవిసేసో నత్థి, కిం పన చక్ఖాదివిసేసస్స కారణన్తి తం దస్సేతుం ''**యం అఞ్ఞమఞ్ఞస్సా**''తిఆదిమాహ. ఏకమ్పి కమ్మం పఞ్చాయతనికత్తభావపత్థనానిప్పన్నం చక్ఖాదీనం విసేసహేతుత్తా "అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అసాధారణ"న్తి చ "కమ్మవిసేసో"తి చ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. న హి తం యేన విసేసేన చక్ఖుస్స పచ్చయో, తేనేవ సోతస్స హోతి ఇన్ద్రియన్తరాభావప్పత్తితో. "పటిసన్ధిక్ఖణే మహగ్గతా ఏకా చేతనా కటత్తారూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౨౮) వచనేన పటిసన్ధిక్ఖణే విజ్జమానానం సబ్బేసం కటత్తారూపానం ఏకా చేతనా కమ్మపచ్చయో హోతీతి విఞ్ఞాయతి. నానాచేతనాయ హి తదా ఇన్ద్రియుప్పత్తియం సతి పరిత్తేన చ మహగ్గతేన చ కమ్మునా నిబ్బత్తితం కటత్తారూపం ఆపజ్జేయ్యాతి న చేకా పటిసన్ధి అనేకకమ్మనిబ్బత్తా హోతీతి సిద్ధమేకేన కమ్మేన అనేకిన్ద్రియుప్పత్తి హోతీతి. అనల్లీనో నిస్సయో ఏతస్సాతి **అనల్లీననిస్సయో,** రూపసద్దసఙ్ఖాతో విసయో. గన్ధరసానం నిస్సయా ఘానజివ్హానిస్సయే అల్లీయన్తీతి తే నిస్సయవసేన అల్లీనా, ఫోట్ఠబ్బం

సయం కాయనిస్సయఅల్లీనం భూతత్తయత్తా. **దూరే...పే.... సమ్పత్తో ఏవ నామ** పటిఘట్టననిఘంసజనకతోతి అధిప్పాయో. సద్దో పన **ధాతుపరమ్పరాయ** వాయు వియ **ఆగన్త్వా** నిస్సయవసేన సోతనిస్సయే అల్లీయిత్వా **సోతం ఘట్టేత్వా** వవత్థానం గచ్ఛన్తో **సణికం వవత్థానం గచ్ఛతీ**తి వుత్తో. ఏవం పన సతిచిత్తసముట్ఠానం సద్దాయతనం సోతవిఞ్ఞాణస్స కదాచిపి ఆరమ్మణపచ్చయో న సియా. న హి బహిద్ధా చిత్తసముట్ఠానుప్పత్తి ఉపపజ్జతీతి.

చిరేన సుయ్యేయ్యాతి కస్మా ఏతం వుత్తం, నను దూరే ఠితేహి రజకాదిసద్దా చిరేన సుయ్యన్తీతి? న, దూరాసన్నానం యథాపాకటే సద్దే గహణవిసేసతో. యథా హి దూరాసన్నానం వచనసద్దే యథా పాకటీభూతే గహణవిసేసతో ఆకారవిసేసానం అగ్గహణం గహణఞ్చ హోతి, ఏవం రజకాదిసద్దేపి ఆసన్నస్స ఆదితో పభుతి యావావసానా కమేన పాకటీభూతే దూరస్స చావసానే మజ్ఝే వా పిణ్డవసేన పవత్తిపాకటీభూతే నిచ్ఛయగహణానం సోతవిఞ్ఞాణవీథియా పరతో పవత్తానం విసేసతో లహుకం సుతో చిరేన సుతోతి అభిమానో హోతి. సో పన సద్దో యత్థ ఉప్పన్నో, తం నిస్సితోవ అత్తనో విజ్జమానక్ఖణే సోతస్స ఆపాథమాగచ్ఛతి. దూరే ఠితో పన సద్దో అఞ్ఞత్థ పటిఘోసుప్పత్తియా భాజనాదిచలనస్స చ అయోకన్తో వియ అయోచలనస్స పచ్చయో హోతీతి దట్ఠబ్బో. యథా వా ఘణ్టాభిఘాతానుజాని భూతాని అనురవస్స నిస్సయభూతాని ఘట్టనసభావాని, ఏవం ఘట్టనానుజాని యావ సోతప్పసాదా ఉప్పత్తివసేన ఆగతాని భూతాని ఘట్టనసభావానేవాతి తంనిస్సితో సద్దో నిస్సయవసేన ధాతుపరమ్పరాయ ఘట్టేత్వా సణికం వవత్థానం గచ్ఛతీతి వుత్తో. **అసుకదిసాయ నామాతి న పఞ్ఞాయేయ్య**. కస్మా? సోతప్పదేసస్సేవ సద్దస్స గహణతో.

విసమే అజ్ఝాసయో ఏతస్సాతి విసమజ్ఝాసయో, అజ్ఝాసయరహితమ్పి చక్ఖు విసమనిన్నత్తా విసమజ్ఝాసయం వియ హోతీతి "**విసమజ్ఝాసయ**"న్తి వుత్తం. చక్ఖుమతో వా పుగ్గలస్స అజ్ఝాసయవసేన చక్ఖు "**విసమజ్ఝాసయ**"న్తి వుత్తం.

కణ్ణకూపఛిద్దేయేవ పవత్తనతో ఆరమ్మణగ్గహణహేతుతో చ తత్థేవ "**అజ్ఝాసయం కరోతీ**"తి వుత్తం. తస్స సోతస్స సోతవిఞ్ఞాణనిస్సయభావేన సద్దసవనే. **అజటాకాసోపి వట్టతీ**తి ఏతస్స అట్ఠకథాధిప్పాయేన అత్థం వదన్తో "**అన్తోలేణస్మి**"న్తిఆదిమాహ. అత్తనో అధిప్పాయేన వదన్తో "**కిం ఏతాయ ధమ్మతాయా**"తిఆదిమవోచ.

వాతూపనిస్సయో గన్ధో గోచరో ఏతస్సాతి **వాతూపనిస్సయగన్ధగోచరం**. ఏత్థ చ గన్ధగ్గహణస్స వాతో ఉపనిస్సయో, తబ్బోహారేన పన గన్ధో "వాతూపనిస్సయో"తి వుత్తో. అథ వా వాతో ఏవ ఉపనిస్సయో వాతూపనిస్సయో. కస్సాతి? ఘానవిఞ్ఞాణస్స. సో సహకారీపచ్చయన్తరభూతో ఏతస్స అత్థీతి **వాతూపనిస్సయో,** గన్ధో పచ్చయో.

ఆపో చ సహకారీపచ్చయన్తరభూతో ఖేళాదికో. తథా పథవీ. గహేతబ్బస్స హి ఫోట్ఠబ్బస్స ఉప్పీళియమానస్స ఆధారభూతా పథవీ కాయస్స చ ఫోట్ఠబ్బేన ఉప్పీళియమానస్స నిస్సయభూతానం ఆధారభూతా సబ్బదా ఫోట్ఠబ్బగహణస్స ఉపనిస్సయోతి. ఉప్పీళనేన పన వినా ఫోట్ఠబ్బగహణే కాయాయతనస్స నిస్సయభూతా పథవీ ఉపనిస్సయోతి దట్ఠబ్బా. సబ్బదాపి చ తస్సా ఉపనిస్సయభావో యుత్తో ఏవ.

పఞ్చవణ్ణానన్తి వచనం తదాధారానం సుత్తానం నానత్తదస్సనత్థం. పఞ్చప్పకారా పఞ్చవణ్ణా. **ఏకన్తతో**తి ఇదం సబ్బదా ఉప్పీళనేన వినిబ్భుజ్జితుం అసక్కుణేయ్యానం కలాపన్తరరూపానం సబ్భావా తేసం నివత్తనత్థం వుత్తం. న హి తాని ఏకన్తేన అవినిభుత్తాని కలాపన్తరగతత్తాతి.

౬౧౬. వణ్ణనిభాతి రూపాయతనమేవ నిద్దిట్ఠన్తి తదేవ అపేక్ఖిత్వా ‘‘**సనిదస్సన**’’న్తి నపుంసకనిద్దేసో కతో. **తస్మాతి** నిప్పరియాయరూపానం నీలాదీనం ఫుసిత్వా అజానితబ్బతో దీఘాదీనఞ్చ ఫుసిత్వా జానితబ్బతో **న నిప్పరియాయేన దీఘం రూపాయతనం. తం తం నిస్సాయాతి** దీఘాదిసన్నివేసం భూతసముదాయం నిస్సాయ. **తథా తథా ఠితన్తి** దీఘాదిసన్నివేసేన ఠితం వణ్ణసముదాయభూతం రూపాయతనమేవ దీఘాదివోహారేన భాసితం. **అఞ్ఞమఞ్ఞపరిచ్ఛిన్నం** ఏకస్మిం ఇతరస్స అభావా. విసయగోచరానం విసేసో అనఞ్ఞత్థభావో తబ్బహులచారితా చ చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స.

౬౨౦. భేరిసద్దాదీనఞ్చ వాదితసద్దత్తా ‘‘**వుత్తావసేసాన**’’న్తి ఆహ. అమనుస్సవచనేన న మనుస్సేహి అఞ్ఞో పాణినో ఏవ గహితా, అథ ఖో కట్ఠాదయోపీతి అధిప్పాయేన ‘‘**సేసో సబ్బోపీ**’’తి ఆహ. ఏవం సన్తేపి వత్థువిసేసకిత్తనవసేన పాళియం అనాగతో తథా కిత్తేతబ్బో **యే వా పనాతి** వుత్తోతి అధిప్పాయో.

౬౨౪. విస్సగన్ధోతి విరూపో మంసాదిగన్ధో. **లమ్బిలన్తి** మధురమ్బిలం.

౬౩౨. సఞ్జానన్తి ఏతేనాతి **సఞ్జాననం,** ఉపలక్ఖణం. సకేన సకేన కమ్మచిత్తాదినా పచ్చయేన సముట్ఠితానిపి ఇత్థిలిఙ్గాదీని ఇన్ద్రియసహితే సరీరే ఉప్పజ్జమానాని తంతదాకారాని హుత్వా ఉప్పజ్జన్తీతి ‘‘**ఇత్థిన్ద్రియం పటిచ్చ సముట్ఠహన్తీ**’’తి వుత్తాని. ఇత్థిలిఙ్గాదీసు ఏవ చ అధిపతిభావా ఏతస్స ఇన్ద్రియతా వుత్తా, ఇన్ద్రియసహితే సన్తానే ఇత్థిలిఙ్గాదిఆకారరూపపచ్చయానం అఞ్ఞథా అనుప్పాదనతో ఇత్థిగ్గహణస్స చ తేసం రూపానం పచ్చయభావతో. యస్మా పన భావదసకేపి రూపానం ఇత్థిన్ద్రియం న జనకం, నాపి అనుపాలకం ఉపత్థమ్భకం వా, న చ అఞ్ఞకలాపరూపానం, తస్మా తం జీవితిన్ద్రియం వియ సకలాపరూపానం ఆహారో వియ వా కలాపన్తరరూపానఞ్చ ఇన్ద్రియఅత్థిఅవిగతపచ్చయోతి న వుత్తం. ఏస నయో పురిసిన్ద్రియేపి. లిఙ్గాదిఆకారేసు రూపేసు రూపాయతనస్స చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యత్తా లిఙ్గాదీనం చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యతా వుత్తా.

౬౩౩. ఉభయమ్పి...పే.... కుసలేన పతిట్ఠాతీతి సుగతిం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. దుగ్గతియఞ్హి పటిసన్ధి అకుసలేనేవాతి తదా ఉప్పజ్జమానో భావోపి అకుసలేనేవ భవేయ్య, పటిసన్ధియం వియ పవత్తేపీతి. తయిదం ద్వయం యస్మా సన్తానే సహ న పవత్తతి “యస్స ఇత్థిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స పురిసిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి? నో”తిఆదివచనతో (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౮౮), తస్మా ఉభతోబ్యఞ్జనకస్సపి **ఏకమేవిన్ద్రియం హోతీతి** వుత్తం.

౬౩౬. ఏకన్తం కాయవిఞ్ఞత్తియం కాయవోహారస్స పవత్తిదస్సనత్థం ‘‘**కాయేన సంవరో సాధూ**’’తి (ధ॰ ప॰ ౩౬౧; సం॰ ని॰ ౧.౧౧౬) సాధకసుత్తం ఆహటం. భావస్స గమనం పకాసనం **చోపనం. థమ్భనాతి** వాయోధాతుఅధికానం భూతానం థమ్భనాకారో విఞ్ఞత్తీతి అత్థో. ఉద్ధఙ్గమవాతాదయో వియ హి యో వాతాధికో కలాపో, తత్థ భూతానం విఞ్ఞత్తిఆకారతా హోతీతి. తేనేవ ‘‘**కాయం థమ్భేత్వా థద్ధం కరోతీతి థమ్భనా**’’తి వాయోధాతుకిచ్చవసేన విఞ్ఞత్తి వుత్తా. తతో ఏవ చ “వాయోధాతుయా ఆకారో కాయవిఞ్ఞత్తీ”తి చ వత్తుం వట్టతి, తథా “పథవీధాతుయా వచీవిఞ్ఞత్తీ”తి పథవీధాతుఅధికభూతవికారతో.

౬౩౬. పభేదగతా వాచా ఏవాతి తిస్స ఫుస్సాతి పభేదగతా. అథ వా వచీసఙ్ఖారేహి వితక్కవిచారేహి పరిగ్గహితా సవనవిసయభావం అనుపనీతతాయ అభిన్నా తబ్భావం నీయమానా వాచా ‘‘**వచీభేదో**’’తి వుచ్చతి. **ఇరియాపథమ్పి ఉపత్థమ్భేన్తీతి** యథాపవత్తం ఇరియాపథం ఉపత్థమ్భేన్తి. యథా హి అబ్భోకిణ్ణే భవఙ్గే వత్తమానే అఙ్గాని ఓసీదన్తి పవిట్ఠాని

వియ హోన్తి, న ఏవం “ద్వత్తింస ఛబ్బీసా”తి వుత్తేసు జాగరణచిత్తేసు వత్తమానేసు. తేసు పన వత్తమానేసు అఙ్గాని ఉపత్థద్ధాని యథాపవత్తిరియాపథభావేనేవ పవత్తన్తీతి. **ఖీణాసవానం చుతిచిత్త**న్తి విసేసేత్వా వుత్తం, “కామావచరానం పచ్ఛిమచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే యస్స చిత్తస్స అనన్తరా కామావచరానం పచ్ఛిమచిత్తం ఉప్పజ్జిస్సతి, రూపావచరే అరూపావచరే పచ్ఛిమభవికానం, యే చ రూపావచరం అరూపావచరం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, తేసం చవన్తానం తేసం వచీసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝిస్సతి, నో చ తేసం కాయసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౮౮) పన వచనతో అఞ్ఞేసమ్పి చుతిచిత్తం రూపం న సముట్ఠాపేతీతి విఞ్ఞాయతి. న హి రూపసముట్ఠాపకచిత్తస్స గబ్భగమనాదివినిబద్ధాభావేన కాయసఙ్ఖారాసముట్ఠాపనం అత్థి, న చ యుత్తం “చుతో చ చిత్తసముట్ఠానఞ్చస్స పవత్తతీ”తి, నాపి “చుతిచిత్తం రూపం సముట్ఠాపేతీ”తి పాళి అత్థీతి.

౬౩౭. న కస్సతీతి న విలేఖియతి. **గత**న్తి విఞ్ఞాతం. **అసమ్ఫుట్ఠం చతూహి మహాభూతేహీ**తి యస్మిం కలాపే భూతానం పరిచ్ఛేదో, తేహేవ అసమ్ఫుట్ఠం. విజ్జమానేపి హి కలాపన్తరభూతానం కలాపన్తరభూతసమ్ఫుట్ఠభావే తంతంభూతవివిత్తతా రూపపరియన్తో ఆకాసోతి యేసం యో పరిచ్ఛేదో, తేహి నో అసమ్ఫుట్ఠోవ, అఞ్ఞథా పరిచ్ఛిన్నభావో న సియా తేసం భూతానం బ్యాపితభావాపత్తితో. అబ్యాపితా హి అసమ్ఫుట్ఠతాతి.

౬౩౮. లహుతాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞావిజహనేన దుబ్బిఞ్ఞేయ్యనానత్తతా వుత్తాతి తంతంవికారాధికరూపేహి తంతంనానత్తప్పకాసనత్థం ‘‘**ఏవం సన్తేపీ**’’తిఆదిమాహ. యథావుత్తా చ పచ్చయా తంతంవికారస్స విసేసపచ్చయభావతో వుత్తా, అవిసేసేన పన సబ్బే సబ్బేసం పచ్చయాతి.

౬౪౧. ఆదితో చయో **ఆచయో,** పఠముప్పత్తి. ఉపరి చయో **ఉపచయో**. పబన్ధో **సన్తతి**. తత్థ ఉద్దేసే అవుత్తోపి ఆచయో ఉపచయసద్దేనేవ విఞ్ఞాయతీతి ‘‘**యో ఆయతనానం ఆచయో పునప్పునం నిబ్బత్తమానానం, సోవ రూపస్స ఉపచయో**’’తి ఆహ. పాళియం పన **ఉప**-సద్దో పఠమత్థో ఉపరిఅత్థో చ హోతీతి “ఆదిచయో ఉపచయో, ఉపరిచయో సన్తతీ”తి అయమత్థో విఞ్ఞాయతీతి. అఞ్ఞథా హి ఆచయసఙ్ఖాతస్స పఠముప్పాదస్స అవుత్తతా ఆపజ్జేయ్య.

ఏవన్తి ‘‘యో ఆయతనానం ఆచయో”తిఆదినిద్దేసేన కిం కథితం హోతి? ఆయతనేన ఆచయో కథితో. ఆచయూపచయసన్తతియో హి నిబ్బత్తిభావేన ఆచయో ఏవాతి ఆయతనేహి ఆచయాదీనం పకాసితత్తా తేహి ఆచయో కథితో. ఆయతనానం ఆచయాదివచనేనేవ ఆచయసభావాని ఉప్పాదధమ్మాని ఆయతనానీతి ఆచయేన తంపకతికాని ఆయతనాని కథితాని. లక్ఖణఞ్హి ఉప్పాదో, న రూపరూపన్తి. తేనేవాధిప్పాయేనాహ ‘‘**ఆయతనమేవ కథిత**’’న్తి. ఆచయఞ్హి లక్ఖణం కథయన్తేన తంలక్ఖణాని ఆయతనానేవ కథితాని హోన్తీతి. **ఏవమ్పి కిం కథితం హోతీ**తి ఆయతనాచయేహి ఆచయాయతనేహి ఆచయమేవ ఆయతనమేవ కథేన్తేన ఉద్దేసే నిద్దేసే చ ఆచయోతి ఇదమేవ అవత్వా ఉపచయసన్తతియో ఉద్దిసిత్వా తేసం విభజనవసేన ఆయతనేన ఆచయకథనాదినా కిం కథితం హోతీతి అధిప్పాయో. **ఆచయోతి** ఉపచయమాహ, **ఉపచయోతి** చ సన్తతిం. తదేవుభయం యథాక్కమం వివరన్తో ‘‘**నిబ్బత్తి వడ్ఢి కథితా**’’తి ఆహ. ఉపచయసన్తతియో హి అత్థతో ఏకత్తా ఆచయోవాతి తదుద్దేసవిభజనవసేన ఆయతనేన ఆచయకథనాదినా నిబ్బత్తివడ్ఢిఆకారనానత్తం ఆచయస్స కథితన్తి అత్థో. ఇమమేవత్థం విభావేతుం ‘‘**అత్థతో హీ**’’తిఆదిమాహ. యస్మా చ ఉభయమ్పి ఏతం జాతిరూపస్సేవాధివచనం, తస్మా జాతిరూపస్స లక్ఖణాదివిసేసేసు ఆచయాదీసు పవత్తిఆదీసు చ ఆచయాదిలక్ఖణాదికో ఉపచయో, పవత్తిఆదిలక్ఖణాదికా సన్తతీతి వేదితబ్బాతి అత్థో.

౬౪౩. **పకతినిద్దేసోతి** ఫలవిపచ్చనపకతియా నిద్దేసో, జరాయ పాపుణితబ్బం ఫలమేవ వా పకతి. **న చ ఖణ్డిచ్చాదీనేవ జరాతి** కలలకాలతో పభుతి పురిమరూపానం జరాపత్తక్ఖణే ఉప్పజ్జమానాని పచ్ఛిమరూపాని పరిపక్కరూపానురూపాని పరిణతపరిణతాని ఉప్పజ్జన్తీతి అనుక్కమేన సుపరిణతరూపపరిపాకకాలే ఉప్పజ్జమానాని ఖణ్డిచ్చాదిసభావాని ఉప్పజ్జన్తి. తాని ఉదకాదిమగ్గేసు తిణరుక్ఖసంభగ్గతాదయో వియ పరిపాకగతమగ్గసఙ్ఖాతేసు పరిపక్కరూపేసు ఉప్పన్నాని జరాయ గతమగ్గోఇచ్చేవ వుత్తాని, న జరాతి. అవిఞ్ఞాయమానన్తరజరా **అవీచిజరా**. మరణే **ఉపనయనరసా**.

౬౪౪. **తం పత్వాతి** తం అత్తనో ఏవ ఖయవయసఙ్ఖాతం సభావం పత్వా రూపం ఖీయతి వేతి భిజ్జతి. పోథేత్వా పాతితస్స దుబ్బలతా పరాధీనతా సయనపరాయణతా చ హోతి, తథా జరాభిభూతస్సాతి పోథకసదిసీ జరా.

౬౪౫. **కత్తబ్బతోతి** కత్తబ్బసభావతో. విసాణాదీనం తరచ్ఛఖేళతేమితానం పాసాణానం వియ థద్ధభావాభావతో అహివిచ్ఛికానం వియ సవిసత్తాభావతో చ సుఖుమతా వుత్తా. **ఓజాలక్ఖణోతి** ఏత్థ అఙ్గమఙ్గానుసారినో రసస్స సారో ఉపత్థమ్భబలకారో భూతనిస్సితో ఏకో విసేసో ఓజాతి.

ఉపాదాభాజనీయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నోఉపాదాభాజనీయకథావణ్ణనా

౬౪౬. **న ఉపాదియతేవాతి** న నిస్సయతి ఏవ, కిన్తు నిస్సయతి చ నిస్సీయతి చాతి అత్థో.

౬౪౭. **పురిమా పనాతి** పఞ్చవిధసఙ్గహే పథవీధాతుఆపోధాతుతేజోధాతువాయోధాతూనం పురిముద్దేసవసేన వుత్తం. ఫోట్ఠబ్బాయతననిద్దేసే వా వుత్తానం పథవీధాతుఆదీనం పురిమా ఉద్దేసే వుత్తా ఆపోధాతూతి అధిప్పాయో, వుత్తస్స వా ఫోట్ఠబ్బాయతనస్స అతీతతాయ పచ్ఛిమతా, అనాగతతాయ చ ఆపోధాతుయా పురిమతా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా. **ఆయూతి** జీవితిన్ద్రియం. కమ్మజతేజం **ఉస్మా**. **యం కిఞ్చి ధాతుం...పే.... ఏకప్పహారేన నుప్పజ్జతీతి** ఏకస్మిం ఖణే అనేకాసు పథవీసు ఆపాథగతాసు తాసు తాసు సహ నుప్పజ్జతి, తథా తేజవాయూసు చాతి అత్థో. అనేకేసు ఆరమ్మణేసు సన్నిపతితేసు ఆభుజితవసేన ఆరమ్మణపసాదాధిమత్తతావసేన చ పఠమం కత్థచి ఉప్పత్తి దస్సితా, అఞ్ఞత్థ చ పన ఉప్పత్తి అత్థి ఏవ. సాయం ఆరమ్మణతో ఆరమ్మణన్తరసఙ్కన్తి యేన ఉపాయేన హోతి, తస్స విజాననత్థం పుచ్ఛతి ‘‘**కథం పన చిత్తస్స ఆరమ్మణతో సఙ్కన్తి హోతీ**’’తి.

౬౫౧. అయపిణ్డిఆదీసు పథవీధాతు తాదిసాయ ఆపోధాతుయా అనాబద్ధా సన్తీ విసరేయ్య, తస్మా ‘‘**తాని ఆపోధాతు ఆబన్ధిత్వా బద్ధాని కరోతీ**’’తి వుత్తం. యథా హి యుత్తప్పమాణం ఉదకం పంసుచుణ్ణాని ఆబన్ధిత్వా మత్తికాపిణ్డం కత్వా ఠపేతి, ఏవం అయోపిణ్డిఆదీసుపి తదనురూపపచ్చయేహి తత్థేవ ఉప్పన్నా ఆపోధాతు తథా ఆబన్ధిత్వా ఠపేతీతి దట్ఠబ్బా.

అఫుసిత్వా పతిట్ఠా హోతీతి ఆపోధాతుయా అఫోట్ఠబ్బభావతో వుత్తం, తథా ‘‘**అఫుసిత్వావ ఆబన్ధతీ**’’తి. న హి యథా ఫోట్ఠబ్బధాతూనం ఫోట్ఠబ్బభావేన అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతా, ఏవం ఫోట్ఠబ్బాఫోట్ఠబ్బధాతూనం హోతీతి అధిప్పాయో వేదితబ్బో. అవినిబ్భోగవుత్తీసు హి భూతేసు అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయతా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభూతేసు న సక్కా నివారేతుం, నాపి సహజాతేసు అవినిబ్భోగతాయ ఏకీభూతేసు ఫుసనాఫుసనాని విచారేతుం యుత్తానీతి. **న ఉణ్హా హుత్వా ఝాయతీతి**

తేజోసభావతంయేవ పటిక్ఖిపతి, న సీతత్తం అనుజానాతి, తేజోసభావపటిక్ఖేపేనేవ చ సీతత్తఞ్చ పటిక్ఖిత్తం హోతి. తేజో ఏవ హి సీతం హిమపాతసమయాదీసు సీతస్స పరిపాచకతాదస్సనతో, సీతుణ్హానఞ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞపటిపక్ఖభావతో ఉణ్హేన సహ న సీతం భూతన్తరం పవత్తతీతి యుజ్జతి. ఉణ్హకలాపే పన సీతస్స అప్పవత్తి సీతకలాపే చ ఉణ్హస్స ద్విన్నం అఞ్ఞమఞ్ఞపటిపక్ఖత్తా తేజోవిసేసభావే యుజ్జతీతి. **భావఞ్ఞథత్త**న్తి ఖరానం గుళాదీనం దవతా ముదుతా రసాదీనఞ్చ దవానం ఖరతా పచ్చయవిసేసేహి ఓమత్తాధిమత్తపథవీధాతుఆదికానం ఉప్పత్తి. **లక్ఖణఞ్ఞథత్తం** కక్ఖళాదిలక్ఖణవిజహనం, తం ఏతేసం న హోతి, ఓమత్తాధిమత్తతాసఙ్ఖాతం భావఞ్ఞథత్తంయేవ హోతీతి అత్థో.

౬౫౨. **అనుపాదిన్నాదీనంయేవా**తి ఏకన్తఅనుపాదిన్నఏకన్తనచిత్తసముట్ఠానాదీనం నిద్దేసేసు గహణేసు గహితాతి అత్థో. **యం వా పనఞ్ఞమ్పీ**తి పన వచనేన పురిమానమ్పి నకమ్మస్సకతత్తాభావాదికం దీపేతి. తా హి అనుపాదిన్నాదినకమ్మస్సకతత్తాదివచనానం సమానత్థత్తా ఏకేన అవత్తబ్బత్తే ఇతరేనపి అవత్తబ్బా సియుం, వత్తబ్బత్తే వా వత్తబ్బా. తస్మా ఏకన్తాకమ్మజాదీస్వేవ గహేతబ్బత్తా తా అనేకన్తేసు న గహితాతి దట్ఠబ్బా.

౬౬౬. **ఏకన్త ...పే.... పఞ్ఞాయతి** తేసం వికారత్తా, అనిప్ఫన్నత్తా పన తస్స ఉప్పాదో న కేనచి సక్కా వత్తున్తి అధిప్పాయో.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౬. **పచ్ఛిమపదస్సా**తి విఞ్ఞాతపదస్స. సబ్బమేవ హి రూపం విఞ్ఞాతన్తి తస్స అభిన్దితబ్బత్తా విఞ్ఞాతతో అఞ్ఞం దిట్ఠం సుతం ముతఞ్చ న హోతీతి పుచ్ఛం అకత్వావ విస్సజ్జితం. న హి సక్కా విఞ్ఞాతతో అఞ్ఞం "కతమం రూపం దిట్ఠ"న్తి పుచ్ఛితున్తి అధిప్పాయో. యథా హి ద్వీసు ఉద్దిట్ఠేసు నోపాదతో అఞ్ఞత్తం సన్ధాయ "కతమం తం రూపం ఉపాదా"తి పుచ్ఛితం, ఏవం దిట్ఠాదీసు చతూసు ఉద్దిట్ఠేసు సుతాదీహి తీహిపి అఞ్ఞత్తం సన్ధాయ "కతమం తం రూపం దిట్ఠ"న్తి పుచ్ఛితబ్బం సియా, తదభావో న పుచ్ఛితం, ఏవం సుతాదీసుపీతి. దస్సనాదిగ్గహణవిసేసతో పన దిట్ఠాదీహి అఞ్ఞస్స విఞ్ఞాతస్స సబ్భావతో చ చతుక్కో వుత్తో.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౯. **తేజోభావం గత**న్తి సభావేనేవ తేజోభావం పత్తన్తి అత్థో. వుత్తస్సపి అఞ్ఞేన పకారేన సఙ్గహేరహస్స సఙ్గణ్హనం నయకరణం ఇధ దట్ఠబ్బం, తయిదం "విఞ్ఞాత"న్తి చతుక్కపదేపి యోజేతబ్బం. ఫోట్ఠబ్బస్స భేదసబ్భావో అట్ఠకే నయో.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా

౯౭౫. **నత్థి నీవరణా**తి వచనేన మిద్ధస్సపి నీవరణస్స పహానం వుత్తం, న చ రూపం పహాతబ్బం, న చ రూపకాయగేలఞ్ఞం మునినో నత్థీతి సక్కా వత్తుం "పిట్ఠి మే ఆగిలాయతి, తమహం ఆయమిస్సామీ"తి (మ. ని. ౨.౨౨) వచనతో. **సవిఞ్ఞాణకసద్దో**తి విఞ్ఞాణేన పవత్తితో వచీఘోసాదిసద్దో. **న హి ఏతాని జాయన్తీ**తి పరిపచ్చమానస్స రూపస్స

పరిపచ్చనం జరా , ఖీయమానస్స ఖయో అనిచ్చతాతి రూపభావమత్తాని ఏతాని, న సయం సభావవన్తానీతి సన్ధాయ వుత్తం. తథా జాయమానస్స జననం జాతి, సా చ రూపభావోవ, న సయం సభావవతీతి "**న పన పరమత్థతో జాతి జాయతీ**"తి వుత్తం.

తేసం పచ్చయో ఏతిస్సాతి తప్పచ్చయా, తప్పచ్చయాయ భావో తప్పచ్చయభావో, తప్పచ్చయభావేన పవత్తో వోహారో **తప్పచ్చయభావవోహారో**, తం లభతి. **అభినిబ్బత్తితధమ్మక్ఖణస్మి**న్తి అభినిబ్బత్తియమానధమ్మక్ఖణస్మిన్తి అధిప్పాయో. న హి తదా తే ధమ్మా న జాయన్తీతి జాయమానభావోవ జాతీతి యుత్తా తస్సా కమ్మాదిసముట్ఠానతా తంనిబ్బత్తతా చ, న పన తదా తే ధమ్మా జీయన్తి ఖీయన్తి చ, తస్మా న తేసం తే జీరణభిజ్జనభావా చిత్తాదిసముట్ఠానా తంనిబ్బత్తా చాతి వచనం అరహన్తి. ఏవమపి ఉపాదిన్న-సద్దో ఉపేతేన కమ్మునా ఆదిన్నతం వదతి, న నిబ్బత్తిన్తి ఉపాదిన్నపాకభేదానం ఉపాదిన్నతా తేసం వత్తబ్బాతి చే? న, ఆదిన్న-సద్దస్స నిబ్బత్తివాచకత్తా. ఉపేతేన నిబ్బత్తఞ్హి ఉపాదిన్నన్తి పచ్చయానుభావక్ఖణఞ్చ నిబ్బత్తిఞ్చ గహేత్వావ పవత్తో అయం వోహారో తదా అభావా జరామరణే న పవత్తతీతి. పటిచ్చసముప్పన్నానం ధమ్మానం జరామరణత్తా తేసం ఉప్పాదే సతి జరామరణం హోతి, అసతి న హోతి. న హి అజాతం పరిపచ్చతి భిజ్జతి వా, తస్మా జాతిపచ్చయతం సన్ధాయ "**జరామరణం పటిచ్చసముప్పన్న**"న్తి వుత్తం.

నిస్సయపటిబద్ధవుత్తితోతి జాయమానపరిపచ్చమానభిజ్జమానానం జాయమానాదిభావమత్తత్తా జాయమానాదినిస్సయపటిబద్ధవుత్తికా జాతిఆదయోతి వుత్తం హోతి. యది ఏవం ఉపాదాయరూపానఞ్చ చక్ఖాయతనాదీనం ఉప్పాదాదిసభావభూతా జాతిఆదయో తంనిస్సితా హోన్తీతి భూతనిస్సితానం తేసం లక్ఖణానం ఉపాదాయభావో వియ ఉపాదాయరూపనిస్సితానం ఉపాదాయుపాదాయభావో ఆపజ్జతీతి చే? న, భూతపటిబద్ధఉపాదాయరూపలక్ఖణానఞ్చ భూతపటిబద్ధభావస్స అనివత్తనతో. అపిచ ఏకకలాపపరియాపన్నానం రూపానం సహేవ ఉప్పాదాదిప్పవత్తితో ఏకస్స కలాపస్స ఉప్పాదాదయో ఏకేకావ హోన్తీతి యథా ఏకేకస్స కలాపస్స జీవితిన్ద్రియం కలాపానుపాలకం "ఉపాదాయరూప"న్తి వుచ్చతి, ఏవం కలాపుప్పాదాదిసభావా జాతిఆదయో "ఉపాదాయరూపాని"చ్చేవ వుచ్చన్తి. ఏవం వికారపరిచ్ఛేదరూపాని చ యోజేతబ్బాని.

కమ్మసముట్ఠానసమ్బన్ధం ఉతుసముట్ఠానం కమ్మవిసేసేన సువణ్ణదుబ్బణ్ణసుసణ్ఠితదుస్సణ్ఠితాదివిసేసం హోతీతి "**కమ్మపచ్చయ**"న్తి వుత్తం. కమ్మవిపాకానుభవనస్స కారణభూతం బాహిరఉతుసముట్ఠానం **కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠానం**. కమ్మసహాయో పచ్చయో, కమ్మస్స వా సహాయభూతో పచ్చయో కమ్మపచ్చయో, సోవ ఉతు కమ్మపచ్చయఉతు, సో సముట్ఠానం ఏతస్సాతి **కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠాన**న్తి వచనత్థో. సీతే ఉణ్హే వా కిస్మిఞ్చి ఉతుమ్హి సమాగతే తతో సుద్ధట్ఠకం ఉప్పజ్జతి, తస్స సో ఉతు సముట్ఠానం. దుతియస్స సుద్ధట్ఠకస్స ఉతుసముట్ఠానికపటిబన్ధకస్స సో ఏవ పురిమో ఉతు పచ్చయో. తతియం పన సుద్ధట్ఠకం పురిమఉతుసహాయేన ఉతునా నిబ్బత్తత్తా పుబ్బే వుత్తనయేనేవ "**ఉతుపచ్చయఉతుసముట్ఠాన**"న్తి వుత్తం. ఏవమయం పురిమో ఉతు తిస్సో సన్తతియో ఘట్టేతి, తతో పరం అఞ్ఞఉతుసమాగమే అఞ్ఞసన్తతిత్తయం, తతో చ అఞ్ఞేన అఞ్ఞన్తి ఏవం పవత్తి దట్ఠబ్బా. తదేతం సీతుణ్హానం అప్పబహుభావే తంసమ్ఫస్సస్స అచిరప్పవత్తియా చిరప్పవత్తియా చ వేదితబ్బం, అనుపాదిన్నేన దీపనా న సన్తతిత్తయవసేన, అథ ఖో మేఘసముట్ఠాపకమూలఉతువసేన పకారన్తరేన దట్ఠబ్బా, తం దస్సేతుం "**ఉతుసముట్ఠానో నామ వలాహకో**"తిఆదిమాహ. రూపరూపానం వికారాదిమత్తభావతో అపరినిప్ఫన్నతా వుత్తా. తేసఞ్హి రూపవికారాదిభావతో

రూపతాతి అధిప్పాయో. రూపవికారాదిభావతో ఏవ పన రూపే సతి సన్తి, అసతి న సన్తీతి అసఙ్ఖతభావనివారణత్థం పరినిప్ఫన్నతా వుత్తాతి.

రూపకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిక్ఖేపకణ్డం

తికనిక్ఖేపకథావణ్ణనా

౯౮౫. **సబ్బేసన్తి** చిత్తుప్పాదవసేన రూపాసఙ్ఖతవసేన చ భిన్నానం సబ్బేసం ఫస్సాదిచక్ఖాదిపదభాజననయేన విత్థారితో. తత్థ పన అసఙ్ఖతస్స భేదాభావతో అసఙ్ఖతా ధాతూత్వేవ పదభాజనం దట్ఠబ్బం. యేవాపనకానం పన సుఖుముపాదాయరూపస్స చ ఇన్ద్రియవికారపరిచ్ఛేదలక్ఖణరూపుప్పత్థమ్భకభావరహితస్స హదయవత్థుస్స పదుద్ధారేన ఇధ నిద్దేసానరహత్తా నిద్దేసో న కతోతి దట్ఠబ్బో. న హి తథాగతస్స ధమ్మేసు ఆచరియముట్ఠి అత్థీతి. **నిక్ఖిపిత్వాతి** విత్థారదేసనం ఠపేత్వా, అపనేత్వాతి అత్థో, విత్థారదేసనం అన్తోగధం కత్వాతి వా. గాథాత్థో నిదానే వుత్తో ఏవ.

మూలవసేన పచ్చయభావో **హేతుపచ్చయత్థో**. పభవతి ఏతస్మాతి **పభవో**, సో ఏవ ‘‘**జనకో**’’తి విసేసితో. సముట్ఠాతి ఏతేనాతి **సముట్ఠానం,** తస్స విసేసనం **నిబ్బత్తకన్తి**. సబ్బాని వా ఏతాని పరియాయవచనాని. **అత్థవసేనాతి** కస్మా వుత్తం, నను కుసలమూలానం హేతుభావతో ధమ్మవసేనాతి యుత్తన్తి? సచ్చమేతం, అలోభాదీనం పన తిణ్ణం సమానస్స మూలట్ఠస్స వసేన దస్సితతం సన్ధాయ “అత్థవసేనా”తి వుత్తం. ఇమినా **ధమ్మోతి** భావో, **అత్థోతి** ధమ్మకిచ్చం అధిప్పేతన్తి విఞ్ఞాయతి. “అలోభో నిదానం కమ్మానం సముదయాయా”తిఆదివచనతో (అ॰ ని॰ ౩.౩౪) తాని కుసలమూలాని సముట్ఠానం ఏతస్సాతిపి **తంసముట్ఠానం**. తం పన తేహి సముట్ఠితం హోతీతి ‘‘**అలోభాదీహి సముట్ఠిత**’’న్తి ఆహ. తే కుసలమూలతంసమ్పయుత్తా సముట్ఠానం ఏతస్సాతిపి అత్థో సమ్భవతి. ఏత్థ పన చేతనం ఠపేత్వా అఞ్ఞో “తంసమ్పయుత్తా”తి సముట్ఠానభావే వత్తబ్బా. తత్థ మూలేహి అత్తనో పచ్చయతో కుసలే పరియాదియతి, ఖన్ధేహి సభావతో , కమ్మేహి అఞ్ఞస్స నిబ్బత్తనకిచ్చతో. మూలేహి చ కుసలానం అనవజ్జతాయ హేతుం దస్సేతి, ఖన్ధేహి తంసమ్పయోగకతం అనవజ్జసభావం, కమ్మేహి సుఖవిపాకతం. మూలేహి వా నిదానసమ్పత్తియా ఆదికల్యాణతం, ఖన్ధేహి సభావసమ్పత్తియా మజ్ఝేకల్యాణతం, కమ్మేహి నిబ్బత్తిసమ్పత్తియా పరియోసానకల్యాణతం.

౯౮౬. **తం ...పే॰... ఉద్ధం అకుసలం నామ నత్థీతి** కస్మా వుత్తం, నను విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతమోహో అత్థీతి? సచ్చమేతం, తేన పన వినా తంసమ్పయుత్తతా నత్థీతి తంసమ్పయుత్తేసు గహితేసు మోహో గహితో ఏవాతి కత్వా “తతో ఉద్ధం నత్థీ”తి వుత్తం అఞ్ఞత్థ అభావా. ఏకస్మిం ఠితం ఏకట్ఠం, సహజభావేన ఏకట్ఠం **సహజేకట్ఠం**. పహాతబ్బన్తి పహానం, పహానభావేన ఏకట్ఠం **పహానేకట్ఠం**. యేన హి యం సహ పహాతబ్బం, తేన తం ఏకస్మిం పుగ్గలే ఠితం హోతి, ఏకస్మిం సముచ్ఛిన్నే అసముచ్ఛిన్నే చ ఇతరస్స సముచ్ఛిన్నతాయ అసముచ్ఛిన్నతాయ చ వసేన అఞ్ఞమఞ్ఞావిరహితతో.

౯౮౭. **తీణి లక్ఖణానీతి** అనిచ్చదుక్ఖఅనత్తతా. నామకసిణసత్తపఞ్ఞత్తియో **తిస్సో పఞ్ఞత్తియో**. పరమత్థే అముఞ్చిత్వా వోహరియమానా విహారమఞ్చాదికా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి సత్తపఞ్ఞత్తిగ్గహణేన గహితాతి వేదితబ్బా, ఏతాని చ లక్ఖణాదీని హేట్ఠా ద్వీసు కణ్డేసు విఞ్ఞత్తిఆదీని వియ న వుత్తాని, న చ సభావధమ్మాతి కత్వా న లబ్భన్తీతి వుత్తాని. న హి కోచి సభావో కుసలత్తికాసఙ్గహితోతి వత్తుం యుత్తన్తి.

౯౮౮. **సుఖభూమీతి** కామావచరాదయోపి యుజ్జన్తి. సుఖసహగతా హి కామావచరాదిభూమి సుఖభూమి. **కామావచరాదిభూమీతి** చ కామావచరాదితాయ ధమ్మా ఏవ వుచ్చన్తీతి కామావచరాదిచిత్తుప్పాదేసూతి అత్థతో విఞ్ఞాయతి.

ఏవఞ్చ కత్వా “సుఖభూమియ”న్తి వత్వా తస్సా ఏవ విభాగదస్సనత్థం **“కామావచరే”**తిఆది వుత్తం. **భూమి**-సద్దో చ అభిధమ్మే కామావచరాదీసు నిరుళ్హోతి “చతూసు భూమీసు కుసల”న్తిఆదీసు (ధ. స. ౧౩౮౪) అఞ్ఞభూమిగ్గహణం న హోతీతి. **పాళితో చాతి** “విసిట్ఠానం పాకాతి విపాకా”తిఆదివచనత్థవిభావనేన పాళితో. “విపక్కభావమాపన్నానం అరూపధమ్మానమేతం అధివచన”న్తిఆదినా భాసితత్థవిభావనేన **అత్థతో చ**. నామపరిచ్ఛేదాదీహి తికదుకానం వవత్థానదస్సనేన వా **పాళితో,** తదత్థవిఞ్ఞాపనేన **అత్థతో**.

౯౯౧. **సాలిఫలన్తి** సాలిపాకమాహ.

౯౯౪. **అమ్హాకం మాతులత్థేరోతి** పుగ్గలారమ్మణస్సపి ఉపాదానస్స ఉపాదానక్ఖన్ధా ఏవ పచ్చయో, న లోకుత్తరా, కో పన వాదో ఖన్ధారమ్మణస్స. తేనాహ **“అగ్గహితానీ”**తి.

౯౯౮. యథా ఉపాదానేహి అగ్గహేతబ్బా అనుపాదానియా, ఏవం సంకిలేసేహి అగ్గహేతబ్బా అసంకిలేసికాతి కత్వా **“అసం...పే.... ఏసేవ నయో”**తి ఆహ.

౧౦౦౯. దిట్ఠియా గహితో అత్తా న విజ్జతి. యేసు పన విపల్లత్థగాహో, తే ఉపాదానక్ఖన్ధావ విజ్జన్తి. తస్మా యస్మిం అవిజ్జమాననిచ్చాదివిపరియాసాకారగహణం అత్థి, సోవ ఉపాదానక్ఖన్ధపఞ్చకసఙ్ఖాతో కాయో. తత్థ నిచ్చాదిఆకారస్స అవిజ్జమానతాదస్సనత్థం రుప్పనాదిసభావస్సేవ చ విజ్జమానతాదస్సనత్థం విజ్జమానో కాయోతి విసేసేత్వా వుత్తో, లోకుత్తరా పన న కదాచి అవిజ్జమానాకారేన గయ్హన్తీతి న ఇదం విసేసనం అరహన్తి. సక్కాయే దిట్ఠి, సతీ వా కాయే దిట్ఠి **సక్కాయదిట్ఠి**. అత్తనా గహితాకారస్స అవిజ్జమానతాయ సయమేవ సతీ, న తాయ గహితో అత్తా అత్తనియం వాతి అత్థో. అయం పనత్థో సమ్భవతీతి కత్వా వుత్తో, పురిమో ఏవ పన పధానో. దుతియే హి దిట్ఠియా వత్థు అవిసేసితం హోతి. కాయోతి హి ఖన్ధపఞ్చకే వుచ్చమానే లోకుత్తరాపనయనం నత్థి. న హి లోకుత్తరేసు కాయ-సద్దో న వత్తతి. కాయపస్సద్ధిఆదీసు హి లోకుత్తరేసు కాయ-సద్దోపి లోకుత్తరక్ఖన్ధవాచకోతి. **సీలేనాతి** సుద్ధియా అహేతుభూతేన సీలేన. **గహితసమాదానన్తి** ఉప్పాదితపరామాసోవ. సో హి సమాదియన్తి ఏతేన కుక్కురసీలవతాదీనీతి “సమాదాన”న్తి వుత్తో. తత్థ అవీతిక్కమనీయతాయ **సీలం,** భత్తివసేన సతతం చరితబ్బతాయ **వతం** దట్ఠబ్బం.

౧౦౦౭. **ఇధేవ తిట్ఠమానస్సాతి** ఇమిస్సాయేవ ఇన్దసాలగుహాయం తిట్ఠమానస్స. వాచుగ్గతకరణం **ఉగ్గహో**. అత్థపరిపుచ్ఛనం **పరిపుచ్ఛా**. కుసలేహి సహ చోదనాపరిహరణవసేన వినిచ్ఛయకరణం **వినిచ్ఛయో**. బహూనం నానప్పకారానం సక్కాయదిట్ఠీనం అవిహతత్తా తా జనేన్తి, తాహి జనితాతి వా **పుథుజ్జనా**. అవిఘాతమేవ వా జన-సద్దో వదతి. **పుథు సత్థారానం ముఖుల్లోకికాతి** ఏత్థ పుథూ జనా ఏతేసన్తి **పుథుజ్జనాతి** వచనత్థో. **పుథు...పే.... అవుట్ఠితాతి** ఏత్థ జనేతబ్బా, జాయన్తి వా ఏత్థాతి జనా, గతియో. పుథూ జనా ఏతేసన్తి **పుథుజ్జనా**. ఇతో పరే జాయన్తి ఏతేహీతి జనా, అభిసఙ్ఖారాదయో. తే ఏతేసం పుథూ విజ్జన్తీతి **పుథుజ్జనా**. అభిసఙ్ఖరణాదిఅత్థో ఏవ వా జన-సద్దో దట్ఠబ్బో. రాగగ్గిఆదయో **సన్తాపా**. తే ఏవ సబ్బేపి వా కిలేసా **పరిళాహా. పుథు పఞ్చసు కామగుణేసూతి** ఏత్థ జాయతీతి జనో, “రాగో గేధో”తి ఏవమాదికో. పుథు జనో ఏతేసన్తి **పుథుజ్జనా**. పుథూసు వా జనా జాతా రత్తాతి ఏవం రాగాదిఅత్థో ఏవ జన-సద్దో దట్ఠబ్బో. **పలిబుద్ధాతి** సమ్బుద్ధా ఉపద్దుతా వా. **అస్సుతవాతి** ఏతేన అన్ధతా వుత్తాతి **“అన్ధపుథుజ్జనో వుత్తో”**తి ఆహ.

అనయేతి అవడ్ఢియం. సబ్బత్థ నిరుత్తిలక్ఖణేన పదసిద్ధి వేదితబ్బా. అనేకేసు చ కప్పసతసహస్సేసు కతం జానన్తి, పాకటఞ్చ కరోన్తి ఉపకారం సతిజననఆమిసపటిగ్గహణాదినా పచ్చేకసమ్బుద్ధా, తథేవ దుక్ఖితస్స సక్కచ్చం కాతబ్బం కరోన్తి. సమ్మాసమ్బుద్ధో పన అసఙ్ఖ్యేయ్యఅప్పమేయ్యేసుపి కతం ఉపకారం మగ్గఫలానం ఉపనిస్సయఞ్చ జానాతి, పాకటఞ్చ కరోతి, సీహో వియ చ జవం సబ్బత్థ సక్కచ్చమేవ ధమ్మదేసనం కరోతి. **అరియభావోతి** యేహి యోగతో అరియా వుచ్చన్తి, తే మగ్గఫలధమ్మా దట్ఠబ్బా. **అరియకరధమ్మా** అనిచ్చదస్సనాదయో, విపస్సియమానా వా అనిచ్చాదయో.

సోతానీతి తణ్హాదిట్ఠికిలేసదుచ్చరితఅవిజ్జాసోతాని. ‘‘**సోతానం సంవరం బ్రూమీ**’’తి వత్వా ‘‘**పఞ్ఞాయేతే పిధీయరే**’’తి వచనేన సోతానం సంవరో పిదహనం సముచ్ఛేదఞాణన్తి విఞ్ఞాయతి. **ఖన్తీతి** అధివాసనా, సా చ తథాపవత్తా ఖన్ధా. పఞ్ఞాతి ఏకే, అదోసో ఏవ వా. **కాయదుచ్చరితాదీనన్తి** దుస్సీల్యసఙ్ఖాతానం కాయవచీదుచ్చరితానం ముట్ఠస్సచ్చసఙ్ఖాతస్స పమాదస్స అభిజ్ఝాదోమనస్సానం పాపకానం అక్ఖన్తిఅఞ్ఞాణకోసజ్జానఞ్చ. **అనుపేక్ఖా** సఙ్ఖారేహి అవివట్టనం, సాలయతాతి అత్థో. ధమ్మట్ఠితియం పటిచ్చసముప్పాదే పటిలోమభావో సస్సతుచ్ఛేదగాహో, తప్పటిచ్ఛాదకమోహో వా. **నిబ్బానే పటిలోమభావో** సఙ్ఖారేసు రతి, నిబ్బానపటిచ్ఛాదకో మోహో వా. **సఙ్ఖారనిమిత్తగ్గాహోతి** యాదిసస్స కిలేసస్స అప్పహీనత్తా విపస్సనా సఙ్ఖారనిమిత్తం న ముఞ్చతి, సో కిలేసో దట్ఠబ్బో. సఙ్ఖారనిమిత్తగ్గహణస్స అతిక్కమనం వా **పహానం**.

చతున్నం అరియమగ్గానం భావితత్తా అచ్చన్తం అప్పవత్తిభావేన యం పహానన్తి యోజనా వేదితబ్బా. కేన పన పహానన్తి? అరియమగ్గేహేవాతి విఞ్ఞాయమానో అయమత్థో తేసం భావితత్తా అప్పవత్తివచనేన. **సముదయపక్ఖికస్సాతి** ఏత్థ చత్తారోపి మగ్గా చతుసచ్చాభిసమయాతి కత్వా తేహి పహాతబ్బేన తేన తేన సముదయేన సహ పహాతబ్బత్తా సముదయసభాగత్తా చ సచ్చవిభఙ్గే చ సబ్బకిలేసానం సముదయభావస్స వుత్తత్తా “సముదయపక్ఖికా”తి దిట్ఠిఆదయో వుచ్చన్తి. కాయవాచాచిత్తానం విరూపప్పవత్తియా నయనం అపయాపనం, కాయదుచ్చరితాదీనం వినాసనయనం వా వినయో, తేసం వా జిమ్హప్పవత్తిం విచ్ఛిన్దిత్వా ఉజుకనయనం **వినయనం**. **ఏసేసేతి** ఏసో సో ఏవ, అత్థతో అనఞ్ఞోతి అత్థో. **తజ్జాతేతి** అత్థతో తంసభావోవ. సప్పురిసో అరియసభావో, అరియో చ సప్పురిసభావోతి అత్థో.

అద్వయన్తి ద్వయతారహితం, వణ్ణమేవ “అచ్చీ”తి గహేత్వా అచ్చిం వా “వణ్ణో ఏవా”తి తేసం ఏకత్తం పస్సన్తో వియ యథాతక్కితం అత్తానం “రూప”న్తి, యథాదిట్ఠం వా రూపం “అత్తా”తి గహేత్వా తేసం ఏకత్తం పస్సన్తో దట్ఠబ్బో. ఏత్థ చ “రూపం అత్తా”తి ఇమిస్సా పవత్తియా అభావేపి రూపే అత్తగ్గహణం పవత్తమానం అచ్చియం వణ్ణగ్గహణం వియ. ఉపమాయో చ అనఞ్ఞత్తాదిగ్గహణనిదస్సనవసేనేవ వుత్తా, న వణ్ణాదీనం వియ అత్తనో విజ్జమానత్తస్స, అత్తనో వియ వా వణ్ణాదీనం అవిజ్జమానత్తస్స దస్సనత్థం.

౧౦౦౮. **సరీరనిప్ఫత్తియాతి** సరీరపారిపూరియా. నిచ్ఛేతుం అసక్కోన్తో విచినన్తో కిచ్ఛతీతి **విచికిచ్ఛా**. **ఇదప్పచ్చయానం భావోతి** జాతిఆదిసభావమేవ ఆహ, జాతిఆదీనం వా జరామరణాదిఉప్పాదనసమత్థతం. సా పన జాతిఆదివినిముత్తా నత్థీతి తేసంయేవాధివచనం హోతి “ఇదప్పచ్చయతా”తి.

౧౦౦౯. ఇధ అనాగతకిలేసా “తదేకట్ఠా కిలేసా”తి వుచ్చన్తీతి తే దస్సేతుం ‘‘**ఇమిస్సా చ పాళియా**’’తిఆది ఆరద్ధం. **సహజేకట్ఠవసేనాతి** తత్థ ఉప్పన్నదిట్ఠియా సహజేకట్ఠవసేనాతి అత్థతో విఞ్ఞాయతి. **తంసమ్పయుత్తోతి** తేహి

సంయోజనకిలేసేహి సమ్పయుత్తోతిపి అత్థో యుజ్జతి. తథా తే సంయోజనకిలేసా సముట్ఠానం ఏతస్సాతి **తంసముట్ఠానన్తి** వా. సంయోజనరహితేహి చ పన కిలేసేహి సమ్పయుత్తానం సముట్ఠితానఞ్చ సబ్భావతో కిలేసేహేవ యోజనా కతా.

౧౦౧౧. సంయోజనాదీనం వియాతి సంయోజనతదేకట్ఠకిలేసాదీనం యథావుత్తానం వియ. **తేహీతి** దస్సనభావనామగ్గేహి. **అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం** కుసలాకుసలం, నామరూపఞ్చ విపాకన్తి కత్వా ‘‘**కుసలాదీనమ్పి పహానం అనుఞ్ఞాత**’’న్తి ఆహ.

౧౦౧౩. హేతూ చేవాతి ‘‘పహాతబ్బహేతుకా’’తి ఏతస్మిం సమాసపదే ఏకదేసేన సమాసపదత్థం వదతి. ఏత్థ చ పురిమనయేన ‘‘ఇమే ధమ్మా దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకా’’తి ఇమేయేవ దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకా, న ఇతో అఞ్ఞేతి అయం నియమో పఞ్ఞాయతి, న ఇమే దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకాయేవాతి. తస్మా ఇమేసం దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకభావో అనియతో విచికిచ్ఛాసహగతమోహస్స అహేతుకత్తాతి పురిమనయో వివరణీయత్థవా హోతి. తస్మా పురిమనయేన ధమ్మతో దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకే నిక్ఖిపిత్వా అత్థతో నిక్ఖిపితుం దుతియనయో వుత్తో.

౧౦౨౮. మహగ్గతా వా ఇద్ధివిధాదయో. **అప్పమాణారమ్మణా మహగ్గతా** చేతోపరియపుబ్బేనివాసానాగతంసఞాణసమ్పయుత్తా.

౧౦౩౫. అనన్తరే నియుత్తాని, అనన్తరఫలప్పయోజనాని, అనన్తరఫలకరణసీలాని వా **ఆనన్తరికాని**. తాని పన పటిపక్ఖేన అనివారణీయఫలత్తా అన్తరాయరహితానీతి ‘‘**అనన్తరాయేన ఫలదాయకానీ**’’తి వుత్తం. అనన్తరాయాని వా **ఆనన్తరికానీతి** నిరుత్తివసేన పదసిద్ధి వేదితబ్బా. **ఏకస్మిమ్పీతి** పి-సద్దేన అనేకస్మిమ్పి ఆయూహితే వత్తబ్బమేవనత్థీతి దస్సేతి. న చ తేసం అఞ్ఞమఞ్ఞపటిబాహకత్తం అత్థి అప్పటిపక్ఖత్తా, అప్పటిపక్ఖతా చ సమానఫలత్తా అనుబలప్పదానతో చ. ‘‘నత్థి హేతు నత్థి పచ్చయో సత్తానం సంకిలేసాయా’’తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౮) ఏవమాదికో **అహేతుకవాదో**. ‘‘కరోతో ఖో కారయతో ఛిన్దతో ఛేదాపయతో…పే॰… కరోతో న కరీయతి పాప’’న్తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౬) ఏవమాదికో **అకిరియవాదో**. ‘‘నత్థి దిన్న’’న్తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౭౧; మ॰ ని॰ ౨.౯౪; ౩.౯౧) ఏవమాదికో **నత్థికవాదో**. ఏతేసు పురిమవాదో బన్ధమోక్ఖానం హేతుం పటిసేధేతి, దుతియో కమ్మం, తతియో విపాకన్తి అయమేతేసం విసేసో. **తఞ్హేతి** అహేతుకాదినియతమిచ్ఛాదిట్ఠిం, న పన నియతభావం అప్పత్తం.

౧౦౩౯. పచ్చయట్ఠేనాతి మగ్గపచ్చయసఙ్ఖాతేన సమ్పయోగవిసిట్ఠేన పచ్చయభావేనాతి వేదితబ్బం. ఏత్థ చ మగ్గఙ్గానం ఠపనం మగ్గపచ్చయభావరహితే మగ్గహేతుకే దస్సేతుం, తేన మగ్గహేతుకే అసఙ్కరతో వవత్థపేతి. సచే పన కోచి వదేయ్య ‘‘ఏకేకం అఙ్గం ఠపేత్వా తంతంసమ్పయుత్తానం మగ్గహేతుకభావేపి ‘మగ్గఙ్గాని ఠపేత్వా’తి ఇదం వచనం యుజ్జతీ’’తి. ఏవఞ్హి సతి తతియనయే వియ ఇధాపి ‘‘ఠపేత్వా’’తి న వత్తబ్బం సియా, వుత్తఞ్చేతం, తస్మా వుత్తనయేనేవత్థో వేదితబ్బో. మగ్గఙ్గామగ్గఙ్గానఞ్హి సమ్పయుత్తానం విసేసదస్సనత్థో అయం నయోతి. **సేసమగ్గఙ్గానం** పుబ్బే ఠపితానన్తి అధిప్పాయో. ఫస్సాదీనఞ్హి పురిమనయేపి మగ్గహేతుకతా సిద్ధాతి.

సమ్మాదిట్ఠియా దుతియనయేపి ఠపితాయ తతియనయే సహేతుకభావో దస్సితో. కథం దస్సితో, నను అరియమగ్గసమఙ్గిస్స ‘‘అలోభో అదోసో ఇమే ధమ్మా మగ్గహేతూ’’తి (ధ॰ స॰ ౧౦౩౯) అవత్వా ‘‘అలోభో అదోసో అమోహో ఇమే ధమ్మా మగ్గహేతూ’’తి విసుం సమ్మాదిట్ఠిఆదికే మగ్గహేతూ దస్సేత్వా ‘‘తంసమ్పయుత్తో…పే॰… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో’’తి (ధ॰

సం ౧౦౩౮) విసుం మగ్గహేతుకానం దస్సితత్తా "మగ్గహేతూసు అమోహో"తి (ధం సం ౧౦౩౮) వుత్తాయ సమ్మాదిట్ఠియా మగ్గహేతుకతా న దస్సితా సియా? నో న దస్సితా. యథా హి తీణి సంయోజనాని దస్సేత్వా "తదేకట్ఠో లోభో దోసో మోహో, ఇమే ధమ్మా దస్సనేన పహాతబ్బహేతూ"తి (ధం సం ౧౦౧౨) విసుం పహాతబ్బహేతూ నియమేత్వా "తదేకట్ఠా చ కిలేసా"తిఆదివచనేన (ధం సం ౧౦౧౨) లోభదోసమోహా చ అఞ్ఞమఞ్ఞసహజేకట్ఠా అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్పయుత్తా సఙ్ఖారక్ఖన్ధభూతా చ దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకాతి దస్సితా హోన్తి, ఏవమిధాపి "అలోభాదయో ఇమే ధమ్మా మగ్గహేతూ"తి నిగమితాపి అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్పయుత్తసఙ్ఖారక్ఖన్ధభావతో తంసమ్పయుత్తసఙ్ఖారక్ఖన్ధవచనేన "మగ్గహేతుకా"తి దస్సితా ఏవాతి సిద్ధం హోతి, సమ్మాదిట్ఠియాపి అమోహోతి వుత్తాయ మగ్గహేతుకభావదస్సనం. సచే పన యో దుతియనయే మగ్గో చేవ హేతు చాతి వుత్తో, తతో అఞ్ఞస్సేవ అఞ్ఞేన అసాధారణేన పరియాయేన మగ్గహేతుభావం దస్సేత్వా తంసమ్పయోగతో సమ్మాదిట్ఠియా మగ్గహేతుకభావదస్సనత్థో తతియనయో సియా. "అరియమగ్గసమఙ్గిస్స అలోభో అదోసో ఇమే ధమ్మా మగ్గహేతూ"తిఆది వత్తబ్బం సియా. యస్మా పన "మగ్గహేతూ"తి ఇమినా అఞ్ఞేన సాధారణేన పరియాయేన యేసం మగ్గహేతుభావో సమ్భవతి, తే సబ్బే "మగ్గహేతూ"తి దస్సేత్వా తంసమ్పయుత్తానం తేసం అఞ్ఞేసఞ్చ మగ్గహేతుకభావదస్సనత్థో తతియనయో, తస్మా తత్థ "అమోహో"తిపి వుత్తం. న హి సో మగ్గహేతు న హోతీతి. ఇమే పన తయోపి నయా అత్థవిసేసవసేన నిక్ఖిత్తత్తా అత్థతో నిక్ఖేపా దట్ఠబ్బా. అథ వా సరూపేన వచనం ధమ్మతో నిక్ఖేపో, అత్థేన అత్థతోతి ఏవమ్పి యోజనా సమ్భవతి. తత్థ దుతియతతియనయా సరూపతో హేతుహేతుమన్తుదస్సనవసేన ధమ్మతో నిక్ఖేపో. పఠమనయో తథాఅదస్సనతో అత్థేన చ మగ్గఙ్గతంసమ్పయుత్తానం హేతుహేతుమన్తుభావావగమనతో అత్థతో నిక్ఖేపోతి.

౧౦౪౦. యస్మిం సభావధమ్మే నిన్నపోణపబ్భారభావేన చిత్తం పవత్తతి, సో తస్స ఆరమ్మణాధిపతి వేదితబ్బో. చేతోపరియఞాణేన జానిత్వా పచ్చవేక్ఖమానో తేన పచ్చవేక్ఖమానోతి వుత్తో. **ఏత్థాపీ**తి ఏతస్మిమ్పి అట్ఠకథావచనే, **ఏత్థ** వా పట్ఠానే మగ్గాదీని ఠపేత్వా అఞ్ఞేసం అధిపతిపచ్చయభావస్స అవచనేనేవ పటిక్ఖేపపాళియం. **అయమేవత్థో**తి అత్తనో మగ్గఫలం ఠపేత్వాతి అత్థో. **వీమంసాధిపతేయ్య**న్తి పధానేన అధిపతినా సహజాతాధిపతి నిదస్సితో, తయిదం నయదస్సనమత్తమేవ హోతీతి అఞ్ఞోపి ఏవంపకారో సహజాతో మగ్గాధిపతి నిదస్సితో హోతి, తస్మా వీరియాధిపతేయ్యన్తి చ యోజేతబ్బం. ఇదమ్పి హి అత్థతో వుత్తమేవాతి.

౧౦౪౧. అత్తనో సభావో **అత్తభావో**. లద్ధోకాసస్స కమ్మస్స విపాకో కప్పసహస్సాతిక్కమే ఉప్పజ్జతి అనేకకప్పసహస్సాయుకానం సత్తానం, కప్పసహస్సాతిక్కమేపి వా లద్ధోకాసం యం భవిస్సతి, తదపి లద్ధోకాసమేవాతి అత్తనో విపాకం సన్ధాయ వుచ్చతి. **నత్థి నామ న హోతీ**తి అనుప్పన్నో నామ న హోతీతి అధిప్పాయో. ఉప్పాదీసు అన్తోగధత్తా "ఉప్పాదినో ధమ్మా"తి ఏతేన వచనేన వుచ్చతీతి కత్వా ఆహ "**ఉప్పాదినో ధమ్మా నామ జాతో**"తి. **అరూపసఙ్ఖాతో అత్తా**తి అరూపభవఙ్గం ఆహ. తత్థ ఆకాసానఞ్చాయతనసఞ్ఞాదిమయో అత్తాతి హి అత్థతో వోహారో పవత్తోతి.

యది పన ఆయూ...పే.... సబ్బం విపాకం దదేయ్య, అలద్ధోకాసఞ్చ విపాకం దేతీతి కత్వా విపక్కవిపాకఞ్చ దదేయ్య, తతో ఏకస్సేవ కమ్మస్స సబ్బవిపాకేన భవితబ్బన్తి అఞ్ఞస్స కమ్మస్స ఓకాసో న భవేయ్య నిరత్థకత్తా , ఉప్పత్తియాయేవ ఓకాసో న భవేయ్య, ఉప్పన్నస్స వా ఫలదానే. అథ వా అలద్ధోకాసస్స విపాకదానే పచ్చయన్తరరహితస్సపి విపాకదానం ఆపన్నన్తి అవిజ్జాతణ్హాదిపచ్చయన్తరఖేపకస్స అఞ్ఞస్స అపచయగామికమ్మస్స కమ్మక్ఖయకరస్స ఓకాసో న భవేయ్య. భావితేపి మగ్గే అవిజ్జాదిపచ్చయన్తరరహితస్స చ కమ్మస్స విపచ్చనతో సమత్థతా న సియాతి అత్థో. సబ్బదా వా

విపాకప్పవత్తియా ఏవ భవితబ్బత్తా విపాకతో అఞ్ఞస్స పవత్తిఓకాసో న భవేయ్య. **తం పనాతి** ఆయూహితం కమ్మం. ఇదం పన ధువవిపాకస్స విపాకేన అధువవిపాకస్సపి లద్ధోకాసస్స విపాకం ఉప్పాదీతి దస్సేతుం ఆరద్ధన్తి దట్ఠబ్బం. అట్ఠ సమాపత్తియో చ బలవవిరహే అగ్గమగ్గభావనావిరహే చ అప్పహీనసభావతో ధువం విపచ్చన్తీతి **ధువవిపాకాతి** వుత్తా. ఆయూహితకమ్మే వుచ్చమానే అనుప్పన్నం కస్మా వుత్తన్తి? యం ఆయూహితం భవిస్సతి, తత్థాపి ఆయూహిత-సద్దప్పవత్తిసబ్భావా.

౧౦౩౦. ఉపాదిన్నాతి ఏత్థ న ఉపేతేన ఆదిన్నాతి అయమత్థో, ఉపసద్దో పన ఉపసగ్గమత్తమేవ, తస్మా ఉపాదానారమ్మణా ఉపాదానేహి, అఞ్ఞో చ అనభినివేసేన "అహం మగ్గం భావయిం, మమ మగ్గో ఉప్పన్నో"తిఆదికేన గహణేన ఆదిన్నా ఇచ్చేవ ఉపాదిన్నా. **ఉపాదిన్న**-సద్దేన వా అమగ్గఫలధమ్మాయేవ వుత్తా, ఇతరేహి మగ్గఫలధమ్మా చాతి వేదితబ్బం.

తికనిక్ఖేపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకనిక్ఖేపకథావణ్ణనా

౧౦౬౨. మేత్తాయనవసేనాతి మేత్తాఫరణవసేన. "మేత్తయనవసేనా"తి వత్తబ్బే దీఘం కత్వా వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. మేత్తా, మేదనం వా మేత్తాయనం, తఞ్చ సినేహవసేన. అనుదయతీతి అనుదాతి వత్తబ్బే **"అనుద్దా"**తి ద-కారాగమనం కత్వా వుత్తం. **అనుద్దాయనాకారో**తి అనురక్ఖణాకారో. రక్ఖణఞ్హి దాయనా. **అనుద్దాయితస్సా**తి అనుద్దాయ అయితస్స. "జాతిపి దుక్ఖా"తిఆదిం సుణన్తస్స సవనే, అనిచ్చాదితో సమ్మసన్తస్స సమ్మసనే, మగ్గేనేత్థ సమ్మోహం విద్ధంసేన్తస్స పటివేధే, పటివిజ్ఝిత్వా పచ్చవేక్ఖన్తస్స పచ్చవేక్ఖణేతి చతూసు కాలేసు దుక్ఖే ఞాణం వత్తతి.

౧౦౬౩. చిత్తస్స సంరఞ్జనం **చిత్తస్స సారాగో. గిజ్ఝన్తీ**తి అభికఙ్ఖన్తి. **సఙ్గంన్తీ**తి బన్ధన్తి. **లగ్గనట్ఠేనా**తి సంవరణట్ఠేన, ఓలమ్బనట్ఠేన వా. **తస్స తస్సేవ భవస్సా**తి కామభవాదిసఞ్ఞితస్స విపాకకటత్తారూపస్స అభినిబ్బత్తిఅత్థం పటిసన్ధియా పచ్చయభావవసేన పరికడ్ఢతి. **చిత్తమస్స** భవన్తరే **విధావతి** నిబ్బత్తతి. **తణ్హావిప్ఫన్దితనివేసో** అట్ఠసతతణ్హావిచరితాదిభావేన తణ్హాపవత్తియేవ.

సరితానీతి రాగవసేన అల్లాని. తంసమ్పయుత్తపీతివసేన సినిద్ధాని **సినేహితాని. విసతా**తి విత్థతా. రూపాదీసు తేభూమకధమ్మేసు బ్యాపనవసేన **విసటా**. పురిమవచనమేవ త-కారస్స ట-కారం కత్వా వుత్తం. **విసాలా**తి విపులా. **విసక్కతీ**తి పరిసప్పతి, సహతి వా. రత్తో హి రాగవత్థునా పాదేన తాలియమానోపి సహతీతి. ఓసక్కనం, విప్ఫన్దనం వా విసక్కనన్తి వదన్తి . అనిచ్చాదిం నిచ్చాదితో గణ్హన్తీ **విసంవాదికా** హోతి. **విసంహరతీ**తి తథా తథా కామేసు ఆనిసంసం పస్సన్తీ వివిధేహాకారేహి నేక్ఖమ్మాభిముఖప్పవత్తితో చిత్తం సంహరతి సఙ్ఖిపతి. **విసం** వా దుక్ఖం, తం **హరతి** వహతీతి అత్థో. దుక్ఖనిబ్బత్తకస్స కమ్మస్స హేతుభావతో **విసమూలా,** విసం వా దుక్ఖవేదనామూలం ఏతిస్సాతి **విసమూలా**. దుక్ఖసముదయత్తా విసం ఫలం ఏతిస్సాతి **విసఫలా**. తణ్హాయ రూపాదికస్స దుక్ఖస్సేవ పరిభోగో హోతి, న అమతస్సాతి సా **"విసపరిభోగా"**తి వుత్తా. సబ్బత్థ నిరుత్తివసేన పదసిద్ధి వేదితబ్బా. యో పనేత్థ పధానో అత్థో, తం దస్సేతుం పున **"విసతా వా పనా"**తిఆది వుత్తం. **ఇత్థభావఞ్ఞథాభావ**న్తి మనుస్సభావదేవాదిభావభూతం.

పణిధానకవసేనాతి చిత్తస్స రూపాదీసు ఠపనకవసేన. అఞ్ఞోపి బన్ధు తణ్హాయ ఏవ హోతి, సో పన అబన్ధుపి హోతి. తణ్హా పన నిచ్చసన్నిస్సితాతి "**పాటియేక్కో బన్ధూ**"తి వుత్తా. **అసనతోతి** బ్యాపనతో భుఞ్జనతో చ. తదుభయం దస్సేతి "**అజ్ఝోత్థరణతో**"తిఆదినా. **ఆసీసనవసేనాతి** ఇచ్ఛనవసేన. **అఞ్ఞేనాకారేనాతి** జప్పనాజప్పితత్తానం జప్పాయ అనఞ్ఞత్తదస్సనాకారేన. **చిత్తం పరియుట్ఠాతీతి** చిత్తం మూసతి. **మారపాసోతి** మారేన గహితతాయ రాగో మారపాసో.

౧౦౬౬. సఙ్ఖారేసు ఉప్పన్నో కమ్మపథభేదం న కరోతీతి ఏతేన సత్తేసు ఉప్పన్నో అట్ఠానకోపో కరోతీతి విఞ్ఞాయతి. "అత్థం మే నాచరి , న చరతి, న చరిస్సతి, పియస్స మే మనాపస్స అత్థం నాచరి, న చరతి, న చరిస్సతి, అప్పియస్స మే అమనాపస్స అనత్థం నాచరి, న చరతి, న చరిస్సతీ"తి ఉప్పజ్జమానోపి హి కోపో అవత్థుస్మిం ఉప్పన్నత్తా అట్ఠానకోపో ఏవ భవితుం యుత్తో. **ఆఘాతేన్తోతి** హనన్తో. **పునరుత్తిదోసో పటిసేధితోతి** దోస-పదస్స పటివిరోధ-పదస్స చ ద్విక్ఖత్తుం ఆగతత్తా వుత్తం. పటిఘస్స వా విసేసనత్థం పుబ్బే "పటివిరోధో"తి, పదోసాదివిసేసనత్థం "దోసో"తి చ వుత్తం, దుస్సనాదివిసేసనత్థం పచ్ఛా "దోసో"తి, విరోధవిసేసనత్థఞ్చ "పటివిరోధో"తి వుత్తన్తి నత్థి పునరుత్తిదోసో.

౧౦౯౧. అనిద్ధారితపరిచ్ఛేదే ధమ్మానం అత్థితామత్తదీపకే మాతికుద్దేసే అపరిచ్ఛేదేన బహువచనేన ఉద్దేసో కతోతి బహువచనేనేవ పుచ్ఛతి – "కతమే ధమ్మా అప్పచ్చయా"తి. సభావసఙ్ఖాపరిచ్ఛేదాదివసేన హి ధమ్మే అజానన్తస్స వసేన ఉద్దేసో పుచ్ఛా చ కరీయతీతి. తస్మా పరిచ్ఛేదం అకత్వా ఉద్దిట్ఠా పుచ్ఛితా చ. **ఇమేతి** అసఙ్ఖతధాతుతో ఉద్ధం నత్థీతి దీపనత్థం ఏకమ్పి తం నిద్దిసిత్వా బహువచనేనేవ నిగమనం కతం నిద్దేసతో పుబ్బే బోధనేయ్యస్స అజాననకాలం ఉపాదాయ.

౧౧౦౧. కిం పన నత్థి, కిం తేన న వుత్తాతి యోజనా కాతబ్బా. ఇదమేవ మనోవిఞ్ఞేయ్యన్తి నియమాభావో **వవత్థానాభావో**. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదివిఞ్ఞేయ్యమేవ చక్ఖాదివిఞ్ఞేయ్యన్తి పాళియం వుత్తన్తి మనోవిఞ్ఞాణవిఞ్ఞేయ్యేనపి మనోవిఞ్ఞేయ్యేన భవితబ్బన్తి కత్వా అట్ఠకథాయ "**కిం పన మనోవిఞ్ఞాణేనా**"తిఆది వుత్తం. **కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యాతి** ఇదం కామావచరం మనోవిఞ్ఞాణం ఆరమ్మణాదివసేన భిన్దిత్వా యోజేతబ్బం. రూపావచరాదిఆరమ్మణేన హి కామావచరమనోవిఞ్ఞాణేన రూపరాగాదిసమ్పయుత్తేన చ కామావచరధమ్మా న విఞ్ఞేయ్యా, ఇతరేన చ విఞ్ఞేయ్యా. ఏవం కామావచరానమేవ ఆరమ్మణానం కేసఞ్చి సద్దాదీనం రూపారమ్మణాదీహి అవిఞ్ఞేయ్యతా విఞ్ఞేయ్యతా చ యోజేతబ్బా, తథా ద్వారభేదవసేన. అథ వా సోమనస్ససహగతసన్తీరణం ఇట్ఠారమ్మణమేవాతి ఇతరం తేన న విఞ్ఞేయ్యం. ఏవం ఉపేక్ఖాసహగతే కుసలవిపాకే అకుసలవిపాకే చాతి సబ్బత్థ యథాయోగం యోజేతబ్బం. రూపావచరాదయో కామావచరవిపాకాదీహి అవిఞ్ఞేయ్యా, కేచిదేవ విఞ్ఞేయ్యా అరూపావచరేహీతి యోజేతబ్బం అనువత్తమానత్తా. **నిబ్బానేన అవిఞ్ఞేయ్యత్తాతి** "కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా"తి ఇమస్స పదస్స అత్థసమ్భవమత్తం సన్ధాయ వుత్తం, న నిబ్బానస్స అనువత్తమానమనోవిఞ్ఞాణభావతో.

౧౧౦౨. పఞ్చకామగుణికరాగోతి ఉక్కట్ఠవసేన వుత్తం. భవాసవం ఠపేత్వా సబ్బో లోభో కామాసవోతి యుత్తం సియా. సస్సతదిట్ఠిసహగతో రాగో భవదిట్ఠిసమ్పయుత్తత్తా "భవాసవో"తి అట్ఠకథాయం వుత్తో. భవాసవో పన "దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తేసు ఏవ ఉప్పజ్జతీ"తి పాళియం వుత్తో. సోపి రాగో కామాసవో భవితుం యుత్తో. దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికదుక్ఖానం కారణభూతా కామాసవాదయోపి ద్విధా వుత్తా.

౧౧౦౩. కామాసవనిద్దేసే చ **కామేసూతి** కామరాగదిట్ఠిరాగాదిఆరమ్మణభూతేసు తేభూమకేసు వత్థుకామేసూతి అత్థో సమ్భవతి. తత్థ హి ఉప్పజ్జమానా సా తణ్హా సబ్బాపి న కామచ్ఛన్దాదినామం న లభతీతి. కత్తుకమ్యతాఛన్దో అకుసలేపి ఉప్పజ్జతి, న పన ధమ్మచ్ఛన్దో.

౧౧౦౫. అఞ్ఞం జీవన్తి గహణం యదిపి ఉపాదానక్ఖన్ధేస్వేవ పవత్తతి, రూపే…పే.… విఞ్ఞాణే వా పన న పతిట్ఠాతి. తతో అఞ్ఞం కత్వా జీవం గణ్హాతీతి **సస్సతదిట్ఠి** హోతీతి. బ్రహ్మాదిం ఏకచ్చం అత్తానం "హోతీ"తి నిచ్ఛతో అఞ్ఞఞ్చ "న హోతీ"తి అనిచ్ఛతో గణ్హన్తస్స "హోతి చ న చ హోతీ"తి **ఏకచ్చసస్సతదిట్ఠి**. "హోతీ"తి చ పుట్ఠే "నేవా"తి, "న హోతీ"తి చ పుట్ఠే "న"ఇతి సబ్బత్థ పటిక్ఖిపన్తస్స **అమరావిక్ఖేపదిట్ఠి,** అమరా అనుపచ్ఛేదా, అమరమచ్ఛసదిసీ వా విక్ఖేపదిట్ఠీతి అత్థో.

పఞ్చకామగుణికో రాగో కామాసవోతి వుత్తోతి కత్వా బ్రహ్మానం విమానాదీసు రాగస్స దిట్ఠిరాగస్స చ కామాసవభావం పటిక్ఖిపతి. యది పన లోభో కామాసవభవాసవవినిముత్తో అత్థి, సో యదా దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తేసు ఉప్పజ్జతి, తదా తేన సమ్పయుత్తో అవిజ్జాసవో ఆసవవిప్పయుత్తోతి దోమనస్సవిచికిచ్ఛుద్ధచ్చసమ్పయుత్తస్స వియ తస్సపి ఆసవవిప్పయుత్తతా వత్తబ్బా సియా "చతూసు దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తేసు లోభసహగతేసు చిత్తుప్పాదేసు ఉప్పన్నో మోహో సియా ఆసవసమ్పయుత్తో సియా ఆసవవిప్పయుత్తో"తి. "కామాసవో అట్ఠసు లోభసహగతేసు చిత్తుప్పాదేసు ఉప్పజ్జతీ"తి, "కామాసవం పటిచ్చ దిట్ఠాసవో అవిజ్జాసవో"తి (పట్ఠా. ౩.౩.౧) చ వచనతో దిట్ఠిసహగతో రాగో కామాసవో న హోతీతి న సక్కా వత్తుం. **కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతీ**తి ఆసవానం వచనం పహాతబ్బదస్సనత్థన్తి కత్వా తే పహానే ఆహరియమానా పహాతబ్బానమ్పి తేసం కిలేసానం ఉద్దేసక్కమేన ఆహరితుం వట్టన్తి పజహనకానం మగ్గానమ్పీతి అత్థో.

౧౧౨౧. **పఠమకమానభాజనీయే**తి "సేయ్యోహమస్మీ"తి మానస్స నిద్దేసే. తత్థ హి "ఏకచ్చో జాతియా వా గోత్తేన వా కోలపుత్తియేన వా వణ్ణపోక్ఖరతాయ వా ధనేన వా అజ్ఝేనేన వా కమ్మాయతనేన వా సిప్పాయతనేన వా విజ్జాట్ఠానేన వా సుతేన వా పటిభానేన వా అఞ్ఞతరఞ్ఞతరేన వా వత్థునా మానం జప్పేతి, యో ఏవరూపో మానో మఞ్ఞనా…పే.… కేతుకమ్యతా చిత్తస్సా"తి (విభ. ౮౬౬) సేయ్యస్స సదిసస్స హీనస్స చ పవత్తమానో పుగ్గలవిసేసం అనామసిత్వా సేయ్యమానో విభత్తోతి ఇమమత్థం సన్ధాయ **''ఏకో మానో తిణ్ణం జనానం ఉప్పజ్జతీతి కథితో''**తి ఆహ. న కేవలఞ్చాయం పఠమకమానభాజనీయే ఏవ ఏవం కథితో, దుతియకతతియకమానభాజనీయేపి కథితో ఏవాతి నిదస్సనమత్థం ఏతం దట్ఠబ్బం. అథ వా పుగ్గలే అనిస్సాయ వుత్తానం తిణ్ణమ్పి మానానం భాజనీయం **''పఠమకమానభాజనీయే''**తి ఆహ. సేయ్యస్స "సేయ్యోహమస్మీతి మానో"తిఆదీనఞ్చ పుగ్గలం ఆమసిత్వా వుత్తానం నవన్నం మానానం భాజనీయం దుతియకమానభాజనీయం హోతి, తస్స మానరాసిస్స పుగ్గలం అనామసిత్వా వుత్తమానరాసితో దుతియతతియకత్తాతి, అథాపి చ యథావుత్తే దుతియకమానభాజనీయే "ఏకేకస్స తయో తయో మానా ఉప్పజ్జన్తీతి కథిత"న్తి ఇధ వుత్తాయ అత్థవణ్ణనాయ సమానదస్సనత్థం **''పఠమకమానభాజనీయే''**తి వుత్తం. సో ఏవ మానో ఇధాగతోతి తత్థ కథితో ఏవ అత్థో యుజ్జతీతి అధిప్పాయో. **మానకరణవసేనా**తి "సేయ్యో"తిఆదికిచ్చకరణవసేన. **అపరాపరే ఉపాదాయా**తి ఇదం పురిమపురిమా మానా అపరాపరే ఉపనిస్సయభావేన తే ఉప్పాదేన్తా అచ్చుగ్గచ్ఛన్తీతి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తం. కేతుకమ్యతాచిత్తం అచ్చుగ్గతభావం గచ్ఛతీతి కత్వా చిత్తేనేవ విసేసితం.

౧౧౨౬. అక్ఖమనభావప్పకాసనం **ఖియ్యనం. మనేన పియకరణ**న్తి ఏవంపకారం పూజనం మాననన్తి వుచ్చతీతి అత్థో. **ఇస్సాకరణవసేనా**తి లాభాదిఅక్ఖమనకిచ్చవసేన.

౧౧౨౭. **అరియసావకా**తి వచనం "అరియసావకానంయేవ పటివేధో అత్థి, తే చ తం న మచ్ఛరాయన్తీ"తి పటివేధధమ్మే మచ్ఛరియాభావదస్సనత్థం. **గన్థో**తి పాళి. **కథామగ్గో**తి అట్ఠకథాపబన్ధో. **ధమ్మన్తర**న్తి కుసలాదిధమ్మం భిన్దిత్వా అకుసలాదిం అత్తనో లోలతాయ తథాగతభాసితం తిత్థియభాసితం వా కరోన్తో ఆలోలేస్సతి. **అత్తానం ఆవికత్వా**తి అత్తానం అఞ్ఞథా సన్తం అఞ్ఞథా పవేదయిత్వా. **యో పనా**తి తిత్థియో గహట్ఠో వా అత్తనో సమయస్స సదోసభావం దట్ఠుం అనిచ్ఛన్తో అఞ్ఞాణేన అభినివేసేన వా.

బ్యాపితుమనిచ్ఛాతి వివిచ్ఛా, తస్స భావో **వేవిచ్ఛం. అనాదరో**తి మచ్ఛరియేన దానే ఆదరరహితో. కటచ్ఛునా గాహో భత్తస్స కటచ్ఛుగ్గాహో, కటచ్ఛుగ్గాహో వియ **కటచ్ఛుగ్గాహో**. యథా హి కటచ్ఛుగ్గాహో యథావుత్తే భత్తే న సంపసారయతి, ఏవం మచ్ఛరియమ్పి ఆవాసాదీసూతి. గయ్హతి ఏతేనాతి వా గాహో, కటచ్ఛు ఏవ గాహో **కటచ్ఛుగ్గాహో**. సో యథా సఙ్కుటితగ్గో న సంపసారయతి, ఏవం మచ్ఛరియమ్పీతి. ఆవరిత్వా గహితం అగ్గహితం, తస్స భావో **అగ్గహితత్తం,** మచ్ఛరియం. "ఆవాసాది పరేహి సాధారణమసాధారణం వా మయ్హేవ హోతూ"తి పవత్తివసేన అత్తసమ్పత్తిగ్గహణలక్ఖణతా, "మా అఞ్ఞస్సా"తి పవత్తివసేన అత్తసమ్పత్తినిగూహణలక్ఖణతా చ యోజేతబ్బా. యం పన "పరసన్తకం గణ్హితుకామో"తి వుత్తం, తం మచ్ఛరియస్స పరసన్తకలోభస్స ఉపనిస్సయభావం దస్సేతుం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. యది హి తం మచ్ఛరియప్పవత్తిదస్సనం, పరసమ్పత్తిగ్గహణలక్ఖణతా చ వత్తబ్బా సియాతి.

౧౧౪౦. అభిజ్ఝాకామరాగానం విసేసో ఆసవద్వయఏకాసవభావో సియా, నఅభిజ్ఝాయ నోఆసవభావో చాతి నోఆసవలోభస్స సబ్భావో విచారేతబ్బో. న హి అత్థి "ఆసవో చ నోఆసవో చ ధమ్మా ఆసవస్స ధమ్మస్స ఆసవస్స చ నోఆసవస్స చ ధమ్మస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి సత్తమో చ నవమో చ పఞ్హో. గణనాయ చ "హేతుయా సత్తా"తి వుత్తం, న "నవా"తి. దిట్ఠిసమ్పయుత్తే పన లోభే నోఆసవే విజ్జమానే సత్తమనవమాపి పఞ్హావిస్సజ్జనం లభేయ్యుం, గణనా చ "హేతుయా నవా"తి వత్తబ్బా సియా. దిట్ఠివిప్పయుత్తే చ లోభే నోఆసవే విజ్జమానే పుట్ఠే దస్సితో దోసోతి.

౧౧౫౯. కామచ్ఛన్దనీవరణనిద్దేసే **కామేసూ**తి తేభూమకేసు సాసవేసు సబ్బేసు వత్థుకామేసు. సబ్బో హి లోభో కామచ్ఛన్దనీవరణం. తేనేవ తస్స ఆరుప్పే ఉప్పత్తి వుత్తా "నీవరణం ధమ్మం పటిచ్చ నీవరణో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న పురేజాతపచ్చయా. ఆరుప్పే కామచ్ఛన్దనీవరణం పటిచ్చ ఉద్ధచ్చనీవరణం అవిజ్జానీవరణం. ఆరుప్పే కామచ్ఛన్దనీవరణం పటిచ్చ థినమిద్ధనీవరణం ఉద్ధచ్చనీవరణం అవిజ్జానీవరణ"న్తి (పట్ఠా. ౩.౮.౧).

౧౧౬౨. **ఇరియాపథికచిత్త**న్తి ఇరియాపథూపత్థమ్భకం అట్ఠపఞ్ఞాసవిధం చిత్తం. తత్థ పన బలవథినమిద్ధసహగతం చిత్తం "**ఇరియాపథం సన్ధారేతుం అసక్కోన్త**"న్తి వుత్తం. **ఓలీయతీ**తి ఓలమ్బతి.

౧౧౬౩. **ఓనయ్హతీ**తి ఛాదేతి, అవత్థరతి వా. నానారమ్మణేసు పవత్తినివారణేన, విప్ఫారికతానివారణేనేవ వా **అన్తోసమోరోధో. ఏకచ్చాన**న్తి సిరీసాదిరుక్ఖానం. **రూపకాయేనేవ సియుం,** తేన సుఖప్పటిసంవేదననిబ్బానసచ్ఛికిరియానం రూపతాపత్తి సియాతి అధిప్పాయో. **తస్మా**తి "కాయస్సా"తి వచనస్స రూపత్తాసాధకత్తా. **న హి నామకాయో సుపతీ**తి ఇదం

థినమిద్ధసముట్ఠితరూపేహి రూపకాయస్స గరుభావప్పత్తం అఙ్గపచ్చఙ్గాదీనం సంసీదనం సోప్పన్తి సన్ధాయ వుత్తం, న జాగరణచిత్తరహితం భవఙ్గసన్తతిన్తి. **తస్స ఫలత్తాతి** ఫలూపచారేన ఇన్ద్రియం వియ మిద్ధం దస్సేతుం మిద్ధస్స ఫలత్తా ఇన్ద్రియనిద్దేసే వియ లిఙ్గాదీని మిద్ధనిద్దేసేపి సోప్పాదీని వుత్తానీతి అత్థో.

రూపకాయస్స అన్తోసమోరోధో నత్థీతి సో నామకాయే వుత్తోతి విఞ్ఞాయతి. తేన సహ వుత్తా ఓనాహపరియోనాహా చ. రూపకాయస్స వా విప్ఫారికావిప్ఫారికభావో నామ అత్తనో సభావేన నత్థి, నామకాయస్స నామకాయే విప్ఫారికే లహుకో, అవిప్ఫారికే గరుకోతి అవిప్ఫారికభావేన ఓనాహనాది నామకాయస్సేవ హోతీతి ఓనాహనాదయోపి నామకాయే విఞ్ఞాయన్తి. తేనాహ ''**న హి రూపం నామకాయస్స ఓనాహో...పే.... హోతీ**''తి. ఆవరణభావో వియ హి ఓనాహనాదిభావోపి నామకాయస్సేవ హోతీతి. ఇతరో అధిప్పాయం అజానన్తో మేఘాదీహి రూపేహి రూపానం ఓనాహనాదిం పస్సన్తో ''**నను చా**''తిఆదిమాహ. **యది ఏవన్తి** యది రూపస్స ఓనాహనాదితా సిద్ధా, అరూపస్స న సియా , సేతుబన్ధాదీసు రూపస్స ఆవరణం దిట్ఠన్తి ఆవరణమ్పి అరూపస్స న భవేయ్యాతి అత్థో.

సురామేరయపానం అకుసలన్తి కత్వా యుత్తో తస్స ఉపక్కిలేసభావో, సురా...పే.... పమాదట్ఠానానుయోగస్స చ అకుసలత్తా పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణభావో యుత్తో, తథాపి పరస్స అధిప్పాయం అనుజానిత్వా సురామేరయస్స ఉపక్కిలేసతా పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణతా చ ఉపక్కిలేసానం పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణానఞ్చ పచ్చయత్తా ఫలవోహారేన వుత్తాతి దస్సేన్తో ఆహ ''**న, పచ్చయనిద్దేసతో**''తి. **ఏవమేవ ఖోతి** యథా జాతరూపస్స అయో లోహం తిపు సీసం సజ్ఝన్తి పఞ్చుపక్కిలేసేహి ఉపక్కిలిట్ఠం జాతరూపం న చేవ ముదు హోతి, న చ కమ్మనియం, న చ పభస్సరం పభఙ్గు చ, న చ సమ్మా ఉపేతి కమ్మాయ, ఏవమేవ. **పచ్చయనిద్దేసతోతి** ఉపక్కిలేసపఞ్ఞాదుబ్బలీకరణానం పచ్చయభావనిద్దేసతో, పచ్చయే ఫలనిద్దేసతోతి అత్థో. సయమేవ కిలేసో ఉపక్కిలేసనిద్దేసేసు నిద్దిట్ఠోతి అధిప్పాయో.

నీవరణం హుత్వావ నీవరణసమ్పయుత్తే దస్సియమానే న నీవరణతాదస్సనత్థో ఆరమ్భో, అథ ఖో సిద్ధనీవరణభావస్స నీవరణసమ్పయుత్తతాదస్సనత్థోతి యథాలాభవసేన చ అసమ్పయుత్తస్స వచనం న యుజ్జతి. యథా హి **తిట్ఠన్తమ్పి చరన్తమ్పీ**తి సిప్పిసమ్బుకాదీసు యథాలాభసమ్భవం తం ద్వయం వుత్తం, న ఏవం "థినమిద్ధనీవరణం సమ్పయుత్తమ్పి అసమ్పయుత్తమ్పీ"తి వచనం అత్థి, యం యథాలాభం సమ్భవేయ్యాతి. **చిత్తజస్సాసమ్భవవచనతోతి** "చత్తత్తా"తిఆదివచనస్స ఝానక్ఖణే చిత్తజస్స థినమిద్ధస్స అసమ్భవవచనభావతోతి అత్థో, "చత్తత్తా"తిఆదివచనేన వా అసమ్భవస్స వచనతో పకాసనతోతి అత్థో.

కామేసు ఖో పన...పే.... సుదిట్ఠోతి ఇమినా కామాదీనపే అఞ్ఞాణస్స పహానమాహ. **తం తత్థ పహానన్తి** తం తత్థ రూపే పహానన్తి పహానం అపేక్ఖిత్వా "త"న్తి వుత్తం, తం వినయనన్తి వా అత్థో. తేన రూపస్స అప్పహాతబ్బత్తమేవ దస్సేతి, న పన "ఛ ధమ్మే పహాయా"తిఆదీసు మిద్ధస్స అప్పహాతబ్బతాదస్సనతో అఞ్ఞో పకారో వుత్తో. **న యథా...పే.... వుత్తన్తి** ఛ ధమ్మా పఞ్చ నీవరణాని చ యథా పహాతబ్బానేవ హోన్తాని "పహాతబ్బానీ"తి వుత్తాని, న ఏవం రూపం పహాతబ్బమేవ హోన్తం "పహాతబ్బ"న్తి వుత్తన్తి అత్థో.

అఞ్ఞేహి చ సుత్తేహీతి వుత్తసుత్తానం దస్సనత్థం ''**తథా హీ**''తిఆదిమాహ. కుసలప్పవత్తిం ఆవరన్తీతి **ఆవరణా**. నీవారేన్తీతి **నీవరణా**. చిత్తం అభిభవన్తా ఆరోహన్తీతి **చేతసో అజ్ఝారుహా**. ఆవరణాదికిచ్చఞ్చ అరూపస్సేవ యుజ్జతి, తథా

అన్ధకరణాదికిచ్చం. తత్థ చతూసు పదేసు పురిమపురిమస్స పచ్ఛిమపచ్ఛిమో అత్థో. సంసారదుక్ఖం విఘాతో, తంజనకతాయ **విఘాతపక్ఖికం**. చేతసో పరియుట్ఠానం అయోనిసోమనసికారతో ఉప్పత్తి అకుసలరాసిభావో చ అరూపస్సేవ హోతీతి అరూపమేవ మిద్ధం.

౧౧౬౬. గణభోజనాదిఅకప్పియభోజనం కప్పియసఞ్ఞీ భుఞ్జిత్వా పున జానిత్వా కోచి విప్పటిసారీ హోతి, అనవజ్జఞ్చ భిక్ఖుదస్సనచేతియవన్దనాదిం వజ్జసఞ్ఞీ అకత్వా కత్వా చ కోచి అస్సద్ధో విప్పటిసారీ హోతి. **వత్థు**న్తి మూలం. **ఏవరూప**న్తి మూలవసేన ఏవంపకారన్తి అత్థో. కుక్కుచ్చపదం యేవాపనకేసు "కుచ్ఛితం కతం కుకతం, తస్స భావో"తి వుత్తత్థమేవ. **కుక్కుచ్చాయనాకారో**తి కుక్కుచ్చభావనాకారో కుక్కుచ్చకరణాకారో కుక్కుచ్చగమనాకారో వా. ఏతేన కుక్కుచ్చం కిరియభావేన దస్సేతి. "కప్పతి న కప్పతీ"తి పవత్తచిత్తుప్పాదోవ **వినయకుక్కుచ్చం**.

౧౧౭౬. చిత్తవిక్ఖిపనకిచ్చసామఞ్ఞేన ఉద్ధచ్చం కుక్కుచ్చఞ్చ సహ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. కామచ్ఛన్దస్స అనాగామిమగ్గేన పహానం ఉక్కట్ఠనీవరణవసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. యది హి లోభో నోనీవరణో సియా, "నోనీవరణో ధమ్మో నీవరణస్స ధమ్మస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆది వత్తబ్బం సియా, న చేతం వుత్తం. గణనాయ చ "హేతుయా చత్తారీ"తి వుత్తం, న "నవా"తి. తస్మా సబ్బో లోభో కామచ్ఛన్దనీవరణన్తి అరహత్తమగ్గేనస్స పహానవచనం యుత్తం.

౧౨౧౯. కామో చాతి కిలేసకామో చ. **పురిమదిట్ఠిం ఉత్తరదిట్ఠి ఉపాదియతీ**తి పురిమదిట్ఠిం "సస్సతో"తి గణ్హన్తీ ఉపాదియతి, పురిమదిట్ఠిఆకారేనేవ వా ఉప్పజ్జమానా ఉత్తరదిట్ఠి తేనేవ పురిమదిట్ఠిం దళ్హం కరోన్తీ తం ఉపాదియతీతి వుత్తం. **గోసీలగోవతాదీనీ**తి తథాభూతం దిట్ఠిమాహ. **అభినివేసతో**తి అభినివేసభావతో, అభినివిసనతో వా. **అత్తవాదమత్తమేవా**తి అత్తస్స అభావా "అత్తా"తి ఇదం వచనమత్తమేవ. **ఉపాదియన్తి** దళ్హం గణ్హన్తి. కథం? **అత్తా**తి. అత్తాతి హి అభినివిసన్తా వచనమేవ దళ్హం కత్వా గణ్హన్తీతి అత్థో. ఏవం అత్తవాదమత్తమేవ ఉపాదియన్తీతి వుత్తం. "అత్తవాదమత్త"న్తి వా వాచావత్థుమత్తమాహ. వాచావత్థుమత్తమేవ హి "అత్తా"తి ఉపాదియన్తి అత్థస్స అభావాతి.

౧౨౨౧. దిన్నన్తి దానమాహ, తం అఫలత్తా రూపం వియ దానం నామ న హోతీతి పటిక్ఖిపతి. మహావిజితయఞ్ఞసదిసో యఞ్ఞో **మహాయాగో**. ఆమన్తేత్వా హవనం దానం **ఆహునం,** పాహునానం అతిథీనం అతిథికిరియా **పాహునం,** ఆవాహాదీసు మఙ్గలత్థం దానం **మఙ్గలకిరియా. పరలోకే ఠితో ఇమం లోకం ''నత్థీ''తి గణ్హాతీ**తి ఇమం లోకం అపేక్ఖిత్వా పరలోకో, పరఞ్చ అపేక్ఖిత్వా అయం లోకో హోతి గన్తబ్బతో ఆగన్తబ్బతో చాతి పరలోకతో ఇధాగమనస్స అభావా తత్థేవ ఉచ్ఛిజ్జనతో చిత్తేన పరలోకే ఠితో ఇమం లోకం "నత్థీ"తి గణ్హాతీతి అత్థో వేదితబ్బో. న హి అయం దిట్ఠి పరలోకే నిబ్బత్తస్సేవ హోతీతి. **ఇధలోకే ఠితో**తి ఏత్థాపి అయమేవ నయో. అయం వా ఏత్థ అత్థో "సంసరణప్పదేసో ఇధలోకో చ పరలోకో చ నామ కోచి నత్థి సంసరణస్స అభావా తత్థ తత్థేవ ఉచ్ఛిజ్జనతో"తి. పురిమభవతో పచ్ఛిమభవే ఉపపతనం ఉపపాతో, సో యేసం సీలం, తే **ఓపపాతికా**. తే పన చవనకా ఉపపజ్జనకా హోన్తీతి కత్వా ఆహ **''చవనకఉపపజ్జనకసత్తా నత్థీతి గణ్హాతీ**''తి. **అనులోమప్పటిపద**న్తి నిబ్బానానుకూలం సీలాదిప్పటిపదం.

౧౨౩౬. నిప్పదేసతోవ గహితోతి ఇమినా యం ఆసవగోచ్ఛకే బ్రహ్మానం కప్పరుక్ఖాదీసు రాగస్స చ దిట్ఠిరాగస్స చ అసఙ్గహణేన నీవరణగోచ్ఛకే చ కామచ్ఛన్దస్స అనాగామిమగ్గేన పహాతబ్బతాదస్సనేన సప్పదేసత్తం వుత్తం, తం నివారితం

హోతి. **అరహత్తమగ్గేనా**తి వచనేన చతూహి మగ్గేహి పహాతబ్బతా వుత్తాతి దట్ఠబ్బం. న హి పురిమేహి అతనుకతా మోహాదయో అరహత్తమగ్గేన పహీయన్తీతి.

౧౨౯౭. **నిరతిఅత్థేనా**తి పీతివిరహేన, బలవనికన్తివిరహేన వా. న హి దుక్ఖాయ వేదనాయ రజ్జన్తీతి. అవ-సద్దేన అవగాహత్థో అధోఅత్థో చాతి ద్విధా **అవ**-సద్దస్స అత్థో వుత్తో.

౧౩౦౧. విచికిచ్ఛాసహగతో మోహరణో పహానేకట్ఠేన దిట్ఠిసమ్పయుత్తేన రాగరణేన **సరణో,** ఉద్ధచ్చసహగతో రూపరాగఅరూపరాగసఙ్ఖాతేన. **అరణవిభఙ్గసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౩.౩౩౩) పన "యో కామపటిసన్ధిసుఖినో సోమనస్సానుయోగో హీనో గమ్మో పోథుజ్జనికో అనరియో అనత్థసంహితో, సదుక్ఖో ఏసో ధమ్మో సఉపఘాతో సఉపాయాసో సపరిళాహో మిచ్ఛాపటిపదా. తస్మా ఏసో ధమ్మో సరణో"తిఆదివచనతో ఫలభూతదుక్ఖఉపఘాతఉపాయాసపరిళాహసభావభూతో మిచ్ఛాపటిపదాభావోవ "సరణో"తి విఞ్ఞాయతీతి తేహి సబ్బాకుసలానం సరణతా సిద్ధా హోతీతి.

సుత్తన్తికదుకనిక్ఖేపకథావణ్ణనా

౧౩౦౩. **వివేచితత్తా**తి విసుం కతత్తా పకాసితత్తా. **అసేసేత్వా ఖేపేతీ**తి వజిరం అత్తనా పతితట్ఠానం అసేసేత్వా ఖేపేతి పున అపాకతికతాఆపాదనేన.

౧౩౧౧. **తప్పతీ**తి విప్పటిసారీ హోతి, అనుసోచతి వా.

౧౩౧౩. **అహన్తి** ఇతి-సద్దపరేన అహం-సద్దేన హేతుభూతేన యో అత్థో విఞ్ఞాయతి, సో సంకథీయతి, ఉదీరీయతీతి అత్థో. అఞ్ఞథా హి వుచ్చమానస్స వచనేన పకాసియమానస్స పదత్థస్స **సఙ్ఖా**దిభావే సబ్బేసం కుసలాదిధమ్మానం అధివచనాదితా సియాతి. **భావో**తి సత్తపేవచనన్తి భణన్తి, ధాతుయా వా ఏతం అధివచనం. **దత్తో**తి ఏత్తావతా సత్తపఞ్ఞత్తిం దస్సేత్వా అఞ్ఞమ్పి ఉపాదాపఞ్ఞత్తిం దస్సేతుం "**మఞ్చో**"తిఆదిమాహ. **అహన్తి** చ పవత్తం అధివచనం వదన్తేన సుణన్తేన చ పుబ్బే గహితసఞ్ఞేన అత్థప్పకాసనభావేన విఞ్ఞాయతి. న హి తస్మిం అవిఞ్ఞాతే తదత్థవిజాననం అత్థీతి విసేసేన అధివచనం "ఞాయతీతి **సమఞ్ఞా**"తి వుత్తం. ఏతస్సత్థస్స అహన్తి ఇదం అధివచనన్తి ఏవం వా సఞ్ఞాగహణవసేన ఞాయతి సమఞ్ఞాయతి పాకటా హోతీతి **సమఞ్ఞా. పఞ్ఞాపీయతీ**తి అహన్తి ఇదం ఏతస్స అధివచనన్తి ఏవం ఠపీయతీతి అత్థో. **వోహరీయతీ**తి వుచ్చతి. **ఉద్ధేయ్య**న్తి ఉద్ధరితబ్బం. **అపి నామసహస్సతో**తి అనేకేహిపి నామసహస్సేహీతి అత్థో. సయమేవ ఉపపతనసీలం నామం "**ఓపపాతికనామ**"న్తి వుచ్చతి.

కరీయతీతి కమ్మం, నామమేవ కమ్మం **నామకమ్మం**. తథా **నామధేయ్యం**. కరణఠపనసద్దాపి హి కమ్మత్థా హోన్తీతి. అథ కరణత్థా, కరీయతి చ ఠపీయతి చ ఏతేన అత్థో ఏవంనామోతి పఞ్ఞాపీయతీతి కరణం ఠపనఞ్చ నామ హోతి. అథ భావత్థా, ఞాపనమత్తమేవ కరణం ఠపనన్తి చ వుత్తం. **నామనిరుత్తి నామబ్యఞ్జన**న్తి నామమిచ్చేవ వుత్తం హోతి. న హి పథవీసఙ్ఖాతం అత్థప్పకారమత్తం నివదతి బ్యఞ్జయతి వా పథవీతి నామం నివదతి బ్యఞ్జయతి వా, తస్మా అనామస్స నిరుత్తిబ్యఞ్జనభావనివారణత్థం "నామనిరుత్తి నామబ్యఞ్జన"న్తి వుత్తం. ఏవం **నామాభిలాపో**తి ఏత్థాపి నయో. ఏత్థ పన సఙ్ఖా సమఞ్ఞా పఞ్ఞత్తి వోహారోతి చతూహి పదేహి పఞ్ఞాపితబ్బతో పఞ్ఞత్తి వుత్తా, ఇతరేహి పఞ్ఞాపనతో.

తత్థ చ “పురిమా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి ఉప్పాదవయకిచ్చరహితా లోకసఙ్కేతసిద్ధా, పచ్ఛిమా నామపఞ్ఞత్తి, యాయ పురిమా పఞ్ఞత్తి రూపాదయో చ సోతద్వారవిఞ్ఞాణసన్తానానన్తరముప్పన్నేన గహితపుబ్బసఙ్కేతేన మనోద్వారవిఞ్ఞాణసన్తానేన గహితాయ పఞ్ఞాపీయన్తీ”తి ఆచరియా వదన్తి. ఏతస్మిం పన ఇమిస్సా పాళియా అట్ఠకథాయ చ అత్థే సతి యం వుత్తం మాతికాయం “వచనమత్తమేవ అధికారం కత్వా పవత్తా అధివచనా నామ, సహేతుకం కత్వా వుచ్చమానా అభిలాపా నిరుత్తి నామ, పకారేన ఞాపనతో పఞ్ఞత్తి నామా”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౦౧-౧౦౮), తేన విరోధో సియా. న హి ఉప్పాదవయకిచ్చరహితస్స వచనమత్తం అధికారం కత్వా పవత్తి అత్థి ఉప్పాదాదిసహితస్సేవ పవత్తిసబ్భావతో, న చ వచనవచనత్థవిముత్తస్స నామస్స నిద్ధారేత్వా సహేతుకం కత్వా వుచ్చమానతా అత్థి, నాపి అనిద్ధారితసభావస్స పదత్థస్స తేన తేన పకారేన ఞాపనం అత్థీతి.

దువిధా చాయం పఞ్ఞత్తి యథావుత్తప్పకారాతి అట్ఠకథావచనఞ్చ న దిస్సతి, అట్ఠకథాయం పన విజ్జమానపఞ్ఞత్తిఆదయో ఛ పఞ్ఞత్తియోవ వుత్తా. తత్థ “రూపం వేదనా”తిఆదికా విజ్జమానపఞ్ఞత్తి. “ఇత్థీ పురిసో”తిఆదికా అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి. “తేవిజ్జో ఛళభిఞ్ఞో”తిఆదికా విజ్జమానేన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి. “ఇత్థిసద్దో పురిససద్దో”తిఆదికా అవిజ్జమానేన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి. “చక్ఖువిఞ్ఞాణం సోతవిఞ్ఞాణ”న్తిఆదికా విజ్జమానేన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి. “ఖత్తియకుమారో బ్రాహ్మణకుమారో”తిఆదికా అవిజ్జమానేన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి. న చేత్థ యథావుత్తప్పకారా దువిధా పఞ్ఞత్తి వుత్తాతి సక్కా విఞ్ఞాతుం. విజ్జమానస్స హి సఙ్ఖా…పే॰… అభిలాపో విజ్జమానపఞ్ఞత్తి. అవిజ్జమానస్స చ సఙ్ఖాదికా అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి. తేసంయేవ విసేసనవిసేసితబ్బభావేన పవత్తా సఙ్ఖాదయో ఇతరాతి.

అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తివచనేన పఞ్ఞాపితబ్బా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి, తస్సా పఞ్ఞాపనభూతా నామపఞ్ఞత్తి చ వుత్తా, ఇతరేహి నామపఞ్ఞత్తియేవ యథావుత్తాతి చే? న, అసిద్ధత్తా. సతి హి ఉజుకే పురిమే పాళిఅనుగతే అత్థే అయమత్థో ఇమాయ అట్ఠకథాయ వుత్తోతి అసిద్ధమేతం. యది చ సత్తరథఘటాదిదిసాకాలకసిణఅజటాకాసకసిణుగ్ఘాటిమాకాసఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనవిసయనిరోధసమాపత్తిఆదిప్పకారా ఉపాదాపఞ్ఞత్తి అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి, ఏతేనేవ వచనేన తస్సా అవిజ్జమానతా వుత్తాతి న సా అత్థీతి వత్తబ్బా. యథా చ పఞ్ఞాపితబ్బతో అవిజ్జమానానం సత్తాదీనం అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావో, ఏవం రూపాదీనం విజ్జమానానం పఞ్ఞాపేతబ్బతో విజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావో ఆపజ్జతి. తతో “సబ్బే ధమ్మా పఞ్ఞత్తీ”తి పఞ్ఞత్తిపథేహి అవిసిట్ఠో పఞ్ఞత్తిధమ్మనిద్దేసో వత్తబ్బో సియా. అథాపి పఞ్ఞాపితబ్బపఞ్ఞాపనవిసేసదస్సనత్థో సఙ్ఖాదినిద్దేసో, తథాపి “ఏకధమ్మో సబ్బధమ్మేసు నిపతతి, సబ్బధమ్మా ఏకధమ్మస్మిం నిపతన్తీ”తిఆదినా పఞ్ఞాపితబ్బానం పఞ్ఞత్తిపథభావస్స దిస్సితత్తా పఞ్ఞాపితబ్బానం పఞ్ఞత్తిభావే పఞ్ఞత్తిపథా పఞ్ఞత్తిసద్దేనేవ వుత్తాతి పఞ్ఞత్తిపథపదం న వత్తబ్బం సియా, నాపి సక్కా పఞ్ఞాపితబ్బపఞ్ఞాపనవిసేసదస్సనత్థో సఙ్ఖాదినిద్దేసోతి వత్తుం సఙ్ఖాదిసద్దానం సమానత్థత్తా. వుత్తఞ్హి “మరణేనపి తం పహీయతి, యం పురిసో మమిదన్తి మఞ్ఞతీ”తి (మహాని॰ ౪౧) ఏత్థ “పురిసోతి సఙ్ఖా సమఞ్ఞా…పే॰… అభిలాపో”తి (మహాని॰ ౪౧). తథా “మాగణ్డియోతి తస్స బ్రాహ్మణస్స నామం సఙ్ఖా సమఞ్ఞా”తిఆది (మహాని॰ ౭౩). న చ “అయం ఇత్థన్నామో”తి సఙ్కేతగ్గహణం “రూపం తిస్సో”తిఆదివచనగ్గహణఞ్చ ముఞ్చిత్వా అఞ్ఞస్స అసిద్ధసభావస్స అత్థపఞ్ఞాపనే సమత్థతా సమ్భవతి, తేసఞ్చ అసమత్థతా. యది హి తేసం వినా పఞ్ఞత్తియా అత్థపఞ్ఞాపనే అసమత్థతా సియా, పఞ్ఞత్తిపఞ్ఞాపనే చ అసమత్థతాతి తస్సా అఞ్ఞా పఞ్ఞత్తి వత్తబ్బా సియా, తస్సా తస్సాతి అనవత్థానం, తతో అత్థవిజాననమేవ న సియా, నాపి సఙ్కేతగ్గహణం సఙ్కేతస్స పఞ్ఞత్తిభావే “అయం ఇమస్స భాసితస్స అత్థో”తి వా, “ఇమస్సత్థస్స ఇదం వచనం జోతక”న్తి వా. సఞ్ఞుప్పాదమత్తే

పన సఙ్కేతగ్గహణే వచనస్స వచనత్థవినిముత్తస్స కప్పనే పయోజనం నత్థి. “బుద్ధస్స భగవతో వోహారో లోకియే సోతే పటిహఞ్ఞతీ” (కథా॰ ౩౪౫), “అభిజానాసి నో త్వం ఆనన్ద ఇతో పుబ్బే ఏవరూపం నామధేయ్యం సుతం యదిదం జనవసభో”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౨౮౦), “నామఞ్చ సావేతి కోణ్డఞ్ఞో అహం భగవా”తిఆదీహి (సం॰ ని॰ ౧.౨౧౫) చ పఞ్ఞత్తియా వచనభావో సిద్ధో. తస్మా పాళియా అట్ఠకథాయ చ అవిరుద్ధో అత్థో విచారేత్వా గహేతబ్బో.

యది సత్తాదయో అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి న హోన్తి, కా పన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి నామాతి? పకాసితో అయమత్థో “అవిజ్జమానానం సత్తాదీనం సఙ్ఖా...పే॰... అభిలాపో అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తీ”తి. సత్తాదీనఞ్చ అవిజ్జమానతా అత్థితా నేవ వత్తబ్బా, యే చ వదేయ్యుం “రూపాదీని వియ అవిజ్జమానత్తా అవిజ్జమానతా వుత్తా, న నత్థిభావతో”తి, అయఞ్చ వాదో హేవత్థికథాయ పటిసిద్ధో, న చ రూపం వేదనా న హోతీతి అవిజ్జమానం నామ హోతి. ఏవం సత్తాదయోపి యది అత్థి, రూపాదయో న హోన్తీతి అవిజ్జమానాతి న వత్తబ్బా. యస్మా పన యేసు రూపాదీసు చక్ఖాదీసు చ తథా తథా పవత్తమానేసు “సత్తో ఇత్థీ రథో ఘటో”తిఆదికా విచిత్తసఞ్ఞా ఉప్పజ్జతి, సఞ్ఞానులోమాని చ అధివచనాని, తేహి రూపచక్ఖాదీహి అఞ్ఞో సత్తరథాదిసఞ్ఞావలమ్బితో వచనత్థో విజ్జమానో న హోతి, తస్మా సత్తరథాదిఅభిలాపా “అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తీ”తి వుచ్చన్తి, న చ తే “ముసా”తి వుచ్చన్తి లోకసమఞ్ఞావసేన పవత్తత్తా. తతో ఏవ తే అభిలాపా “సమ్ముతిసచ్చ”న్తి వుచ్చన్తి. సో చ వచనత్థో సయం అవిజ్జమానోపి విజ్జమానస్స వచనస్సేవ వసేన పఞ్ఞత్తివోహారం లభతి, “సమ్ముతిసచ్చ”న్తి చ వుచ్చతి యథాగహితసఞ్ఞావసేన పవత్తవచనత్థభావతో. “సమ్ముతిఞాణం సచ్చారమ్మణమేవ, నాఞ్ఞారమ్మణ”న్తి (కథా॰ ౪౩౪) కథాయ చ “పథవీకసిణాది చీవరాది చ సమ్ముతిసచ్చమ్హీ”తి ఇమినావ అధిప్పాయేన వుత్తన్తి విఞ్ఞాయతి. యస్మా రూపాదీసు సన్తానేన పవత్తమానేసు ఏకత్తగ్గహణవసేన తే అముఞ్చిత్వా పవత్తం సత్తాదిగ్గహణం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని వియ రూపాదీసు తేసు ఖన్ధేసు చక్ఖాదీసు చ అసన్తం అవిజ్జమానం సత్తరథాదిం గణ్హాతి, తస్మా తం పరిత్తారమ్మణాదిభావేన న వత్తబ్బన్తి వుత్తం. తథా యం ఖన్ధసమూహసన్తానం ఏకత్తేన గహితం ఉపాదాయ “కల్యాణమిత్తో పాపమిత్తో పుగ్గలో”తి గహణం పఞ్ఞత్తి చ పవత్తతి, తం తదుపాదానభూతం పుగ్గలసఞ్ఞాయ సేవమానస్స కుసలాకుసలానం ఉప్పత్తి హోతీతి “పుగ్గలోపి ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౯) వుత్తం. యస్మా పన పుగ్గలో నామ కోచి భావో నత్థి, తస్మా యథా ఆపోధాతుఆదీని చిత్తేన వివేచేత్వా పథవీధాతు ఉపలబ్భతి, న ఏవం రూపాదయో ఖన్ధే వివేచేత్వా పుగ్గలో ఉపలబ్భతి. పటిసేధితా చ పుగ్గలకథాయ పుగ్గలదిట్ఠి. వజిరాయ చ భిక్ఖునియా వుత్తం –

“కం ను సత్తోతి పచ్చేసి, మార దిట్ఠిగతం ను తే;
సుద్ధసఙ్ఖారపుఞ్జోయం, నయిధ సత్తుపలబ్భతీ”తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౧; మహాని॰ ౧౮౬; కథా॰ ౨౩౩);

సత్తోతి పన వచనస్స పఞ్ఞత్తియా పవత్తిం దస్సేతుం సా ఏవమాహ –

“యథాపి అఙ్గసమ్భారా, హోతి సద్దో రథో ఇతి;
ఏవం ఖన్ధేసు సన్తేసు, హోతి సత్తోతి సమ్ముతీ”తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౧; మహాని॰ ౧౮౬; కథా॰ ౨౩౩);

యది పుగ్గలో న విజ్జతి, కథం పుగ్గలగ్గహణస్స సారమ్మణతా సియాతి? అవిజ్జమానస్సపి ఆరమ్మణస్స గహణతో. అవిజ్జమానమ్పి హి పరికప్పితం లోకసఞ్ఞాతం వా విజ్జమానం వా సభావభూతం ఆరమ్మణం గహేత్వావ ఉప్పజ్జనతో

సారమ్మణతా వుత్తా. సారమ్మణాతి హి వచనం చిత్తచేతసికానం ఆరమ్మణేన వినా అప్పవత్తిఞ్ఞేవ దీపేతి, న తేహి గహితస్స ఆరమ్మణస్స విజ్జమానతం అవిజ్జమానతం వాతి. అయం సఙ్ఖతాసఙ్ఖతవినిముత్తస్స అత్థితాపటిసేధం సబ్బథా అనువత్తన్తానం వినిచ్ఛయో.

౧౩౧౬. **నామకరణట్ఠేనా**తి అఞ్ఞం అనపేక్ఖిత్వా సయమేవ అత్తనో నామకరణసభావతోతి అత్థో. యఞ్హి పరస్స నామం కరోతి, తస్స చ తదపేక్ఖత్తా అఞ్ఞాపేక్ఖం నామకరణన్తి నామకరణసభావతా న హోతి. తస్మా మహాజనస్స ఞాతీనం గుణానఞ్చ సామఞ్ఞనామాదికారకానం నామభావో నాపజ్జతి. యస్స చ అఞ్ఞోహి నామం కరీయతి, తస్స చ నామకరణసభావతా నత్థీతి నత్థియేవ నామభావో, వేదనాదీనం పన సభావసిద్ధత్తా వేదనాదినామస్స నామకరణసభావతో నామతా వుత్తా. పథవీఆదినిదస్సనేన నామస్స సభావసిద్ధతంయేవ నిదస్సేతి, న నామభావసామఞ్ఞం, నిరుళ్హత్తా పన నామసద్దో అరూపధమ్మేసు ఏవ వుత్తో, న పథవీఆదీసూతి న తేసం నామభావో. మాతికాయ చ పథవీఆదీనం నామతానాపత్తి వుత్తావ. న హి పథవీఆదినామం విజహిత్వా కేసాదినామేహి రూపధమ్మానం వియ వేదనాదినామం విజహిత్వా అఞ్ఞేన నామేన అరూపధమ్మానం వోహరితబ్బేన పిణ్డాకారేన పవత్తి అత్థీతి.

అథ వా రూపధమ్మా చక్ఖాదయో రూపాదయో చ తేసం పకాసకపకాసితబ్బభావతో వినా నామేన పాకటా హోన్తి, న ఏవం అరూపధమ్మాతి అధివచనసమ్ఫస్సో వియ నామాయత్తగహణీయభావేన "నామ"న్తి వుత్తా, పటిఘసమ్ఫస్సోపి న చక్ఖాదీని వియ నామేన వినా పాకటోతి "నామ"న్తి వుత్తో. అరూపతాయ వా అఞ్ఞనామసభాగత్తా సఙ్గహితోయం, అఞ్ఞఫస్ససభాగత్తా వా. వచనత్థోపి హి "రూపయతీతి రూపం, నామయతీతి నామ"న్తి ఇధ పచ్ఛిమపురిమానం సమ్భవతి. **రూపయతీ**తి వినాపి నామేన అత్తానం పకాసయతీతి అత్థో, **నామయతీ**తి నామేన వినా అపాకటభావతో అత్తనో పకాసకం నామం కరోతీతి అత్థో. **ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయతాయా**తి సతిపి రూపస్స ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయభావే న పరమస్సాసభూతం నిబ్బానం వియ సాతిసయం తంనామనసభావేన పచ్చయోతి నిబ్బానమేవ "నామ"న్తి వుత్తం.

౧౩౧౮. **వట్టమూలసముదాచారదస్సనత్థ**న్తి సత్తానం వట్టమూలసముదాచారో నామ అవిజ్జా చ భవతణ్హా చ, తందస్సనత్థన్తి అత్థో. తత్థ సముదాచరతీతి సముదాచారో, వట్టమూలమేవ సముదాచారో వట్టమూలసముదాచారో, వట్టమూలదస్సనేన వట్టమూలానం పవత్తి దస్సితా హోతీతి వట్టమూలానం సముదాచారస్స దస్సనత్థన్తిపి అత్థో.

౧౩౨౦. ఏకేకస్మిఞ్చ అత్తాతి చ లోకోతి చ గహణవిసేసం ఉపాదాయ "**అత్తా చ లోకో చా**"తి వుత్తం. ఏకం వా ఖన్ధం అత్తతో గహేత్వా అఞ్ఞం అత్తనో ఉపభోగభూతో లోకోతి గణ్హన్తస్స అత్తనో అత్తానం "అత్తా"తి గహేత్వా పరస్స అత్తానం "లోకో"తి గణ్హన్తస్స వా వసేన "**అత్తా చ లోకో చా**"తి వుత్తం. **తం భవిస్సతీ**తి తం ద్విధాపి గహితం ఖన్ధపఞ్చకం భవిస్సతీతి నివిట్ఠా పరామసన్తీతి అత్థో.

౧౩౩౨. సహ సిక్ఖితబ్బో ధమ్మో సహధమ్మో, తత్థ భవం **సహధమ్మికం**. కమ్మత్థే వత్తమానతో దోవచస్ససద్దతో ఆయ-సద్దం అనఞ్ఞత్థం కత్వా "దోవచస్సాయ"న్తి వుత్తన్తి అధిప్పాయేన "**దుబ్బచస్స కమ్మ**"న్తి ఆహ. దోవచస్సస్స వా అయనం పవత్తి **దోవచస్సాయం**. వచనస్స పటివిరుద్ధవచనం **పటాణికగహణం** . గుణేహి గరూసు గారవేన వసనం **గరువాసో**. జాతిఆదీహి జేట్ఠకేసు పటిస్సుణితబ్బేసు వసనం **సజేట్ఠకవాసో**. ఓత్తప్పితబ్బా వా **గరునో**. హిరియితబ్బా **జేట్ఠకా**. యాయ చేతనాయ దుబ్బచో హోతి, సా దోవచస్సతా భవితుం అరహతీతి "**సఙ్ఖారక్ఖన్ధోయేవా**"తి ఆహ.

౧౩౩౩. దు-సద్దేన యుత్తం నామం **దున్నామం**. అనుపసఙ్కమన్తస్సపి అనుసిక్ఖనం సేవనాతి అధిప్పాయేన **''భజనాతి ఉపసఙ్కమనా''**తి ఆహ. **సబ్బతోభాగేనాతి** కాయవాచాచిత్తేహి ఆవి చేవ రహో చ.

౧౩౩౬. **వినయోతి** విభఙ్గఖన్ధకా వుత్తా. వత్థువీతిక్కమతో పుబ్బే పరతో చ ఆపత్తిం ఆపజ్జన్తో నామ న హోతీతి సహ వత్థునా ఆపత్తిం పరిచ్ఛిన్దతి. తేనాహ **''సహ వత్థునా...పే.... ఆపత్తికుసలతా నామా''**తి. **సహ కమ్మవాచాయాతి** అబ్భానతిణవత్థారకకమ్మవాచాయ "అహం, భన్తే, ఇత్థన్నామం ఆపత్తిం ఆపజ్జి"న్తిఆదికాయ చ. సహేవ హి కమ్మవాచాయ ఆపత్తివుట్ఠానఞ్చ పరిచ్ఛిన్దతీతి. ఆపత్తియా వా కారణం **వత్థు,** వుట్ఠానస్స కారణం **కమ్మవాచాతి** కారణేన సహ ఫలస్స జాననవసేన **''సహ వత్థునా సహ కమ్మవాచాయా''**తి వుత్తం.

౧౩౩౮. అయమేవత్థో **సహ పరికమ్మేనాతి** ఏత్థ వుత్తో. **వుట్ఠానకపఞ్ఞాయాతి** వుట్ఠానస్స కారణభూతాయ పరికమ్మపఞ్ఞాయ.

౧౩౪౦. ధాతువిసయా సబ్బాపి పఞ్ఞా **ధాతుకుసలతా,** తదేకదేసా మనసికారకుసలతాతి అధిప్పాయేన పురిమపదేపి **ఉగ్గహమనసికారజాననపఞ్ఞా** వుత్తా. పురిమపదే వా వాచుగ్గతాయ ధాతుపాళియా మనసికరణం "మనసికారో"తి వుత్తం. తత్థ ఉగ్గణ్హన్తీ మనసికరోన్తీ ధాతుపాళియా అత్థం సుణన్తీ గన్థతో చ అత్థతో చ ధారేన్తీ "అయం చక్ఖుధాతు నామా"తిఆదినా సభావతో అట్ఠారసేవాతి గణనతో చ పరిచ్ఛేదం జానన్తీ చ పఞ్ఞా **ఉగ్గహపఞ్ఞా**దికా వుత్తా. పచ్ఛిమపదే పఞ్చవిధాపి సా పఞ్ఞా ఉగ్గహోతి తతో చ పవత్తో అనిచ్చాదిమనసికారో "ఉగ్గహమనసికారో"తి వుత్తో, తస్స జాననం పవత్తనమేవ, యథా పవత్తం వా ఉగ్గహం, ఏవమేవ పవత్తో ఉగ్గహోతి జాననం **ఉగ్గహజాననం**. మనసికారోపి "ఏవం పవత్తేతబ్బో ఏవఞ్చ పవత్తో"తి జాననం **మనసికారజాననం**. తదుభయమ్పి మనసికారకోసల్లన్తి వుత్తం. ఉగ్గహోపి హి మనసికారసమ్పయోగతో మనసికారనిరుత్తిం లద్ధుం యుత్తోతి యో చ మనసి కాతబ్బో, యో చ మనసికరణుపాయో, సబ్బో సో మనసికారోతి వత్తుం వట్టతీతి. తత్థ చ కోసల్లం **మనసికారకుసలతాతి**.

౧౩౪౨. **తీసుపి వా...పే.... వట్టతీతి** తస్సా చ ఉగ్గహాదిభావో వుత్తో. **సమ్మసనం** పఞ్ఞా , సా మగ్గసమ్పయుత్తా అనిచ్చాదిసమ్మసనకిచ్చం సాధేతి నిచ్చసఞ్ఞాదిపజహనతో. **మనసికారో** సమ్మసనసమ్పయుత్తో తథేవ అనిచ్చాదిమనసికారకిచ్చం మగ్గసమ్పయుత్తో సాధేతి. తేనాహ **''సమ్మసనమనసికారా లోకియలోకుత్తరమిస్సకా''**తి. **ఇమినా పన పచ్చయేన ఇదం హోతీతి** ఏవం అవిజ్జాదీనం సఙ్ఖారాదిపచ్చయుప్పన్నస్స పచ్చయభావజాననం **పటిచ్చసముప్పాదకుసలతాతి** దస్సేతి.

౧౩౪౪. **అమ్బబీజాదీని** అనుపాదిన్నకదస్సనత్థం వుత్తాని. సోతవిఞ్ఞాణాదీనం విసభాగా అననురూపా అనుప్పాదకాయేవ చక్ఖాదయో **''విసభాగపచ్చయా''**తి వుత్తా, తేహి అనుప్పజ్జమానాసేవ చ సోతవిఞ్ఞాణాదీని **''విసభాగపచ్చయసముప్పన్నధమ్మా''**తి. సోతవిఞ్ఞాణేన వా విసభాగస్స చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స పచ్చయోతి విసభాగపచ్చయో, చక్ఖాయతనస్స విసభాగేన సోతాయతనేన పచ్చయేన సముప్పన్నో **విసభాగపచ్చయసముప్పన్నో**.

౧౩౪౬. అజ్జవనిద్దేసే **అజ్జవో అజ్జవతాతి** ఉజుతా ఉజుకతా ఇచ్చేవ వుత్తం హోతీతి అజ్జవమద్దవనిద్దేసేసు ఉజుకతాముదుతానిద్దేసేహి విసేసం మద్దవనిద్దేసే వుత్తం **''నీచచిత్తతా''**తిపదమాహ. తత్థ "నీచచిత్తతా ముదుతా"తి పున

ముదుతావచనం నీచచిత్తతాయ విసేసనత్థం. ఓమానోపి హి నీచచిత్తతా హోతి, న పన ముదుతాతి.

౧౩౪౮. పరేసం దుక్కటం దురుత్తఞ్చ పటివిరోధాకరణేన **అత్తనో ఉపరి ఆరోపేత్వా వాసేన్తి. చిత్తస్స సకమనతాతి** చిత్తస్స అబ్యాపన్నో సకో మనోభావోతి అత్థో. చిత్తన్తి వా చిత్తప్పబన్ధం ఏకత్తేన గహేత్వా తస్స అన్తరా ఉప్పన్నేన పీతిసహగతమనేన సకమనత్తం ఆహ. అత్తమనో వా పుగ్గలో, తస్స భావో అత్తమనతా. సా న సత్తస్సాతి పుగ్గలదిట్ఠినివారణత్థం **''చిత్తస్సా''**తి వుత్తం.

౧౩౪౯. కాయవాచాహి కత్తబ్బస్స అకరణేన అసాదియితబ్బస్స సాదియనేన చ **మనసాపి ఆచరతి** ఏవ, ఇన్ద్రియసంవరాదిభేదనవసేన వా ఏతం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

౧౩౫౦. సదోసవణే రుక్ఖే నియ్యాసపిణ్డియో, అహిచ్ఛత్తకాని వా ఉట్ఠితాని **''అణ్డకానీ''**తి వదన్తి. ఫేగ్గురుక్ఖస్స పన కుథితస్స అణ్డాని వియ ఉట్ఠితా చుణ్ణపిణ్డియో గణ్ఠియో వా **''అణ్డకానీ''**తి వేదితబ్బా. పదుమనాళం వియ సోతం ఘంసయమానా వియ పవిసన్తీ **కక్కసా** దట్ఠబ్బా. కోధేన నిబ్బత్తా తస్స పరివారభూతా **కోధసామన్తా**. పురే సంవడ్ఢనారీ పోరీ, సా వియ సుకుమారా ముదుకా వాచా పోరీ వియాతి **పోరీ. తథాతి** ''భాసితా హోతీ''తి వుత్తాయ కిరియాయాతిపి యోజనా సమ్భవతి, **తథా** వాచాయాతి వా. **సణ్హవాచతాతిఆదినా** తం వాచం పవత్తయమానం చేతనం దస్సేతి.

౧౩౫౧. ఆమిసాలాభేన యం ఛిద్దం హోతి, తం ఆమిసాలాభేన **''ఛిద్ద''**న్తి వుత్తం. **ద్వేయేవ హీతి** యథావుత్తాని ఆమిసధమ్మాలాభేహి పవత్తమానాని ఛిద్దాని ఆహ. **గమనసభాగేనాతి** గమనమగ్గస్స అనుచ్ఛవికదిసాభాగేన. **సఙ్గహపక్ఖే ఠత్వాతి** సఙ్గహం కరోమిచ్చేవ కథేతబ్బం, న లాభసక్కారకామతాదీహీతి అత్థో. అవస్సం కాతబ్బం **కిచ్చం,** ఇతరం **కరణీయం.** అబ్భానతో అఞ్ఞం ఆపత్తివుట్ఠానం **''వుట్ఠాన''**న్తి వుత్తం.

౧౩౫౨. **ససమ్భారకథాతి** దస్సనస్స కారణసహితాతి అత్థో, ససమ్భారస్స వా దస్సనస్స కథా **ససమ్భారకథా. యస్స చక్ఖున్ద్రియాసంవరస్స హేతూతి** వత్వా పున **''తస్స చక్ఖున్ద్రియస్స సతికవాటేన పిదహనత్థాయా''**తి వుత్తం, న అసంవరస్సాతి. తదిదం యం చక్ఖున్ద్రియాసంవరస్స హేతు అభిజ్ఝాదిఅన్వాస్సవనం దస్సితం, తం అసంవుతచక్ఖున్ద్రియస్సేవ హేతుపవత్తం దస్సితన్తి కత్వా వుత్తన్తి వేదితబ్బం, **యత్వాధికరణన్తి** హి యస్స చక్ఖున్ద్రియస్స కారణాతి అత్థో. కస్స చ కారణాతి? అసంవుతస్స. కిఞ్చ అసంవుతం? యస్స చక్ఖున్ద్రియాసంవరస్స హేతు అన్వాస్సవన్తి తదుపలక్ఖితం, తస్స సంవరాయాతి అయమత్థయోజనా.

జవనక్ఖణే పన దుస్సీల్యం వాతిఆది పున అవచనత్థం ఇధేవ సబ్బం వుత్తన్తి ఛసు ద్వారేసు యథాసమ్భవం యోజేతబ్బం. న హి పఞ్చద్వారే కాయవచీదుచ్చరితసఙ్ఖాతం దుస్సీల్యం అత్థీతి. **యథా కిన్తిఆదినా** నగరద్వారే అసంవరే సతి తంసమ్బన్ధానం ఘరాదీనం అసంవుతతా వియ జవనే అసంవరే సతి తంసమ్బన్ధానం ద్వారాదీనం అసంవుతతాతి ఏవం అఞ్ఞేసం సంవరే, అఞ్ఞేసం సంవుతతాసామఞ్ఞమేవ నిదస్సేతి, న పుబ్బాపరసామఞ్ఞం అన్తో బహి సామఞ్ఞం వా. సతి వా ద్వారభవఙ్గాదికే పున ఉప్పజ్జమానం జవనం బాహిరం వియ కత్వా నగరద్వారసమానం వుత్తం, ఇతరఞ్చ అన్తోనగరద్వారసమానం. జవనే వా అసంవరే ఉప్పన్నే తతో పరం ద్వారభవఙ్గాదీనం అసంవరహేతుభావాపత్తితో నగరద్వారసదిసేన జవనేన పవిసిత్వా దుస్సీల్యాదిచోరానం ద్వారభవఙ్గాదిమూసనం కుసలభణ్డవినాసనం కథితన్తి దట్ఠబ్బం.

౧౩౫౩. ఇమినా ఆహారేన నిత్థరణత్థేన అత్థికభావో **ఇదమత్థికతా. ఆహారపరిభోగే అసన్తుస్సనాతి** ఆహారపరిభోగక్ఖణే పవత్తా అసన్తుస్సనా, దవత్థాదిఅభిలాసోతి అత్థో. ఏత్థ చ **అసన్తుట్ఠితా** లోభో, **అమత్తఞ్ఞుతా అప్పటిసఙ్ఖా** చ మోహోతి ఇమే ద్వే ధమ్మా **''భోజనే అమత్తఞ్ఞుతా''**తి వేదితబ్బా.

౧౩౫౫. ''సేయ్యోహమస్మీ''తిఆదినా పవత్తమానోవ **మానమదో**. అసద్ధమ్మసేవనాసమత్థతం నిస్సాయ పవత్తో మానో, రాగో ఏవ వా **పురిసమదో**. సక్కరసప్పిఖీరాదీని యోజేత్వా బహలపక్కం భోజనం **పిణ్డరసభోజనం,** బహలపక్కం వా మంసరసాదిభోజనం. **మన్దన్తి** అప్పం. **రితియాతి** రితత్థం. తదత్థఞ్చ భుఞ్జన్తో యస్మా ''కాయం తపేస్సామీ''తి భుఞ్జతి, తస్మా **''తపనత్థాయా''**తి వుత్తం. **అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకాతి** ఇదం ఖుదాయ విసేసనం యస్సా అప్పవత్తి భోజనేన కాతబ్బా, తస్సా దస్సనత్థం. **సకలం సాసనన్తి** పాళిధమ్మమ్పి సబ్బకుసలేపి సఙ్గణ్హాతి. అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకవేదనా, భుత్తపచ్చయా న ఉప్పజ్జనకవేదనాతి ఏతాసం కో విసేసో? పురిమా యథాపవత్తా జిఘచ్ఛానిమిత్తా వేదనా. సా హి అభుఞ్జన్తస్స భియ్యో పవత్తనవసేన ఉప్పజ్జతీతి. పచ్ఛిమాపి ఖుదానిమిత్తావ అఙ్గదాహసూలాదివేదనా అప్పవత్తా. సా హి భుత్తపచ్చయా పుబ్బే అనుప్పన్నావ న ఉప్పజ్జిస్సతి. విహింసానిమిత్తతా చేతాసం విహింసాయ విసేసో.

యాత్రాతి యాపనా వుత్తా, పుబ్బేపి ''యాపనాయా''తి వుత్తం, కో ఏత్థ విసేసో? పుబ్బే ''యాపనాయాతి జీవితిన్ద్రియయాపనత్థాయా''తి వుత్తం, ఇధ పన చతున్నం ఇరియాపథానం అవిచ్ఛేదసఙ్ఖాతా యాపనా యాత్రాతి అయమేత్థ విసేసో . దాయకదేయ్యధమ్మానం అత్తనో చ పమాణం అజానిత్వా పటిగ్గహణం, సద్ధాదేయ్యవినిపాతనత్థం వా పటిగ్గహణం **అధమ్మికపటిగ్గహణం,** యేన వా ఆపత్తిం ఆపజ్జేయ్య. అపచ్చవేక్ఖితపరిభోగో **అధమ్మేన పరిభోగో**. అనవజ్జే అనిన్దితబ్బే పచ్చయే సావజ్జం సనిన్దం పరిభోగేన అత్తానం కరోతి. **అనవజ్జతా చ భవిస్సతీ**తి అత్తనో పకతిఅగ్గిబలాదిం జానిత్వా ''ఏవం మే అగరహితబ్బతా చ భవిస్సతీ''తి పమాణయుత్తం ఆహారేతీతి అత్థో.

సుఖో ఇరియాపథవిహారో **ఫాసువిహారో. ఏత్తకఞ్హి భుఞ్జిత్వా...పే.... పవత్తన్తీ**తి ఇరియాపథానం సుఖప్పవత్తియా కారణభూతం భుఞ్జనం పివనఞ్చ ఇరియాపథేహి కారణభావేన గహితత్తా తేహి సాధితం వియ వుత్తం. ''అభుత్వా ఉదకం పివే''తి లిఖన్తి, ''భుత్వానా''తి పన పాఠో. పునపి హి అప్పస్సేవ అనుజాననవసేన –

''కప్పియం తం చే ఛాదేతి, చీవరం ఇదమత్థికం;
అలం ఫాసువిహారాయ.

''పల్లఙ్కేన నిసిన్నస్స, జణ్ణుకే నాభివస్సతి;
అలం ఫాసువిహారాయా''తి. (థేరగా. ౯౮౪-౯౮౫) –

ఆహ.

భోజనానిసంసోతి యథావుత్తేహి అట్ఠహఙ్గేహి సమన్నాగతస్స భోజనస్స అగరహితబ్బతా సుఖవిహారో చ ఆనిసంసోతి అత్థో. యుత్తస్స నిద్దోసస్స భోజనస్స పరిమాణస్స చ వసేన జాననం **యుత్తపమాణజాననం** నామ.

౧౩౭౬. వినాసం పత్తియా నట్ఠా, పటిపక్ఖేహి అభిభూతత్తా ముట్ఠా చ సతి యస్స, సో నట్ఠముట్ఠస్సతి, తస్స భావో **నట్ఠముట్ఠస్సతితా**.

౧౩౬౮. విసుద్ధిప్పత్తన్తి మగ్గఫలసీలం వుచ్చతి. **లోకుత్తరధమ్మావాతి** లోకుత్తరసతిఆదిధమ్మావ. సీలసమ్పదా పన రూపారూపావచరా నత్థీతి సమ్భవతో యోజేతబ్బా.

౧౩౭౩. భోగూపకరణేహి **సభోగో. చతున్నం సచ్చానం అనులోమన్తి** చతుసచ్చప్పటివేధస్స అనులోమన్తి అత్థో. "సచ్చాన"న్తి హి పటివిజ్ఝితబ్బేహి పటివేధో వుత్తో, చతుసచ్చప్పటివేధస్స వా ఉపనిస్సయభూతం పటివిజ్ఝితబ్బానం చతున్నం సచ్చానం అనులోమన్తి వుత్తం.

౧౩౭౮. "మమ ఘురం ధురం కత్వా భిక్ఖం పవిసథా"తి దియ్యమానం **ధురభత్తన్తి** వదన్తి. నిచ్చభత్తాది వా అఞ్ఞోపి ఆణాపేత్వా సయం ధురం హుత్వా దిన్నం **ధురభత్తం**.

౧౩౭౯. పటివాసేతి నామాతి నివత్తేతి నామ ఓసక్కేతి నామ.

౧౩౮౦. పుబ్బే నివుత్థక్ఖన్ధాతి పురిమజాతీసు సన్తతిపరియాపన్నే ఖన్ధే ఆహ. **ఖన్ధపటిబద్ధన్తి** వత్థాభరణయానగామజనపదాది. **ఖయసమయేతి** మగ్గక్ఖణం ఆహ.

౧౩౮౧. అధిముచ్చనట్ఠేనాతి అనిగ్గహితపక్ఖన్దనసఙ్ఖాతేన యథాసుఖం పవత్తనట్ఠేన.

౧౩౮౨. ఖీణానం అన్తో అవసానం నిట్ఠితభావో ఖీణన్తో, ఖీణానం వా ఆదికాలో, తస్మిం **ఖీణన్తే**. ఏస నయో **నిరుద్ధన్తే**తిఆదీసు.

దుకనిక్ఖేపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిక్ఖేపకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అట్ఠకథాకణ్డం

తికఅత్థుద్ధారవణ్ణనా

౧౩౮౪. నయమగ్గన్తి సుత్తన్తభాజనీయాదినయగమనం అనులోమాదినయగమనఞ్చ. తమ్పి హి ఏత్థ అత్థేసు నిచ్ఛితేసు సుఖం సమానేన్తి. **పఞ్హుద్ధారన్తి** ఏకూనపఞ్ఞాసాయ ఏకూనపఞ్ఞాసాయ నవసు నవసు చ పఞ్హేసు లబ్భమానస్స ఉద్ధరణం, తేసుయేవ లబ్భమానానం గణనానం ఠపనం **గణనాచారో. అత్థుద్ధారన్తి** "ఇమే నామ చిత్తుప్పాదాదయో అత్థా కుసలాదికా"తి ఉద్ధరణం. **కణ్ణికం కణ్ణికన్తి** చిత్తుప్పాదకణ్డరూపకణ్డేసు విభత్తే పసటే ధమ్మే "చతూసు భూమీసు కుసలం ద్వాదసాకుసలచిత్తుప్పాదా"తిఆదినా రాసిరాసివసేన సహ గన్థేత్వాతి అత్థో. ఘటగోచ్ఛకా కణ్ణికవేవచనానేవ. ఏత్థ పన **చతూసు భూమీసు కుసలన్తి** ఏకవచననిద్దేసో చతుభూమకానం కుసలఫస్సాదీనం కుసలభావే ఏకత్తూపగమనతో. చిత్తుప్పాదకణ్డరూపకణ్డేసు చతుభూమిచిత్తుప్పాదాదివసేన విఞ్ఞాతధమ్మస్స వసేనాయం అత్థుద్ధారదేసనా ఆరద్ధాతి తత్థ యం చతూసు భూమీసు కుసలం విభత్తం యావ విఞ్ఞాతం, ఇమే ధమ్మా కుసలాతి అత్థో.

యదిపి కుసలత్తికవిత్థారో పుబ్బే విఞ్ఞాతో, తథాపి తత్థ ధమ్మా సమయవసేన ఫస్సాదిసభావవసేన చ విభత్తా భిన్నా విఞ్ఞాతా, న పన ఏకస్మిం లక్ఖణే సమానేత్వా, తస్మా తత్థ వుత్తం సమయాదిభేదం వజ్జేత్వా సబ్బభేదభిన్నానం ఏకస్మిం కుసలాదిలక్ఖణే సమానేత్వా బోధనత్థం ఇధ కుసలత్తికనిద్దేసో పున విభత్తో. ఏత్థ చ ఏకవచనేన కుసలనిద్దేసం కత్వా బహువచనేన నిగమనస్స కారణం వుత్తమేవ. యది ధమ్మానం కుసలత్తే ఏకత్తూపగమనం, కస్మా ఏకవచనేన పుచ్ఛాపి న కతా? ఉద్దేసే కుసల-సద్దస్స ధమ్మవిసేసనభావతో తబ్బిసేసనానం ధమ్మానం పుచ్ఛితత్తా తేసఞ్చ అనిద్ధారితసఙ్ఖావిసేసత్తా, నిద్దేసే పన చతూహి భూమీహి విత్థారతో విఞ్ఞాతాహి కుసలే విసేసేత్వా దస్సేతీతి యుత్తం "చతూసు భూమీసు కుసల"న్తి ఏకత్తం నేత్వా వచనం. కుసలపదఞ్హి ఏత్థ పధానం, తఞ్చ విసేసితబ్బానపేక్ఖం కుసలాకారమేవ అత్తనో సభావే ఠితం గహేత్వా పవత్తమానం ఏకత్తమేవ ఉపాదాయ పవత్తతి, న భేదన్తి.

౧౩౮౫. ద్వాదస అకుసలచిత్తుప్పాదాతి ఏత్థాపి పఠమాకుసలచిత్తుప్పాదో సమయఫస్సాదివసేన భేదం అనామసిత్వా సోమనస్ససహగతదిట్ఠిగతసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదభావే ఏకత్తం నేత్వా వుత్తో, ఏవం యావ ద్వాదసమోతి "**ద్వాదస అకుసలచిత్తుప్పాదా**"తి వుత్తం. ఏవం **చతూసు భూమీసు విపాకో**తిఆదీసుపి యథాయోగం యోజేతబ్బం. **చిత్తుప్పాదాతి** ఏత్థ ఉప్పజ్జతి ఏత్థాతి ఉప్పాదో, కిం ఉప్పజ్జతి? చిత్తం, చిత్తస్స ఉప్పాదో చిత్తుప్పాదోతి ఏవం అవయవేన సముదాయోపలక్ఖణవసేన అత్థో సమ్భవతి. ఏవఞ్హి సతి చిత్తచేతసికరాసి చిత్తుప్పాదోతి సిద్ధో హోతి. అట్ఠకథాయం పన "చిత్తమేవ ఉప్పాదో చిత్తుప్పాదో"తి అఞ్ఞస్సుప్పజ్జనకస్స నివత్తనత్థం చిత్తగ్గహణం కతం, చిత్తస్స అనుప్పజ్జనకభావనివత్తనత్థం ఉప్పాదగ్గహణం, చిత్తుప్పాదకణ్డే వా "చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ"తి చిత్తస్స ఉప్పజ్జనకభావో పాకటోతి కత్వా "చిత్తమేవ ఉప్పాదో"తి వుత్తం, చిత్తస్స అనుప్పజ్జనకస్స నివత్తేతబ్బస్స సబ్భావా ఉప్పాదగ్గహణం కతన్తి వేదితబ్బం. అయఞ్చత్థో "ద్వేపఞ్చవిఞ్ఞాణానీ"తిఆదీసు వియ చిత్తప్పధానో నిద్దేసోతి కత్వా వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

౧౪౨౦. ఛసు ద్వారేసూతి ఏత్థ పఞ్చద్వారే వత్తబ్బమేవ నత్థి, మనోద్వారేపి పరిత్తారమ్మణమేవ జవనం తదారమ్మణసఙ్ఖాతం భవఙ్గం అనుబన్ధతి. తఞ్హి పరిత్తస్స కమ్మస్స విపాకో, విపాకో చ ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణానుభవనం,

కమ్మానురూపో చ విపాకో హోతీతి పరిత్తకమ్మవిపాకో పరిత్తారమ్మణస్సేవ అనుభవనం హోతి. తస్మా సబ్బం తదారమ్మణం "పరిత్తారమ్మణ"న్తి వుత్తం. యది ఏవం మహగ్గతవిపాకోపి మహగ్గతానుభవనమేవ ఆపజ్జతీతి చే? న, సమాధిప్పధానస్స కమ్మస్స అప్పనాప్పత్తస్స సఞ్ఞావసారమ్మణస్స తాదిసేనేవ విపాకేన భవితబ్బత్తా. తస్మా సమాధి సుఖానుభవనభూతో, సోపి కమ్మానురూపతోయేవ కమ్మారమ్మణో హోతీతి దట్ఠబ్బో. కమ్మానురూపతో ఏవ చ తదారమ్మణం పరిత్తారమ్మణమ్పి మహగ్గతజవనం నానుబన్ధతి. తతో ఏవ పటిసన్ధిఆదిభూతో కామావచరవిపాకో కమ్మనిమిత్తమ్పి పరిత్తమేవ ఆరమ్మణం కరోతి, న మహగ్గతం అప్పమాణం వా. యస్మా పన వుత్తం "మహగ్గతారమ్మణో ధమ్మో పరిత్తారమ్మణస్స ధమ్మస్స కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో, అప్పమాణారమ్మణో ధమ్మో పరిత్తారమ్మణస్స ధమ్మస్స కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి, న చ మహగ్గతప్పమాణవిపాకో పరిత్తారమ్మణో అత్థి, ఇధ చ సబ్బకామావచరవిపాకానం పరిత్తారమ్మణతావ వుత్తా, తస్మా కమ్మానురూపతో మహగ్గతప్పమాణారమ్మణమ్పి పరిత్తకమ్మం యది పటిసన్ధిం దేతి, కమ్మగతినిమిత్తారమ్మణమేవ దేతి. పవత్తివిపాకమ్పి రూపాదిపరిత్తారమ్మణమేవాతి వేదితబ్బం. ఖీణాసవానం వాసనావసేన సతివిప్పయుత్తహసనం పవత్తమానం పరిత్తేస్వేవ పవత్తతి, న ఇతరేసు కిలేసవిరహే తాదిసహసనపచ్చయభావాభావతో. తస్మా తస్స పరిత్తారమ్మణతా వుత్తా. ఖీణాసవానం అసక్కచ్చదానాదీని ఆదరాకరణవసేనేవ వేదితబ్బాని, న కోసజ్జాదిఅకుసలవసేన. పటిప్పస్సద్ధసబ్బుస్సుక్కా హి తే ఉత్తమపురిసాతి. తేసం ఆదరాకరణఞ్చ నిరుస్సుక్కతా ఏవాతి వేదితబ్బా.

౧౪౨౧. **అతిపగుణాన**న్తి వచనం నిరాదరస్స ఞాణవిప్పయుత్తపచ్చవేక్ఖణస్స విసయదస్సనం, న తస్సేవాతి విసయనియమనం. ఞాణసమ్పయుత్తస్సపి హి అతిపగుణానం విసయతా సుట్ఠుతరం హోతి ఏవ. యథా పగుణం గన్థం సజ్ఝాయన్తో ద్వే తయో వాచనామగ్గే గతేపి న సల్లక్ఖేతి ఞాణవిప్పయుత్తసతిమన్తేన సజ్ఝాయితత్తా, ఏవం పగుణజ్ఝానేసుపి పవత్తి హోతీతి ఆహ "**అతిపగుణాన**"న్తిఆది. **కసిణనిమిత్తాదిపఞ్ఞత్తీ**తి పుబ్బే దస్సితం సబ్బం ఉపాదాపఞ్ఞత్తిమాహ. తం పన రూపాదయో వియ అవిజ్జమానో విజ్జమానో చ అత్థోతి ఆచరియా వదన్తి. సమ్ముతిసచ్చే పన వుచ్చమానానం కసిణనిమిత్తాది వాచావత్థుమత్తతో వచనవోహారేనేవ పఞ్ఞత్తీతి వుచ్చతి. తస్స హి పఞ్ఞాపనం అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తీతి తస్స అవిజ్జమానత్తం అట్ఠకథాయం వుత్తన్తి. అవిజ్జమానమ్పి పన తం విజ్జమానమివ గహేత్వా పవత్తమానాయ సఞ్ఞాయ పరిత్తాదీసు "అయం నామ ధమ్మో ఆరమ్మణ"న్తి న సక్కా వత్తుం తే ఏవ ధమ్మే ఉపాదాయ పవత్తమానాయపి ధమ్మేస్వేవ అట్ఠానతో. తస్మా సా ససమ్పయుత్తా పరిత్తాదిఆరమ్మణాతి న వత్తబ్బాతి వుత్తా. **నవత్తబ్బారమ్మణా**తి ఇదం పన వచనం యథాగహితాకారస్స సఞ్ఞావిసయస్స నవత్తబ్బతం సన్ధాయ నవత్తబ్బం ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి నవత్తబ్బారమ్మణా, చిత్తుప్పాదాతి అఞ్ఞపదత్థసమాసం కత్వా అట్ఠకథాయం వుత్తం.

చతుపఞ్ఞాసచిత్తుప్పాదానం రూపస్స చ వసేన **పఞ్చపణ్ణాసాయ. కేవల**న్తి వినా పరామసనేన. **అనిట్ఠఙ్గతవసేనా**తి అనిచ్ఛయగమనవసేన, అనిచ్ఛయం వా ద్వేళ్హం గతో చిత్తుప్పాదో అనిట్ఠఙ్గతో, తేనాకారేన పవత్తి "**అనిట్ఠఙ్గతవసేన పవత్తీ**"తి వుత్తా. నానారమ్మణేసు చిత్తస్స విక్ఖిపనం **విక్ఖేపో**. అనవట్ఠానం **అవూపసమో**. గోత్రభువోదానే గోత్రభూతి గహేత్వా "**గోత్రభుకాలే**"తి ఆహ.

సబ్బత్థపాదకచతుత్థన్తి ఇధ **సబ్బత్థ**-సద్దో సామిఅత్థో దట్ఠబ్బో, సబ్బేసు వా విపస్సనాదీసు పాదకం కారణం సబ్బత్థపాదకన్తి ఫలస్స విసయభావేన నిద్దేసో. **ఆకాసకసిణచతుత్థ**న్తి పరిచ్ఛేదాకాసకసిణచతుత్థమాహ. తఞ్హి రూపావచరం, న ఇతరన్తి. **కుసలతోపి ద్వాదసవిధం కిరియతోపీ**తి చతువీసతివిధతా వుత్తా హోతి. **వట్టస్సపి పాదకం హోతియేవా**తి కుసలం

కిరియఞ్చ ఏకతో కత్వా సబ్బత్థపాదకం వుత్తన్తి కిరియజ్ఝానస్స అవట్టపాదకత్తా సాసజ్కం వదతి. **మహగ్గతచిత్తే సమోదహతీ**తి ఇదం "సో ఏవం సమాహితే చిత్తే"తిఆదినా నయేన వుత్తం పాకటం పాదకజ్ఝానచిత్తం పరికమ్మేహి గహేత్వా చిత్తే రూపకాయం అధిట్ఠానచిత్తేన సమోదహతీతి కత్వా వుత్తం. **పాదకజ్ఝానచిత్తం రూపకాయే సమోదహతీ**తి ఇదమ్పి యథావుత్తం పాదకజ్ఝానచిత్తం ఆరమ్మణం కత్వా చిత్తసన్తానం రూపకాయే సమోదహితం తదనుగతికం కత్వా అధిట్ఠాతీతి కత్వా వుత్తం, ఇదం పన అధిట్ఠానద్వయం అదిస్సమానకాయతం దిస్సమానకాయతఞ్చ ఆపాదేతి. గన్తుకామతాపరికమ్మవసేన తంసమ్పయుత్తాయ సఞ్ఞాయ సుఖసఞ్ఞాలహుసఞ్ఞాభావతో గమనమ్పి నిప్ఫాదేతీతి దట్ఠబ్బం.

సోతాపన్నస్స చిత్తన్తి సోతాపన్నస్స పాటిపుగ్గలికం మగ్గఫలచిత్తన్తి వేదితబ్బం. మారాదీనఞ్హి భగవతో చిత్తజాననం వుత్తన్తి చేతోపరియఞాణలాభీ కస్మా సాసవచిత్తం న జానిస్సతీతి. **ఛిన్నవటుమకా** ఛిన్నసంసారవట్టా బుద్ధా. **మగ్గఫలనిబ్బానపచ్చవేక్ఖణతోపీ**తి ఏత్థ మగ్గఫలపచ్చవేక్ఖణాని తావ పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన మగ్గఫలేసు ఞాతేసు పవత్తన్తి, నిబ్బానపచ్చవేక్ఖణఞ్చ నిబ్బానారమ్మణేసు అప్పమాణధమ్మేసు ఞాతేసూతి మగ్గాదిపచ్చవేక్ఖణాని పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స అప్పమాణారమ్మణతం సాధేన్తీతి వేదితబ్బాని. "అప్పమాణా ఖన్ధా పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"ఇచ్చేవ (పట్ఠా॰ ౨.౧౨.౨౮) హి వుత్తం, న నిబ్బానన్తి. తస్మా పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన ఏవ మగ్గఫలపచ్చవేక్ఖణకిచ్చే వుచ్చమానేపి నిబ్బానపచ్చవేక్ఖణతా న సక్కా వత్తుం, అట్ఠకథాయం పన తస్సాపి నిబ్బానారమ్మణతా అనుఞ్ఞాతాతి దిస్సతి. **కామావచరేనిబ్బత్తిస్సతీ**తి నిబ్బత్తక్ఖన్ధజాననమాహ. **నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయిస్సతీ**తి నిబ్బానారమ్మణేహి మగ్గఫలేహి కిలేసపరినిబ్బానభూతేహి పరినిబ్బాయిస్సతీతి అత్థో సమ్భవతి.

౧౪౨౯. **అసహజాతత్తా**తి అసమ్పయుత్తత్తాతి అత్థో. న హి అరూపధమ్మానం అరూపధమ్మేహి సహజాతతా సమ్పయోగతో అఞ్ఞా అత్థీతి. ''**అఞ్ఞధమ్మారమ్మణకాలే**''తి వుత్తం, మగ్గారమ్మణకాలేపి పన గరుం అకరణే మగ్గాధిపతిభావేన నవత్తబ్బతా యోజేతబ్బా.

౧౪౩౩. **నియోగా**తి నియోగతోతి ఇమమత్థం సన్ధాయ ''**నియమేనా**''తి ఆహ, నియోగవన్తో వా **నియోగా,** నియతాతి అత్థో. చిత్తుప్పాదకణ్డే హి బోధితేసు చిత్తుప్పాదేసు ఏకన్తేన అనాగతారమ్మణో కోచి నత్థీతి.

౧౪౩౪. **కమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా ఆరబ్భ పవత్తియం అతీతారమ్మణావా**తి వుత్తం, కమ్మనిమిత్తం పన ఆరబ్భ పవత్తియం పచ్చుప్పన్నారమ్మణభావఞ్చ పటిసన్ధియా **పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గవణ్ణనాయం** వక్ఖతి. తస్మా ఇదం మనోద్వారచుతియం అతీతకమ్మనిమిత్తం మనోద్వారే ఆపాథగతం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. సతదారమ్మణాయ చుతియా పఞ్చచిత్తక్ఖణావసిట్ఠాయుకే గతినిమిత్తే పటిసన్ధియా పవత్తాయ చత్తారి భవఙ్గాని పచ్చుప్పన్నారమ్మణాని, ఇతరత్థ చ ఛ సన్ధాయాహ ''**తతో పరం భవఙ్గకాలే చా**''తి. యదా హి గతినిమిత్తారమ్మణే జవనే పవత్తే అనుప్పన్నే ఏవ తదారమ్మణే చుతి హోతి రూపావచరారూపావచరసత్తస్స వియ కామధాతుం ఉపపజ్జన్తస్స, తదా పటిసన్ధితో పరాని ఛ భవఙ్గాని పచ్చుప్పన్నారమ్మణాని హోన్తీతి. దిట్ఠిసమ్పయుత్తేహి అస్సాదనాదీని సపరామాసానేవ దట్ఠబ్బాని. **పణ్ణత్తినిబ్బానారమ్మణానఞ్చ జవనానం పురేచారికకాలే**తి యేసం పురేచారికకాలే ఏకన్తేన ఆవజ్జనాయ అతీతాదిఆరమ్మణభావేన నవత్తబ్బతా, తేసం వసేన నయం దస్సేతి. నిబ్బానారమ్మణానమ్పి జవనానం పురేచారికకాలే సా తథా న వత్తబ్బా, న పన ఏకన్తేన మగ్గఫలవీథీసు తస్సా అనిబ్బానారమ్మణత్తా.

ఇమే గన్ధాతి నను పచ్చుప్పన్నా గన్ధా గహితా, కథం ఏత్థ అనాగతారమ్మణతా హోతీతి? "అట్ఠారసవస్సాధికాని ద్వే వస్ససతాని మా సుస్సింసూ"తి పవత్తితో, అనాగతే మా సుస్సిం సూతి హి అనాగతం గన్ధం గహేత్వా పవత్తతీతి అధిప్పాయో. చిత్తవసేన కాయం పరిణామేన్తో అభిముఖీభూతం తదా విజ్జమానమేవ కాయం ఆరమ్మణం కరోతీతి పచ్చుప్పన్నారమ్మణం అధిట్ఠానచిత్తం హోతి. తథా అత్తనో కాయస్స దీఘరస్సాణుథూలనీలాదిభావాపాదనవసేన అఞ్ఞస్స చ పాటిహారియస్స కరణే యోజేతబ్బం . **ఏత్థన్తరే ఏకద్వేసన్తతివారా వేదితబ్బాతి** ఏత్థన్తరే పవత్తా రూపసన్తతిఅరూపసన్తతివారా ఏకద్వేసన్తతివారా నామాతి వేదితబ్బాతి అత్థో. అతిపరిత్తసభావఉతుఆదిసముట్ఠానా వా "ఏకద్వేసన్తతివారా"తి వుత్తా. **ఉభయమేతం పచ్చుప్పన్నన్తి** అద్ధాపచ్చుప్పన్నం హోన్తం ఏతం ఉభయం హోతీతి అత్థో. **సంహీరతీతి** తణ్హాదిట్ఠాభినన్దనాహి ఆకడ్ఢీయతి.

కేచీతి అభయగిరివాసినోతి వదన్తి, తే పన చిత్తస్స ఠితిక్ఖణం న ఇచ్ఛన్తీతి "ఠితిక్ఖణే వా పటివిజ్ఝతీ"తి న వత్తబ్బం సియా. తథా యే "ఇద్ధిమస్స చ పరస్స చ ఏకక్ఖణే వత్తమానం చిత్తం ఉప్పజ్జతీ"తి వదన్తి, తేసం "ఠితిక్ఖణే వా భఙ్గక్ఖణే వా పటివిజ్ఝతీ"తి వచనం న సమేతి. న హి తస్మిం ఖణద్వయే ఉప్పజ్జమానం పరచిత్తేన సహ ఏకక్ఖణే ఉప్పజ్జతి నామాతి. ఠితిభఙ్గక్ఖణేసు చ ఉప్పజ్జమానం ఏకదేసం పచ్చుప్పన్నారమ్మణం, ఏకదేసం అతీతారమ్మణం ఆపజ్జతి. యఞ్చ వుత్తం "పరస్స చిత్తం జానిస్సామీతి రాసివసేన మహాజనస్స చిత్తే ఆవజ్జితే"తి, ఏత్థ చ మహాజనో అత్తనా పరే అనేకే పుగ్గలాతి పరేసం చిత్తం జానిస్సామీతి ఆవజ్జనప్పవత్తి వత్తబ్బా సియా. అథాపి **పరస్సాతి** మహాజనస్సాతి అత్థో సమ్భవేయ్య, తథాపి తస్స పుగ్గలస్సేవ వా చిత్తరాసిం ఆవజ్జిత్వా ఏకస్స పటివిజ్ఝనం అయుత్తం. న హి రాసిఆవజ్జనం ఏకదేసావజ్జనం హోతీతి. తస్మా తేహి "మహాజనస్స చిత్తే ఆవజ్జితే"తిఆది న వత్తబ్బం.

యం పన తే వదన్తి "యస్మా ఇద్ధిమస్స చ పరస్స చ ఏకక్ఖణే చిత్తం ఉప్పజ్జతీ"తి, తత్థాయం అధిప్పాయో సియా – చేతోపరియఞాణలాభీ పరస్స చిత్తం ఞాతుకామో పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ అతీతాదివిభాగం అకత్వా చిత్తసామఞ్ఞేన "ఇమస్స చిత్తం జానామీ"తి పరికమ్మం కత్వా పున పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ సామఞ్ఞేనేవ చిత్తం ఆవజ్జిత్వా తిణ్ణం చతున్నం వా పరికమ్మానం అనన్తరా చేతోపరియఞాణేన పరచిత్తం పటివిజ్ఝతి విభావేతి రూపం వియ దిబ్బచక్ఖునా. తతో పరం పన కామావచరచిత్తేహి సరాగాదివవత్థానం హోతి నీలాదివవత్థానం వియ. తత్థ దిబ్బచక్ఖునా దిట్ఠహదయవత్థురూపస్స సత్తస్స అభిముఖీభూతస్స చిత్తసామఞ్ఞేన చిత్తం ఆవజ్జయమానం ఆవజ్జనం అభిముఖీభూతం విజ్జమానం చిత్తం ఆరమ్మణం కత్వా చిత్తం ఆవజ్జేతి. పరికమ్మాని చ తం తం విజ్జమానం చిత్తం చిత్తసామఞ్ఞేనేవ ఆరమ్మణం కత్వా చిత్తజాననపరికమ్మాని హుత్వా పవత్తన్తి. చేతోపరియఞాణం పన విజ్జమానం చిత్తం పటివిజ్ఝన్తం విభావేన్తం తేన సహ ఏకక్ఖణే ఏవ ఉప్పజ్జతి. తత్థ యస్మా సన్తానస్స సన్తానగ్గహణతో ఏకత్తవసేన ఆవజ్జనాదీని చిత్తన్త్వేవ పవత్తాని, తఞ్చ చిత్తమేవ, యం చేతోపరియఞాణేన విభావితం, తస్మా సమానాకారప్పవత్తితో న అనిట్ఠే మగ్గఫలవీథితో అఞ్ఞస్మిం ఠానే నానారమ్మణతా ఆవజ్జనజవనానం హోతి. పచ్చుప్పన్నారమ్మణఞ్చ పరికమ్మం పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్స చేతోపరియఞాణస్స ఆసేవనపచ్చయోతి సిద్ధం హోతి. అతీతత్తికో చ ఏవం అభిన్నో హోతి. అఞ్ఞథా సన్తతిపచ్చుప్పన్నే అద్ధాపచ్చుప్పన్నే చ పచ్చుప్పన్నన్తి ఇధ వుచ్చమానే అతీతానాగతానఞ్చ పచ్చుప్పన్నతా ఆపజ్జేయ్య, తథా చ సతి "పచ్చుప్పన్నో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆది వత్తబ్బం సియా, న చ తం వుత్తం. "అతీతో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో, పురిమా పురిమా అతీతా ఖన్ధా పచ్ఛిమానం పచ్ఛిమానం పచ్చుప్పన్నానం ఖన్ధానం అనన్తర...పే.... అనులోమం గోత్రభుస్సా"తిఆదివచనతో (పట్ఠా. ౨.౧౮.౨) పన

అద్ధాసన్తతిపచ్చుప్పన్నేస్వేవ అనన్తరాతీతా చత్తారో ఖన్ధా అతీతాతి విఞ్ఞాయన్తి, న చ అభిధమ్మమాతికాయ ఆగతస్స పచ్చుప్పన్నపదస్స అద్ధాసన్తతిపచ్చుప్పన్నపదత్థతా కత్థచి పాళియం వుత్తా. తస్మా తేహి ఇద్ధిమస్స చ పరస్స చ ఏకక్ఖణే చిత్తుప్పత్తియా చేతోపరియఞాణస్స పచ్చుప్పన్నారమ్మణతా వుత్తా. యదా పన "యం ఇమస్స చిత్తం పవత్తం, తం జానామి. యం భవిస్సతి, తం జానిస్సామీ"తి వా ఆభోగం కత్వా పాదకజ్ఝానసమాపజ్జనాదీని కరోతి, తదా ఆవజ్జనపరికమ్మాని చేతోపరియఞాణఞ్చ అతీతానాగతారమ్మణానేవ హోన్తి ఆవజ్జనేసేవ విభాగస్స కతత్తా.

యే పన "ఇద్ధిమా పరస్స చిత్తం జానితుకామో ఆవజ్జేతి, ఆవజ్జనం ఖణపచ్చుప్పన్నం ఆరమ్మణం కత్వా తేనేవ సహ నిరుజ్ఝతి, తతో చత్తారి పఞ్చ వా జవనాని. యేసం పచ్ఛిమం ఇద్ధిచిత్తం, సేసాని కామావచరాని, తేసం సబ్బేసమ్పి తదేవ నిరుద్ధం చిత్తమారమ్మణం హోతి, న చ తాని నానారమ్మణాని హోన్తి, అద్ధావసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తా"తి ఇదం వచనం నిస్సాయ "ఆవజ్జనజవనానం పచ్చుప్పన్నాతీతారమ్మణభావేపి నానారమ్మణత్తాభావో వియ ఏకద్వితిచతుపఞ్చచిత్తక్ఖణానాగతేసుపి చిత్తేసు ఆవజ్జితేసు ఆవజ్జనజవనానం యథాసమ్భవం అనాగతపచ్చుప్పన్నాతీతారమ్మణభావేపి నానారమ్మణతా న సియా, తేన చతుపఞ్చచిత్తక్ఖణానాగతే ఆవజ్జితే అనాగతారమ్మణపరికమ్మానన్తరం ఖణపచ్చుప్పన్నారమ్మణం చేతోపరియఞాణం సిద్ధ"న్తి వదన్తి, తేసం వాదో "అనాగతారమ్మణో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్స ధమ్మస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో, పచ్చుప్పన్నారమ్మణో ధమ్మో అతీతారమ్మణస్స ధమ్మస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఇమేసం పఞ్హానం అనుద్ధటత్తా గణనాయ చ "ఆసేవనే తీణీ"తి వుత్తత్తా న సిజ్ఝతి. న హి కుసలకిరియమహగ్గతం అనాసేవనం అత్థీతి.

ఏతస్స చ వాదస్స నిస్సయభావో ఆవజ్జనజవనానం ఖణపచ్చుప్పన్ననిరుద్ధారమ్మణతావచనస్స న సిజ్ఝతి, యం పవత్తం యం పవత్తిస్సతీతి వా విసేసం అకత్వా గహణే ఆవజ్జనస్స అనాగతగ్గహణభావం, తదభావా జవనానమ్పి వత్తమానగ్గహణాభావఞ్చ సన్ధాయేవ తస్స వుత్తత్తా. తదా హి భవఙ్గచలనానన్తరం అభిముఖీభూతమేవ చిత్తం ఆరబ్భ ఆవజ్జనా పవత్తతీతి. జాననచిత్తస్సపి వత్తమానారమ్మణభావే ఆవజ్జనజాననచిత్తానం సహట్ఠానదోసాపత్తియా రాసిఏకదేసావజ్జనపటివేధే సమ్పత్తసమ్పత్తావజ్జనజాననే చ అనిట్ఠే ఠానే ఆవజ్జనజవనానం నానారమ్మణభావదోసాపత్తియా చ యం వుత్తం "ఖణపచ్చుప్పన్నం చిత్తం చేతోపరియఞాణస్స ఆరమ్మణం హోతీ"తి, తం అయుత్తన్తి పటిక్ఖిపిత్వా యథావుత్తదోసానాపత్తికాలవసేనేవ అద్ధాసన్తతిపచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తా నానారమ్మణతాభావం దిస్వా ఆవజ్జనజవనానం వత్తమానతం నిరుద్ధారమ్మణభావో వుత్తోతి, తమ్పి వచనం పురిమవాదినో నానుజానేయ్యుం. తస్మిఞ్హి సతి ఆవజ్జనా కుసలానన్తిఆదీసు వియ అఞ్ఞపదసఙ్గహితస్స అనన్తరపచ్చయవిధానతో "పచ్చుప్పన్నారమ్మణా ఆవజ్జనా అతీతారమ్మణానం ఖన్ధానం అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి వత్తబ్బం సియా, న చ వుత్తన్తి.

కస్మా పనేవం చేతోపరియఞాణస్స పచ్చుప్పన్నారమ్మణతా విచారితా, నను "అతీతో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స, అనాగతో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏతేసం విభఙ్గేసు "అతీతా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్సచేతోపరియఞాణస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స యథాకమ్మూపగఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౧౮.౨), "అనాగతా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స చేతోపరియఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౧౯.3-౪), ఉప్పన్నత్తికే చ "అనుప్పన్నా ఖన్ధా, ఉప్పాదినో ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స చేతోపరియఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆవజ్జనాయ

ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి చేతోపరియఞాణగ్గహణం కత్వా “పచ్చుప్పన్నో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్సా”తి ఏతస్స విభఙ్గే “పచ్చుప్పన్నా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౧౮.౩), ఉప్పన్నత్తికే చ “ఉప్పన్నా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౧౭.౨) ఏత్తకస్సేవ వుత్తత్తా “పచ్చుప్పన్నచిత్తే చేతోపరియఞాణం నప్పవత్తతీ”తి విఞ్ఞాయతి. యది హి పవత్తేయ్య, పురిమేసు వియ ఇతరేసు చ చేతోపరియఞాణగ్గహణం కత్తబ్బం సియాతి? సచ్చం కత్తబ్బం, నయదస్సనవసేన పనేతం సంఖిత్తన్తి అఞ్ఞాయ పాళియా విఞ్ఞాయతి. “అతీతారమ్మణో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో (పట్ఠా. ౨.౧౯.౨౦), అనాగతారమ్మణో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్స. పచ్చుప్పన్నారమ్మణో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్సా”తి (పట్ఠా. ౨.౧౯.౨౨) ఏతేసఞ్హి విభఙ్గేసు “చేతోపరియఞాణేన అతీతారమ్మణపచ్చుప్పన్నచిత్తసమఙ్గిస్స చిత్తం జానాతి. అతీతారమ్మణా పచ్చుప్పన్నా ఖన్ధా చేతోపరియఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౧౯.౨౨), “చేతోపరియఞాణేన అనాగతారమ్మణపచ్చుప్పన్నచిత్తసమఙ్గిస్స చిత్తం…పే.… చేతోపరియఞాణేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణపచ్చుప్పన్నచిత్తసమఙ్గిస్స చిత్తం జానాతి. పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పచ్చుప్పన్నా ఖన్ధా చేతోపరియఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౧౯.౨౧) చేతోపరియఞాణస్స పచ్చుప్పన్నారమ్మణే పవత్తి వుత్తాతి. తేనేవాయం విచారణా కతాతి వేదితబ్బా.

తేసన్తి తేసు ద్వీసు ఞాణేసూతి నిద్ధారణే సామివచనం. **కుసలా ఖన్ధా**తి ఇద్ధివిధపుబ్బేనివాసానాగతంసఞాణాపేక్ఖో బహువచననిద్దేసో, న చేతోపరియఞాణయథాకమ్మూపగఞాణాపేక్ఖోతి. తేసం చతుక్ఖన్ధారమ్మణభావస్స అసాధకోతి చే? న, అఞ్ఞత్థ “అవితక్కవిచారమత్తా ఖన్ధా చ విచారో చ చేతోపరియఞాణస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౬.౭౨) “సవితక్కసవిచారా ఖన్ధా చ వితక్కో చ చేతోపరియఞాణస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౨.౬.౬౯) చ వుత్తత్తా చేతోపరియఞాణాపేక్ఖోపి బహువచననిద్దేసోతి ఇమస్సత్థస్స సిద్ధితో. ఏవమపి యథాకమ్మూపగఞాణస్స “అవితక్కవిచారమత్తా ఖన్ధా చ విచారో చా”తిఆదీసు అవుత్తత్తా చతుక్ఖన్ధారమ్మణతా న సిజ్ఝతీతి? న, తత్థ అవచనస్స అఞ్ఞకారణత్తా. యథాకమ్మూపగఞాణేన హి కమ్మసంసట్ఠా చత్తారో ఖన్ధా కమ్మప్పముఖేన గయ్హన్తి. తఞ్హి యథా చేతోపరియఞాణం పురిమపరికమ్మవసేన సవితక్కాదివిభాగం సరాగాదివిభాగఞ్చ చిత్తం విభావేతి, న ఏవం సవిభాగం విభావేతి, కమ్మవసేనేవ పన సముదాయం విభావేతీతి “అవితక్కవిచారమత్తా ఖన్ధా చ విచారో చా”తిఆదికే విభాగకరణే తం న వుత్తం, న చతుక్ఖన్ధానారమ్మణతోతి. ఇదం పన అవచనస్స కారణన్తి. కేచి తత్థాపి “పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స యథాకమ్మూపగఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్సా”తి పఠన్తి ఏవ. న హి తం కుసలాకుసలవిభాగం వియ సవితక్కాదివిభాగం కమ్మం విభావేతుం అసమత్థం. దుచ్చరితసుచరితభావవిభావనమ్పి హి లోభాదిఅలోభాదిసమ్పయోగవిసేసవిభావనం హోతీతి.

౧౪౩౨. **నియకజ్ఝత్తపరియాయస్స అభావేనా**తి సభావధమ్మత్తా కేనచి పరియాయేన నియకజ్ఝత్తం అహోన్తం సబ్బథా బహిద్ధాభావేనేవ “ఏకన్తబహిద్ధా”తి వుత్తం, న అసభావధమ్మత్తా బహిద్ధాపి అహోన్తం కసిణాది వియ **నియకజ్ఝత్తమత్తస్స అసమ్భవతో**. అసభావధమ్మత్తా ఏవ హి కసిణాదిఅజ్ఝత్తధమ్మభూతో చ కోచి భావో న హోతీతి అజ్ఝత్తత్తికే న వుత్తన్తి

అధిప్పాయో. తం సబ్బం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనాది అతీతారమ్మణత్తికే “నవత్తబ్బారమ్మణ”న్తి వుత్తన్తి సమ్బన్ధో. ఏత్థ చ **వుత్తన్తి** అనుఞ్ఞాతత్తా వచనతోతి ఏతేహి కారణేహి పకాసితన్తి అత్థో.

ఇదాని తన్తి “ఏతఞ్హి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతన”న్తి వుత్తం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం **తం**-సద్దేన ఆకడ్ఢిత్వా వదతి. యో పనాయమేత్థ అత్థో వుత్తో “ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం ఏకమ్పి ఇధ వుచ్చమానం అతీతారమ్మణత్తికే తేన సహేకారమ్మణతమ్పి సన్ధాయ కామావచరకుసలాదీనం నవత్తబ్బారమ్మణతాయ వుత్తత్తా ఇధాపి తేసం నవత్తబ్బారమ్మణభావం దీపేతీతి కత్వా తస్మిం వుత్తే తానిపి వుత్తానేవ హోన్తి, తస్మా విసుం న వుత్తానీ”తి, తమఞ్ఞే నానుజానన్తి. న హి ఈదిసం లేసవచనం అట్ఠకథాకణ్డే అత్థి. యది సియా, పరిత్తారమ్మణత్తికే యేసం సమానారమ్మణానం పరిత్తాదిఆరమ్మణతా నవత్తబ్బతా చ వుత్తా. పున అతీతారమ్మణత్తికే తేసు ఏకమేవ వత్వా అఞ్ఞం న వత్తబ్బం సియా. తథా వేదనాత్తికే సమానవేదనానం యేసం సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తతా వుత్తా, తేసు ఏకమేవ పీతిత్తికే సుఖసహగతనిద్దేసే వత్వా అఞ్ఞం న వత్తబ్బం సియా. ఏవం ఉపేక్ఖాసహగతనిద్దేసాదీసు యోజేతబ్బం. లేసేన పన వినా అట్ఠకథాకణ్డే అత్థుద్ధారస్స కతత్తా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనస్స వియ కామావచరకుసలాదీనమ్పి అజ్ఝత్తారమ్మణత్తికే నవత్తబ్బతాయ సతి తానిపి నవత్తబ్బానీతి వత్తబ్బాని, న పన వుత్తాని. తస్మా అభావనాసామఞ్ఞేపి యాయ అభావనానిట్ఠప్పవత్తియా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం పవత్తమానం నవత్తబ్బం జాతం, తస్సా పవత్తియా అభావేన తాని నవత్తబ్బానీతి న వుత్తాని. గహణవిసేసనిమ్మితానేవ హి కసిణాదీని సభావతో అవిజ్జమానానీతి తదారమ్మణానం బహిద్ధాగహణవసేన బహిద్ధారమ్మణతా వుత్తా. ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం పన న బహిద్ధాగహణభావేన పవత్తతి, నాపి అజ్ఝత్తగ్గహణభావేన పవత్తతీతి నవత్తబ్బన్తి వుత్తం. యేన పన గహణాకారేన ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం పవత్తతి, న తేన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణమ్పి పవత్తతి. యది పవత్తేయ్య, తమ్పి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనమేవ భవేయ్య. యథా హి కిలేసానం గోచరం పవత్తివిసేసఞ్చ సబ్బం జానన్తం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం న యథా తే గణ్హన్తి, తథా గణ్హాతి తస్సపి కిలేసభావాపత్తితో, ఏవం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనస్స చ పవత్తనాకారం యథాసభావతో జానన్తం తం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనమివ న గణ్హాతి , కిమఙ్గం పన అఞ్ఞన్తి. తేన కామావచరకుసలానం నవత్తబ్బతా న వుత్తాతి. అయం “ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనస్స విసయభూతో అపగమో నామ ఏకో అత్థో అత్థీ”తి అనిచ్ఛన్తానం ఆచరియానం వినిచ్ఛయో.

విపాకం పన న కస్సచి ఆరమ్మణం హోతీతి విపాకం ఆకాసానఞ్చాయతనం విపాకాదీసు విఞ్ఞాణఞ్చాయతనేసు న కస్సచి ఆరమ్మణం హోతీతి అత్థో, తథా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనఞ్చ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనస్స. యథా హి విపాకత్తికే విపాకధమ్మధమ్మనేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మమూలకేసు పఞ్హేసు “ఆకాసానఞ్చాయతనకుసలం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనకుసలస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనకుసలం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకుసలస్స, తథా విపాకస్స కిరియస్స. ఆకాసానఞ్చాయతనకిరియం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనకిరియస్స. ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనకిరియం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకిరియస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౦౬, ౪౧౦) వుత్తం, న తథా విపాకధమ్మమూలకేసు “ఆకాసానఞ్చాయతనఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనవిపాకా విఞ్ఞాణఞ్చాయతననేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనవిపాకకుసలకిరియానం ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి వుత్తా. **విపాకతో వుట్ఠహిత్వా చిత్తస్స అభినీహారాసమ్భవతో**తి విపాకం ఆరమ్మణం కత్వా అభినీహారాసమ్భవతోతి అత్థో. విపాకస్స హి ఆరమ్మణం కత్వా నత్థి అభినీహారోతి.

అత్తనో ఖన్ధాదీనీతి అరూపక్ఖన్ధే "ఖన్ధా"తి గహేత్వా **ఆది**-సద్దేన రూపం గణ్హాతి. అజ్ఝత్తం వా గయ్హమానం అహన్తి పఞ్ఞత్తిం **ఆది**-సద్దేన గణ్హాతి. ఏస నయో పరేసం ఖన్ధాదిగ్గహణే చ. పున పఞ్ఞత్తిగ్గహణేన కసిణవిహారాదిఅనిన్ద్రియబద్ధుపాదాయపఞ్ఞత్తిమాహ. **ఆది**-సద్దేన వా అహం పరం పణ్ణత్తిగ్గహణే సబ్బం ఉపాదాయపఞ్ఞత్తిం. కమ్మాదీసు కమ్మం అజ్ఝత్తం, కమ్మనిమిత్తం ఉభయం, గతినిమిత్తం బహిద్ధాతి దట్ఠబ్బం. అత్తనో సరీరే ఏవ కిమి హుత్వా నిబ్బత్తమానస్స గతినిమిత్తమ్పి అజ్ఝత్తం సియా. **మల్లికాయ** కుమ్మాసం దదమానాయ రఞ్ఞో అగ్గమహేసిట్ఠానలాభం, **సన్తతిమహామత్తస్స** హత్థిక్ఖన్ధగతస్స అరహత్తప్పత్తిం, **సుమనమాలాకారస్స** చ పుప్ఫముట్ఠినా పూజేన్తస్స పచ్చేకబోధిసచ్చికిరియం నిస్సాయ భగవా సితం పాత్వాకాసి.

ఇమస్మిం తికే ఓకాసం లభన్తీతి పరిత్తారమ్మణాతీతారమ్మణత్తికేసు అలద్ధోకాసాని నవత్తబ్బానీతి వుత్తాని, ఇధ పన నవత్తబ్బాని న హోన్తి, అజ్ఝత్తాదీసు ఏకారమ్మణతం లభన్తీతి అత్థో. ఏతాని హి పఞ్చ సబ్బత్థపాదకాకాసాలోకకసిణచతుత్థానం కసిణారమ్మణత్తా, బ్రహ్మవిహారచతుత్థస్స పఞ్ఞత్తిఆరమ్మణత్తా, ఆనాపానచతుత్థస్స నిమిత్తారమ్మణత్తా **బహిద్ధారమ్మణానీ**తి. **సకాయచిత్తాన**న్తి సకకాయచిత్తానం, తేన పయోజనం నత్థి, తస్మా న తం అజ్ఝత్తారమ్మణన్తి అత్థో. **అనిన్ద్రియబద్ధస్స వా రూపస్సా**తి ఏత్థ "తిస్సన్నం వా పఞ్ఞత్తీన"న్తి ఇదమ్పి **వా**-సద్దేన ఆహరితబ్బం, నయదస్సనం వా ఏతం దట్ఠబ్బం. ఈదిసే హి కాలే బహిద్ధారమ్మణన్తి.

తికఅత్థుద్ధారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకఅత్థుద్ధారవణ్ణనా

౧౪౬౩. **మానో ...పే.... ఏకధావా**తి ఇదం అవుత్తప్పకారదస్సనవసేన వుత్తం, అఞ్ఞథా మానో కామరాగావిజ్జాసఞ్ఞోజనేహి ఏకతో ఉప్పజ్జతీతి ద్విధాతి వత్తబ్బో సియా. ఏస నయో భవరాగాదీసు. **తథా విచికిచ్ఛా**తి ఏత్థ **తథా**తి ఏతస్స ఏకధావాతి అత్థో.

౧౫౧౧. **ససఙ్ఖారికేసూ**తి ఇదం కామచ్ఛన్దనీవరణస్స తీహి నీవరణేహి సద్ధిం ఉప్పజ్జనట్ఠానదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం, న నియమతో తత్థ తస్స తేహి ఉప్పత్తిదస్సనత్థం థినమిద్ధస్స అనియతత్తా. **హేట్ఠిమపరిచ్ఛేదేనా**తి ఉద్ధచ్చస్స సబ్బాకుసలే ఉప్పజ్జనతో ఉద్ధచ్చసహగతే ద్వే, అఞ్ఞేసు థినమిద్ధకుక్కుచ్చవిరహే తీణి హేట్ఠిమన్తతో ఉప్పజ్జన్తీతి కత్వా "ద్వే తీణీ"తి వుత్తన్తి అత్థో. యత్తకానం పన ఏకతో ఉప్పత్తియం నీవరణా చేవ నీవరణసమ్పయుత్తా చాతి అయమత్థో సమ్భవతి, హేట్ఠిమన్తేన తేసం దస్సనత్థం "**ద్వే**"తి వుత్తం. తతో ఉద్ధమ్పి పవత్తియం అయమత్థో సమ్భవతి ఏవాతి దస్సనత్థం "**తీణీ**"తి వుత్తం. **ద్వే తీణీ**తి చ ద్వే వా తీణి వాతి అనియమనిద్దేసోతి చత్తారి వా పఞ్చ వాతిపి విఞ్ఞాయతి. యత్థ సహుప్పత్తి, తత్థ నీవరణా చేవ నీవరణసమ్పయుత్తా చ హోన్తీతి ఏతస్స వా లక్ఖణస్స దస్సనమేతన్తి. యత్థ చత్తారి పఞ్చ చ ఉప్పజ్జన్తి, తత్థ చాయమత్థో సాధితో హోతి. ఏవఞ్చ కత్వా కిలేసగోచ్ఛకే చ "ద్వే తయో"తి వుత్తం. లక్ఖణదస్సనవసేన హి కిలేసా చేవ కిలేససమ్పయుత్తా చ వుత్తా, న సబ్బేసం సమ్భవన్తానం సరూపేన దస్సనవసేనాతి.

యది ఉద్ధచ్చం సబ్బాకుసలే ఉప్పజ్జతి, కస్మా వుత్తం "ఉద్ధచ్చనీవరణం ఉద్ధచ్చసహగతే చిత్తుప్పాదే ఉప్పజ్జతీ"తి? సుత్తన్తే వుత్తేసు పఞ్చసు నీవరణేసు అఞ్ఞనీవరణరహితస్స ఉద్ధచ్చస్స విసయవిసేసదస్సనత్థం. ఛట్ఠం పన నీవరణం

అభిధమ్మే ఇతరేహి సహగతన్తి తస్స అఞ్ఞనీవరణరహితస్స న కోచి విసయవిసేసో అత్థి, అత్తనా సహగతేహి వినా ఉప్పజ్జనట్ఠానాభావా తదుపలక్ఖితస్స చిత్తుప్పాదస్స అభావా చ నత్థేవ విసయవిసేసో, తస్మా "తం సబ్బాకుసలే ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం. ఉద్ధచ్చసహగతో పన వుత్తచిత్తుప్పాదో సేసధమ్మానం ఉద్ధచ్చానువత్తనభావేన తదుపలక్ఖితో ఉద్ధచ్చస్స విసయవిసేసో, తస్మా సబ్బాకుసలే ఉప్పజ్జమానం ఉద్ధచ్చం సామఞ్ఞేన "ఉద్ధచ్చనీవరణ"న్తి గహేత్వాపి తం అత్తనో విసయవిసేసేన పకాసేతుం "ఉద్ధచ్చసహగతే చిత్తుప్పాదే ఉప్పజ్జతీ"తి ఆహ. ఏవఞ్చ పకాసనం విసయవిసేసేసు లోభదోమనస్ససహగతససఙ్ఖారికవిచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతేసు పఞ్చ నీవరణాని వవత్థపేత్వా తేసం బ్యాపకభావేన ఛట్ఠం పకాసేతుం కతన్తి వేదితబ్బం.

కేచి పన "ఉద్ధచ్చసహగతేతి సామఞ్ఞేన సబ్బం ఉద్ధచ్చం 'ఉద్ధచ్చ'న్తి గహేత్వా తేన సహగతే చిత్తుప్పాదే"తి వదన్తి, అయం పనత్థో న బహుమతో ద్వాదసమచిత్తుప్పాదస్స వియ సబ్బాకుసలచిత్తుప్పాదానం ఉద్ధచ్చేన అనుపలక్ఖితత్తా, సతి చ ఉపలక్ఖితత్తే "అట్ఠసు లోభసహగతేసూ"తిఆదీసు వియ అఞ్ఞేసం చిత్తుప్పాదానం నివత్తనత్థం "ద్వాదససు ఉద్ధచ్చసహగతేసూ"తి వత్తబ్బత్తా. ఉద్ధచ్చానుపలక్ఖితత్తా పన సబ్బాకుసలానం అవిజ్జానీవరణం వియ ఇదమ్పి "సబ్బాకుసలేసు ఉప్పజ్జతీ"తి వత్తబ్బం సియా, న పన వుత్తం, తస్మా వుత్తనయేనేవ అత్థో వేదితబ్బో. యస్మా చ అవిజ్జానీవరణం వియ ఉద్ధచ్చనీవరణఞ్చ సబ్బాకుసలేసు ఉప్పజ్జతి, తస్మా నిక్ఖేపకణ్డే "కామచ్ఛన్దనీవరణం ఉద్ధచ్చనీవరణేన నీవరణఞ్చేవ నీవరణసమ్పయుత్తఞ్చా"తిఆది వుత్తం. తేన ఏకస్మింయేవ చిత్తుప్పాదే ఉద్ధచ్చనీవరణం ఉప్పజ్జతీతి అగ్గహేత్వా అధిప్పాయో మగ్గితబ్బోతి.

కిలేసగోచ్ఛకే లోభాదీని దస కిలేసవత్థూని ఇమినా అనుక్కమేన ఇధేవ అభిధమ్మే ఆగతాని. తస్మా ఇధేవ వుత్తస్స ఉద్ధచ్చకిలేసస్స అత్తనా సహ వుత్తేహి కిలేసేహి రహితస్స విసయవిసేసో నత్థీతి విసయవిసేసేన పకాసనం అకత్వా "ఉద్ధచ్చఞ్చ అహిరికఞ్చ అనోత్తప్పఞ్చ సబ్బాకుసలేసు ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం. కిలేసా చేవ సంకిలిట్ఠపదనిద్దేసే యస్మా సంకిలిట్ఠపదం కిలేససమ్పయుత్తపదేన అసమానత్థం కేవలం మలేన ఉపతాపితతం విబాధితతఞ్చ దీపేతి , తస్మా కిలేసా చేవ కిలేససమ్పయుత్తపదనిద్దేసేన సమానం నిద్దేసం అకత్వా "తేవ కిలేసా కిలేసా చేవ సంకిలిట్ఠా చా"తి వుత్తం.

౧౩౭౪. **ద్వే తయో కిలేసా**తి ఏత్థ "**ద్వే తయో**తి హేతుగోచ్ఛకాదీసు వుత్తాధికారవసేన రుళ్హియా వుత్త"న్తి కేచి వదన్తి. యది అత్థం అనపేక్ఖిత్వా రుళ్హియా వుచ్చేయ్య, గన్థగోచ్ఛకే చ "యత్థ ద్వే తయో గన్థా ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీ"తి వత్తబ్బం సియా. యఞ్చ వదన్తి "యత్థ ద్వే తయో అఞ్ఞేహి ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీతి ఇమస్సత్థస్స సమ్భవతో ఏకతో-సద్దో కిలేసగోచ్ఛకే సాత్థకో, న హేతుగోచ్ఛకాదీసు తేన వినాపి అధిప్పాయవిజాననతో"తి, తమ్పి న, హేతుగోచ్ఛకాదీసుపి నానాఉప్పత్తియం హేతూ చేవ హేతుసమ్పయుత్తాదిగ్గహణనివారణత్థత్తా ఏకతో-సద్దస్స, తస్మా రుళ్హీఅన్వత్థకథారోపనఞ్చ వజ్జేత్వా యథావుత్తేనేవ నయేన అత్థో వేదితబ్బోతి. **లోభో ఛధా**తిఆదినా లోభపటిఘమోహానం అఞ్ఞేహి ఏకతో ఉప్పత్తిదస్సనేనేవ తేసమ్పి లోభాదీహి ఏకతో ఉప్పత్తి దస్సితాతి వేదితబ్బా. సేసం ఉత్తానత్థమేవాతి.

అట్ఠకథాకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చత్తారి చ సహస్సాని, పున తీణి సతాని చ;
అట్ఠసాలినియా ఏతే, పదా లీనత్థజోతకా.

ధమ్మమిత్తోతి నామేన, సక్కచ్చం అభియాచితో;
ఆనన్దోఇతి నామేన, కతా గన్థా సుబుద్ధినాతి.

ఇతి అట్ఠసాలినియా లీనత్థపదవణ్ణనా

ధమ్మసఙ్గణీ-మూలటీకా సమత్తా.